

BAŠTINA

SJEVEROISTOČNE BOSNE

Tuzla 2013.

6.

JU ZAVOD ZA ZAŠTITU I KORIŠTENJE
KULTURNO-HISTORIJSKOG I PRIRODNOG NASLJEĐA
TUZLANSKOG KANTONA

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
TUZLANSKI KANTON

BAŠTINA
SJEVEROISTOČNE BOSNE
BROJ 6. 2013.

ČASOPIS ZA BAŠTINU, KULTURNO-HISTORIJSKO I
PRIRODNO NASLIJEĐE

Northeast Bosnia's Heritage
Number 6, 2013.

Heritage magazine, Culture-historical and natural heritage

Glavni i odgovorni urednik:
prof. dr. sc. Edin Mutapčić

Urednik u redakciji:
mr. sc. Rusmir Djedović

Članovi redakcije:
Benjamin Bajrektarević, prof., direktor Zavoda;
prof. dr. sc. Amira Turbić-Hadžagić;
prof. dr. sc. Ivan Balta; Samir Halilović, prof.,
prof. dr. sc. Adnan Tufekčić; prof. dr. sc. Izet Šabotić;
doc. dr. sc. Omer Hamzić; Munisa Kovačević, prof.,
mr. Semir Hadžimusić (sekretar)

Obrada:
Edina Halilović-Šarić, dipl.ing.tehn.

Izdavač:
JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa
Tuzlanskog kantona

Za izdavača:
Benjamin Bajrektarević, direktor Zavoda

Naslovna strana:
Izvorna grupa „Kalesijska trojka“ 60.tih godina XX. stoljeća

ISSN 1986-6895

Tuzla, 2014

SADRŽAJ

PROŠLOST

Miha Murko, Sead Beganović

Stručni izvještaj o arheološkom topografskom pregledu na širem području Velinog Sela, BiH 10

Dženan Brigić

Kontinuitet naseljenosti bosanske panonije od neolita do željeznog doba 32

Ivana Andrić

Promjene u Tuzli za vrijeme austrougarske uprave s posebnim osvrtom na fizionomiju i arhitekturu grada 40

Senad Hujdurović

Energetika sjeveroistočne Bosne u periodu obnove i prvog petogodišnjeg plana (1945.-1952.) 49

Semir Hadžimusić

Analfabetski tečajevi i opismenjavanje stanovništva na području Lukavca 1945-1953. godine 54

Elvir Selimović

Život u Srebrenici u periodu 1992 – 1995. godine 62

Šemso Bećarević

Banovići /selo/ od osmanskog perioda do danas 71

TRADICIJA

Abdullah Arifović, Rusmir Djedović

Naselje Tutnjevaca kod Srebrenika 1935. godine 82

Ekrem Sakić

Hanovi na „Staroj Testi“ u Tojšićima 90

Mirnes Hasanspahić

Kulturno-historijsko naslijeđe oko izvora i gornjeg toka rijeke Orlje u blizini Olova 95

Samir Halilović

Razvoj naselja Zukići kod Kalesije 102

PORODICE I LIKOVI ZAVIČAJA

Abdullah Arifović

Prilog proučavanju porodice Arifović iz Tutnjevca 120

Husein Bajrektarević

Prilog proučavanju Bajrektarevića iz Špionice Donje..... 124

Mehmed Đedović

Vratit će se Ibro kada žito bude zrelo..... 126

NASLIJEDE – BAŠTINA

Tihomir Knežiček,

Graditeljska ostavština Italijana Cordignano i Candotti u Tuzli..... 134

Zijad Halilović

Nekropola sa stećcima na lokalitetu Mramorje u naselju Bučje, općina Srebrenica 151

Nusret Mujagić

Uzroci i posljedice usporenog poslijeratnog razvoja gradskih naselja u FBiH na primjeru Živinica..... 159

Mirsad Omerčić

Privredno naslijeđe Tuzlanskog okruga iz vremena Austro-Ugarske uprave(1878. -1918. godine) 173

Jasmin Jajčević

Izdavačka djelatnost i mediji u Tuzli u periodu 1945. - 1953. godine 188

Salih Strašević

Majdani kamena pješčara- Dubrave i Par selo 194

PRIRODNO NASLIJEDE

Mensur Zukić

Harmonia axyridis alohtona vrsta na području Bosne i Hercegovine..... 198

Avdul Adrović, Adi Edi Kaloper

Nalaz fosilnih školjki kod Maoče u Sjeveroistočnoj Bosni..... 205

Ahmed Dizdarević

Orijaška oskоруša 213

AKTIVNOSTI ZAVODA

Rusmir Djedović, Semir Hadžimusić

***Istraživanje izvorne muzike Sjeveroistočne Bosne tokom 2012.-2014. godine*..... 218**

Tijana Veljković

***Izložba „Kuća sjeveroistočne Bosne “*229**

Benjamin Bajrektarević

***Naučni skup- naslijeđe Doboja i okoline* 231**

PRIKAZI – RECENZIJE – OSVRTI

Sead Selimović,

***Pasci Gornji& Petrovice Donje (1512.-2012.),*..... 240**

Almira Bećirović

***Monumenta Srebrenica II. ,*243**

Rusmir Djedović

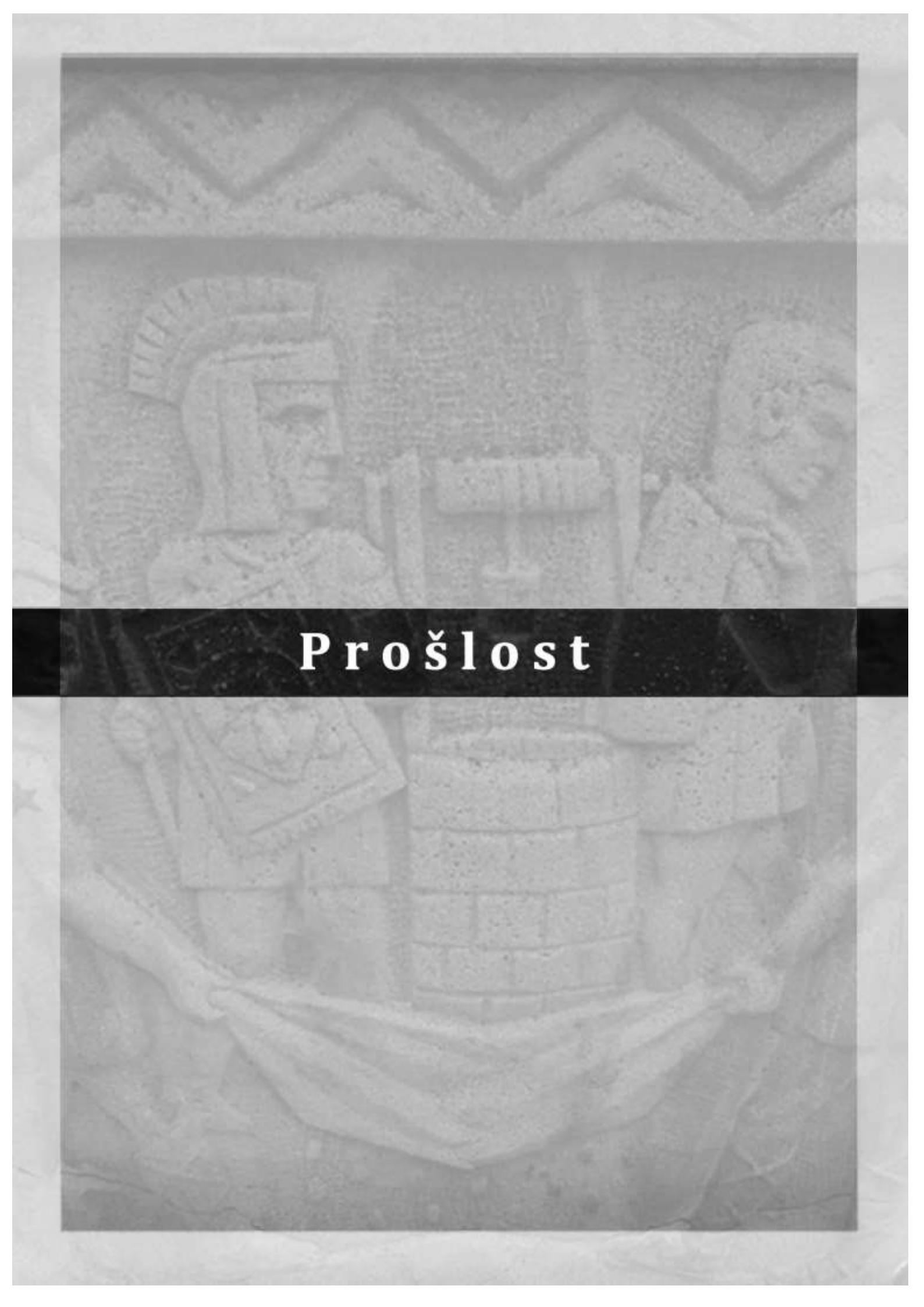
***Dvadeset godina djelatnosti mješovite srednje škole „Doboj Istok “ (1993 – 2013),*..... 245**

Semir Hadžimusić

***Zbornik radova „Naslijeđe Doboja i okoline“,* 247**

Saradnici broja 6. časopisa Baština sjeveroistočne Bosne

1. Benjamin Bajrektarević, prof., direktor Zavoda, Tuzla
2. Mr. sc. Rusmir Djedović, Zavod, Tuzla
3. Miha Murko, dipl. arheolog, Slovenija
4. Prof. dr. sc. Tihomir Knežiček
5. Prof. dr. sc. Avdul Adrović, Prirodno-matematički fakultet, Tuzla
6. Prof. dr. sc. Sead Selimović, Filozofski fakultet, Tuzla
7. Prof. dr. sc. Nusret Mujagić, Živinice
8. Zijad Halilović, prof., Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, Sarajevo
9. Samir Halilović, prof., OŠ Memići
10. Mr. Semir Hadžimusić, Zavod, Tuzla
11. Ekrem Sakić, prof., OŠ Tojšići, Kalesija
12. Mr. sc. Almira Bećirović, OŠ Brčanska Malta, Tuzla
13. Mr. sc. Abdullah Arifović, Tutnjevaca
14. Mirsad Omerčić, prof., Gračanica
15. Mr. sc. Senad Hujdurović, Gimnazija Ismet Mujezinović, Tuzla
16. Mr. sc. Ahmed Dizdarević, dipl. ing. šum., Tuzla
17. Tijana Veljković, dipl. ing. arh., Tuzla
18. Salih Strašević, Tuzla
19. Mehmed Đedović, književnik
20. Elvir Selimović, prof.
21. Mr. Jasmin Jajčević, Kalesija
22. Mr. Dženan Brigić, doktorant, Banovići
23. Mirnes Hasanspahić, doktorant, Olovo
24. Mensur Zukić, prof., Srebrenik
25. Adi Edi Kaloper, student
26. Husejn Bajrektarević, prof., Špionica
27. Šemso Bećarević, Banovići
28. Sead Beganović, Velino Selo, Slovenija
29. Ivana Andrić, prof., Katolički školski centar, Tuzla

The background of the page features a faded, grayscale image of ancient Egyptian wall reliefs. The top section shows a figure in a chariot, possibly a deity or pharaoh, with a headdress. The bottom section shows a figure in a long, pleated garment, possibly a queen or goddess, with a crown. The central text is overlaid on a black horizontal band.

Prošlost

Miha MURKO, dipl. arheolog , Sead BEGANOVIĆ

STRUČNI IZVJEŠTAJ O ARHEOLOŠKOM TOPOGRAFSKOM PREGLEDU NA ŠIREM PODRUČJU VELINOŠ SELA (BOSNA I HERCEGOVINA)

Koda nalazišta: TPVS14

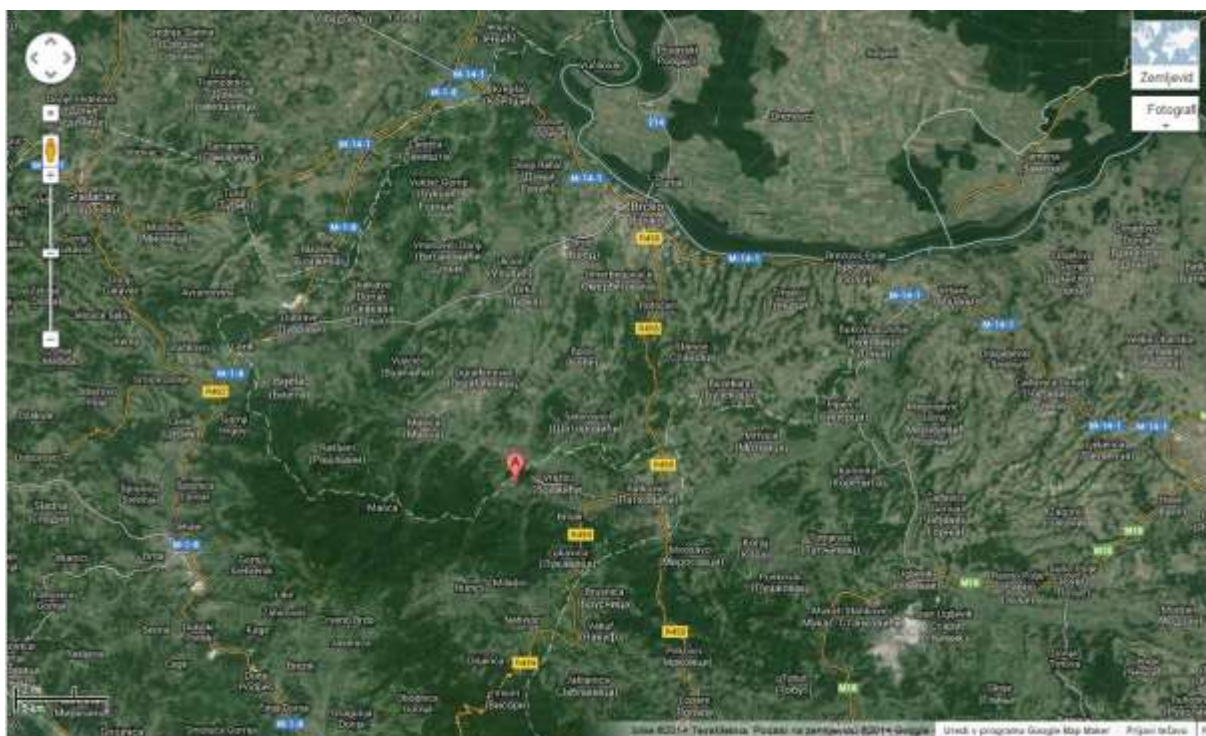
Datum izrade terenskih radova: 17.1. do 19.1.2014

Datum izrade izvještaja: mart 2014

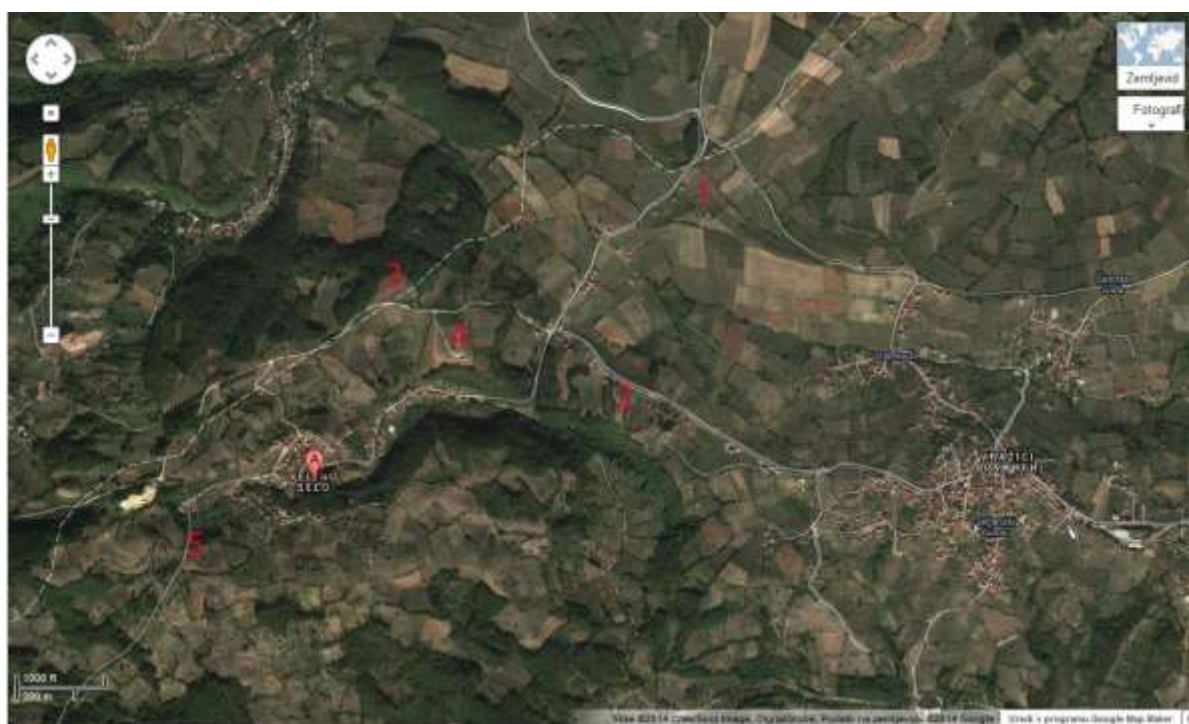
Uvod u metodologiju rada

U godini 2013 smo Miha Murko i Sead Beganović počeli debatu o arheološkim ostavštinama na okolini Velinog sela (Seadov domaći kraj). Naši putevi su se nekako srećale na arheološkim izkopavanjima Marijine cerkve Minoritskega samostana u Mariboru. Sead mi je ispričao o nalazištima, na koje je sam naišao prilikom šetanja po okolini Velinog sela. Sam je isto više puta probao sa manjim testnim sondama, tada je naletio na keramične in druge artefakte iz različitog vremena: prazgodovine, antike i srednjega vijeka. Kad mi je na fotografijama pokazao artefakte i područja gde ih je našao odma sam hitro ugotovio, da se radi o potencijalnim arheološkim nalazištima. Područje me je počelo zanimati i dogovorili smo se, da se prvom prilikom odvezemo tam i stvar precizno pregledamo, dokumentiramo i izradimo stručni izvještaj o arheološkom potencijalu područja. Izvještaj bi služio kao osnova za nadaljnja istraživanja područja, što bi nam dale bolje kulturno-historijsku sliku područja, što je arheološko i historijsko slabo istraženo i poznato.

Velino selo leži na graničnom području Federacije Bosne i Hercegovine i Distrikta Brčko, na sjevernom rubu uspona Majevice blizu Vražičev. Sama vas se razprostira na području uske doline, što potiče iz smjera sjever - jug in se tam strmo zaključa. Područje je izjemno razgibano, reljef je valovit, pun vrtača i viših i nižih brda, koja se bolje ali manje strmo dižu nad njima. Na zapadnom dijelu je lepo vidljiv kraški rub, na kojem je mnogo jama i spodmolov. Većina zato primernoga područja, je poljoprivredno upotrebljena, najviše za njive. Prilikom terenskog obilaska smo preciznije pregledali 6 područja, što stvaraju nekakve zaključene celote (tako geografsko kao i arheološko). Potencijalna arheološka područja smo opisno i fotografsko dokumentirali, isto tako smo sabrali sve lokalne priče o posameznim područjima i probali zapisati i toponime. Većina potencijalnih arheoloških nalaza je na taki ali drugači način ugrožena (poljoprivredna obrada, gradnja, klizišta).

Slika 1. Položaj arheološkega topografskega pregleda (vir: <https://maps.google.com/>)

Slika 2. Precizan položaj arheološkega topografskega pregleda sa pregledanim lokacijama (1-Oputalj, 2_brdo sa radijskim stolpom, 3-Brdo kraj Turbeta, 4-Klisa, 5-Gromonik)(vir: <https://maps.google.com/>)

Opis lokacija i njihov arheološki potencijal

Oputalj

Brdo sa ledinskim imenom Oputljaj leži severno od Velinog sela, cca. 500m severno od raskršća ceste za Vražiče i Velinog sela. Mjesto, gde je danas raskrižje Humka (tak toponim kaže na mogućnost postojanja gomile ali više njih na tom mjestu).

Uzbrdica se strmo diže iz svih smjerova (osim jugozapadne, gde predviđevamo dostupnu put), na vrhu je izravan plato okrugle oblike veličine cca. 1000m², prema istoku puteljak sleme u dužini cca. 350m. Uzbrdica ima dominantnu legu, sa pogledom na severu do Brćkog, na istoku do Vražićev.

U proteklости su područje intenzivno orali, na vrhu pa su sačuvana stara voćna drveća. Po cijelom području brda leži mnogo više ili manje obrađenih kamenova različitih veličina i oblika. Najviše njih leži u sekundarni legi, za neke mislimo, da su sačuvani »*in situ*«.

Najviše kamenja u sekundarnoj legi leži grmlju, što potiče na južnom rubu slemena, što je između ostalog i parcelna međa. Tam ih je zbog oranja pomaknuo prijašnji vlasnik zemlje. Radi se za obrađeno kamenje različitih veličina i oblika. Po preciznoj analizi smo ugotovili, da riječ o nagrobnom kamenju t.i. *stećke*. Na vrhu brda je okolo drveća složeno kamenje, za neke smatram, da su Stećki, drugi su vjerovatno deli grobnih konstrukcija (jesu isto iz drugoga materiala – peščenjaka, dok je nagrobno kamenje iz apnenca).

Vjerovatno je cijelo područje Oputalja iz istočnog grebena u srednjem veku služilo kao groblje, zbog intenzivne poljoprivredne upotrebe prostora je groblje jako uništeno, na severnom delu je zemlja podvržena jakoj eroziji, ljudi govore, da se po cijelom području nekad na površini pojavljuju ljudske kosti. Prije par godina je na južnom pobočju, kakih 20m pod rubom gornjega platoja S. Beganović napravio sondu i naletio na skeletni pokop, kojega fotografije se nalaze u muzeju u Tuzli. Gledano na veličinu groblja (predviđamo da se radi za 150 grobov), mogućnost da u blizini očekujemo isto manje srednjevjekovno naselje. Na području brda možemo vidjet 3 arheološke zanimljive lokacije.

Slika 3. Pogled na Oputalj iz smeri severozapada, lijepo se vidi dostupni put po slemenu do vrha.

Južna strana brda

Najveća (i najbrojnija) je koncentracija nagrobnog kamenja odnosno. stećaka je na t.i. lokaciji 1, što obuhvata južno z grmovljem zarašćenu zemljišnu među. razdvojiti možemo probližno tri skupine kamenja: 1. je na zapadu (okolo velikoga obrađenog kamna-slika 5 do 9). Velik kamen je uglatoh oblika, dug je cca. 180, širok 90 in debeo 30cm. Kamen je obrađen sa vseh strana, na svim površinama su lepo vidni sledovi obrade. Blizu njega je skupina manjih, isto tako uglatog , kamenja.

Istočno od prve skupine je veća skupina zanimljivog kamenja različitog oblika (slika 14 do 18), a posebno istupa lepo oblikovan reljefni kamen (slika 17,18) velikosti 50x60x35 cm.

U treću skupinu smo uvrstili svo drugo kamenje, što se pojavljuje na području grmlja što, označava parcelno među. Kamenje je rzličite veličine i oblika, koji svi nose vidljive sledove obrade(slika 12, 13).

Kamenje iz prve lokacije su vsi u sekundarnoj legi koji su bili tam prestavljeni u vrijeme intenzivnih poljoprivrednih radova na vrhu brda, gde možemo tražit njihovu originalnu lokaciju. Kamenje je u slabom stanju, mnogi su iz ove lokacije odnešeni ...

Slika 4. Pogled na lokaciju 1 (parcelna međa zarašćena sa grmljem) iz vrha brda (smer pogleda sever – jug)

Slika 5. Mikrolokacija velikog kamena nakon čišćenja grmovlja

Slika 6. Velik kamen pogled iz zapada

Slika 7. Velik kamen, pogled iz istoka

Slika 8. Velik kamen, pogled iz severa

Slika 9. Velik kamen, detalj

*Slika 10. Drugo kamenje u gmlju
(lokacija 1, u pozadini je veliki kamen)*

Slika 11. Drugo kamenje, detalj

Slika 12. Treća skupina kamenja u grmlju

Slika13. Kamen, sekundarno uporabljen kao međaš

Slika 14. Treća skupina kamenja, mikrolokacija

Slika 15. Treća skupina kamenja, istočno

Slika 16. Treća skupina kamenja, od velikog kamena, detalj

Slika 17. Reljefno obrađen kamen

Slika 18. Reljefno obrađen kamen iz skupine 3, detalj skupine 3.

Vrh brda plato

Druga lokacija je vrh brda, što ga predstavlja raven plato veličine cca 1000 m². To je vjerovatno originalna lokacija većine kamenja otkrivenih na lokaciji 1. Na širem prostoru (isto na pobočjih) je još sačuvanih nešto kamenica, za koje nismo čisto sigurni, da su još uvijek na originalnoj lokaciji (većina njih označava parcelne međe). Oko jednog drveta sekundarnoj lokaciji leži nekoliko oblikovanih kamenica (slika 20, 21).

Slika 19. Vrh brda, izravnani plato (lokacija 2.)

Slika 20. Kamenje složeno oko drveta, na vrh brda (lokacija 2.)

Slika 21. Detalj kamena iz slike 6

Slika 22. Kamene ploče iz pjeskanca, verovatno djelovi grobnih konstrukcija

Slika 23. Kamen u originalni ali sekundarni međi (označava istočnu među parcele)

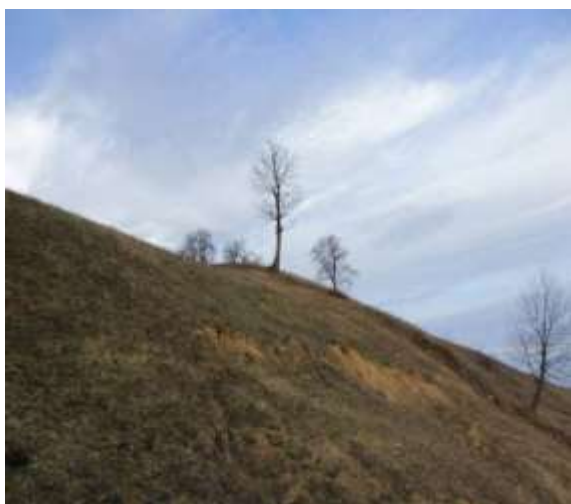
Slika 24. Kamen u originalnoj ali sekundarnoj međi (označava zapadnu među parcele)

Zapadni greben

Treća arheološka potencijalna lokacija na području Oputalja je šire područje grebena, što potiče od vrha brda u smeri istoka u dužini cca 350 m. Područje je zanimljivo, jer po pričama domaćina, poljeti, kad zemlja popuca od suše, na cijelom području nađemo ljudske kosti. To područje je takođe naviše ugroženo od klizišta na sjevernoj strani (slika 25, 26).

***Slika 25. Pogled na greben, što se proteže od vrha brda u smeri ulaza
(u pozadini vidni Vražići)***

Slika 26. Pogled na strmo pobočje

***Slika 27. Klizišta na sjevernom dijelu grebena.
severno od vrha brda (vidna su klizišta)***

Radijski stolp

Druga lokacija, što smo pregledali širše područje brda sa radijskim stolpom radia AVAZ, na kojem stoji radijski stolp i nedavno sagrađena kuća. Brdo se nalazi cca 300m istočno od raskrižja ceste iz Velinog sela prema Vražićima. Na tom području je Sead u prošlosti već naletio na veće količine keramičkog gradiva na kojega je naletio na istočnom veoma strmom pobočju brda, sa ledinskim imenom *Tijesne pećine* (što je između ostalog isto rub vće vrtače). Južno od brda (100m) je kraški rub, koji je posijan sa jamama i spodmoli, što su isto tako moguće potencijalna arheološka nalazišta. Područje je veoma razgibano, posijano sa većim i malim vrtačama, što im dominira vrh brda.

Slika 28. Pogled na brdo sa radijskim stolpom iz Oputalja (pogled prema jugu)

Istočno pobočje i vrh brda

Istočno strmo pobočje brda je delno porašćeno sa travno rušo, na nižem delu (dno vrtače) su posađena voćna drveća, gornji, strmi del ispod samog izravnog djela brda pa je zarasto sa redkom šumom, na tom djelu gledaju iz zemlje takođe skale. Na tom mjestu po legendama postojao ulaz u veću jamu, što su ga domaćini zasuli. Kakih 15 do 20m istočno od ruba gornjega platoa smo nakon oštanjivanja zemljine kore (10-15cm) naleteli na veće količine keramičkog gradiva, izgorjele kosti, kućnog lepa i još nešto kremenovih djelova kamena (del kamna iz katerega so izdelovali kamnito orodje). Preliminarni pregled artefaktnega zbira kaže, da je bilo područje u upotrebi u vremenu praistorije (vjerovatno bronzano ali željezno doba). U svakom slučaju možemo očekivat n znakove naseljenog područja na vrhu brda, iako intaktna antropogena plast sa velikim koncentracijama paljene gline i kućnog lepa kaže, da je bilo isto to područje u aktivnoj upotrebi u vremenu upotrebe gornjeg platoa.

Slika 29. Tijesne pećine, pogled iz juga

Slika 30. Pogled na brdo sa radijskim (vrh brda) stolpom, pogled sa severoistoka

Slika 31. Pogled na veliku vrtaču po vrhom brda, pogled prema istoku

Slika 32. Izkop manje sonde na Tjesinim pećinama

Slika 33. Odma pod zemljinom korom se pojavi tamna plast sa žganino, praistoriskom keramikom i kućnim lepom.

Slika 34. Ožgane kosti, kućni lep. Kremenova jedra i keramični material iz sonde

Vrh brda predstavlja veliki ravan plato veličine cca 3500 m². Dva nova objekta su grubo ušla u startigrafiju potencijalnog nalazišta koji se nalazi na području cca 2500 m² vjerovatno takođe isto i uništila. Jedino južni dio platoja je osto manje više nedotaknut. Isto i to brdo kao

(kao Oputalj) ima odličnu stratešku lokaciju, sa pogledom, koji doseže sve do Brćkoga. Na južni strani je brdo zaštićen sa strmim kraškim rubom, punim jama i spodmolov, na istoku leže dvije velike vrtače (sa rodnom zemljom ,na zapadu je ograničen strmim kamenastim i šumskim pobočjem (na rubu gde potiče na novo uređen šumski put, možemo predviđati da je bila starija dostupna komunikacija). Takođe prema severu vrh brda ograničava strmo pobočje.

Slika 35. Vrh brda sa radijskim stolpom u pozadini

Slika 36. Zapadno i južno od vrha se vije nova cesta, je pa to naj vjerovatnije potek stare komunikacije

Kraški rub

Kraški rub potiče u dužini skoro 1000 m u smeri severozapada –jugoistoka južno od vrha gore navedenog brda . Teren se strmo spušta u smeri juga i poraščen je gostom šumom. Na cijelom području je vidna apnenasta skalna osnova, koja je puna jama i spodmolov. Na tom području se nađe isto mnogo fosilnih ostanaka. Prdviđamo, da su bile te jame prije svega

spodmoli moguća privremena ali isto možda stalna prebivališta ali makar skloništa. Žao nam je ako osim jnekih znakova uklesanih kod ulaza u jamo (donje fotografije) nije uspjelo ustanovit direktnih znakova o antropogeni upotrebi toga prostora u prošlosti, ipak mislimo, da ima područje veliki arheološki potencial.

Slika 37. Strmina kraškoga ruba, koji je veoma teško dostopen

Slika 38. Ulaz u veću jamu

Slika 39. Pogled iz jame

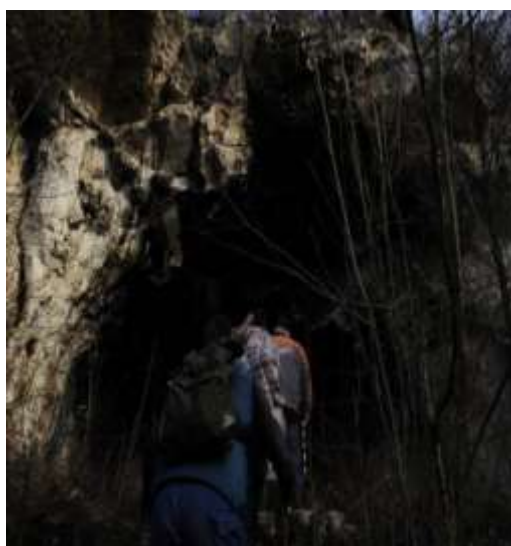
Slika 40. Oznaka na ulazu u jamu

Slika 41. Oznaka na ulazu u jamu

Slika 42. Oznaka na ulazu u jamu

Slika 43. Veći spodmol, kojega još danas ljudi upotrebljavaju kao sklonište, vidni so sledovi loženja vatre

Brdo kraj Turbeta

Na području brda, kojega domaćini jednostavno nazivaju Brdo kraj Turbeta (nad turbetom) su u prošlosti već otkrili keramične posude, koje su imele debele stene moguće je da su bile urne(žare). Cjeloviti gornji plato brda u veličini cca 10000 m² je opasan sa slabo vidnim jarkom dužine cca 400m. Na vrhu brda je izravan plato veličine cca 3300 m² pod njim se do jarka teren pomalo spušta, za jarkom se posle u smeri severa i istoka teren strmo spušta, međutim on se u smeri juga i zapada izravna. Područje brda je obraslo sa travom, na centralnom i istočnom delu su posađena voćna drveća. Na jugozapadnom pobočju brda stoji t.im. Turbe,

mezar nepoznatog čovjeka. Predviđamo, da se radi o praistoriskom naselju (verovatno bronzastodobno naselje).

Slika 44. Pogled na vrh brda, pogled iz ulaza

Slika 45. Sead Beganović med ogledom terena

Slika 46. Potek sjevernog jarka i vrhnji plato brda

Slika 47. Istočni brda sa vidnim potekom jarka.

Slika 48. Pogled na turbe iz područja istočnog jarka.

Klisa-Klisure

Jugoistočno od brda nazvanog Brdo kraj Turbeta se diže brdo sa ledinskim imenom Klisa, za kojega priča govori, da je tam nekad bio samostan. Ledinsko ime sa korenom Klisa- je često i po običaju kaže na arheološki (prijesvega srednjevjekovni) potencijal. Brdo ima na vrhu izravnan plato veličine cca 16000m². Vrh brda je jako pozidan s tri nova objekta, većina područja pa je poraslo sa travom i sa nešto voćnim drvećem. Veoma zanimljiv je istočni manji kraški rub brda, što je zarašćen sa šumom. Skalne stene navode na vjerovatnu antropogenu upotrebu prostora – *kamenolom* morebitnog »samostana« ali nekog drugog objekta u blizini. Žao nam je da na vrhu brda nismo pronašli ostanaka kakih objekata, gonji plato je bio sa gradnjom novih objekata veoma onesnažen, sa građevinskim materijalom.

Slika 49. Pogled na Klisure od turbeta

Slika 50. područje predviđenog kamenoloma (pogled prema jugu) pod Klisurama

Gromonik

Zadnja pregledana lokacija je brdo sa imenom Gromonik, koji leži jugozapadno od Velinog sela. Samo ledinsko ime brda spominje na stariju upotrebu toga prostora (Gromonik je drugo ime za Peruna, slovanskoga boga groma). Zanimivo je isto naziv ceste »Carski put«, koji bi mogao isto tako predstavljati ponovno upotrebljeno staro (verjetno srednjeveško ali rimskodobno) komunikaciju. Na vrhu brda je manja humka (gomila), na vrhu koji je označen grob nepoznatog čovjeka. Područje vrha je zaraslo sa travom i prepleteno sa mnogim putevima.

Slika 51. Pogled na »carski put«, pogled u smeri kamenoloma.

Slika 52. Vrh Gromonika sa grobom nepoznatog čovjeka

Zaključak

Kratak terenski pregled okolice Velinog sela je potvrdio nagovještaj Seada Beganovića, da se u neposrednoj blizini sela nalazi više potencijalnih arheoloških nalazišta. Sve lokacije, koje smo pregledali su potencijalna arheološka nalazišta, koje bi bilo potrebno preciznije istražiti.

Najvažnije i najviše ugroženo je područje brda Oputalj, druga nalazišta nisu ugrožena ali su bila u velikoj mjeri već uništena. Mnogo je lokacija, zbog vremenske stiske nie uspelo posjetiti i provjeriti (muslimansko mezarje, rudnik, nalazište rimskodobne urne (žare) i keramike pod skalom.....).

U primjeru, da se između lokalne samouprave nađe interes za bolju pretragu historijata na vašoj općini Čelić. Pretraga ovoga kraja potrebno je u prvoj vrsti proučiti svu literaturu i napraviti kompletnu historičnu analizu prostora. Potrebno bi bilo posjetiti još druge potencijalne lokacije i skupa sa gore opisanim detaljno pregledati, izmeriti i dokumentirati sve znane podatke i priče o odrađenim područjima. U drugoj fazi pretraga bi bilo dobro u prvoj vrsti izvesti nedestruktivne arheološke metode, koje bi zauzele i pregledale šira područja tih nalazišta koja bi nam ponudila podatke o njihovom obsegu i potencijalu (ekstenzivni, intenzivni terenski pregledi, geofizikalne meritve, lidar....). U trećoj fazi bi se izvela manja sondiranja na zanimljivim lokacijama (sonde 3x5m), da bi provjerili sadržaj nalazišta i njihovu stratigrafiju. Isto tako bi bilo potrebno područje pregledati geološki, to bi nam precizno geološka in geomorfološka slika šireg područja pomagala razumjeti poselitvene uzorce i uporabu prostora u prošlosti.

Kao što sem više puta poudario najpotrebnije je pregledati područje Oputalja. Šire područje brda je područje srednjevjekovno groblje, koje je previše uništeno prije svega zbog intenzivne poljoprivredne upotrebe zemljišta. Hitno bi bilo potrebno detaljno prtražiti cijelo područje i dokumentirati položaj (u većini sekundarni) svih kamenih nagrobnika - stečaka), mnogo ih je vjerovatno odnešenih i ugrađenih u kuće, ograde.... Nato bi bilo potrebno svo kamenje detaljno analizirati, da bi ustanovili njihovu starost i poreklo. Na severnom pobočju

brda bi bilo potrebno izvesti arheološke pretrage (izkopavanja), da bi područje rešili pred veoma jakom erozijo, sporedno bi ostala područja pregledali sa geofizikalnim metodama (georadar, magnetna susceptibilnost, magnetometar, električna upornost) i na nekim mjestima izkopali sonde, da bi odredili obseg i sadržaj arheološkog nalazišta.

Krajnji cilj takih prtraga bi bio uspostavljanje muzeja na prostom, gde bi se moglo predstaviti srednjevjekovno groblje, mogući put za šetnju, park..., u blizini je zapuštena škola, koja bi se mogla urediti u muzej...

Za bolju pretragu užega i šireg područja bi lokalna samouprava pridobila mnogo, mnogo turistično zanimljivih stvari, koje bi se mogle ukomponirati u turističnu ponudu područja. Preporučujem, da se probaju za tako obsežne projekte pridobiti evropska sredstva, koja bi omogućila

dobro finansijsko pokritost projekta i prisilila izvođača, da se projekt izvede u doglednom roku. Pored samoga šireg područja Velinog sela, je u blizini još mnogo arheoloških i kulturno historijskih zanimljivih područja, koje bi trebalo pridružiti većem projektu (kao primer navodim veoma zanimljivu arheološku lokaciju: Kiklopske zidine – distrikt Brčko). Projekt bi bilo potrebno zastaviti međunarodno u suradnji sa tuđim i domaćim fakultetima i muzejima. U prvoj vrsti bi bilo potrebno uspostaviti stik sa lokalnom (odnosno državnom) službom za očuvanje kulturne baštine, koja bi odredila elemente za nadaljnje pretrage.

Uže i šire područje Velinog sela ima velik arheološki potencijal. Prije svega slaba pretraženost i u većini primjera nedotaknutost potencijalnih arheoloških nalazišta pa to područje napraviti unikatno i veoma primerno za pretraživačko, projektno arheološko, historijsko, geološko, etnološko idr. (meddisciplinarno) pretragu. Područje ima zbog relativne neprepoznatosti i sa tom određenom pristupnošću velik potencijal za razvoj domaćeg i stranog turizma, kojega ponuda bi bila jako bogatija sa dobrom prezentacijom kulturne i prirodne baštine.

KONTINUITET NASELJENOSTI BOSANSKE PANONIJE OD NEOLITA DO ŽELJEZNOG DOBA

Bosanska Panonija je prostor koji je zauzimao prostor današnje sjeverne Bosne, od Drine na istoku do razmeđa Une i Sane na zapadu. Sjevernu granicu je činila rijeka Sava koja se svojim tokom protezala duž čitave Bosanske Panonije, dok je južna granica još uvijek nerazjašnjena. Najranija prošlost ovog područja nije obrađivana u nekoj značajnijoj mjeri, a prvi pisani podaci se javljaju tek u I st. pr. n. e. Međutim, kada se govori o ranijim razdobljima, od neolita pa nadalje, jedan od glavnih problema sa kojim se naučnici susreću jeste problem nedovoljne istraženosti. Brojni arheološki lokaliteti su istraženi samo parcijalno, dok su istovremeno i svjedočanstva antičkih autora limitirana na ograničene podatke koji su se očuvali do današnjeg vremena. Iz ovog razloga su konkretni podaci o prostoru bosanske Panonije i populacijama koje su naseljavale taj prostor još uvijek značajna nepoznanica za istraživače koji su limitirajućom izvornom građom, kako arheološkom tako i pisanom, prisiljeni na konstruiranje različitih hipotetičkih modela o prošlosti i populacijama ovog prostora.

Za prostor jugoistočne Evrope, tačnije za Balkanski poluotok, se zna da je naseljen još od paleolita i da je bio određena vrsta prirodnog mosta koji je spajao Evropu sa Azijom. Samim time, u vremenu kada vodena prevozna sredstva nisu postojala, ljudi su se kretali preko Balkana seleći se u potrazi za boljim i pogodnijim mjestima za život, ali svakako da je bilo i onih koji se trajno naselili ove prostore, o čemu svjedoče pećine sa materijalnim ostacima. Seobe naroda koje su se događale na prostoru Balkana, donosile su nove, ponekad i nešto naprednije kulture od onih lokalnih te na taj način može se pratiti određeni civilizacijski napredak naroda koji su obitavali na prostoru Balkana, preko paleolita, neolita, bakarnog, bronzanog i željeznog doba. Naravno, taj civilizacijski napredak nije bio značajan u tolikoj mjeri kao kasniji grčki i rimski, ali je pretpostavljao unapređivanje već postojećih materijalnih sredstava kao i pojavu novih, dotada nepoznatih na prostoru bosanske Panonije.

Na ovim prostorima se razvio veliki broj kultura, kao što su Butmirska koja je dobila ime po nalazištu u Butmiru, te Vinčanska, po nalazištu kod Beograda kao i mnoge druge. Između ostalih vrijedno je spomenuti naselje u Gornjoj Tuzli, koje je sa svojim najdubljim slojem, slojem koji pripada starčevačkoj kulturi, dosad najstarije poznato neolitsko naselje u Bosni,¹ a razlog za to je bogatstvo solju kojom tuzlanski kraj obiluje, jer je so sa ovih prostora bila veoma rano korištena. Prostor sjeveroistočne Bosne zahvatala je vinčanska neolitska kultura koja je trajala sve do propasti neolitske civilizacije. Ne može se sa sigurnošću utvrditi da je uzrok ovome najezda stočara i zemljoradnika, iz prostora između srednjoazijskih stepa i Dnjestra, kao što se dugo vremena pretpostavljalo,² ili su ipak razlozi nenasilne prirode, poput razvoja trgovine ili otkrića metala. Prvi odjek doseljenika zabilježen je na prostoru oko Une, Sane, Vrbasa i Bosne a u arheologiji ta kultura je poznata pod nazivom „lasinjska kultura“ (prema nalazištu iz sela Lašinj, istočno od Karlovca).³ Vremenom se ova kultura dezintegrisala a pojavila se nova, vučedolska

¹ Čović, 1959. 5.

² Ovdje se već radi o eneolitskom, odnosno o bakarnom dobu, koje na prostoru jugoistočne Evrope počinje polovinom petog milenijuma pr. n. e. Pojava i otkriće metala sigurno predstavlja veoma značajan i u mnogo čemu preloman momenat u razvoju čovječanstva, jer se došlo do novog i kvalitetnog materijala do tada nepoznatih karakteristika. (više, Govedarica, 2011, 45.- 46.)

³ Sa pojavom ovih stočara i zemljoradnika, pojavio se i konj kao životinja koja je služila kao prevozno jahačko sredstvo, što je bila inovacija za neolitan, iako su oni poznavali konja što se može zaključiti na osnovu pronađenih izbacivača koplja sa završecima u obliku konja. Tačnije riječ je o figurama konja a lokaliteti na kojima su pronađeni ovi ostaci, Bruniquel i abri Montastruc u Francuskoj, potiču iz paleolita. Njihovo naseljavanje u krajeve južno od Save, tokom posljednjih stoljeća trećeg milenija p. n. e. , nije imalo karakter neke agresivne invazije, nego miroljubivog karaktera a dublje na jug nisu zalazili. (više Čović, 1976. str. 63.)

kultura⁴ (prema nalazu iz Vučedola kod Vukovara), koja spada u period mlađeg eneolitika, odnosno bakarnog doba i koja se pretežno prostirala u Slavoniji ali je zahvatala i prostor sjeverozapadne Bosne.⁵ S druge strane, sjeveroistočna Bosna je bila na meti nomadskih stočara, u arheologiji poznatih pod imenom „badenske“ i „kostolačke“ kulture, koji provaljuju u ove krajeve i napadaju lokalno stanovništvo vinčanske kulture.⁶ Svi ovi događaji su iza sebe ostavili bogatu, ali nažalost dosada slabo istraženu, materijalnu građu koja svjedoči o životu neoličana i postneoličana na prostoru sjeverne Bosne.

Slika 1: Rekonstrukcija neolitskog naselja u Tuzli
(Foto: Dž. Brigić)

Slika 2: Posuda za čuvanje soli

Pomjeranje nosilaca badenske, kostolačke i vučedolske kulture bilo je prouzrokovano migracijama nomadskih stepskih grupa sa Istoka,⁷ i u arheologiji se ova migracija nomada sa istoka naziva prvom od nekoliko indoevropskih seoba koje su se dešavale od eneolita do kasnog bronzanog doba, kada se u Podunavlju formira jedna nova kulturna grupa koja je zahvatila i područje južno od Save a imala je jako značajnu ulogu u formiranju kasnijih ilirskih zajednica u Panoniji. Riječ je o kulturi polja sa žarama⁸ (fenomenu u arheologiji poznatom pod nazivom KPŽ), čiji nosioci nisu pripadali jedinstvenom etničkom kompleksu,⁹ a ono što je karakteristično za ovu kulturu jeste obred spaljivanja mrtvih.¹⁰ U okviru zajednica koje su pripadale kompleksu kulture polja sa žarama na prostoru Podunavlja razvilo se nekoliko grupa, kao što su Virovitička, grupa Zagreb, Velika Gorica, Dalj i kultura polja sa žarama sjeverne Bosne koja je za nas najvažnija. Naime, prostor južno od Save je bio u velikoj mjeri zahvaćen ovom kulturom o čemu svjedoče i brojna naselja i gradine koje datiraju iz ovog perioda. Naime, kultura polja sa žarama u

⁴ U krajevima južno od Save rasprostirala se vučedolska kultura, koju je A. Benac objasnio kao „najznačajnijom pojavom postneolitskog perioda sjeverozapadnog Balkana“. (više, Čović, 1976.)

⁵ Pećina Hrustovača, jugozapadno od Sanskog Mosta kod sela Hrustova, ima izrazito vučedolski karakter i najbolji je primjer vučedolske kulture u sjevernoj Bosni. (više Mandić, 1940.; Polić, 1939.)

⁶ A. Benac badensku, kostolačku i vučedolsku kulturu naziva „predilirima“, iako postoje i druge teorije koje zastupaju autohtonost vučedolske i kostolačke kulture za koje se hipotetizira da su nastale iz ranijih autohtonih supstrata nakon raspada badenske, navodeći i objašnjavajući kako je u postneolitsko doba stvoren osnovni supstrat za kasniju etnogenezu ilirskih plemena (naroda) na ovom području, i da se u tom periodu ne može još govoriti o bilo kakvim Ilirima. (više, A. Benac 1964)

⁷ Benac, 1977, 4.

⁸ Smatra se da su pokretači ovih najezdi bili srednjoevropski narodi, tzv. „nosioci kulture polja sa urnama (žarama)“. Prodorom na jug, oni su pokrenuli lančanu seobu i najezdu plemena i naroda Podunavlja i sjevernog Balkana prema Egejskom moru. (više, Vukčević, 1992, 26.)

⁹ Vinski- Gasparini, 1983, 547.)

¹⁰ Postupak incineracije ili spaljivanja mrtvih i pokapanja spaljenih ostataka u urnama, glavna je karakteristika KPŽ i njen uticaj će trajati jako dugo, odnosno tokom čitavog kasnog bronzanog doba pa i u periodu starijeg željeznog doba kada će postepeno da se vrši skeletno pokapanje umrlih. U ranijoj historiografiji, nosioce kulture polja sa žarama izjednačavali su sa Ilirima ili Pailirima, ali vremenom se s pravom ustanovilo da se oni ne mogu poistovjetiti sa Ilirima. (više, Vinski- Gasparini, 1983, 549)

sjevernoj Bosni rasprostire se od Podrinja na istoku do Pounja na zapadu, te od rijeke Save na sjeveru, gdje je usko vezana sa grupama savsko-dravskog međuriječja, do srednjeg toka rijeke Bosne i Vrbasa.¹¹

Ključna gradinska naselja u sjevernoj Bosni, koja su pripadala kulturi polja sa žarama, su: Zecovi kod Prijedora,¹² Kekića Glavica kod Bosanske Krupe,¹³ Vis kod Dervente¹⁴, te Donja Dolina na Savi kod Bosanske Gradiške.¹⁵ Na gradini Zecovi kod Prijedora otkrivena su dva stratuma, od kojih donji koji pripada ranijoj slavonskoj kulturi i gornji koji pripada ilirskoj kulturi, pri čemu je debljina donjeg sloja znatno manja u odnosu na debljinu gornjeg.¹⁶ Ove gradine govore o naseljenosti bosanske Panonije još od kasnog bronzanog pa sve do mlađeg željeznog doba, što se može pratiti preko geneza određenih materijalnih ostataka poput fibula gdje se na pojedinim može primjetiti porijeklo nastanka od onih ranije napravljenih. Da je stanovništvo koje je živjelo na prostoru sjeverne Bosne, odnosno da je kultura polja sa žarama bila raširena na prostoru južno od Save, govore i materijalni nalazi pronađeni na gradinama, od čega posebno vrijedi istaći zemljane posude pronađene na gradini Kekića Glavica koje su identične onima na gradini Zecovi, a pripadaju periodu od kraja srednjeg do kraja kasnog bronzanog doba, na osnovu čega je izveden zaključak da je naselje na Kekića Glavici osnovano u kasnom bronzanom dobu.¹⁷ Naselje Donja Dolina je svakako najvažnije naselje koje se oformilo na prostoru sjeverne Bosne, jer je tokom željeznog doba važno za jedan od glavnih centara sjeverozapadne Bosne, najviše zbog rudnog bogatstva koje je imala, ali nastanak ove gradine na obali Save prati se i u kasnom bronzanom dobu. Kako zbog bogatih materijalnih ostataka, tako i zbog nekropola u kojima su pronađeni posmrtni ostaci, naselje Donja Dolina je dobilo rang prvorazrednog srednjoevropskog nalazišta kasnog bronzanog, starijeg i mlađeg željeznog doba.¹⁸ U prilog tome ide i činjenica da se nešto sjevernije od lokaliteta Donja Dolina nalazi naselje Mačkovac- Crišnjevi, čiji se nastanak datira u period između XII i XI st. pr. n. e.. Naime, ovo je veoma značajno naselje za razotkrivanje kasnog bronzanog doba i kulture polja sa žarama, jer je pronađen relativno veliki broj metalnih predmeta, a istražen je samo mali dio naselja, od čega se posebno ističu ostaci keramike.¹⁹

¹¹ Vinski- Gasparini, 1883, 619.

¹² U kulturnom pogledu na ovoj gradini je moguće izdvajanje pet stratuma, od kojih je stratum V u cjelini pripadao eneolitskoj vučedolskoj kulturi, srodna onoj u ranije spomenutoj pećini Hrustovači, dok stratum III pripada kulturi polja sa urnama. Stratum II ipak pokazuje daljnji kontinuitet razvoja naselja a pripada starijem željeznom dobu, dok stratum I ulazi u mlađe, odnosno kasno željezno doba. (više, AL BiH, T. II, 39.)

¹³ Lokalitet Kekića Glavica je otkrio F. Fiala a istraživanja vršili B. Čović i B. Raunig. Hronološki raspon ove gradine ide od kraja bronzanog doba, kada je bio pod uticajem kulture polja sa urnama, do kraja prethistorije, odnosno do pojave Rimljana u kasnom željeznom dobu. (više, AL BiH, T. II, 21.)

¹⁴ Gradina Vis kod Dervente lokalitet je koji potiče iz perioda kasnog bronzanog doba, također pod uticajem kulture polja sa žarama, i na ovom lokalitetu otkriven je skelet sa željeznim kopljem koji pripada željeznom dobu. Kontinuitet i na ovoj gradini je primjetan tokom cijelog željeznog doba. (više, AL BiH, T. II, 55.)

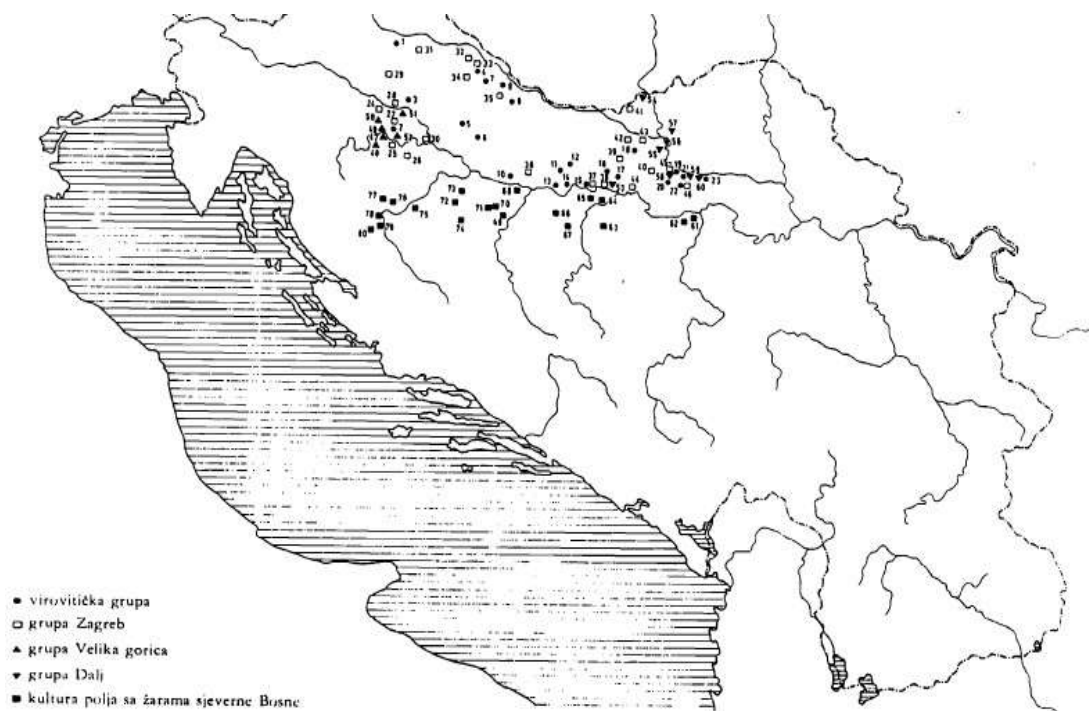
¹⁵ Kompleks lokaliteta Donja Dolina kod Bosanske Gradiške čine slijedeće cjeline: starije naselje kasnog bronzanog doba, te Gradina- naselje željeznog doba i nekropola željeznog doba. (više, AL BiH, T. II, 49.)

¹⁶ Benac, 1956, 137.; Benac, 1959, 13.; Benac, 1969, 115.

¹⁷ Čović, 1962, 57.

¹⁸ Marić, 1964, 22.

¹⁹ Karavanić, 2002, 49.

**Slika 3: Kultura polja sa žarama panonsko- podunavske regije sa svojim grupama
(Preuzeto od: Vinski- Gasparini, PJZ, 1983, 553.)**

Što se tiče sjeveroistočne Bosne, ističu se dva najznačajnija lokaliteta, a to su Vis kod Dervente²⁰ i Pivnica kod Odžaka.²¹ Dakle, oba ova naselja su višeslojna, i imaju svoj kontinuitet još od eneolita, a gradina Pivnica kod Odžaka važi za najznačajnijeg predstavnika kostolačke kulture u sjevernoj Bosni, da bi u kasnom bronzanom dobu ove dvije gradine činile grupu Vis-Pivnica. Međutim, ovo nisu jedini dokazi postojanja kulture polja sa žarama u sjevernoj Bosni. Naime, pored gradina, pronađen je veliki broj nekropola poput onih u Baricama kod Gračanice, zatim u Dvorovima kod Bijeljine, Kulašima kod Doboja i dr. Svakako, nalazište grobova u nekropoli Barice predstavlja najznačajnije ostatke kulture polja sa žarama, ali riječ je o drugačijem posmrtnom ritusu. Naime, pripadnici kulturne grupe Barice-Gređani²², karakteristični su po tome što spaljene ostatke umrlih polože na zemlju i prekriju ih urnama sa dnom okrenutim prema gore.²³

Nešto južnije od današnje Gračanice i Tuzle, na prostoru Zvornika i donjeg toka rijeke Drine, putem koji vodi od Bijeljine do Zvornika, pronađeno je mnoštvo nekropola izgrađenih od zemljanog nasipa. Nekropole pretežno leže u blizini jedne drugih, a u nekima od njih ustanovljeno je čak i do 40 humki. Način sahranjivanja i otkriveni grobni nalazi, pružaju podatke koji ukazuju na zajedničke karakteristike pa se mogu svrstati u jedan zajednički kompleks nekropola donjeg Podrinja.²⁴ Ono što je ovdje važno, jeste zapravo način ukopavanja i zajedničke karakteristike koje čine jednu grupu, odnosno jedan sistem pokapanja umrlih, kao

²⁰ Osnovni oblici grobnih posuda kulture polja sa žarama pronađeni su i na Visu, kao što je i pronađena keramika koja se veže sa keramikom kulture polja sa žarama. Na gradini su također pronađeni ostaci kostolačke i lasinjske kulture, što nam govori o kontinuitetu života na ovoj gradini. (više, Marić, 1960, 165.; Marić, 1958, 246.)

²¹ Ova gradina je proživjela dvije faze kulturnog razvoja, od kojih starija faza pripada kostolačkoj kulturi iz eneolita, dok mlađa faza pripada periodu kasnog bronzanog doba, odnosno kulturi polja sa urnama. (više, ALBiH, II, 79.; Benac, 1962, 21.; Benac, 1967, 156.)

²² Kulturna grupa Barice- Gređani je specifikum kulture polja sa žarama jer se razvila i pod uticajem srednjobosanske kulture sa Glasinca, ali ona je imala veliki značaj u sjeveroistočnoj Bosni pa i preko Save. Čak je u današnjoj Slavoniji, tačnije u Vinkovcima, pronađeno nekoliko zdjela koje se mogu u okviru šireg posmatranja tumačiti kao nalazi grupe Barice- Gređani. (više, Kalafatić. 2011, 50.)

²³ Kaljanac- Šaković, 2009, 78.

²⁴ Kosorić, 1976, 18.

što je to slučaj sa kulturom polja sa urnama i njihovim načinom incineracije, tj. spaljivanja mrtvih. Ovaj sistem pokapanja će se zadržati i kroz dobar dio starijeg željeznog doba kojeg će buduće ilirske zajednice koje će se formirati u mlađem željeznom dobu, prihvatiti na svoj način, kao što su to Breuci, Oserijati, Kolapijani, Kornakati, Mezeji i dr. Dakle, ovdje je riječ o vremenu kada dolazi do formiranja ilirskih zajednica, odnosno kada u grčkim izvorima nailazimo na spomene Ilira, jer Grčka u periodu VIII i VII st. pr. n. e. proživljavao svoje arhaisko, dakle historijsko doba. S druge strane, prostor sjeverne Bosne je još uvijek pod snažnim uticajem kulture polja sa žarama i njenih grupa iz Slavonije, poput daljske, bosutske pa i dolenske u Sloveniji.

Kao što je to bio slučaj i ranije, za prelazni period iz kasnog bronzanog u starije željezno doba, tačnije iz IX st. pr. n. e. u VIII st. pr. e., uzima se još jedna seoba, tačnije seoba Kimeraca²⁵ iz panonsko- karpatskog područja.²⁶ U isto vrijeme, u Bosni i Hercegovine otpočinje željezno doba, iako je pronađeno nekoliko željeznih predmeta u grobovima na Glasincu koji potiču još iz IX st. pr. n. e.,²⁷ odnosno period kada se stanovnici jugoistočne Evrope upoznaju sa novim metalom, nakon bakra i bronz. Naime, Kimerci su sa sobom donijeli novi način ratovanja gdje su veliku ulogu imali konjanici i nove tehnike u širenju metalurgije željeza.²⁸ Naravno, brončani predmeti su i dalje korišteni ali željezo je jako brzo prihvaćeno zbog kvalitetnih svojstava tog metala, jer mačevi napravljeni od željeza su bili dosta jači i izdržljivi nego oni od bronz. Veoma brzo je pronađeno dosta rudnih bogatstava željeza, a sjeverozapadna Bosna posebno dolazi do izražaja u ovom periodu zbog velikih rudnih bogatstava željeza na ovom prostoru. Na taj način i Donja Dolina dobiva na izuzetno velikoj važnosti, dok je područje sjeveroistočne Bosne nešto slabije bogato željezom, te samim time proživljavalo nešto mirniji period.

Prelaz iz bronzanog u željezno doba je relativno dug i neprimjetan proces, te je jako teško postaviti granicu koja bi označila neke promjene, ali na osnovu pronađenih željeznih predmeta i kulta mrtvih, koji je bio jako puno rasprostranjen među stanovnicima Panonije, određene promjene su vidljive. Tako na primjer, na gradini Donja Dolina pronađeni su skeletni grobovi,²⁹ što nije bio slučaj kod pripadnika kulture polja sa žarama, već je to stari ilirski običaj koji se može pojasniti uticajem sa juga, odnosno većoj izloženosti glasinačkoj kulturi. Nešto istočnije od Donje Doline, na prostoru Bijeljine, odnosno na lokalitetu Dvorovi, koji je također bio pod uticajem kulture polja sa žarama, pronađen je jedan skelet sa predmetima i fibulama karakterističnim za stanovnike Donje Doline,³⁰ što govori o interakciji i međusobnoj komunikaciji stanovnika današnje sjeverne Bosne u prethistoriji kao i postepenom prelazu na skeletno pokapanje umrlih, odnosno smanjivanju uticaja sa sjevera. Međutim, na lokalitetu Dvorovi je pronađena i nekropola sa nekoliko spaljenih grobova prekrivenih urnama sa dnom okrenutim prema gore,³¹ što također govori da se običaji kulture polja sa žarama zadržavaju i kroz starije željezno doba. Već je spomenuto da je kod kulturne grupe Barice- Gređani postupak sahranjivanja, odnosno incineracije, bio nešto drugačiji. Tačnije, riječ je o polaganju spaljenih ostataka na zemlju ipoklapanje istih urnama (žarama) sa dnom okrenutim prema gore,³² dok to nije bio slučaj kod ostatka kulture polja sa žarama. Vjerovatno je ovdje riječ o uticaju sa juga, bilo sa Glasinca ili nekog drugog kulturnog kompleksa, što govori o prostoru sjeverne Bosne kao o nekoj vrsti

²⁵ Kimerci su bili nomadska etnička skupina koja je živjela na obali Azovskog mora, ali je vjerovatno da su ranije živjeli na Istočnom Kavkazu, na Keraunjskim planinama. Naziv su im dali Grci u 8. st. pr. n. e. a ime su dobili po totemu lika Himere, odnosno „Himera narodi“. (više, Vukčević, 1992, 30.)

²⁶ Ipak, kao ni dosadašnje teze o ulozi seoba za prelaz iz jednog vremenskog perioda u drugi koje se ne mogu uzeti kao vjerodostojne, tako i ova teza o seobi Kimerana nameće određene sumnje. Naime, njih spominju antički izvori prilikom sukoba sa asirskim i urartskim vladarima, a pošto se na ovom prostoru u to vrijeme dešavaju neke promjene izvedena je teza o Kimerskom pokretu koji je uništio kasno brončano doba kulture, a samim time i KPŽ. Ipak, ovakva hipoteza o seobi Kimerana mora se uzeti sa velikom rezervom, jer postoje i druge teze o načinu nestanka KPŽ a one su drugačije prirode i odnose se na nestanak toleutičke umjetnosti, odnosno umjetnosti rezbarjenja.

²⁷ Čović, 1984, 133.

²⁸ Dimitrijević- Gregl- Pandžić, 1998, 221.

²⁹ Marić, 1964, 70.

³⁰ Marić, 1960, 47.

³¹ Kosorić, 1965, 83.

³² Kaljanac- Šaković, 2009, 87.

tampon zone, odnosno zone gdje su se kulturni uticaji ispreplitali. Naravno, ovakva teza se ne može poduprijeti nekim jačim argumentima, ali nije ni nemoguća. Ovdje se može primjetiti povezanost, odnosno razlika načina pokapanja umrlih kod kulturne grupe Barice-Gređani i nešto sjevernijeg lokaliteta u selu Dvorovima kod Bijeljine, sa lokalitetom Donja Dolina na Savi kod bosanske Gradiške, gdje su spaljeni ostaci stavljeni u urne i pokapani kao takvi, sa dnom okrenutim prema dole,³³ što podupire tezu o nešto značajnijem uticaju sa juga. Ovakvi običaji će se zadržati određeno vrijeme, ali vremenom je postupak incineracije, odnosno spaljivanja umrlih, u potpunosti zamijenjen inhumacijom, odnosno skeletnim pokapanjem mrtvih. Ono što je svakako najznačajnije jeste činjenica da je prostor bosanske Panonije naseljen kroz jako dugi vremenski period, jer su pronađeni brojni dokazi koji to potvrđuju, između ostalih i iskopavanje soli u tuzlanskom kraju u neolitskom prirodu, te raznorazno oružje i oruđe i dr. Na osnovu toga može se pratiti kulturni i civilizacijski razvoj i napredak etničkih zajednica koje su naseljavale ove prostore, te se sa sigurnošću se zna da se narodi iz klasičnog perioda nisu pojavili „odjednom“, nego da oni imaju svoj proces kroz koji su prošli kako bi postali onakvi kakve ih historija pamti.

Slika 4. Bronzano koplje

Slika 5. Bronzani srp

Slika 6. Klasični primjer keramike kasnog doba

Slika 7. Bronzana šoljica bronzanog doba

³³ Na lokalitetu Donja Dolina, pronađena je velika nekropola sa ukupno 174 groba, od kojih su 124 bila skeletna a 48 spaljenih. Kod spaljenih grobova urna je bila napunjena spaljenim ostacima umrlog i obavezno pokrivena zdjelom čiji je otvor bio okrenut prema dolje. (više, Marić, 1964, 20.)

Slika 8.

Slika 9.

Urne sa lokaliteta Grabovica kod Doboja

Slika 10.

Slika 11.

**Pitos sa lokaliteta Dobor kod Modriče sa početka željeznog doba
(Foto: Dž. Brigić)**

Bibliografija

1. BENAC 1956.: Alojz Benac, Prehistorijska gradina Zecovi kod Prijedora, *GZM, N. S. Arheologija*, XIX, 147.- 166.
2. BENAC 1959.: Alojz Benac, Slavonska i ilirska kultura na prehistorijskoj gradini Zecovi kod Prijedora, *GZM, N.S. Arheologija*, XIV, 13.- 51.
3. BENAC 1962.: Alojz Benac, Pivnica kod Odžaka I neki problem kostolačke kulture, *GZM, N.S. Arheologija*, XVII, 21.- 40.
4. BENAC 1964.: Alojz Benac, Prediliri, Protoiliri i Prailiri, Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba, *ANU BiH, Posebna izdanja IX, CBI 1*, 59.- 73.
5. BENAC 1967.: Alojz Benac, Kameni kalupi sa Pivnice, *GZM, N.S. Arheologija*, XXI / XXII, 155.- 160.
6. BENAC 1969.: Alojz Benac, Jedno svjedočanstvo o taurobolijskom kultu u Bosni, *GZM, N.S. Arheologija*, XXIV, 115.- 135.
7. ČOVIĆ 1959.: Borivoj Čović, Tragovi preistorijskih migracija u sjeveroistočnoj Bosni, *ČGT, III*, 5.- 19.

8. ČOVIĆ 1962.: Borivoj Čović, Gradinsko naselje na Kekića Glavici, *GZM, N.S. Arheologija, XVII*, 41.- 61.
9. ČOVIĆ 1976.: Borivoj Čović, *Od Butmira do Ilira*, Sarajevo
10. ČOVIĆ 1976 A.: Borivoj Čović, Metalurška djelatnost vučedolske kulture u Bosni, *ANU BiH, XIII, CBI 11. 105.- 115.*
11. ČOVIĆ 1984.: Borivoj Čović, Bronzano i željezno doba, *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do pada ovih zemalja pod osmansku vlast*, II izdanje, Sarajevo, 101.- 190.
12. DIMITRIJEVIĆ- GREGL- PANDŽIĆ 1998.: Stojan Dimitrijević- Tihomila Težak Gregl- Nives Majnarić Pandžić, *Prapovijest*, Naprijed, Zagreb, 1998.
13. GOVEDARICA 2011.: Blagoje Govedarica, Gdje i kad je postojalo bakarno doba, *ANU BiH, CBI XL, 45.- 63.*
14. KALAFATIĆ 2011.: Hrvoje Kalafatić, Prilog poznavanju odnosa grupe Barice- Gređani, "berberinskog tipa hatvanske kulture", "brodske kulture" i "posavske culture", *OPVSC. ARCHEOL., XXXV, 41.- 65.*
15. KALJANAC- ŠAKOVIĆ 2009.: Adnan Kaljanac- Edin Šaković, Barice- Gređani: kulturna grupa kasnog brončanog doba u Slavoniji i sjevernoj Bosni, *Gračanički glasnik, god. XIII, broj 27, 78.- 90.*
16. KARAVANIĆ 2002.: Snježana Karavanić, Naselje Mačkovac- Crišnjevi kao prilog poznavanju početaka culture polja sa žarama u slavonskoj Posavini, *Prilozi institute za arheologiju u Zagrebu, XIX, broj 1. 47.- 62.*
17. KOSORIĆ 1965.: Milica Kosorić, Praistorijska nekropola u selu Dvorovima kod Bijeljine, *ČGT, VI, 83.- 91.*
18. KOSORIĆ 1976.: Milica Kosorić, *Kulturni, etnički i hronološki problem ilirskih nekropola Podrinja*, Muzej istočne Bosne, Tuzla, 1976.
19. MANDIĆ 1939.: Mihovil Mandić, Prethodni izvještaj o započetom iskapanju u Hrustovačkoj pećini kod Bos. Vrpolja, *GZM, god. LI, sv. 1., 65. -72.* Marić 1958.: Zdravko Marić, Neki novi manji preistorijski nalazi iz Bosne i Hercegovine, *GZM, N.S. Arheologija, XIII, 243.- 253.*
20. MARIĆ 1960.: Zdravko Marić, Praistorijski nalazi i lokaliteti iz Triješnice i Dvorova kod Bijeljine, *ČGT, IV, 43.- 67.*
21. MARIĆ 1960 A.: Zdravko Marić, Vis kod Dervente, naselje kasnog bronzanog doba, *GZM, N. S. Arheologija, XV/ XVI, 151.- 171.*
22. MARIĆ 1964.: Zdravko Marić, Donja Dolina, *GZM N.S. Arheologija, XIX, 5.- 128.*
23. POLIĆ 1939.: Ahmed Polić, Pećina Hrustovača, *GZM, god. LI, sv. 2. 1.- 8.*
24. VINSKI- GASPARINI 1983.: Ksenija Vinski- Gasparini, Kultura polja sa žarama sa svojim grupama, *PJZ, IV- bronzano doba, 547.- 703.*
25. VULČEVIĆ 1992.: Gojko Vukčević, *O porijeklu Ilira*, UNIREKS Nikšić, Podgorica.

PROMJENE U TUZLI ZA VRIJEME AUSTROUGARSKE UPRAVE S POSEBNIM OSVRTOM NA FIZIONOMIJU I ARHITEKTURU GRADA

Abstrakt

U radu se govori o promjenama koje je donijela austrougarska uprava naspram ranije osmanske uprave u gradu Tuzli. Pri tome se u radu osvrće najviše na uticaj Austro-Ugarske na arhitekturu i izgradnju različitih građevina u Tuzli. U uvodnom dijelu se govori o političkoj situaciji u BiH i Tuzli, te kako je uprava doprinijela svim promjenama u Tuzli.

Ključne riječi: Tuzla, grad, Bosna i Hercegovina, Austro-Ugarska, Osmansko carstvo, promjene, arhitektura, napredak, političke prilike, kultura, privreda, industrija, rudnici, sol, ugaj, orijentalna fizionomija, pseudomaurski stil, građevine, džamije, crkve, templ, hoteli, elektrifikacija, vodovod, gradonačelnici.

Opće napomene

Budući da je postojanje soli u Tuzlanskom kraju odredilo njegov razvoj i napredak, od najranijih spomena ovog kraja nailazimo i na područje BiH pod imenom Soli¹.

Osmanlije su 1463. godine osvojili Bosnu (između ostalih i grad Tuzlu), pa se u osmoj deceniji XV stoljeća spominje u nekoliko popisa *Agac Tuzla* što doslovno znači *Drvena solana*, tj. *Solana na drvo*.

Po mišljenju Hazima Šabanovića Zvornički sandžak je osnovan 1480. ili 1481. godine i od tada do kraja XVII stoljeća sjedište Zvorničkog sandžaka je bilo u Zvorniku, a od prve polovine XVII stoljeća spominje se da sandžak begovi duže vremena borave u Donjoj Tuzli.²

Tuzla je u osmanskome periodu bilo središte jednog od 6 sandžaka i samim tim jedan od značajnijih gradova u Bosni i Hercegovini. Razvijala se kao značajan privredni, saobraćajni, vojni i kulturni centar sjeveroistočne Bosne. U Tuzli su se u ovom periodu razvijale različite privredne grane ali najviše (kao i u većini gradova u BiH tog perioda) zanatstvo i trgovina. Osmanska klasifikacija gradova je razlikovala dvije vrste mjesta: utvrđena mjesta i otvorena gradska naselja (varoš, kasaba i šehar), a većina bosanskohercegovačkih gradova se sastojala od poslovnog dijela grada – čaršije i stambenih dijelova grada – mahala. U dijelu grada - čaršije su se nalazile ulice sa zanatskim i trgovačkim radnjama, te javne građevine i institucije kao što su džamije, medrese, hamami, bezistani, hanovi i karavan-saraji. Obično su se oko čaršije razvijale stambene četvrti odnosno mahale i džemati, koje su bile posebne za svaku vjersku zajednicu.³ Po takvim principima je bila koncipirana i Tuzla.

Austro-Ugarska je dobila pravo okupacije Bosne i Hercegovine na Berlinskom kongresu održanom od 13.6. do 13.7.1878. godine.

¹ Vidi opširnije Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo, 1975., str. 15.-26. (dalje: A. Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*)

² Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1982., str. 53.

³ Iljas Hadžibegović, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*, Sarajevo, 2004., str. 12.-13. (dalje I. Hadžibegović, *Bosanskohercegovački gradovi*)

Političke prilike

Nakon austrougarske okupacije Bosanski vilajet je preimenovan u Reichsland, a dotadašnji osmanski upravni poredak i organizacija vlasti su zadržani ali su im izmjenjeni nazivi. Tako su sandžaci ili live pretvoreni u okruge, kaze (srezovi) u kotare, a nahije u kotarske ispostave. Valija je preimenovan u zemaljskog poglavara, mutesarifi su postali okružni predstojnici, a kajmakami ili mudiri su preimenovani u kotarske predstojnike. Zadržana je u potpunosti osmanska administrativno-teritorijalna struktura koja se sastojala od 6 okruga, 54 kotara i 23 kotarske ispostave. Austro-Ugarska je zadržala i opštinsku strukturu u BiH koju je zatekla kao sistem opštinskih samouprava u okviru seoskih opština (džemata) i gradskih opština (beledija), međutim njihovu samoupravu i djelokrug je dosta ograničila.⁴ Budući da je Austro-Ugarska zadržala postojeće stanje podjele BiH na 6 sandžaka odnosno okruga, tako je Zvornički sandžak sada postao okružna oblast Donja Tuzla i bio je podijeljen na 10 kotara: Bijeljina, Brčko, Gračanica, Gradačac, Kladanj, Maglaj, Srebrenik, Donja Tuzla, Vlasenica i Zvornik. Donja Tuzla je bila središte oblasti i tu je postojao gradski kotarski ured s administrativno-političkim, ali ne i poreznim i drugim nadležnostima.⁵

Politički život Tuzle se razvijao pod uticajem države uključivanjem domaćeg stanovništva u institucije nove vlasti, te razvijanjem inicijativa od strane naroda u okvirima nacionalnih, političkih i vjerskih pokreta. Austrougarske vlasti su nastojale da uključe najuticajnije domaće ljude, obuhvatajući sve konfesije i nacije, u svoj politički sistem. U početku su to bili Bošnjaci i Srbi, a kasnije i mnogi doseljenici različitih nacija.

U svim gradovima, kao i u Tuzli, osnovana su gradska vijeća u koja su birani predstavnici svih konfesija. Tako je u sastav gradskog vijeća ulazilo 5-11 članova, različitih konfesija srazmjerno ukupnom broju građana pojedinih vjera. Od toga je jednu trećinu imenovala Zemaljska vlada. Prema načinu izbora ovo vijeće nije bilo demokratska institucija, niti su u njoj bili izraženi interesi pojedinih nacionalnih zajednica i građana. Gradsko vijeće je služilo za djelovanje u narodu kako bi sprovodilo državnu politiku. Drugi vidovi političkog djelovanja bili su zakonom zabranjeni sve do 1910. godine.⁶

Dakle, gradsko vijeće, kao što je već spomenuto, je bilo sastavljeno od 5 do 11 članova, a na njegovom čelu su se nalazili načelnik i dva podnačelnika, koje je imenovala Zemaljska vlada. Budući da je u Tuzli bio takav omjer stanovništva prema konfesijama, gdje su Bošnjaci imali većinu, gradonačelnik je bio Bošnjak, a podnačelnici Srbin i Hrvat. Prvi gradonačelnik Tuzle bio je Mehaga Imširović (1878.-1885.), a zatim Ibrahimbeg Džindo (1885.-1889.), te nakon njega Mujaga Hadžiefendić (1889.-1893.), a onda ponovo Ibrahim-beg Džindo (1893.-1897.).

Sastav gradskih vijeća Bosne i Hercegovine u austrougarskom periodu se nije značajnije mijenjao. U sastav vijeća su ulazili predstavnici pojedinih dijelova grada, predstavnici nekih staleža i istaknutih trgovaca. Vijeća su imala svoje programe, ali se dešavalo da naiđu na poteškoće te budu blokirani i neizvršeni. Tako se npr. desilo da u vrijeme kada je gradonačelnik bio Mujaga Hadžiefendić trebao sprovesti plan izgradnje gradskog vodovoda, ali se to nije ostvarilo jer Zemaljska banka za Bosnu i Hercegovinu nije odobrila kredit, pa je propao plan sklapanja ugovora sa izvođačem radova. Mujaga Hadžiefendić je bio na mjestu gradonačelnika Tuzle od 1897. do 1910.⁷, dakle on je bio gradonačelnik sa najdužim stažom u vrijeme austrougarske uprave. Za vrijeme njegovog namjesnikovanja najvažnije promjene u gradu su bile izgradnja vodovoda, te elektrifikacija grada. Nakon njega na mjestu gradonačelnika je bio Osman Vilović (1910.-1922).

⁴ M. Imamović, *Pravni položaj*, str. 60.

⁵ Azem Kožar, *Bosna i Hercegovina u 19. i 20. stoljeću*, Tuzla, 2010., str. 165.

⁶ I. Hadžibegović, *Bosanskohercegovački gradovi*, str. 213.

⁷ Bosanski glasnik – opća priručna i adresna knjiga za Bosnu i Hercegovinu 1897.-1910.

Uticaj privrede na promjene u Tuzli

Austro-Ugarska je, kao što smo vidjeli, već odavno težila zaposjedanju Bosne i Hercegovine prvenstveno zbog raznih prirodnih bogatstava. Tuzla je bila iznimno značajna zbog nalazišta soli, što je Austro-Ugarskoj bilo poznato i prije okupacije. Najranije podatke o mineralnim bogatstvima Bosne i Hercegovine dali su u svojim radovima I. Abel i F. Ransonet (1846.), I. Volf (1847.), a kasnije i drugi istraživači. Njihovi radovi su od velikog značaja jer su pomogli lokalizovanju brojnih ležišta mineralnih sirovina, te na taj način i ubrzali sam proces eksploatacije bosanskohercegovačkih prirodnih bogatstava.⁸

Što se tiče ranije eksploatacije soli u Tuzli, kako navodi Adem Handžić, u doturskom periodu je slane izvore koristilo najbliže okolno stanovništvo, ali su te izvore Turci zatekli zanemarene i zapuštene. Osmanlije su ispitali mogućnost proizvodnje bušenjem bunareva, te tako utvrdili moguće godišnje prihode. Nakon toga došlo je do proglašenja carskim hasom, a potom su ti prihodi dati pod zakup na tri godine. Osmanlije su solane po načinu proizvodnje soli nazivali *Solane na drvo*.⁹

Nakon okupacije BiH od strane Austro-Ugarske, tačnije 1879. godine, primitivne solane u Tuzli su otkupljene od bošnjačkih porodica koje su ih držale u zakupu u doba osmanske uprave. U skladu s tim donesena je odluka o izgradnji tuzlanskih solana (u julu iste godine), a predviđena suma za početne bušotinske radove iznosila je 25.000 forinti.¹⁰ Međutim prije početka izgradnje solana, 1. aprila 1880. objavljeno je da se uvodi monopol soli u Bosni i Hercegovini, a naređeno je da se svako krijumčaranje soli kazni sa globom od 25 do 200 forinti. Tako je 1884. godine u Simin-Hanu započeta izgradnja prve moderne solane u Bosni i Hercegovini, koja je sljedeće godine započela sa radom, a imala je kapacitet od 70.000 mtc soli godišnje. Znatno veći kapacitet, od 300.000 mtc soli godišnje, imala je solana u Kreki, izgrađena 1891. godine. Izgradnja obje ove solane su imale za cilj smanjenje odliva novca iz Bosne i Hercegovine, jer je do tada uglavnom uvožena erdeljska kamena so.

Za razliku od primitivnog osmanskog crpljenja soli, u ovim solanama se so dobijala iz sloja zemlje, gdje se nalazila, pumpanjem kroz bušene rupe, a zatim se sisaljkom (kojoj je pokretnu snagu davalo 20 elektromotora, jačine 180 konjskih sila) i dugačkim cijevima od livenog željeza izvlačila do prostranog korita. Solana Kreka dobavljala je solinac 3km dugačkim cijevima, dok je solana Simin-Han imala 5 -km dugačke cijevi od livenog željeza. Solana Simin-Han je od proljeća 1885. imala 6 kotlova za varenje, 2 kotla za sušenje i spremnice za slanaču, dok je solana Kreka u prometu od jeseni 1891. imala 4 kotla za varenje, 4 kotla za sušenje, 2 kotla za predgrijavanje i 2. briketne sušionice.¹¹

Solana u Simin Hanu 1884. godine dostiže puni planirani kapacitet, te joj drvo više nije predstavljalo najbolje rješenje za gorivo, pa stoga ona počinje otkup uglja u Kreki za vlastite potrebe. Taj podatak je zabilježio i Henrik Renner¹² u svom putopisu: „Godine 1884. stade bosanska uprava kopati za ugljenom i solju; tako nastade odma kraj Tuzle ugljenik smegjega ugljena Kreka, a te se iste godine započne graditi i solana u Simin-hanu, koja je dulje vremena jedina trošila onaj ugljen“.¹³

Henrik Renner u svom putopisu navodi i podatak kako je Tuzla „nadasve znamenita po svojem ugljenu i po svojoj soli“ i da „o ugljenu nije osmanlijska uprava ni sanjala, pa ne bi ni započela, da ga vadi, kada joj ni u šta trebao“. Dakle, za vrijeme osmanske uprave nije se eksploatisao ugalj u Tuzli, jer nije bilo potrebe za tim. Postojala su druga rudarska središta sa tradicijom eksploatacije (srebra, olova, željeza, zlata i bakra) kao što su Fojnica, Srebrenica,

⁸ *Sto godina rudnika lignita Kreka 1885.-1985.*, Tuzla, 1985., str. 53.-56., (dalje: *Sto godina rudnika lignita Kreka*)

⁹ A. Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, str. 222. – 237.

¹⁰ I. Hadžibegović, *Bosanskohercegovački gradovi*, str. 192.

¹¹ Financijalni ljetopis „Bosansko-Hercegovački Kompas“, 1910./1911., str. 14.

¹² Henrik Renner, novinar, je tri puta dolazio u Tuzlu za okupacije (1878.), pri otvorenju željeznice iz Doboja u Simin Han (1886.) i kada je Tuzla postala industrijsko i rudarsko središte.

¹³ H. Renner, *Herceg-Bosnom uzduž i poprijeko*, Mitrovica 1900.

Čajniče, Čelopek itd.¹⁴ Tek sa dolaskom Austro-Ugarske, u Tuzli dolazi do drugačijeg pristupa tome.

Proučavajući terene BiH, samim tim i tuzlanskog kraja mnogi istraživači su u svojim radovima pisali o nalazištima soli, mrkog i kamenog uglja, nafte, kvarcnih i karbonatnih tvorevina i dr. Prvo detaljnije proučavanje geološkog sastava tuzlanskog bazena dao je K. Paul u svom radu „Prilog geologiji Sjeverne Bosne“ (1879.godine), a nakon njega izneseni su rezultati istraživanja geološkog sastava u radovima E. Ticea (1880.), I. Fuksa (1890.) i A. Bittnera (1892.), gdje su zapažene pojave ugljonosnih horizonata u ovom sjeveroistočnom dijelu Bosne. U to doba je Kreka bila prilazna dolina gradu Tuzli koja je bila obrasla gotovo do korita rijeke Jale sitnom šumom. Tu je uglavnom bilo ispasište za grad, tek tu i tamo rijeka bi otkrila po neki sloj uglja i preko njega tekla. I po rubnim dijelovima doline, potoci ili prirodni odroni otkrivali su izdanke uglja. Međutim, nikoga nije upućivalo na korištenje uglja zbog obilja drveta koje je bilo lako dostupno.¹⁵

Koristeći se već spomenutim rezultatima austrougarska uprava je trebala započeti sistematska geološka istraživanja, međutim, za taj poduhvat su im bili potrebni stručnjaci kako bi se omogućio savremeni tehničko-tehnološki pristup. Takvih nije bilo u Bosni i Hercegovini pa su dovedeni mnogi stručnjaci iz Monarhije, koji su imali za zadatak da rukovode istraživačkim radovima i otvaranjem rudnika u područjima koja su bila pogodna za to. Izrađen je rudarski katastar, a povodom regulisanja pravnih i drugih odnosa izdat je Rudarski zakon za Bosnu i Hercegovinu 1881. godine. Također je osnovano i Rudarsko satništvo u Sarajevu kojem je zadatak bio rukovođenje svim rudarskim poslovima. U skladu s tim u Bosnu i Hercegovinu su pristigli i iskusni rudari iz raznih krajeva Monarhije (Hrastnik, Idrija i Šemnica) kojima je bio zadatak da osposobe domaće ljude za rudarsko zanimanje.¹⁶

Zemaljska vlada u Sarajevu je u prvo vrijeme više pažnje posvećivala nalazištima kamenog uglja na Majevici, nego nalazištima lignita u krekanskom bazenu. Tako je u prvim godinama po okupaciji vladao veliki interes za pojavu kamenog uglja na Majevici. Prva istražna bušenja u Jasenici na Majevici je izvršilo dioničko društvo Bosnia. Na bazi uglja iz Jasenice, 1883. godine je izrađena mala pokusna koksna peć u Kreki, a 1885. godine otvoren je rudnik uglja u Kreki koji je bio najveći u Bosni i Hercegovini. (vidi prilog 1.) On je 1890. godine proizveo 500.000 mtc uglja, a 1894. se taj broj popeo na milion mtc. U sklopu rudnika radila je i ciglana (osnovana 1885.). U početku se cigla pravila ručno i pekla u primitivnim pećima, 1892. je započela sa radom mašinska izrada cigle, a 1895. godine je izgrađena Hoffmanova kružna peć.¹⁷ Podatak da je 1895. godine u rudniku uglja radilo ukupno 344 radnika, od toga 194 domaća i 150 stranih, daje nam dobar prikaz da je rudnik Kreka bio jedan od najvećih u Bosni i Hercegovini. Usporedo s izgradnjom rudnika uglja u Kreki, 1885. godine započela je izgradnja uskotračne pruge Doboj-Simin Han. Ona je završena 29. aprila 1886. godine i bila je dužine 66,7 km. Izgrađena je za potrebe povezivanja solane u Simin Hanu, te rudnika u Kreki s ostalim dijelom BiH, odnosno Monarhije. Zahvaljujući toj pruzi, proizvodnja uglja u Kreki se iz godine u godinu povećavala, jer je tada tuzlanski kraj bio povezan sa željezničkom prugom u dolini rijeke Bosne, a ova je bila glavna saobraćajna veza s Monarhijom. Pruga Simin Han-Doboj i rudnik uglja Kreka su bili u simbiozi. Željeznica je bila od posebno velikog značaja za rudnik uglja Kreka jer je trebala omogućiti plasman uglja iz Kreke kako na tržište u zemlji, tako i van zemlje, a rudnik je zauzvrat znatno smanjio prometne troškove željeznice, jer je smanjio devastaciju šuma upotrebom drveta za pogon, a uveo uglj.¹⁸

Uz izgradnju solana u Simin Hanu i Kreki, te rudnika uglja, u Tuzli je došlo do izgradnje prvih fabrika. Zahvaljujući olakšicama i učešću Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu,

¹⁴ Adem Handžić, „Najraniji turski izvori o rudnicima i trgovima u Bosni“, *Prilozi instituta za istoriju*, godina X, br. 10/2, Sarajevo, 1974., str. 155.-161.

¹⁵ Sto godina rudnika lignita Kreka, str. 54.

¹⁶ Opširnije: I. Hadžibegović, *Bosanskohercegovački gradovi*, str.191-200.

¹⁷ Sto godina rudnika lignita Kreka, str. 75.

¹⁸ Dževad Juzbašić, *Izgradnja željeznica u Bosni i Hercegovini u svjetlu austrougarske politike od okupacije do kraja Kallayeve ere*, Sarajevo, 1974., str. 102.-121.

1887./1888.godine izgrađena je Prva bosanska fabrika špirita i rafinerija Alios Grauaug. U ovoj fabrici se godišnje proizvodilo 8.000 hl špirita, za koji je bilo potrebno oko 60.000 mtc žitarica.

Potrebno je spomenuti da je u Tuzli izgrađena i fabrika piva koja je od 1893. godine poslovala kao pogon sarajevske akcionarske pivare. Obje ove fabrike su, pored pogodnosti i olakšica, računala i na jeftine žitarice koje su u regionu Tuzle u obližnjim selima dobro uspjevale.

Svi ovi podaci o izgradnji industrijskih objekata u tuzlanskom području daju nam zaokruženu sliku koja prikazuje osnovne konture industrijskog razvitka u ovome kraju koje je uspostavila austrougarska okupacijska uprava. Izgradnjom navedenih industrijskih objekata stvorena je osnovica za dalji privredni razvitak, koji je, u promjenjenim robno-novčanim odnosima, nosio sa sobom i osnivanje drugih ustanova i institucija potrebnih kapitalističkom načinu privređivanja, od kojih je potrebno spomenuti Privilegiranu zemaljsku banku za Bosnu i Hercegovinu (osnovanu 1885. godine), te Srpski kreditni zavod d.d. u Tuzli s glavnicom od 300.000 kruna.

Od drugih djelatnosti rudnika Kreka potrebno je istaći električnu centralu koja je, uprkos što je od 1890. isticala potrebu za uvođenjem elektrifikacije, osnovana tek 1905., a dovršena 1906. godine. Odmah nakon stavljanja u pogon državne elektrane započeta je elektrifikacija Tuzle sa naponom distributivne mreže. To je bio veliki uspjeh za grad, jer se smatralo da će se ovim poduhvatom poboljšati standard i kulturni nivo grada. Električna centrala je pored grada Tuzle, davala struju i Solani Kreka, Tvornici špirita i Solani Simin Han. Međutim time nije bio iskorišten puni kapacitet električne centrale pa se pristupilo elektrifikaciji pojedinih stambenih i poslovnih zgrada uz glavnu cestu, te bližih sela, naročito onih u kojima su živjeli rudari. Također je izgradnjom dalekovoda Simin Han-Ugljevik-Bijeljina, uz odvojak za Brčko, strujom snabdijevan i rudnik Ugljevik.

Arhitektura i izgradnja novih građevina

Kako je već spomenuto, Tuzla se u osmanskome periodu sastojala od čaršije i mahala odnosno džemata koje su je okruživali. Opisujući Tuzlu 1866. godine fra Jukić piše: „Tuzla dolnja (Soli dolnje), oveća trgovačka varoš kraj rijeke Jale, u brdovitom predjelu među planinama Majevicom i Ilinčicom. Kuća broji 800 muhamedanskih, 180 pravoslavnih i 50 katoličkih, a žitelja 6.1. (...) Tuzla dolnja glavno je mjesto zborničkog okružja. Žitelji se bave ponajviše trgovinom, vozeći u Brčko raznu robu, kanati žito, goveda itd. U varoši stoji na pola razrušena tvrđava sa četiri tornja. Izvan grada nalaze se slanici, tj.slana vrela, iz koji se voda vadi i so vari. Slanici su građeni i pokriti, a kraj njih stoje varionice i skladišta“.¹⁹

Međutim, okupacijom Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske u zemlji je počeo da struji novi život, samim tim i u Tuzli. BiH je stupila na put kapitalističkog razvitka kada se počinju eksploatisati šume, otvarati rudnici i fabrike, grade se željezničke pruge i putevi. S druge strane, iz Austrije prodire u BiH industrijska roba koja potiskuje stare zanate i domaću radinost, samim tim i novčana privreda potiskuje naturalnu. U okviru takvih promjena dolazi i do promjene samog izgleda grada, gdje se uz zatečeno stanje orijentalne fizionomije grada počinju uvoditi i „evropske“ upravne, poslovne i stambene zgrade. Dolazi do prodora stilova arhitekture pa se podižu činovničke i oficirske zgrade u pseudorenesansnom i pseudobaroknom stilu. Miješanjem autohtone bosanske, orijentalne i evropske arhitekture dolazi do nove fizionomije grada pa tako nailazimo na spoj elemenata raznih kultura što i daje neki poseban izgled gradu Tuzli.

Najizraženije vanjske promjene bosanskohercegovačkih gradova isticane su kroz izgradnju vodovoda, kanalizacije, proširivanja i uređenja ulica, regulacije gradskih rijeka i potoka, modernizaciju gradske rasvjete, organizovanje gradskog saobraćaja, izgradnju većeg broja javnih građevina i novih stambenih četvrti u kojima su podizane kuće i sa više spratova.

Sa porastom broja stanovnika u Tuzli, razumljivo, dolazi i do potrebe izgradnje novih kuća i stanova. Uslijed razvoja industrije i doseljavanja nove stručne snage iz raznih krajeva

¹⁹ Dragiša Trifković, *Tuzlanski vremeplov I*, Tuzla, 1981., str. 34.

Monarhije došlo je i do potrebe izgradnje stambenih zgrada u blizini rudnika, fabrika i sl. Najbolji pokazatelj porasta broja stambenih prostora daju popisi stanovništva na kojima možemo pratiti taj razvoj.²⁰ Tako je 1879. godine u Tuzli bilo 1290 kuća i 1053 stana, 1885. godine 1577 kuća i 1902 stana, dok je 1895. godine taj broj porastao na 1920 kuća i 2191 stanova. Možemo uvidjeti da je broj kuća u rasponu od 16 godina (1879.-1895. godine) porastao za 630, a broj stanova za čak 1138.

U prvim godinama austrougarske uprave u Tuzli započela je arhitektonska i graditeljska djelatnost, ali pod specifičnim uslovima; naime, moralo se poštovati zatečeno, a s druge strane ispunjavati i zahtjeve nove vlasti. Kada je austrougarska vojska ušla u Tuzlu 22. septembra 1878., u gradu nije zatekla vojne objekte, pa je smatrala za shodno da se izgrade kasarne kako bi se smjestili bataljoni. Odmah potom se pristupilo izgradnji kasarne „Istočni lager“, a zatim je izgrađen i „Zapadni lager“.²¹ Poslije zadnjeg velikog požara 1893. godine, u kome je izgorjela čaršija, započeta je regulacija ulica i izgradnja objekata od tvrdog materijala. Pravoslavna crkva je dovršena 1882. godine, Šarena džamija i Gradska česma su izgrađene 1888. godine, a nova rimokatolička crkva 1893. Bolnica, koja je izgrađena 1874. godine radila je u istoj zgradi sve do 1886., kada je Austro-Ugarska izgradila novu savremeniju bolnicu sa 30 ležaja.

Tuzla se u vrijeme austrougarske vladavine postepeno mijenjala iz tradicionalnog agrarno-zanatlijsko-trgovačkog u moderni industrijski grad. Uz veliki priliv stranog stanovništva dolazi do novog života vezanog za moderna zanimanja. Vojnici, činovnici, intelektualci, poslovni ljudi, te radnici postaju glavni nosioci urbanizacije i evropskog načina života. Grad nije izmjenio u potpunosti svoj vanjski izgled. On je zadržao orijentalni karakter, ali je i dobio neke evropske odlike kao što su nazivi ulica, numeracija kuća, vodovod, kanalizaciju, električno osvjjetljenje, arhitekturu itd.

Barokni stil u arhitekturi je uzimao maha u izgradnji pojedinih građevina u Austro-Ugarskoj, samim tim i u Bosni i Hercegovini. U Sarajevu je bilo najviše takvih građevina, međutim i u Tuzli je postojala jedna. Godine 1900. je izgrađen objekat koji je po stilu nazvan „Barok“ na mjestu gdje se 1893. desio posljednji veći požar u Tuzli. Na tom mjestu se ranije nalazile prodavnice porodica koje su ujedno i bili investitori građevine „Barok“. Sagrađena je na placu Apel. Zgrada okružne pošte izgrađena je 1901, a jevrejski hram Templ 1906. godine.

Izgradnja vodovoda je, kao što je već navedeno, bila u planu za vrijeme prvog mandata Mujage Hadžiefendića. Međutim, ostvarena je tek u njegovom drugom mandatu (1897.-1910.), odnosno 1909. godine²², kada je zamjenjen stari vodovod iz doba Turali-bega u 16.stoljeću.

Početkom 20.stoljeća izgrađene su i dvije veletrgovine braće Jovanović i Abdurahmanage Prcića, koje su tada smatrane najvećim ne samo u Tuzli, nego u čitavoj Bosni i Hercegovini. Poslovavši s najvećim firmama Beča, Pešte, Trsta stekli su veliki ugled. Objekti koji su podignuti za tu namjenu su bile četverospratne zgrade sa liftovima, što je bila rijetkost i u većim gradovima. Međutim, u toku Prvog svjetskog rata ove trgovačke firme su nestale.²³

Godine 1914. Tuzla je imala i pet hotela: hotel Grand, hotel Orient, hotel Europa, hotel Bristol (Vidi prilog 4.) i hotel Central. Od vjerskih objekata je tada imala jednu pravoslavnu, jednu katoličku crkvu, jevrejski hram Templ, te 12 džamija.²⁴

Austro-Ugarska je u okrugu Donja Tuzla zatekla 27 konfesionalnih škola, od toga je u gradu Tuzli bilo 11 mekteba, jedna srpsko-pravoslavna mješovita osnovna škola i jedna katolička osnovna škola. U školskoj 1882/83.godini u BiH su djelovale 42. opšte osnovne škole, od toga je u okrugu Donja Tuzla bilo 17.²⁵ Uprkos oskudnosti mreže škola i činjenice da je samo jedna petina stanovništva Bosne i Hercegovine bila u mogućnosti da šalje svoju djecu u osnovne škole, Tuzlanski okrug je bio na drugom mjestu (poslije grada Sarajeva) gdje je bilo najviše učenika osnovnih škola u odnosu na broj stanovnika; računajući i konfesionalne.

²⁰ Pred prvi austrougarski popis stanovništva 1879.godine izvršena je numeracija kuća i određena su imena ulica. (I.Hadžibegović, *Bosanskohercegovački gradovi*, str. 69.)

²¹ Dragiša Trgković, *Tuzlanski vremeplov III*, Tuzla, 1987., str. 44.

²² *Izveštaj o upravi Bosne i Hercegovine 1910.*

²³ Dragiša Trifković, *Tuzlanski vremeplov II*, Beograd, 1981., str. 107.

²⁴ *Bosanski glasnik – opća priručna i adresna knjiga za Bosnu i Hercegovinu 1914.*, Sarajevo 1914., str. 465.-467.

²⁵ B. Mađžar, „Razvoj osnovnog školstva u Tuzli“, str. 42.

Sveukupno gledajući u gradu Tuzli je tokom austrougarske uprave djelovala Srpska pravoslavna osnovna škola, Katolička mještovita osnovna škola u Tuzli koja je osnovana van samostana, Katolička mješovita osnovna škola koju su vodile kćeri božje ljubavi, Muslimanska osnovna škola koja je bila prva osnovna škola svjetovnog tipa. U izvještaju 1894. godine spominje se kao posebna institucija škola pod njemačkim nazivom: Deutsche Kloster-Elementarschule in Donja Tuzla. Do reforme 1894. godine u gradu Tuzli je bilo 10 mekteba: Vilović mekteb, Jala mekteb, Moluhe mekteb, Mekteb Atik mahala Behranibeg, Tušanj mekteb, Četoda mekteb, Džindić mekteb, Mekteb Vaiz mahala, Mekteb gazi Turalibeg. 1891. ili 1892. godine osnovana je druga osnovna škola (ruždija) u Tuzli. Ovu školu su pohađala isključivo muslimanska muška djeca.

Do 1895. godine u Tuzli su osnovane dvije svjetovne osnovne škole. U periodu nakon 1895. godine nastavilo se s osnivanjem dotičnih. Tako je treća osnovna škola osnovana u industrijskom naselju Kreka, na inicijativu gradskog kotarskog ureda, jer je Kreka postala naselje radničkog tipa sa 900 stanovnika. Međutim, u nadi da će privući veći broj muslimanskih djevojčica koje nisu pohađale osnovnu školu, kotarski ured je težio ka otvaranju posebne djevojačke škole. Pripreme za taj poduhvat su počele 1903. godine, pa je 29. augusta 1903. adaptirana privatna zgrada za potrebe Djevojačke škole, tako da je već na septembar upisano 25 djevojčica.

U Tuzli je prva svjetovna srednja škola otvorena 1884. godine pod imenom građanska škola, a bila je to prva trgovačka škola u BiH. (Vidi prilog 2.) Austro-Ugarska je smatrala gimnazije elitnim školama koje spremaju visoki intelektualni kadar, pa je radi toga režim rijetko otvarao ovakve škole iz straha od stvaranja brojnije domaće inteligencije.²⁶ Iz tog razloga je u BiH pod austrougarskom upravom otvoreno samo pet gimnazija, i to prva u Sarajevu 1879., zatim 1893. u Mostaru, 1895. u Banja Luci, 1899. u Tuzli i 1905. realka u Sarajevu. (Vidi prilog 3.)

Zaključak

Austro-Ugarska je, okupiranu Bosnu i Hercegovinu nastojala urediti u skladu sa svojim dugoročnim planovima, koji se, prije svega tiču eksploatacije njenog rudnog bogatstva. Tuzla postaje jedan od najrazvijenijih gradova Bosne i Hercegovine. Dolazi do otvaranja rudnika, prvih fabrika, te povezivanja željeznicom sa ostalim dijelom Bosne i Hercegovine, odnosno Monarhije. Politički život Tuzle se razvijao pod uticajem države uključivanjem domaćeg stanovništva u institucije nove vlasti. Austrougarska uprava je pokušavala promijeniti naslijeđenu zatvorenost kulture i prosvjete osmanskog perioda. Željela je kod stanovništva jačati svijest o Austro-Ugarskoj, a kroz obrazovni sistem, kulturno djelovanje i sl. u krajnjem dovesti do prihvatanja njihove uprave.

Uz to treba dodati da je austrougarska uprava pokušala da otvaranjem interkonfesionalnih škola donekle promjeni zatvorenost kulture i prosvjete unutar vjerskih zajednica, te otvori put ka prihvatanju austro-ugarske uprave kao uprave. Međutim, s druge strane vlast je kontrolisala politička i kulturna kretanja. I vanjske odlike grada su doživjele promjene, pa su uz već postojeću orijentalnu arhitekturu izgrađene i, za to doba, moderne građevine. Cjelokupnu zaokruženu sliku promjene dale su moderne odlike grada, kao što su izgradnja vodovoda, kanalizacije, numerisanje kuća, modernizacija gradske rasvjete, te izgradnja većeg broja javnih građevina i novih stambenih četvrti u kojima su podizane kuće i sa više spratova. Sve to, uz postepenu organizaciju političkog života, dovelo je do krupnih promjena.

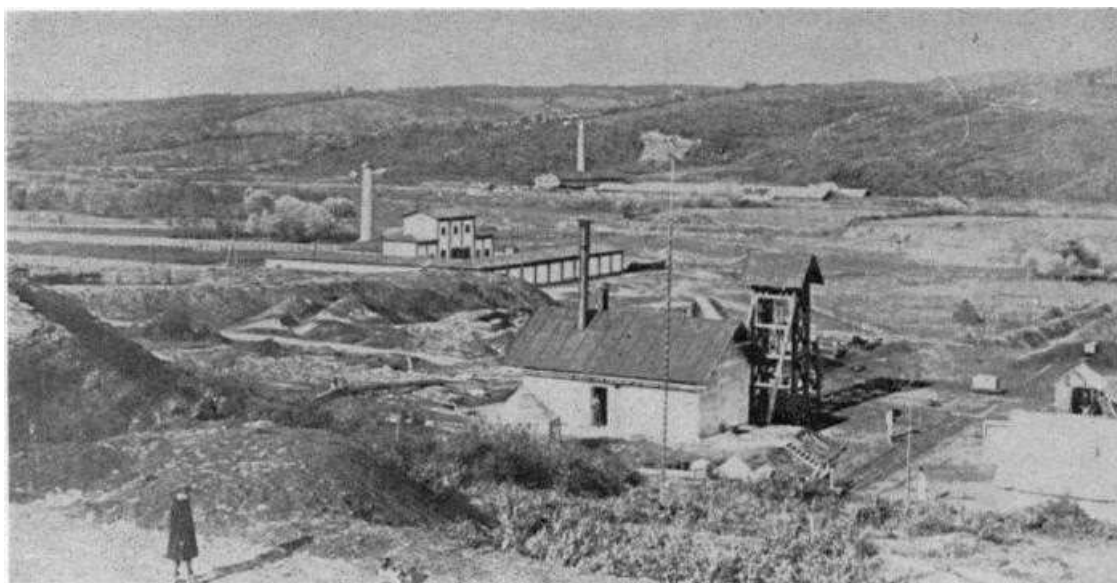
²⁶ M. Papić, *Školstvo u BiH*, str. 337.

Summary

Austro-Hungary occupied Bosnia and Herzegovina and after that tried to manage Bosnia in the way it was planned, in the first place it meant exploitation of Bosnian resources of coal and salt. Tuzla became one of the best cities in Bosnia and Herzegovina thanks to industrial production of salt. There started opening mines, first factories and connecting Tuzla with other parts of Bosnia and Monarchy by rail. Political life of Tuzla was developing under the influence of government of the whole country. It meant including local people in institutions of new government. Austro-Hungary tried to change tightness of culture and school system in Bosnia, which has already been in time when Ottoman empire ruled Bosnia.

In addition, it needs to be said that by opening interconfessional schools, Austro-Hungary tried to change the closed-type culture and education within the religious communities as well as to create the path for people to accept Austro-Hungarian Reign as the reign. However, on the other hand, the government controlled all political and cultural movements. External characteristics of the town changed as well. Apart from the existing oriental architecture, some, for that period highly modern buildings were built. The changes were completed by some modern characteristics of the town such as the water supply line, public sewage system, numbers on houses, modernized street-light as well as the construction of a bigger number of public buildings and new housing parts with houses that have multiple floors. All that, together with gradual organization of the political life, led to some major changes.

Prilog

***Rudnik uglja Kreka 1886. godine
(Dragiša Trifković, Tuzlanski vremeplov I, Beograd, 1981., str. 62)***

Trgovačka – građanska škola u Tuzli
(Mitar Papić, Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austro-ugarske okupacije, Sarajevo, 1972., str. 132)

Hotel Bristol
(privatna zbirka razglednica akademika Envera Mandžića)

Zgrada Gimnazije
(privatna zbirka razglednica akademika Envera Mandžića)

ENERGETIKA SJEVEROISTOČNE BOSNE U PERIODU OBNOVE I PRVOG PETOGODIŠNJEG PLANA (1945.-1952.)

Uvod

Glavni energetske potencijali u Bosni i Hercegovini potiču od vodnih snaga i fosilnih ugljeva (mrki ugalj i lignit). Drugi oblici energije kao što su: geotermalna, nuklearna i sunčeva se ne iskorištavaju.

Na području sjeveroistočne Bosne rijeka Drina je pogodna za proizvodnju hidroenergije (HE Višegrad, Zvornik i Perućac). Baseni uglja u Kreki i Mezgraji omogućili su podizanje termoelektrana u Tuzli i Ugljeviku. To je imalo veliki značaj za snabdijevanje domaćinstava i industrije električnom energijom. Nakon završetka Drugog svjetskog rata nova vlast u Jugoslaviji, Bosni i Hercegovini, pa i sjeveroistočnoj Bosni u periodu obnove težište je stavila upravo na razvoj energetike i rudarstva.

Električne centrale

Ova je industrijska grana bila mnogo zapuštena. Nisu se mogle zadovoljiti ni osnovne potrebe industrije i važnijih gradova, te zanatstva, poljoprivrede, domaćinstava i ulične rasvjete.

Pošto je električna energija jeftina i obilje takve energije prvi uslov za razvoj industrije, među prvim je ustanovljen program izgradnje velikih električnih centrala. Bosna i Hercegovina je imala vodenu energiju i bogata ležišta uglja pogodnog za sagorijevanje u elektranama. Geološki stručnjaci su 1946. godine ustanovili da su to ugljenokopi (mrki ugalj i lignit) koji su okosnica rudarske privrede, pa su na osnovu rezultata njihovih istraživanja otvoreni rudnici uglja: Kreka, Banovići, Gračanica i Stanari (Krnjin) kod Doboja¹.

Program izgradnje električnih centrala u prvoj etapi zahvatao je period do 1950. godine.

Radovi u 1946. godini

Dijelili su se na dva perioda:

- 1) završni radovi obnove
- 2) novi radovi (investicije).

Radovi obnove na području sjeveroistočne Bosne odnosili su se na kaloričnu centralu Kreka - obnovu postrojenja, dimnjaka i elektrotehničkog uređaja. Odobreni kredit iznosio je 2.000.000 dinara. Obnova dalekovoda Kreka - Bijeljina - Brčko uz odobreni kredit od 6.000.000 dinara.² Time bi se stekli uslovi da čitav taj kraj bude snabdjeven jeftinom i sigurnom električnom energijom. Povećanjem kapaciteta elektrane u Kreki omogućen je rad rudnika uglja u tim mjestima.

Nove investicije su predstavljale izgradnju hidroelektrana. Na području sjeveroistočne Bosne i tuzlanskog okruga to je hidroelektrana Vlasenica na rijeci Jadar. Podizanjem ove hidroelektrane od 1000 KS omogućena je pomoć ratom nastradalim krajevima istočne Bosne. Odobren je kredit od 3.500.000 dinara.³ Kalorična elektrana čija je gradnja planirana u sprečanskoj dolini (Lukavac) velikog kapaciteta na bazi sagorijevanja lignita. Kredit je iznosio

¹ Luka Đaković, *Rudarstvo i topioničarstvo u Bosni i Hercegovini*, IGTR „Univerzal“ Tuzla-OOOR „Graficar“, Tuzla, 1980., str. 111-112.

² Arhiv Jugoslavije (u daljem tekstu: AJ), Ministarstvo industrije Vlade FNRJ (u daljem tekstu: MI Vlade FNRJ) (1944-1948), 17-174-175, *Elaborat Savezne Planske Komisije Vlade FNRJ upućen Ministarstvu industrije FNRJ (za pomoćnika Branka Zlatarića)*, Beograd, 9.9.1946.

³ AJ, MI Vlade FNRJ (1944-1948), 17-174-175, *Elaborat Savezne Planske Komisije Vlade FNRJ upućen Ministarstvu industrije FNRJ (za pomoćnika Branka Zlatarića)*, Beograd, 9.9.1946.

500.1 dinara.⁴ Prva dionica dalekovoda Zenica - Doboj planirana je da se podigne 1946. i početkom 1947. godine jačine 132 kW radi povezivanja Bogatića i Zenice sa banovačkim bazenom. Trasiranje je bilo u završnoj fazi. U 1946. godini odobren je kredit 16.000.000 dinara. Dalekovod Lukavac - Banovići trasirao se ubrzano, a odobreni kredit iznosio je 3.000.000 dinara.⁵

Radovi u 1947. godini. Predviđeni su po planu samo viši instalacioni radovi kao nastavak započetih radova u 1946. godini i kao potpuno novi.

Radovi od 1948. do 1951. godine. Dovršenje kalorične elektrane Lukavac 1948/49. godine i izgradnja dalekovoda Doboj - Brod. Do kraja 1950. godine planirano je da se izgradi HE u Zvorniku.

U periodu juli - septembar 1945. godine izvršena je popravka električne mreže u gradskoj zoni Tuzle. To se odnosilo na izmjenu dotrajalih električnih stubova u Glavnoj, Bolničkoj i Konjaničkoj ulici, te Tušnju, Brdu, na Ilinčici, Moluhama i Mosniku. Do tada je izmijenjeno 83 stuba.⁶ Radilo se na izgradnji transformatorske stanice za osvjjetljenje središta grada. Ovi poslovi su završeni u režiji GNO-a sa troškovima u iznosu od 20.000 dinara.⁷ Nakon toga se pristupilo instaliranju samog transformatora.

Na osnovu odluke GNO-a započelo se sa postavljanjem dalekovoda u selu Vršani i Ši Selu. Sve troškove su snosili sami mještani. Tako je izgrađena električna mreža u dužini 2,5 km, provedena je električna struja u objekte privatnih lica i montiran transformator za ovaj dalekovod. Sela nisu priključena na gradsku mrežu već na dalekovod koji vodi za Gornju Tuzlu a po odobrenju državnog rudnika Kreka.

Na teritoriji tuzlanskog okruga nalazile su se sljedeće električne centrale:

- a. *Električna centrala u Lukavcu* sa strojevima – parna turbina od 1250 kVA, oštećena, ali u opravci, ležeća parna mašina od 400 kVA, popravljena i u pogonu, stojeća parna mašina od 100 kV, opravljena i u pogonu i stojeća parna mašina od 240 kV, minirana i nije se mogla popraviti.⁸
Svi ovi strojevi su oštećeni od strane Jugoslavenske armije 1943. godine sa ciljem da ih okupator ne može koristiti kao logističku podršku u borbama na ratištima sjeveroistočne Bosne.
- b. *Električna centrala u Kreki* sa strojevima – stojeća parna mašina čiji je generator bio oštećen, ali je popravljen i stroj je u upotrebljivom stanju i parna turbina od 750 kV popravljena tokom 1945. godine. Njen parni dio ostao je neoštećen prilikom miniranja u 1943. godini, dok je generator oštećen. Kombinacijom parnog dijela turbine A.E.G. i generatora manje turbine "Prva Briska" uspostavljena je turbina koja je bila u pogonu.⁹
- c. *Električna centrala u Brčkom* – gradska centrala koja tokom rata nije oštećena i bila je u pogonu.
- d. *Električna centrala u Bijeljini* – u vlasništvu grada Bijeljine, tokom rata neoštećena i radila je.
- e. *Električna centrala u Bosanskom Šamcu* – vlasništvo inženjera Mesića, Fehera i Hantalaševića. Nije bila oštećena i radila je.
- f. *Električna centrala u Živinicama* – parni stroj od 500 KS usljed miniranja bio dijelom oštećen i u fazi je opravke. Generator je bio potpuno uništen i demoliran, pa je potreban novi generator za isti parni stroj.
- g. *Električna centrala u fabrici špirita u Kreki* – ležeća parna mašina od 220 KS u 1943. godini minirana, opravka je bila nemoguća a stroj je bačen u staro gvožđe i ležeća dvocilindrična

⁴ Isto.

⁵ Isto.

⁶ Arhiv Tuzlanskog kantona (u daljem tekstu: A TK), Okružni narodni odbor Tuzla (u daljem tekstu: OKNOT), K-51, fasc. 2, dok. br. 7196/1, *Izveštaj o izvršenim radovima na gradskoj električnoj mreži, o stanju električne mreže danas i poslovima koje se predviđa izvršiti do konca 1945. godine*, Tuzla, 30. 9. 1945.

⁷ A TK, OKNOT, K-51, fasc. 2, dok. br. 7196/1, *Izveštaj o izvršenim radovima na gradskoj električnoj mreži, o stanju električne mreže danas i poslovima koje se predviđa izvršiti do konca 1945. godine*, Tuzla, 30. 9. 1945..

⁸ ATK, OKNOT, K-51, fasc. 2, dok. br. 7202/3, *Izveštaj Odjeljenja za industriju i rudarstvo OKNOT-a o broju električnih centrala u okrugu upućen električnom preduzeću BiH Ministarstva industrije i rudarstva NR BiH*, Tuzla, 1.10. 1945.

⁹ Isto.

parna mašina od 60 KS nije uništena, ali zbog dotrajalosti 50% neupotrebljiva. Njen generator porušen.¹⁰

- h. *Električna centrala u Ugljevikuje* potpuno uništena. Započeta je obnova dalekovoda za Banoviće.

Električno preduzeće Tuzla

Godine 1947. formirano je državno preduzeće pod nazivom: "*Električno preduzeće Tuzla*" sa sjedištem u Tuzli. Osnovna sredstva preduzeća sastojala su se iz: kalorične elektrane u Kreki sa dalekovodima i razvodima grada Tuzle i Lukavca, te kaloričnih elektrana u Doboju, Gračanici, Brčkom i Bijeljini sa gradskim razvodima.

Sa pripadajućim postrojenjima, alatom i inventarom, sve u vrijednosti od 8.048.692,40 dinara. Obrtna sredstva su činile sirovine, pomoćni i pogonski materijal i gotov novac u vrijednosti od 3.139.533,34 dinara.¹¹

Predmet poslovanja preduzeća su bili sljedeći poslovi: proizvodnja i prodaja električne energije potrošačima na svom području, izgradnja novih postrojenja i objekata za proizvodnju, pretvaranje, distribuciju i razvođenje električne energije, te proširenje i modernizacija postojećih postrojenja i objekata prema planski postavljenim zadacima i unapređenje i popularizacija elektrifikacije na ovom području. Preduzeće je bilo pod administrativno-operativnim rukovodstvom Direkcije za elektroprivredu Bosne i Hercegovine.

Elektrifikacija

Stručnjaci u Jugoslaviji su zamislili da se svi izvori električne energije povežu mrežom dalekovoda. Na području Bosne i Hercegovine radnici "*Elektrocentra*" Sarajevo su izgradili najveći dio ove mreže. Oni su 1948. godine podigli 189 km visokonaponskih dalekovoda. Za 1950.godinu predviđena je izgradnja oko 300 km dalekovoda.¹² Do te godine izgrađene su najvećim dijelom linije visokog napona Doboj - Lukavac, Zenica - Kakanj, Tuzla - Zvornik i mnoge druge. Oni su dijelovi ogromne mreže dalekovoda cijele Jugoslavije.

U 1950. godini završena je izgradnja dalekovoda od 110.000 volti Doboj - Lukavac i Zenica - Kakanj, te tri dalekovoda od 35.000 volti ukupne dužine 56 km. Najveći od njih je Vlasenica - Zvornik dug 41 km.¹³ Izgradnjom ovog dalekovoda u potpunosti je iskorištena električna energija koju je proizvodila novopodignuta hidrocentrala na Studenom Jadru kod Vlasenice. Njenom električnom energijom snabdijevali su se i srednjobosanski industrijski bazen, Srbija i gradilište hidrocentrala na Drini. Dalekovod Doboj - Lukavac od 35.000 volti bio je značajan za nagli razvoj industrije tuzlanskog bazena.

Na prostoru tešanjskog sreza predviđena je elektrifikacija sljedećih sela u 1951. godini: Jelah, Vukovo, Rosulje, Tešanjka, Ljetinić, Žabljak, Kosova, Sije, Matuzići i Dobro polje čija bi potrošnja iznosila 20 kW na čas. U 1952. godini sela: Sivša, Novo selo, Jevadije, Potočani, Piljužići, Miljanovci, Vitkovci, Mrkotić, Kalošević, Bobare, Medakovo, Kraševo i Lepenica, gdje je planirana potrošnja električne energije 60 kW na sat.¹⁴

¹⁰ ATK, OKNOT, K-51, fasc. 2, dok. br. 7202/4, *Izveštaj Odjeljenja za industriju i rudarstvo OKNOT-a o broju električnih centrala u okrugu upućen električnom preduzeću BiH Ministarstva industrije i rudarstva NR BiH*, Tuzla, 1.10. 1945.

¹¹ Arhiv Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: A BiH), Narodna vlada Narodne republike Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: NV NR BiH), Materijali sa sjednica, *Rješenje Narodne vlade NR BiH o osnivanju „Električnog preduzeća Tuzla“*, Sarajevo, 22.4.1947.

¹² A BiH, Oslobođenje, god. VI, br. 1194, „*Dalekovodi – „krvotok“ socijalističke izgradnje*“, Sarajevo, 25.8.1950., str. 3.

¹³ Isto.

¹⁴ A TK, Oblasni narodni odbor Tuzla (u daljem tekstu: OBNOT), elektronska forma (u daljem tekstu: ef), K-166 (prvi dio), dok. br. 10998/1, *Zapisnik Planske komisije SNO-a Tešanj sastavljen po predmetu popisa električne energije u vezi raspisa Planske komisije NR BiH (pov. br. 9380/49)*, Tešanj, 19.12.1949.

Proizvodnja električne energije nije mogla zadovoljiti potrebe lokalnog stanovništva. Postojale su mogućnosti za izgradnju hidroelektrane malog kapaciteta u Jelahu na rijeci Usori. Već u 1948. godini za nju je odabrano mjesto koje su ispitali i odabrali neki stručnjaci. U tu svrhu bi se dodijelila jedna turbina i generator, a ostale poslove na podizanju brane (brana bi bila od pruća i zemlje a ne od betona) SNO preuzeo na sebe. Hidroelektrana bi proizvodila električnu energiju za Tešanj, Jelah i eventualno Tešanjku sa njihovom bližom okolinom.¹⁵

U svrhu elektrifikacije Bosanskog Šamca 2.11.1952. godine pušten je u pogon dalekovod Bosanski Šamac - Županja. Dalekovod je izgrađen za kratko vrijeme zahvaljujući radu frontovaca i radnog kolektiva "Mostogradnja". Ostali kolektivi su pružili materijalnu pomoć. Preduzeće "Žitopromet" dalo je 1,5 milion dinara za njegovu izgradnju.¹⁶

Prvi dalekovod u Gradačcu izgrađen je 1952. godine, a povezivao je Gradačac i Gračanicu. Širu elektrifikaciju omogućio je dalekovod od Gradačca do Brčkog. Prva električna svjetiljka-sijalica u Gradačcu je upaljena 29.11.1945. godine kada je instaliran mali pokretni agregat.¹⁷

Zaključak

Sa ciljem pokretanja industrijskih kapaciteta, nakon Drugog svjetskog rata na području sjeveroistočne Bosne radilo se na obnovi i izgradnji električnih centrala u Lukavcu, Kreki, Ugljeviku, Brčkom, Živinicama i Bijeljini. Koliko je Energetika značajna privredna grana govori i činjenica da je jedan od glavnih zadataka prvog petogodišnjeg plana (1947-1951) bio izgraditi elektroindustriju i osigurati elektrifikaciju zemlje. On je predvidio i angažovanje potrebne radne snage, naročito one stručne i kvalifikovane koja je ipak nedostajala. Da bi se plan ispunio osnivaju se električna preduzeća („Električno preduzeće Tuzla“), grade hidroelektrane (HE u Vlasenici na Jadru i brana hidroelektrane u Zvorniku). Pored toga, uspostavljena je mreža dalekovoda, kao što su: Doboj-Lukavac, Tuzla-Zvornik, Bosanski Šamac-Županja, Gradačac-Gračanica, itd. U ovom periodu izvršena je elektrifikacija sela.

Razvoj energetike je imao veliki značaj za pokretanje proizvodnje drugih privrednih grana. Intencije su išle u pravcu povezivanja u jednu cjelinu izvora energije sa rudnim središtima i industrijskim postrojenjima. Samo na taj način je moglo doći do stvaranja uslova za razvoj privrede koja je pretrpjela ogromne štete tokom rata. Izgradnja kaloričnih centrala finansirana je putem kredita od strane države koja se etablira kao regulator privrednih kretanja u prvim poslijeratnim godinama.

Izvori i literatura

Izvori:

Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla

Fondovi:

1. Oblasni narodni odbor Tuzla (OBNOT)
2. Okružni narodni odbor Tuzla (OKNOT)

Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo

Fond:

1. Narodna Vlada Narodne Republike Bosne i Hercegovine (NV NR BiH)

Arhiv Jugoslavije, Beograd

Fond:

1. SKJ, Komisija za privredna pitanja (1945-1952).
2. Ministarstvo industrije Vlade FNRJ (MI Vlade FNRJ)

¹⁵ A TK, OBNOT, ef, K-166 (prvi dio), dok. br. 10998/2, *Zapisnik Planske komisije SNO-a Tešanj sastavljen po predmetu popisa električne energije u vezi raspisa Planske komisije NR BiH (pov. br. 9380/49)*, Tešanj, 19.12.1949.

¹⁶ A TK, Front slobode, god. X, br. 323, „Pušten je u pogon dalekovod Bosanski Šamac - Županja“, Tuzla, 14. 11. 1952., str. 5.

¹⁷ Esad Sarajlić, *Gradačac od 1945. do 1991.*, Javna biblioteka "Alija Isaković" Gradačac-Općina Gradačac, 2003., str. 163.

Rukopisi:

1. Hadžić Senaid, Sjeveroistočna Bosna u historijskim izvorima 1945-1952 (neobjavljen magistarski rad), JU Univerzitet u Tuzli-Filozofski fakultet, Tuzla, 2004.
2. Hujdurović Senad, Privreda sjeveroistočne Bosne u periodu obnove i prvog petogodišnjeg plana (1945.-1952.), neobjavljen magistarski rad, JU Univerzitet u Tuzli-Filozofski fakultet, Tuzla, 2012.

Stare novine:

1. Front slobode, god. X, br. 323, 14. 11. 1952.
2. Oslobođenje, god. VI, br. 1194, 25.8.1950

Literatura:

1. Đaković Luka, Rudarstvo i topioničarstvo u Bosni i Hercegovini, IGTR "Univerzal" Tuzla-OOOR "Graficar" Tuzla, Tuzla, 1980.
2. Enciklopedija Jugoslavije, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina-separat iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Jugoslavenski Leksikografski Zavod, Zagreb, 1983.
3. Kožar Azem, Historija Bosne i Hercegovine, Nastavnički fakultet Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru, Tuzla, 2007.
4. Sarajlić Esad, Gradačac od 1945. do 1991., Javna biblioteka "Alija Isaković" Gradačac-Općina Gradačac, 2003.
5. Selimović Sead-Hadžić Senaid, Tuzlanski kraj 1851.-1991. – demografske i socijalne promjene, "OFF-SET" Tuzla, Tuzla, 2007.
6. Sto godina rudnika lignita Kreka 1885-1985, IGTR "Univerzal" Tuzla-OOOR "Graficar" Tuzla, Tuzla, 1985.
7. Trifković Dragiša, Tuzlanski vremeplov III, IGTR "Univerzal"-OOOR "Graficar" Tuzla, Tuzla, 1988.

ANALFABETSKI TEČAJEVI I OPISMENJAVANJE STANOVNIŠTVA NA PODRUČJU LUKAVCA 1945-1953. GODINE

Sažetak

U radu se govori o procesu opismenjavanja stanovništva na području Lukavca u periodu Obnove i Prvog petogodišnjeg plana, zaključno s popisom stanovništva iz 1953. godine. Najekonomičniji i tada najsvrsishodniji način da se pretežno nepismeno stanovništvo Lukavca, Bosne i Hercegovine i postratne Jugoslavije opismeni bilo je kroz organizovanje analfabetskih tečajeva. Ovaj način osnovnog opismenjavanja vršen je na oslobođenim teritorijama još tokom Drugog svjetskog rata, ali svoju formu i suštinu dobija po konačnom oslobođenju 1945. godine. U ovom radu proces opismenjavanja u Lukavcu podijeljen je prema intenzitetu odvijanja, te napose objašnjen u dva ciklusa, 1945-1948. i 1948-1953. godina.

Ključne riječi: *Lukavac, Puračić, Poljice, Smoluća, Lukavački srez, Tuzlanski srez, analfabetski tečajevi, prosvjeta, kultura, narodno prosvjeđivanje, pismenost, opismenjavanje stanovništva, mjesni kulturno-prosvjetni odbori, zimska kampanja narodnog prosvjeđivanja.*

„Svaki kulturni rad sa narodom bio bi neuspješan bez pismenih ljudi.“¹

Ono što je bio jedan od najvažnijih prioriteta u radu novih jugoslavenskih vlasti jeste opismenjavanje stanovništva. Opismenjavanje je počelo još u toku narodnooslobodilačkog rata, opismenjavana je vojska, ali i narod na oslobođenim teritorijama. Masovniji i organizovaniji rad na eliminaciji nepismenosti, odnosno opismenjavanju stanovništva započeo je po konačnom oslobođenju zemlje i uspostavi novih organa vlasti na svim nivoima.

Način, uloga i značaj opismenjavanja stanovništva

Cijeli jugoslavenski prostor u razdoblju između dva svjetska rata, izuzimajući iz istog samo Sloveniju, bio je karakterističan po visokom procentu nepismenosti u odnosu na ostale europske zemlje.² U periodu uoči Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini bilo je preko 70 % nepismenog stanovništva. Nepismenost ženske populacije u BiH 1939. godine bila je velikih 87,65 %, a muške 56,46 %. Nepismenost je bila posebno velika na selu, prije svega zbog nepostojanja škola u velikom broju sela, ali i zbog patrijarhalnih odnosa i interesa vlasti.³ Za vrijeme rata stanje se još više pogoršalo, tako da je nakon oslobođenja Bosna i Hercegovina posebno, ali i cijela Jugoslavija bila suočena s nesrazmjerno velikim brojem nepismenog stanovništva.⁴

Osnovno opismenjavanje pozicionirano je kao jedan od prvih zadataka u svim dokumentima Partije i nove „narodne“ vlasti. Ovim zadatkom, procesom, trebalo je mobilizirati kako prosvjetne organe i nastavnički kadar, tako i sve društveno-političke organizacije. Dakle, likvidacija nepismenosti nije bila samo jedan kulturno-prosvjetni program; ona je imala dimenzije opće društvenog pokreta. Zbog toga što je veći dio nepismenog stanovništva bio na

¹ Nizara Mušović Tadić, *Narodno prosvjeđivanje u sjeveroistočnoj Bosni u toku NOR-a*, Glasnik arhiva i DAR BiH, XXIX., Sarajevo 1989., 131.

² Vera Katz, *Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine 1945.-1953.*, Sarajevo 2011., 52.

³ Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: A BiH), fond Ministarstvo prosvjete BiH, (dalje: MPBiH), dok. 257. /51., *Likvidacija nepismenosti i kulturno masovni rad, materijal s konferencije*, Sarajevo, 1951.

⁴ Denis Bećirović, *Prosvjetne i kulturne prilike u sjeveroistočnoj Bosni*, 83.

selu, opismenjavanje je vršeno, najviše u zimskim mjesecima, u takozvanim „zimskim kampanjama narodnog prosvjećivanja“.

Već u junu 1945. prišlo se sistematskom organizovanju rada na suzbijanju nepismenosti, napravljen je plan akcije za 5 godina i plan obuhvatanja polaznika u analfabetske tečajeve. U toku ljeta 1945. formirani su mjesni kulturno-prosvjetni odbori sa zadatkom da organizuju rad na likvidaciji nepismenosti. Ministarstvo prosvjete NR BiH, u saradnji sa povjereništva i odborima za prosvjetu i kulturu na nižim nivoima, organizovalo je seminare za rukovodioce analfabetskih tečajeva, te obezbjedilo polazna materijalna sredstva za njihov rad.⁵

U mjesecu septembru i oktobru vršene su pripreme i vođena propaganda, pomoću koje je davana važnost opismenjavanju stanovništva. U dnevnoj i sindikalnoj štampi vršena su poređenja predratnog vremena u kome je vladao mrak i ne znanje (nepismenost) i vremena koje slijedi, u kome će pismen i obrazovan radnik, seljak i građanin, preuzeti svoju novu ulogu u društvu. ⁶ Najekonomičniji i najjednostavniji put za relativno brzo rješavanje problema nepismenosti bili su upravo analfabetski tečajevi.

Prva kampanja počela je u decembru 1945. godine i trajala je do marta 1946. godine. U ovom periodu akcijom masovnog opismenjavanja kroz analfabetske tečajeve obuhvaćeno je oko 70. hiljada ljudi. Prva godina tekla je uz određene improvizacije, ali je i donijela iskustva koja su upotrebljena za dalje usavršavanje rada u sledećim godinama. Tako je 1947. opismenjavanje dobilo takvu važnost da je ušlo i u program Prvog petogodišnjeg plana, kada je osnovana Zemaljska komisija za likvidaciju nepismenosti. Na čelu komisije nalazio se ministar prosvjete, a njeni članovi bili su predstavnici masovnih društveno-političkih organizacija i udruženja. Ovakvo masovno i intenzivno opismenjavanje trajalo je do kraja 1951. godine. Brojni su oni koji su u ovom periodu naučili svoja prva slova, stekli elementarnu pismenost,⁷ a kasnije nastavili s redovnim ili vanrednim obrazovanjem i tako preuzeli svoju ulogu u društvu.⁸

Analfabetski tečajevi i opismenjavanje stanovništva Lukavca 1945. - 1948. godine

Područje Lukavca dočekalo je konačno oslobođenje zemlje sa oko 80% nepismenog stanovništva. Pismenost je bila luksuz određenog kruga gradskog i stanovništva većih sredina, sjedišta narodnih odbora. Narodni front kao najjača masovna društvena organizacija uzeo je na sebe pokretanje akcije na opismenjavanju stanovništva. Taj svoj zadatak on prilično uspješno završava. U svim selima i zaseocima lukavačkog sreza osnivaju se analfabetski tečajevi, a narod odazivajući se na poziv Fronta, u velikom broju pristupa istim.

Prvi podaci o analfabetskim tečajevima na lukavačkom području vode nas u selo Smoluća, gdje je tečaj počeo još 22. oktobra 1944. a završio 28. januara 1945. godine. Tečaj je održan pri tamošnjoj osnovnoj školi, a vodio ga je učitelj Kočović Vilotije. Ovaj tečaj je pohađalo

⁵ A BiH, MPBiH, dok. 257. /51., *Likvidacija nepismenosti i kulturno masovni rad, materijal s konferencije, Sarajevo*, 1951.

⁶ Mitar Papić, *Školstvo u Bosni i Hercegovini 1941.- 1955.*, I., Sarajevo 1981., 85.- 87.

⁷ U nastavnom planu i programu za analfabetske tečajeve istaknuto je da je cilj njihovog osnivanja suzbijanje nepismenosti, te da oni trebaju da obuhvate sve nepismene od 14. do 45. godina i djecu odraslu za školu u mjestima gdje nema škole. Istaknuto je da tečajeve osnivaju mjesni odbori preko svojih kulturno-prosvjetnih sekcija, mogu se osnivati i na inicijativu raznih organizacija i pojedinaca, ali uz nadzor mjesnih prosvjetnih vlasti. Dalje se navodi da je za rad tečaja potrebno imati nastavnika, prostorije i materijal za rad. Što se tiče nastavnika navodi se da on treba da bude stručno lice, učitelj ili apsolutno tečaja za rukovodioce analfabetskih tečajeva. Predviđeno je da nastava traje najmanje deset nedelja, odnosno tri puta po dva časa sedmično. Više od polovine nastavnih sati predviđeno je za učenje osnove pismenosti maternjeg jezika. Na preostalim satima predviđeno je učenje prostih računskih operacija, te čitanje članaka iz oblasti književnosti i historije s posebnim osvrtom na narodnooslobodilačku borbu., Arhiv Tuzlanskog kantona (dalje: A TK), fond Sreski narodni odbor (dalje: SNOT), k.93., f.1., *Nastavni plan i program za analfabetske tečajeve*, 1947.

⁸ M.Papić, *Navedeno djelo*, 88.- 91.

30 a završilo 27. polaznika. Ovim tečajem na samom početku je dat zamah u opismenjavanju ženske populacije, jer je tečaj završilo čak 26 ženskih i samo jedan muški polaznik.⁹

Još u maju 1945. kada još nije bio osnovan srez Lukavac, imamo podatke da je na području sresa Tuzla, čiji je dio bio i Lukavac, osnovano 37 analfabetskih tečajeva sa ukupno upisanih 1.720 nepismenih polaznika. Na terenu je radilo 8 kvalifikovanih rukovodilaca, dok su ostale tečajeve vodili učitelji i nastavnici srednjih škola.¹⁰ Do kraja prve dekade oktobra 1945 godine na području Lukavačkog sresa osnovano je 60 analfabetskih tečajeva sa 2.550 polaznika. Od tog broja, na području današnjeg Lukavca, odnosno Mjesnih odbora Lukavac i Bistarac osnovano je po 6 tečajeva, Puračić i Poljice po 4 tečaja, Gnojnica, Dobošnica i Devetak po 3 te Smoluća 2 tečaja. Osim ovih tečajeva otvorena su i tri radnička tečaja u Lukavcu, Puračiću i Bistarcu s oko 80 polaznika.¹¹

Ovi tečajevi radili su u prvoj zimskoj kampanji narodnog prosvjeđivanja i svi su uspješno završili svoj rad. Tečajevima je osim omladine bilo obuhvaćeno i starije stanovništvo koje je pokazalo mnogo želje i volje za novim znanjem. Koncem marta i početkom aprila komisije su ispitale i ustanovile znanje svakog polaznika ponaosob, a rezultati su bili sledeći: tečaj je sa uspjehom završilo 1.463 muškarca i 980 žena.¹²

Dok su se opismenjivali tečajci vršila se i obuka novog kadra za rukovodioce analfabetskih tečajeva u Lukavcu. Kurseve za nove rukovodioce organizovao je Sreski narodni odbor Lukavac, a jedan takav počeo je prvog, a završio šesnaestog marta. Kurs su pohađala 23 omladinca, pretežno sa Ozrena i okolnih sela. Nastava je održavana u osnovnoj školi u Lukavcu, a predavači su bili učitelji te i škole u Bistarcu. Kursisti su na ovoj obuci stekli i praktično znanje, samostalno održavajući dio časova u osnovnoj školi. Sem toga, kursisti su morali prisustvovati političkim i predavanjima o higijeni.¹³

Kakvo je stanje bilo s polaznošću tečajeva i čitalačkih grupa koje je vodila Državna narodna osnovna škola u Poljicu, vidimo u slijedećoj tabeli. Za čitalačke grupe, treba napomenuti da su se organizovale kao dodatna nastava polaznicima i svršenicima analfabetskih tečajeva. Na njima se produbljivalo i usavršavalo znanje naučeno na tečajevima, te vršena ideološka i partijska nadgradnja polaznika.

Tabela 1.			
<i>Analfabetski tečajevi i čitalačke grupe Osnovne škole Poljice 1946. god.</i> ¹⁴			
Naseljeno mjesto	Broj tečajeva	Opismenjeno	Br. čitalačkih gr
POLJICE	4	124	8
PROKOSOVIĆI	1	67	3
BIKODŽE	1	60	2
BANOVIĆI	2	64	4
TREŠTENICA ¹⁵	2	117	4

⁹ A TK, fond Okružni narodni odbor Tuzla, (dalje: OKNOT), k.19., dok.2560./2., *Završetak rada prvog analfabetskog tečaja u Smolućoj*, Tuzla, 26. februar 1945.

¹⁰ A TK, OKNOT, k.77., dok. 11856. /1., *Prosvjetne prilike Okruga tuzlanskog.*, Tuzla, 23. maj 1945.

¹¹ *Front slobode*, br. 34., Tuzla 13. oktobar 1945., 3.

¹² *Front slobode*, br. 59., Tuzla 7. april 1946., 3.

¹³ *Front slobode*, br.57., Tuzla 24. mart 1946., 3.

¹⁴ Tabela konstruisana na osnovu podataka iz: A TK, SNOT, k.93., f.1, *U toku narodnog prosvjeđivanja postignut je sledeći rezultat*, Poljice, 8. april 1946.

¹⁵ Banovići i Treštenica danas ne pripadaju području općine Lukavac, dok su u proučavanom periodu bili dio sresa Lukavac. Podaci predstavljeni za Treštenicu su zbirni, za Treštenicu Muslimansku i Treštenicu Srpsku.

Tečajeve pri ovoj Osnovnoj školi vodili su mualimi i učitelj Mehmedalija Osmanović. Slični tečajevi postojali su i pri drugim osnovnim školama, ovdje ćemo spomenuti škole Lukavac Fabrika, Lukavac Muslimanski i Puračić. Odjeljenja tečajeva postojala su pored redovnih razrednih odjeljenja. U Puračiću je zaslugom ovih odjeljenja opismenjeno 180 lica. Učitelji, rukovodioci tečajeva ovdje su bili Sajka Tošić i Fehim Salihbegović. U osnovnoj školi Lukavac Fabrika u prvoj kampanji narodnog prosvjeđivanja kroz tečajeve je opismenjeno 240 analfabeta. Rukovodioci tečajeva bili su nastavnici ove škole Milica Vuković i Marija Krsek. U osnovnoj školi u Lukavcu Muslimanskom prve tečajeve vodili su učitelji Mustafa i Hiba Jahić, a opismenjeno je 76 analfabeta.

U narednom periodu polazak na tečajeve je nešto slabiji, a razlozi neodaziva su različiti. Zbog toga Mjesni narodni odbori redovno održavaju sastanke na tu temu. MNO Lukavac je organizovao sastanak 12. januara 1947. godine. Na njemu je izvješteno da se stanje s polaznicima postepeno popravlja, te da predsjednik ovog odbora i nadzornik tečajeva Jahić Mustafa redovno obilazi tečajeve i drži govore o važnosti istih. Ukazano je da su neki od razloga neredovnog pohađanja tečajeva i to što stariji polaznici imaju malu djecu kod kuće.¹⁶ Drugi je slučaj iz Poljica, gdje se slabija polaznost pravdala time što neki polaznici, a najviše djeca, nisu imali adekvatne obučne i odjeće.¹⁷

Tokom zimske kampanje narodnog prosvjeđivanja 1946/47. godine u Tuzlanskom okrugu je opismenjeno 18.470 muških i 27.353 ženskih, ukupno 45.760 polaznika analfabetskih tečajeva. Od tog broja čak 30 hiljada nije položilo završni ispit.¹⁸

Suma summarum, prema izvještajima koji su dostavljeni sreskom kulturno-prosvjetnom odboru sreza Tuzla do kraja decembra 1947. na prostoru cijelog sreza tečajevima je obuhvaćeno 11.888 lica, 96% od predviđenog plana.²⁰ Što se tiče lukavačkog područja stanje ćemo najbolje sagledati prema podacima iz tabele broj 2.

Tabela 2.			
<i>Pregled polaznosti analfabetskih tečajeva 1947. god.</i> ¹⁹			
MNO	Sreski plan		
	Planirano	Obuhvaćeno	Realizovano
Lukavac	600	302	50,3
Puračić	450	355	79,1
Brijesnica	400	481	+20
Vasiljevci	250	386	+54

Podaci predstavljeni u tabeli 2. nisu se bitnije izmjenili do kraja zimske kampanje 1947/48 godine. Tako je početkom aprila 1947. plan opismenjavanja u nekim područjima ispunjen, a u nekim i premašen. Sreski narodni odbor u Tuzli isplatio je iz svog budžeta nagrade za rukovodioce tečajeva u visini od 466.570 dinara. U opismenjavanju na srezu Tuzla u zimskoj kampanji 1947/48. godine svoj plan nisu ispunila mjesna područja Đurđevik, Lukavac, Ljepunice i Podorašje.²¹

¹⁶ A TK, SNOT, k.95., f.2., *Slab polazak u analfabetskim tečajevima, Lukavac*, 31. januar 1947.

¹⁷ A TK, SNOT, k.95., f.2., *Po pitanju analfabetskih tečajeva odgovor*, Poljice, 15. januar 1947.

¹⁸ A BiH, MPBiH, dok. 1001. /48., *Osvrt na zimsku kampanju narodnog prosvjeđivanja*, 1947.

¹⁹ Tabela konstruisana na osnovu podataka iz: *Front slobode*, br.146., Tuzla 13. decembar 1947., 3.

²⁰ *Front slobode*, br.149., Tuzla 11. januar 1948., 3.

²¹ *Front slobode*, br.163., Tuzla 25. april 1948., 3.

O tome koliko je uspio rad analfabetskih tečajeva u periodu 1945-1948. vidjet ćemo iz zvaničnih podataka o pismenosti koje nam donosi prvi postratni popis stanovništva od 15. marta 1948. godine. U uvodnim razmatranjima u knjizi IV. popisa stanovništva, „Stanovništvo po školskoj spremi“, navodi se da popis stanovništva iz 1948. godine sadrži dva kulturna obilježja: pismenost i školsku spremu. Na pitanja o pismenosti odgovarala su ona lica koja su rođena prije 1941. godine, dok je u konačnoj obradi rezultata popisa uzeto u obzir stanovništvo s najmanje deset godina starosti. Na ovo pitanje moglo se izjasniti za tri ponuđena odgovora i to: „čita i piše“, „samo čita“ i „nepismen“. Također, je utvrđeno da se polaznici tečajeva za opismenjavanje smatraju pismenim tek po uspješno završenom tečaju, a ne u toku samog tečaja.²² Ova klauzula dosta je utjecala na ishod samih rezultata.

Na području Tuzlanskog sreza 15. marta 1948. bilo je sledeće stanje u pogledu pismenosti: od ukupno 31.824 stanovnika muškog spola, nepismena su bila 11.992 lica. Što se tiče ženskog spola, stanje je bilo još nepovoljnije: od 32.814 stanovnika ženskog spola nepismeno je bilo čak 24.089 lica. Najveća nepismenost bila je kod ženskog stanovništva starijeg od 30 godina. Uzmimo za primjer da je od 4.974 lica ženskog spola u razdoblju od 30 do 39 godina starosti, nepismeno bilo ukupno 4.159 lica.²³ Stanje pismenosti na području Lukavca, odnosno tadašnjih mjesnih narodnih odbora lukavačkog područja prikazano je u tabeli broj 3.

Tabela 3. <i>Stanje pismenosti stanovništva Lukavca 15.3.1948. godine</i> ²⁴			
Mjesni narodni odbor	Stanovništvo 10.+ g.	Nepismeno	Procenat
LUKAVAC	3.729	1.137	30,49
PURAIĆ	3.147	1.651	52,46
DOBOŠNICA	3.700	2.447	66,13
SMOLUĆA	2.150	1.132	52,65
TURIJA	2.641	1.829	69,25
VASILJEVI	1.404	760	54,13
Ukupno	16.771	8.956	53,40

Analfabetski tečajevi i opismenjavanje stanovništva Lukavca 1948-1953. god.

Rad na suzbijanju nepismenosti tokom 1948. nije dao najbolje rezultate, tako da je plan obuhvatanja nepismenih do 15. decembra 1948. ostvaren sa svega 74%. Za ovakav rezultat snose odgovornost uglavnom komisije za suzbijanje nepismenosti pri kulturno-prosvjetnim društvima, te naravno pri Mjesnim narodnim odborima. Oni nisu pružili dovoljno pomoći učiteljima, ne uviđajući važnost ovogodišnje kampanje prosvjećivanja. Kao primjer dobrog rada vlasti i udruženja ističe se MNO Požarnica, gdje je plan obuhvatanja nepismenih ostvaren sa 136 % i MNO Brezik, gdje je tečajevima obuhvaćeno 133 % planiranih polaznika. Međutim, poražavajući su rezultati bili u MNO Lukavac gdje je tečajevima obuhvaćeno tek 23 % stanovništva.²⁵ Detaljniji rezultati za period do 15. novembra 1948. godine prikazani su u tabeli broj 4. Treba istaći da je

²² Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine, Knjiga V. Stanovništvo po pismenosti, Beograd 1955., 9.-10.

²³ Isto, 323.

²⁴ Tabela je konstruisana prema podacima iz popisa stanovništva od 15. marta 1948.

²⁵ Front slobode, br.192., Tuzla 1. januar 1949., 4.

do 31. decembra, kada imamo dio novih podataka, procenat obuhvata tečajevima porastao tek za 1%.

Tabela 4. <i>Pregled polaznosti analfabetskih tečajeva krajem 1948. godine</i> ²⁶			
MNO	Planirano	Obuhvaćeno	Procenat
LUKAVAC	600	140	23
PURAIĆ	400	255	63
SMOLUĆA	500	179	35
TURIJA	500	232	46
VASILJEVCI	350	246	58

Da slika, što se tiče polaznosti tečajeva nije tako crna, govori i primjer iz tuzlanskog naselja Cerik. U januaru 1949. analfabetski tečaj u Ceriku pohađala su 42 polaznika. Značajno je reći da je od ta 42 polaznika bilo čak 30 pripadnica ženskog spola. Rezultati polaznika ovoga tečaja su bili veoma dobri, a za uspješnu organizaciju istog zaslužan je rukovodioc tečaja Sulejman Jusić iz Cerika.²⁷

Slabiji obuhvat tečajevima ipak je nastavljen u ovom periodu, a tome ima više uzroka; naime velik broj stanovništva je već opismen kroz iste, veći je obuhvat djece redovnim osnovno školskim obrazovanjem, ekonomski, kadrovski i drugi razlozi. Godine 1950. tečajevi su još održavani, a polaznost na lukavačkom području bila je u skladu s dosadašnjim prosjekom. Tako je krajem marta 1950. u mjesnom području Turija završilo s radom 6 analfabetskih tečajeva. Polaznici ovoga tečaja dugo su bili uskraćeni za bukvaru po kojima je trebalo da rade, a također žalili su se i na nedostatak olovaka. Uprkos toga pokazali su dobre rezultate. Za rad ovih tečajeva zaslužan je između ostalih i rukovodioc tečaja Himzo Mahovkić, član radne zadruge „25.maj „ Turija.²⁸

Posljednje godine koje se obrađuju u ovom periodu karakteristične su po sve manjem broju analfabetskih tečajeva i još manjem broju polaznika istih. Umjesto istih intenzivirani su drugi oblici kulturno-prosvjetnog rada, kao što su na primjer čitalačke grupe, kružoci, razna predavanja i slično. Tako je bilo na nivou cijele Bosne i Hercegovine. Uzmimo za primjer 1947. godinu kada je u BiH registrovano 7.319 tečajeva, kojima je opismenjeno 126.742 polaznika, zatim 1951. godinu u kojoj je na 3.224 tečaja opismenjeno 48.540 lica, te 1952. godinu u kojoj je na 1.340 tečajeva opismenjeno svega 21.705 polaznika.²⁹

U ovom periodu aktivni su tečajevi za radnike industrijskih preduzeća Tuzlanskog sreza. Najviše održanih radničkih tečajeva bilo je u Banovićima, Živinicama i Lukavcu. Ukupan broj završenih tečajeva u kampanji 1951/52. godine na prostoru Tuzlanskog sreza bio je 66, u gradovima svega 4, a na selima preostala 62 tečaja. Opismenjena su 1.053 lica, od toga na selu 993, a u urbanim sredinama 60 lica.³⁰

Ipak, osjetan je porast obuhvata djece osnovno-školskim obrazovanjem i sve veći obuhvat ženske populacije kako školama, tako i analfabetskim tečajevima. Dokle se stiglo na ovom planu pokazaće nam podaci o pismenosti i školskoj spremi iz popisa stanovništva 1953. godine (tabela 5.).

²⁶ Tabela konstruisana prema podacima iz *Fronta slobode*, br.192., Tuzla 1. januar 1949., 4.

²⁷ *Front slobode*, br. 195., Tuzla 25. januar 1949., 3.

²⁸ *Front slobode*, br. 250., Tuzla 31. mart 1950., 2.

²⁹ *Statistički godišnjak 1945.- 1953.*, Sarajevo 1954., 501.

³⁰ A TK, SNOT, k.93., f.1., *Izveštaj o završetku akcije narodnog prosvjeđivanja u 1951. /1952. godini*, Tuzla, 6. avgust 1952.

Tabela 5.			
<i>Stanje pismenosti stanovništva Lukavca 1953. godine</i> ³¹			
Općina	Stanovništvo 10+ godina	Nepismeno	Procenat
LUKAVAC	11.745	5.729	48,77
PURAČIĆ	6.994	4.308	61,59
DOBOŠNICA	5.731	4.099	71,52
BRIJESNICA	5.715	3.875	67,80
Ukupno	30.185	18.011	59,66

Apropo ovoga, pismenost u okvirima Tuzlanskog sreza te 1953. godine imala je sledeće karakteristike: pismenih (koji su znali čitati i pisati) bilo je 44.659 lica, od toga 31.044 muškog, a 13.615 ženskog spola. Nepismeno je bilo 41.271 lice, od čega muških 11.559, a ženskih 29.712 lica. Dakle, nepismenih je bilo 48,02%, što je u odnosu na 1948. manje za 7,8%.³²

U nastavku, putem tabelarnih pokazatelja, osvrnut ćemo se na stanje iz 1953. godine, kada su u pitanju vrste djelatnosti koje je stanovništvo tada obavljalo i to na nivou gradskog područja Lukavac, te naselja Puračić, Poljice i Prokosovići. (tabela 6.)

Tabela.6.											
<i>Aktivno stanovništvo po vrstama djelatnosti</i> 1953. godine ³³											
Grad, naselje	Poljoprivreda	Industrija	Rudarstvo	Šumarstvo	Građevinarstvo	Saobraćaj	Zanatstvo Usluge	Uprava	Van djelatnosti	Sličnim prihodom	Izdržavano stanovništvo
Lukavac	326	934	183	-	661	140	107	101	126	160	3.104
Puračić	204	64	25	2	21	50	80	27	57	55	894
Poljice	371	130	35	5	48	18	11	12	42	17	1.558
Prokosovići	136	130	8	-	6	7	8	2	21	26	559

Prema podacima koje smo predstavili u tabeli 6, vidimo da je gradsko područje Lukavca dodatno urbanizovano. Naime, najviše aktivnog stanovništva Lukavca je zaposleno u industriji i građevinarstvu. Od svih drugih naseljenih mjesta najviše ima lica koja se bave zanatstvom i pružanjem usluga. Također zaposlenih u upravi je najviše. U ovoj tabeli izabrana su mjesta prema veličini, značaju i karakteristikama. Poljice je današnje najveće seosko naselje općine Lukavac, a u ovom periodu je bilo dio općine Kiseljak. Naselje Prokosovići gravitira Lukavcu i ima određene specifičnosti. To se vidi iz primjera da, u ovom seoskom naselju je gotovo izjednačen broj zaposlenih u industriji i onih koji se bave poljoprivredom. Uz pomoć ovih podataka imamo predstavu o stanju opismenjenog stanovništva, da li se i u koju sferu društvene djelatnosti uključilo, gdje radi, od čega živi i slično.

³¹ Tabela konstruisana na osnovu podataka iz popisa stanovništva iz 1953. godine

³² Popis stanovništva 1953., knjiga IX. *Pismenost i školska sprema, podaci za srezove prema upravnoj podeli u 1953. godini*, Beograd 1960., 335.

³³ Tabela konstruisana prema podacima iz popisa stanovništva 1953. godine.

Zaključak

Jedan od prioriteta novih vlasti nakon oslobođenja bilo je opismenjavanje stanovništva. Za provođenje istog organizovani su analfabetski tečajevi, kao najekonomičniji i najjednostavniji način da se u što kraćem periodu dođe do što većeg broja pismenog stanovništva. Proces opismenjavanja bio je i prije, te tokom Drugog svjetskog rata, ali je nakon oslobođenja ovaj proces prvi put dobio jedan usmjeren, organizovan i sistemski oblik.

Kada bez podrobnije analize, uporedimo brojčane podatke o udjelu nepismenog stanovništva iz 1948. godine sa ovim iz 1953. godine, primjetit ćemo da su pokazatelji iz 1953. godine nešto lošiji u odnosu na one 1948. godine. Ipak, upustimo li se u dublju statističku analizu dobijamo sledeće stanje: godine 1948. procenat nepismenog stanovništva lukavačkog područja jeste bio 53,40%, a 1953. godine 59,66%. No, 1953. godine broj stanovnika od 10 i više godina starosti povećan je čak za 179,98 %. Prema tome nepismenost nije povećana nego je znatno smanjena. Naravno, da se opismenjavanje odvijalo onim intenzitetom kako je počelo krajem 1945. i početkom 1946. godine Lukavac bi imao daleko veći broj pismenog stanovništva.

Sve u svemu, procesom opismenjavanja stvorena je kritična masa pismenog stanovništva, spremnog za dalji angažman u kulturi i prosvjeti, ali i svim drugim segmentima društva.

Korišteni izvori i literatura

Neobjavljeni izvori:

Arhiv Bosne i Hercegovine

- Ministarstvo prosvjete BiH
- Arhiv Tuzlanskog kantona*
- Sreski narodni odbor Tuzla
- Okružni narodni odbor Tuzla

Objavljeni izvori:

- Konačni rezultati popisa stanovništva od 15.marta 1948. godine, Knjiga V.Stanovništvo po pismenosti, Beograd 1955.
- Popis stanovništva 1953., knjiga IX. Pismenost i školska sprema, podaci za srezove prema upravnoj podeli u 1953. godini, Beograd 1960
- Statistički godišnjak 1945.- 1953., Sarajevo 1954.

Novine

- Front slobode

Literatura

Knjige:

- Katz Vera, Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine 1945.-1953., Sarajevo 2011.
- Papić Mitar, Školstvo u Bosni i Hercegovini 1941.- 1955., I., Sarajevo 1981.

Članci:

- Bećirović Denis, *Prosvjetne i kulturne prilike u sjeveroistočnoj Bosni 1945.-1953.*, Stav, br. 8.-9.,Tuzla 2004.
- Tadić Mušović Nizara, *Narodno prosvjeđivanje u sjeveroistočnoj Bosni u toku NOR-a*, Glasnik arhiva i DAR BiH, XXIX., Sarajevo 1989.

Elvir SELIMović, prof.

ŽIVOT U SREBRENICI U PERIODU 1992 – 1995. GODINE

„Čovekov je duh kao reka koja traži more.

Zagradite li ga, povedadete mu snagu.“

Henri Miler¹

Abstrakt:

U radu je predstavljen život (bosanskomuslimanskog) bošnjačkog ² stanovništva na ograničenom prostoru pod ekstremno teškim uvjetima života, o čijoj strategiji preživljavanja su ostali blijedi tragovi u narativnim (tradicijskim) historijskim izvorima, dok ih u dokumentarnim (ostacima) ima relativno malo ili uopće nema. Stoga, da bismo historiografski istražili i analizirali život ljudi u okupiranoj Srebrenici u periodu od 1992. do 1995. godine, mi smo se nužno oslanjali na lična sjedanja suvremenika koja su zabilježena u toku ili nakon toga vremena, na fotografije, novinske članke, malobrojne materijalne ostatke i (autorova) saznanja stečena kroz razgovor sa suvremenicima događaja.

Ključne riječi: Srebrenica, život, opsada, demilitarizacija, strategija, genocid

Uvodne napomene

Historiografsko sagledavanje savremenih povijesnih procesa pati od niza opterećenja. Jedno od opterećenja je i relativno kratka vremenska distanciranost historičara od proučavanog povijesnog momenta, koja može biti ograničavajući faktor pri težnji ka objektivnom historiografskom iskazu. Subjektivnost historičara je opće mjesto u nizu problema historiografske metodologije, koja se ne može izbjeći, ali ona ne može napraviti štetu kakvu to može generirati pristrasni stav historičara³.

Današnja historijska znanost pod udarom postmoderne, našla se u okolnostima da više nije sigurna u predmet svog istraživanja. Postmodernisti odbacuju mogućnost saznavanja povijesne zbilje i shodno tome zanemaruju istraživanja i bave se isključivo pripovijedanjem.⁴ Međutim, jasno je da historije nema bez uvida u učinjeno. Nikakva izvedena funkcija historije ne može zamijeniti njenu funkciju „bezinteresnog saznanja i tumačenja povijesne zbilje i događaja“.⁵ Većina historičara podleglih uticaju postmoderne, ipak ne odbacuje povijesnu realnost, ali je skeptična u pogledu mogućnosti sticanja znanja o širim povijesnim kretanjima. Drže da je moguće steći znanje o pojedinim momentima povijesne zbilje. U takvim stavovima je bit sukoba između socijalne historiografije koja istražuje društvene procese i nove kulturne historije (historije svakodnevnice) koja se ograničava na male pripovijesti.⁶

Historiografaska interpretacija svakodnevnice bez razumijevanja njene društvene i političke uvjetovanosti, a što je praksa nove kulturne historije, ne može biti prihvatljiva za znanstvenu historiografiju. Postmodernistički historiografski nihilizam nije prihvatljiv, jer se

¹ Lazar Dragičević, *Zanimljive informacije*, Tuzla, 1990., str. 214.

² Nacionalna determinacija bosanskih muslimana nazivom Bošnjaci izvršena je na Drugom bošnjačkom saboru 27. septembra 1993. godine. (Šaćir Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sarajevo, 1998, str. 384.)

³ Vesna Mušeta-Aščerić, „Razumijevanje sadašnjosti kroz prošlost“, *Prilozi*, 30, Sarajevo, 2001., str. 18.

⁴ Mirjana Gross, „O historiografiji poslednjih trideset godina“, *Časopis za suvremenu povijest*, 2, Zagreb, 2006., str. 592-593.

⁵ Adnan Jahić, „Historija, kultura spoznaja“, [Prikaz djela: Lynn Hunt et al., *Nova kulturna historija*, Zagreb, 2001.] *Ostrvo*, 1, Tuzla, 2004., str. 148.

⁶ M. Gross, *nav. djelo*, str. 593.

prijedlozima za viđenje prošlosti bez uvida u izvore spoznaje ne može operirati, pogotovo ne o pitanjima velikih ljudskih katastrofa.

Od 70-ih godina XX stoljeća počela se etablirati „usmena historija“ (Oral history) koja se doticala i socijalne i kulturne i historije svakodnevnice. Istraživanja oralne historije su tretirala mikropovijest i život „malih ljudi“, koji nisu imali ništa drugo osim svakodnevnice.⁷

Oralna historija je postala legitiman pravac u historiografiji o povijesti marginalnih grupa na lokalnom nivou. Usmena historija kao „historija odozdo“ svoje opravdanje nalazi u potrebi za proučavanjem života „malih“ ljudi čija su stajališta i životno iskustvo izostavljeni iz historijskih zapisa,⁸ odnosno o čijem trajanju ne postoje ni narativni (tradicija), ni dokumentarni (ostaci) izvori, ili postoje u nedovoljnom broju za historiografsko sagledavanje.

Kako lokalna historija predstavlja prostorne dimenzije povijesnih momenata koje tretira usmena historija, pri historiografskom pristupu u tim okvirima bitno je odrediti pravu mjeru između općeg povijesnog procesa i konkretnog lokalnog razvoja u određenom vremenskom periodu. Prava vrijednost lokalne historije i njeno težište leže na području privrede i društva, jer se ovi procesi i mogu detaljno proučavati u lokalnim okvirima.⁹

U radu kako slijedi je rekonstruisana i dijelom analizirana svakodnevica društvene grupe ograničene na malom životnom prostoru, kroz izvore prvog reda koji prema saznajnoj vrijednosti spadaju u tradiciju i manji broj ostataka, uz uočavanje faktora općeg povijesnog procesa, koji su suodređivali način života ove društvene grupe.

Okupacija gradova u istočnoj Bosni 1992. godine

Vojne i političke pripreme za realizaciju plana za stvaranje „velike“ Srbije započele su u septembru 1991. godine na području istočne Bosne.¹⁰ Jugoslovenska narodna armija (JNA) koja se transformirala u srbijansku, kamuflirala je vojnim vježbama naoružavanje srpskih dobrovoljaca i organizovanje paravojnih jedinica u Bosni i Hercegovini.¹¹

Nakon međunarodnog priznavanja Bosne i Hercegovine nezavisnom i suverenom državom 6. aprila 1992. godine, do tada već pripremljeno za rat, rukovodstvo „Republike Srpskog naroda u BiH“¹² počelo je okupaciju gradova i sela.

Od mjeseca marta do maja 1992. godine, jedinice bivše JNA, naoružani bosanski Srbi i paravojne formacije iz Srbije napale su 37 općina, fizički uništile oko 850 sela nastanjenih Bošnjacima, Hrvatima i Romima¹³ i okupirale 60% teritorije Bosne i Hercegovine.¹⁴ Okupiranjem Zvornika prekinuta je putna komunikacija sa Tuzlom za općine Bratunac i Srebrenicu. Putni pravac prema Vlasenici i Kladnju također je bio pod kontrolom srpskih naoružanih grupa.

Srebrenica je tada živjela u sablasnom ambijentu. U gradu je ostao mali broj Bošnjaka, dok je veći dio prvih desetak dana mjeseca aprila konstantno migrirao u pravcu Tuzle ili u obližnja seoska naselja. Do 17. aprila Srebrenicu su napustili i svi predstavnici bošnjačke socijalne i političke elite.¹⁵ Najveći broj bošnjačkog stanovništva općine Srebrenica ostao je u selima, nepripremljen za odbranu i neobaviješten o intencijama srpskog vojnog i političkog rukovodstva.

⁷ Isto, str. 596-597.

⁸ Robert Stradling, *Kako predavati historiju Evrope 20. vijeka*, Council of Europe, 2001., str. 226

⁹ Azem Kožar, *Uvod u historiju*, Tuzla, 1994., str. 15.

¹⁰ Jan Willem Honig, Norbert Both, *Srebrenica: hronika ratnog zločina*, Sarajevo, 1997., str. 97.

¹¹ Nijaz Mašić, *Istina o Bratuncu: agresija, genocid, oslobodilačka borba, 1992-1995*, Tuzla, 1995., str. 22.

¹² Srpske autonomne oblasti formirane na teritoriji BiH zvanično su proglašene „Republikom srpskog naroda u BiH“ 9. januara 1992. godine. (Norman Cigar, *Genocid u Bosni: politika „etničkog čišćenja“*, Sarajevo, 1998., str. 56.)

¹³ Marie-Janine Čalić, „Etničko čišćenje i ratni zločini (1991-1995)“, *Suočavanje jugoslavenskim kontroverzama: inicijativna naučnika*, Sarajevo, 2010, str. 127-128.

¹⁴ J. W. Honig, N. Both, *nav. djelo*, str. 99.

¹⁵ Jasminka Halilagić, *Krik Srebrenice*, Tuzla, 1998., str. 32.; Naser Orić, *Srebrenica svjedoči i optužuje: genocid nad Bošnjacima u istočnoj Bosni, april 1992 – septembar 1994*, Srebrenica, 1995, str. 17.

Srpske naoružane jedinice su ušle u polupraznu Srebrenicu 18. aprila 1992. godine.¹⁶ U isto vrijeme počinju napadati srebrenička sela sa većinskim bošnjačkim stanovništvom. Bez obzira na dezorijentiranu većinu među Bošnjacima Srebrenice, pojedinci su promptno reagirali na okolnosti u kojima su se našli. Organizovali su malobrojne grupe dobrovoljaca za oslobađanje okupiranih područja i zaštitu stanovništva u srebreničkim selima,¹⁷ koja su se našla odsječena od ostalih neokupiranih dijelova Bosne i Hercegovine. Primjenjujući partizansku taktiku ratovanja, slabo naoružani dobrovoljci su prisilili srpske jedinice da napuste grad do 9. maja 1992. godine. Tog dana Srebrenica je postala prvi oslobođeni grad u Bosni i Hercegovini.¹⁸

U to vrijeme na slobodnim teritorijama općine Bratunac (Konjević Polje), Vlasenica (Cerska) i Zvornik (Kamenica), također je izvršeno organizovanje za odbranu i započelo oslobađanje okupiranih područja. Trećeg novembra 1992. godine formirane su zajedničke oružane snage slobodnih teritorija navedenih općina i Srebrenice, pod nazivom Oružane snage Subregije sa centrom u Srebrenici.¹⁹ Ove jedinice, kao sastavni dio Armije Bosne i Hercegovine (AR BiH), do 20. januara 1993. godine oslobodile su teritorij čija je površina iznosila oko 900 km².

Srebrenička svakodnevnica (1992 – 1993)

Komunikacijska blokada grada Srebrenice uslijedila je u aprilu 1992. godine od strane srpskih naoružanih grupa. Mogućnost za izlaz iz grada za bošnjačko stanovništvo je postojala do 17. aprila 1992. godine, dok je ulaz u grad sredstvima za život bio definitivno onemogućen taj dan. Od 9. maja kada su sve srpske jedinice napustile Srebrenicu, grad ponovo počinje nastanjivati izbjeglo bošnjačko stanovništvo. Svoj novi dom u opljačkanom i dijelom spaljenom gradu pronalazile su i protjerane porodice iz susjednih općina, susrećući pojedince koji su preživjeli nekoliko sedmica terora.²⁰

Na teritoriji srebreničke općine utočišta je našao veliki broj protjeranih građana iz Bratunca, Zvornika, Vlasenice, Han Pijeska, Rogatice i Višegrada. U nagonu za spašavanjem života, prognanici nisu nosili ništa od hrane, novca i vrijednih predmeta. Sve je ostajalo napadačima. Praćeno kišom i prohladnim vremenom, u prvim danima izbjeglo stanovništvo je spavalo na livadama i u dvorištima svojih poznanika, jer za sve nije bilo mjesta u kućama pred kojim su se našli. Oni koji su pristizali kasnije, da bi se zaštitili od hladnoće izgrađivali su kolibe od pruća ili nastambe slične zemunicama.²¹ Najveće naselje od pruća napravljeno je polovinom maja 1992. godine na prostoru iznad spaljenog bošnjačkog sela Lasovca. U jednoj kolibi spavalo je do 30 osoba zbijenih jedni uz druge.²²

Stanovništvo neokupiranih sela sa dolaskom prognanika upoznato je o zločinima i pljačkom koju su izvršile naoružane srpske jedinice. Da ne bi doživjeli sličnu sudbinu, odlučili su da zaštite svoju imovinu, skrivajući u zemunicama na domak sela, hranu i odjeću. Zemunice su im služile i kao skrovišta od neprijateljske artiljerije ili neprijateljskih upada u sela.²³

Srebrenica je općina koja je prije 1992. godine većinu prehrambenih proizvoda uvozila, a malu količinu proizvodila. Proizvodnja je realizirana u selima u privatnoj režiji. Duži period pred početak rata, Srbija je ekonomskom blokadom onemogućila bošnjačkom stanovništvu ostvarivanje rezervi hrane.²⁴ Oskudijevanje sa hranom predstavljalo je stalan problem stanovništvu Srebrenice u ovom periodu. Za nekoliko dana po dolasku prognanika glad je bila na vidiku za prognanike, dio mjesnog, kao i za gradsko stanovništvo, jer su sve rezerve hrane potrošene. Stanovnici neokupiranih sela „mještani“ su dijelom bili u povoljnijim okolnostima u pogledu ishrane i u kasnijem periodu, jer su se mogli baviti i uzgajanjem žitarica i ostalih

¹⁶ N. Orić, *nav. djelo*, str. 42.

¹⁷ Isto, str. 139-145.

¹⁸ Nedim Rifatbegović, *Ratni mir*, Sarajevo, 1997., str. 56.

¹⁹ N. Mašić, *nav. djelo*, str. 88-89.

²⁰ Emir Suljagić, *Razglednica iz groba*, Sarajevo, 2005., str. 12-13.

²¹ N. Mašić, *nav. djelo*, str. 115.

²² Isto, str. 116.

²³ Isto.

²⁴ Isto, str. 114.

poljoprivrednih kultura. Međutim, u odnosima mjesnog seoskog stanovništva i prognanika pojavljivao se izvjesni animozitet, koji je izražavan prijekornim pitanjima koja su upućivana gladnim i osiromašenim prognanicima: „Što se niste branili !?“²⁵ U gradskim naseljima stanovništvo je bilo ograničeno na jedan oskudan obrok u toku dana. Iscrpljeno stanovništvo, koje se budilo gladnije nego je zaspalo, provodilo je dane lutajući uokolo bez određenog cilja.²⁶ Izvori hrane postala su opljačkana bošnjačka sela u dolini Drine. Od jula 1992. godine, pod okriljem noći grupe sposobnijih muškaraca kretale su u pravcu okupiranih bratunačkih sela koja su bila bogata žitnim kulturama.²⁷ U prvim pohodima tragači za hranom su pronalazili kukuruz i skriveno brašno, a kada su to iscrpili, prešli su na ubiranje kukuruza sa svojih ili tuđih imanja zasijanih neposredno pred početak rata.²⁸ Srpska vojska je znala za ove pohode i dozvoljavala je tragačima za hranom da dođu do željenog cilja, zatim ih je u povratku, izmorene od tereta ubijala iz zasjeda ili zarobljavala.²⁹ Da bi stanovnici Srebrenice došli do hrane, često su se upućivali prema slobodnim teritorijama u Žepi i Konjević Polju, putem dugim 20 km koji je bio pod kontrolom VRS-e.³⁰ Najteži period za ishranu bio je period zime 1992. na 1993. godinu, do kada su iscrpljene sve rezerve hrane iz sela u dolini Drine.

Borbenim aktivnostima dobrovoljaca, do januara 1993. godine oslobođena su skoro sva bratunačka sela u kojima je stanovništvo Srebrenice nalazilo hranu.³¹ Time je osiguran slobodan put. Međutim, sve preostale rezerve hrane su bile iscrpljene. Narod je počeo umirati od gladi. Oni najugroženiji su pokušavali pronaći zamjenu za hljeb, praveći ga od „žadžnja“ (otpad od jabuka koji je ostajao nakon cijedenja soka za spravljanje pekmeza)³², lijeske, kočanja i zobi koja se nije mogla samljeti dovoljno dobro pa je, pored gorkog okusa koji je ostavljala, još i parala grlo.³³ Hrana ili ono što je tako nazivano postajala je nepodnošljivo bljutava, zbog potpunog nedostatka soli, koja se nadomještala prekuhavanjem preostale soli za puteve.³⁴ Tjerano glađu, stanovništvo je nakon iscrpljivanja bošnjačkih sela, instinktivno izvor za preživljavanje nalazilo u osvojenim srpskim selima, koje su pripadnici ARBiH napadali zbog strategijskih i humanitarnih razloga, jer su predstavljala jedina mjesta gdje je gladno stanovništvo iz „srebreničkog logora“ moglo doći do hrane. Nakon osvajanja sela Kravica, 7. januara 1993. godine, veći broj stanovnika Srebrenice je obezbijedio hranu za narednih nekoliko mjeseci. Iz Kravice je „...narod kuljao kao da se vraćao sa vašara. Niko nije išao prazan. Kolona od nekoliko kilometara je iza sebe vukla sve što je stigla. Uglavnom, najveći sretnici su bili oni koji su doprli do bijelog brašna, pšenice i soli. Ostalo je u Srebrenici predstavljalo luksuz.“³⁵

U jeku ofanzive³⁶ VRS-a na istočnobosanske enklave, da bi ublažila posljedice humanitarne katastrofe koja je bila na pomolu, američka administracija je u februaru 1993. godine odlučila da uspostavi zračni most sa okupiranim i napadanim istočnobosanskim enklavama. Započelo je dostavljanje hrane i lijekova iz zraka putem padobrana u opkoljena mjesta, iz baze Rajna – Majna u Frankfurtu.³⁷ Prve količine hrane dostavljene su u noći 28. februara u Cersku. Međutim, sutradan su Cersku zaposjele jedinice VRS-e, a život bošnjačkom stanovništvu više nije bio moguć ni u Konjević Polju. Stanovništvo navedenih mjesta u toku mjeseca marta, pod udarom VRS-a napušta svoje domove i iseljava se u Srebrenicu. Do 15 marta u Srebrenici i okolnim selima, našlo se oko 40 hiljada stanovnika, izloženih srpskoj artiljeriji i pješadiji koja je stezala obruč oko enklave. Avioni su svaku večer, u mjesecu martu nastavili dostavljati hranu na

²⁵ E. Suljagić, *nav. djelo*, str. 33

²⁶ Isto, str. 32.

²⁷ N. Mašić, *nav. djelo*, str. 116.

²⁸ Isto, str. 117.

²⁹ E. Suljagić, *nav. djelo*, str. 39.; N. Mašić, *nav. djelo*, str. 116-118.

³⁰ Naredbom načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije od 11. maja 1992., naloženo je da se dotadašnje komande i jedinice 2. i 4. Vojne oblasti JNA, preimenuju u komande i jedinice Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine. (Faid Hećo, *Uloga Jugoslovenske narodne armije u agresiji na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, 2005., str. 234-235.)

³¹ Isto, str. 90.

³² Isto, str. 118.

³³ E. Suljagić, *nav. djelo*, str. 34.

³⁴ Isto, str. 51.

³⁵ Ibran Mustafić, *Planirani haos (1990-1996)*, Sarajevo, 2008, str. 244.

³⁶ Ofanziva je trajala od 20. januar do 17. aprila 1993., (O tome vidjeti in extenso u: N. Mašić, *nav. djelo*, str. 93-100.)

³⁷ J. Halilagić, *nav. djelo*, str. 149.

srebreničku teritoriju. Tačne lokacije gdje će hrana biti dostavljena, nisu se mogle znati unaprijed, a najčešće su to bile šume iznad naselja Petriča i lokalitet sela Bajramovići. Po pretpostavci gdje će hrana biti dostavljena, muškarci, žene i djeca u grupama od po nekoliko stotina, odlazili su na te lokalitete. Kao priručno sredstvo nosili su zapaljene baklje, koje su im služile za osvjetljenje puta uz potoke i kroz vrletne šume. Nakon spuštanja „palette“, po više stotina gladnih je navaljivalo na isti plijen, ili bi se raspršili u raznim pravcima čvrsto držeći prazne vreće i ruksake.³⁸ U općoj gužvi i otimačini, do plijena su dolazili fizički jači ili naoružani pojedinci, koji su nekada cijeli plijen zadržavali za sebe. Svi su se borili za svaki komadić hrane. U ovom haosu lahko se gubio život.³⁹ Ono što je dostavljano stanovništvu je prosto nazivalo paketi. Iz zapisa na paketima mogli su znati da su američki, britanski, italijanski etc. Bila je to hrana iz vojnih rezervi pomenutih zemalja.

Prvi konvoj kamiona UNHCR-a sa hranom došao je u Srebrenicu 28. novembra 1992. godine. U narednom mjesecu UNHCR je još dva puta dostavio hranu, lijekove i sanitetski materijal, a potom je nastupio period zabrane koju je uvela VRS-e i trajao je do marta naredne godine. Dostavljanje bilo koje vrste pomoći stanovništvu Srebrenice zavisilo je od intencija srpskog vojnog i političkog rukovodstva. Od marta 1993. godine kamioni UNHCR-a su redovnije dolazili, te se situacija sa hranom vidno poboljšala. Zbog potpune oskudice u hrani veliki broj stanovništva Srebrenice, za 13 mjeseci okupacije, izgubio je od 1/3 do 1/2 tjelesne težine, zbog čega su se međusobno sve teže prepoznavali, pri susretima nakon dužeg vremena.⁴⁰

Održavanje lične higijene i stambenih prostorija na zadovoljavajućem nivou nije bilo moguće, zbog nedostatka deterdženta, antiseptičkih sredstava i nedovoljne količine vode. Stanovništvo na selima imalo je vode u dovoljnim količinama, dok je oko 20 hiljada ljudi koji su se obreli u gradu bilo upućeno na jednu česmu i nekoliko poljskih pumpi. Nakon dolaska prognanika sa okolnih općina, stambeni problem je predstavljao jedan od najtežih socijalnih problema. Nastanjene su sve kuće, pomoćni objekti, vlažni podrumi i zgrade, a potom i poslovne prostorije bivših fabrika koje su bile duže vremena bez vrata i prozora, kao i prostorije namijenjene za zahode. Na hiljade prognanika nije uopće došlo do zatvorenih prostora i jednostavno su se smještali oko gradskih objekata i ulica.⁴¹

Krajem 1992. godine formirana je Ratna bolnica na Starom Gradu, koja će 12. jula biti dislocirana u zgradu Doma zdravlja u Srebrenici.⁴² Ova bolnica je bila jedina za cijeli prostor Subregije u prvoj godini rata, tako da se ranjene moralo nositi i po 10 km do bolnice. Ljekarima su se obraćali samo povrijeđeni od metaka i granata, dok je za ostale borba za život predstavljala jaču bol od drugih bolesti. U bolnici je radilo nekoliko ljekara⁴³, ali bez potrebnih medicinskih sredstava teško su spašavali živote ranjenih. U januaru 1993. godine bolnica je više ličila na mrtvačnicu u kojoj se osjećao strahovit smrad truleži.⁴⁴ U mjesecu martu 1993. godine, u zgradi bolnice u 14 soba bilo je 196 vrlo teških pacijenata. Električne energije nije bilo, dok su amputacije vršene metalnom pilom⁴⁵ bez upotrebe anestetika.⁴⁶

Okolnosti su generirale tržište koje je funkcioniralo na principu naturalne razmjene: roba za robu. Od aprila 1992. godine u Srebrenicu nije mogla ući bilo kakva trgovinska roba, kao ni novac. Ipak, tržište je funkcioniralo sa robom proizvedenom na srebreničkim selima i sa novcem koji su posjedovali pojedinci iz vremena prije okupacije. Jedina vrijedna novčana valuta u Srebrenici u ovom dobu bila je njemačka marka (DM). Osim toga etabliralo se i nekoliko čvrstih valuta, od kojih su trajnu vrijednost imale duhan, rakija, so i brašno. U opticaju je bila i ostala roba, samo što je najkurentniju predstavljala prethodno pomenuta. U zimu 1992. godine na srebreničkoj tržnici se moglo kupiti brašno, žito, meso, duhan i ostalo. Sve osim soli, koja je bila

³⁸ E. Suljagić, *nav. djelo*, str. 62.

³⁹ N. Mašić, *nav. djelo*, str. 118-119.

⁴⁰ N. Mašić, *nav. djelo*, str. 119.

⁴¹ N. Orić, *nav. djelo*, str. 180.

⁴² Isto, str. 154.

⁴³ N. Mašić, *nav. djelo*, str. 120.

⁴⁴ I. Mustafić, *nav. djelo*, str. 246.

⁴⁵ Takvo iskustvo je u decembru 1992. godine, preživio i Mujo Selimović (otac autora ovog teksta).

⁴⁶ J. Halilagić, *nav. djelo*, str. 181.

nezamjenjiva.⁴⁷ Ponuđači su određivali ekvivalent vrijednosti svojoj robi u odnosu na drugu (traženu) shodno svojim potrebama. Šesnaestog augusta 1992. godine odnos ponude i potražnje na srebreničkoj pijaci je izgledao ovako: 20 gr kafe = 1 litar rakije; 1 kg pšeničnog brašna = 1 kg goveđeg mesa; 2 kg kukuruznog brašna = 1 kg goveđeg mesa; 1 kg duhana = 50 DM; 50 kg pšeničnog brašna = 100 DM; 1 kg soli = 1 kg deterdženta; 100 kg pšeničnog brašna = 1 pištolj; 1 žilet = 1 cigareta sa filterom.⁴⁸ Zbog smanjivanja količina hrane, njena vrijednost (cijena) je vremenom sve više rasla. Tako je u oktobru 1992. godine, 100 kg pšenice iznosilo 500 DM, dok je 1 kg sirovog kukuruza razmjenjivan za 1 kg goveđeg mesa, kojeg je bilo mnogo više nego žitarica. Prema pomenutoj zakonitosti, vrijednost robe koje je bilo sve manje je konstantno rasla do aprila 1993. godine. Šestog marta 1993. godine, 1 kg goveđeg mesa vrijedio je 50 gr kukuruza; 1 kg duhana = 1000 DM; 100 kg kukuruza = 1500 DM; 100 kg pšenice = 2000 DM, dok je 18. marta, 1 kg kukuruza = 3 kg goveđeg mesa; 1 kutija cigareta = 60 DM i 1 par volova = 800 DM.⁴⁹

Vrijeme demilitarizacije⁵⁰ (1993-1995)

Period od 17. aprila 1993. godine do 11. jula 1995. godine je vrijeme u kojem su egzistenciju stanovništva u Srebrenici, trebale obezbjeđivati snage UN-a. Na teritorij⁵¹ „zaštićene zone“ 17. aprila stupili su vojnici kanadskog bataljona (Canbat), koji su uspostavili osmatračke punktove (OP) i započeli razoružanje pripadnika A R BiH. Taj čin uvjeravao je stanovništvo, da se politika UN-a prema Srebrenici promijenila u pozitivnom smislu, i da će se naći rješenje za 40 hiljada ljudi koji su živjeli pod opsadom, na komadu teritorije duge 12 i široke 9 kilometara.⁵² Stanovništvo se osjećalo spašenim i zaštićenim, jer je kontinuirano granatiranje i nadiranje pripadnik VRS-e prema gradu zaustavljeno. U januaru 1994. godine kanadske vojnike su zamijenili pripadnici holandskog bataljona (Dutchbat). Stanovništvo u Srebrenici, Holandani su posmatrali kao dio problema, a ne kao žrtve koje treba zaštititi. Pružali su humanitarnu pomoć, lijekove, igračke za djecu, obnovili vodovod etc. Međutim, odnosi sa stanovništvom ostali su ograničeni, jer je komandant Dutchbata eksplicitno zabranio vojnicima svaki društveni kontakt.⁵³ Jedinu stalnu komunikaciju holandski vojnici su imali sa djecom na OP, koja su iščekivala da dobiju slatkiše, dijelove odjeće i sl. Holandani su bili šokirani prljavim ostacima grada, dezorijentiranošću hiljada muškaraca i prilježnošću stanovništva sa kojom je čekalo bacanje holandskog smeća kako bi našli nešto upotrebljivo.⁵⁴ Sa osjećajem apsolutne superiornosti i percepcijom stanja u Srebrenici, koje nije zavisilo od navika stanovnika stečenih u predhodnom životu, Holandanima nije mnogo trebalo da stanovnike Srebrenice počnu smatrati nižim bićima.⁵⁵ Moguće je, da su uvidjeli da tu pored njih, ne živi bezimena masa, već stvarni muškarci i žene, ljudi od krvi i mesa, kojima su pripadnici VRS-a ukrali prošle živote, u kojima oni nisu bili bezimena masa zaostalih stvorova, odnos Holandana prema tim ljudima bi bio generalno humaniji u julu 1995. godine, kada su ih indolentno prepustili estrapadi vojske RS-e, koja je u konačnici počinila genocid nad njima.

⁴⁷ E. Suljagić, *nav. djelo*, str. 51.

⁴⁸ N. Mašić, *nav. djelo*, str. 120.

⁴⁹ Isto, str. 121.

⁵⁰ O proglašavanju zaštićenih zona u BiH i realizaciji obaveza ARBiH i VRS-e, utvrđenih rezolucijama (819, 824 i 836) Vijeća sigurnosti UN-a vidjeti u: Charles Ingrao, „Sigurne zone“, *Suočavanje sa jugoslavenskim kontroverzama: inicijativa naučnika*, Sarajevo, 2010, str. 198-228.; Sefer Halilović, *Lukava strategija*, Sarajevo, 1998.; J. W. Honig, N. Both, *nav. djelo*.; Mint Jan Faber, *Srebrenica: genocid koji nije bio spriječen*, Haag, 2002.; Hasan Nuhanović, *Uloga međunarodnog faktora u Srebrenici: hronologija, komentari i analiza događaja*, Tuzla 2002.; Smail Čekić, Muharem Kreso, Bećir Macić, *Genocid u Srebrenici, „sigurnosnoj zoni“ Ujedinjenih nacija, jula 1995*, Sarajevo, 2000.

⁵¹ Slobodni teritorij na kojem je živjelo stanovništvo u periodu demilitarizacije obuhvatao je gradski prostor, zatim sela: Pusmulice, Slapoviće, Buće, Sućesku, Bukovicu, Slatinu, Bajramoviće, Zaboju, Šušnjare, Milačeviće, Pale, Potočare, Budak, Dugo Polje, Đogaze, Pečišta, Blječevu (Bratunac), Soloćušu, Kazane i Kutliće. (Navedeno prema: N. Orić, *nav. djelo*, str. 180)

⁵² H. Nuhanović, *nav. djelo*, str. 40.

⁵³ Chris Keulemans, „Srebrenica, holandska trauma“, *Srebrenica: sjećanje za budućnost*, Sarajevo, 2005, str. 41.

⁵⁴ J. W. Honig, N. Both, *nav. djelo*, str. 159.

⁵⁵ C. Keulemans, *nav. djelo*, str. 41

U ovom periodu uslovi stanovanja nisu bitnije izmijenjeni. Većina prognanika je i dalje živjela u prenatrpanim prostorijama bez vrata, prozora, podova i inventara. Grijanje se obezbjeđivalo loženjem drveta koje je dovlačeno sa obližnjih brda. Blizina srpskih položaja primoravala je stanovništvo da sječu drveta vrši noću, usljed čega su mnogi izgubili život.⁵⁶ Započelo je masovno krčenje šumskog zemljišta i njegovo pretvaranje u obradivo. Duži period teškoću je predstavljalo paljenje vatre. Započinje upotreba „čakmaka“. Ljudi su kamenom udarali po metalu dok se ne bi pojavila varnica, a potom bi zapalili trud (gljiva koja raste uz bukovo drvo).⁵⁷ Pored hran, veliki problem predstavljala je i obuća. Obuća koju je dopremao UNHCR, bila je izrađena od slabog spužvastog materijala. Narod je ovakvu obuću prozvao „mrtvare“.⁵⁸ Samo nekoliko mjeseci od proglašenja demilitarizacije, UNHCR je redovno snabdijevao stanovništvo hranom, a potom su nastupile ucjene i zabrane od strane VRS-e, čiji pripadnici najčešće nisu dozvoljavali dostavu soli.

Kako spokojan život ne uslovljava kreativnost i stvaralaštvo, nego to čine ekstremno teške okolnosti za život, kakve su vladale u Srebrenici u ovom vremenu, tako je Srebrenica iznjedrila vrhunske stvaraoce i poučno-pragmatičnu strategiju preživljavanja. Ljudi skloni rukotvorinama, izrađivali su odjeću i obuću od padobrana⁵⁹ kojim je iz zraka dostavljana hrana. Takva odjeća i obuća bila je mnogo dugotrajnija od one koju su mogli dobiti iz humanitarne pomoći. Izrađivano je i posuđe od materijala pronađenih u napuštenim tvornicama, zatim kutije za duhan, muzički instrumenti među kojim je prednjačila šargija, i drugo.⁶⁰ Kako je napajanje električnom energijom prekinuto početkom okupacije, za osvjetljavanje prostorija korištene su improvizirane lampe u kojima je gorjelo jestivo ulje ili ulje iz trafoa, koje je korišteno i za pogon vozila.⁶¹ Od 1993. godine omogućeno je slušanje Radija BiH, što je činjeno uz pomoć akumulatora. Da bi se oslobodili mraka i dimnih svjetiljki, od 1994. godine, ljudi su izgradili na svakoj rijeci i potoku stotine hidrocentrala.⁶² Akumulirana voda se slijevala kroz metalni lijevak na vodenično kolo, koje je preko prijenosnika pokretalo elektromotor, koji je proizvodio struju jačine preko 500 V. Struja takve jačine osvjetljavala je nekoliko kuća i omogućavala rad TV-a. Hidrocentrale su uticale i na razvoj društvenog života, jer su omogućile rad velikog broja kina u kojima su emitirani filmovi iz prijeratnih videoteka.

Korespondenciju sa članovima porodice u drugim dijelovima zemlje ili u svijetu, omogućavao je Crveni križ, putem strogo cenzuriranih poruka i radio amateri posredstvom improviziranih aparata za vezu.⁶³ U ljeto 1993. godine počele su sa radom osnovne škole u Srebrenici, Potočarima i Sućeskoj⁶⁴. Formirano je i Kulturno- umjetničko društvo „Srebrenica“, te obnovljen rad Doma kulture i gradske biblioteke.⁶⁵ Jedine novine koje su objavljivane neredovno na običnom papiru A4 formata, bile su „Glas Srebrenice“.⁶⁶ Vjerski život je također bio primjetan, vjernici su posjećivali džamije i obavljali vjerske obrede. U svim dijelovima enklave organizirana su narodna veselja, fudbalski turniri i konjičke trke.⁶⁷

Ipak, okolnosti pod kojim su živjeli stanovnici Srebrenice u ovom periodu, nužno su ih primitivizirale, oduzimale dostojanstvo, rastakale nerve i činile psihički nestabilnim. Izloženi prisilnoj besposlici, mnogi su iz dana u dan gubili nadu u izvjesnu budućnost i postajali inertni i očajni. Neizvjesnost, siromaštvo i nepostojanje efikasnih organa vlasti donosili su nova zla kao

⁵⁶ N. Mašić, *nav. djelo*, str. 122.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Iskaz o osobnom bavljenju ovim zanatom, autoru rada dao suvremenik Kadrić Selman, 7. jula 2011. godine.

⁶⁰ I. Mustafić, *nav. djelo*, str. 322.

⁶¹ N. Orić, *nav. djelo*, str. 155.

⁶² I. Mustafić, *nav. djelo*, str. 305.

⁶³ E. Suljagić, *nav. djelo*, str. 120-121.

⁶⁴ U ovom periodu reorganizovana je i srednja škola, koja je radila u veoma oskudnim uslovima. O broju učenika i njihovom stradanju detaljnije vidjeti u: Zilha Mastalić-Košuta, „Genocid nad djecom u Srebrenici-sigurnoj zoni UN-a jula 1995. godine“, *Prilozi*, 39, Sarajevo, 2010, str. 123-143.

⁶⁵ N. Orić, *nav. djelo*, str. 154.

⁶⁶ E. Suljagić, *nav. djelo*, str. 133.

⁶⁷ I. Mustafić, *nav. djelo*, str. 302-304.

što su prostitucija⁶⁸, alkoholizam, kocka, crno tržište a kao rezultat svega toga i međusobna ubistva.⁶⁹

Posredstvom holandskih vojnika, jedan broj ljudi je uspio da dobije novac od članova porodice iz Europe. To je rezultiralo povećanjem količine novca u opticaju, tako da se u ovom periodu kupovalo za novac, dok je naturalna razmjena postala prava rijetkost. Robe na srebreničkoj pijaci bilo je mnogo više jer je dio artikala iz humanitarne pomoći završavao na pijaci, koji su prodavani za predstavnike gradske vojne i političke vlasti, što je dovodilo do nezadovoljstva i protesta stanovništva Srebrenice.⁷⁰ Određena količina robe dolazila je putem ratnoprofiterskih aktivnosti sa neprijateljske teritorije. Poljoprivredne proizvode prodavalo je mjesno stanovništvo iz okolnih sela.

Stanovništvo je svake zime do 1995. godine čekalo proljeće i neku za njih teško objašnjivu promjenu, koja nije dolazila. U proljeće 1994. godine manje grupe ljudi tajno napuštaju enklavu i odlaze prema Tuzli ili u Srbiju, sa namjerom da dođu do Makedonije. Već 1995. godine sve veći broj muškaraca odvojenih od porodica otvoreno počinje govoriti o bijegu i odlazi u pomenutim pravcima⁷¹. Veliki broj njih nikada nije došao do željenog cilja.

U vremenu od 1992. do 1995. godine u Srebrenici je rođeno oko 5000 djece.⁷² U proljeće 1995. godine došlo je do pojave klaustrofobije, pogotovo među mladim ljudima. Daleko od kulturnih i obrazovnih institucija, bez uključenosti u savremene procese koji su se odvijali u paralelnom „normalnom“ svijetu udaljenom samo nekoliko kilometara od njih, do kojeg nisu mogli doći, i uvjereni da neće moći sustići život, pripadnici ovog dijela populacije su postajali očajni. Grupa prijeratnih studenata koji su se u to vrijeme nalazili u Srebrenici, uz suglasnost lokalnih vlasti, napravila je spisak sa podacima i prosljedila ga UNPROFOR-u, sa molbom da se organizuje evakuacija u Tuzlu sa namjerom da nastave studij. Odgovor srpskog rukovodstva na ovaj zahtjev bio je negativan. Većina ovih studenata (bilo ih je oko 88) je ubijena u julu 1995. godine u toku masovnih egzekucija. Stanovnici enklave su priželjkivali bilo kakvu promjenu. Pitali su se do kada ćemo ovako i koliko će se jedinica UNPROFOR-a smijeniti dok sloboda ne dođe? U proljeće 1995. godine „život je u enklavi postao nepodnošljiv“.⁷³

Zaključak

Vojno predominantna u odnosu na pripadnika ARBiH, VRS-e je do aprila 1993. godine, bošnjačko stanovništvo iz Zvornika, Bratunca, Vlasenice i drugih općina istočne Bosne, ograničila na mali dio srebreničke teritorije. Oko 40 hiljada stanovnika nastanjivalo je prostor površine od 150 km², od aprila 1993. godine, kada je Srebrenica proglašena zaštićenom zonom UN-a, do 11. jula 1995. godine.

Ostavljeni od strane UN-a i bosanskohercegovačkih vlasti da umiru in obscuro, stanovnici Srebrenice ne prihvataju nestajanje u potaji, već organiziraju život sa minimalnim sredstvima. Oživljavaju kulturne i prosvjetne ustanove, vjernici obavljaju vjerske obrede, zanatlije izrađuju odjeću i obuću, izgrađuju hidrocentrale, izražavaju stanje duha kroz pjesme inspirirane životnim okolnostima i čekaju rješenje bosanskohercegovačke drame, jer to nije bilo u njihovoj moći.

Većini je, dakle, duže vremena bila inherentna vis vitalis. Međutim, vremenom mnogi gube nadu u izvjesnu budućnost i postaju inertni i očajni. Neizvjesnost, siromaštvo i nepostojanje efikasnih organa vlasti, generiraju društvene patološke pojave kakve su prostitucija, alkoholizam, kocka, profiterstvo i međusobna ubistva. Pod pritiscima neizvjesnosti uspostavljena strategija preživljavanja se raspadala. U proljeće 1995. godine jedan broj ljudi

⁶⁸ E. Suljagić, *nav. djelo*, str. 122-125.

⁶⁹ Isto, str. 30.; I. Mustafić, *nav. djelo*, str. 254-257.; N. Mašić, *nav. djelo*, str. 123-124.

⁷⁰ E. Suljagić, *nav. djelo*, str. 68.

⁷¹ H. Nuhanović, *nav. djelo*, str. 42.

⁷² Sadik Salimović, *Put smrti*, Sarajevo, 2008, str. 127.; Prema podacima Ratnog predsjedništva opštine Srebrenica, u Srebrenici je 8. novembra 1993. živjelo 11 193 djece mlađe od 18 godina. (Navedeno prema: Z. Mastalić-Košuta, *nav. djelo*, str. 126.)

⁷³ H. Nuhanović, *nav. djelo*, str. 42.

odlazi iz Srebrenice prema slobodnim teritorijama. Preko 8000 vojnosposobnih muškaraca i najmanje 500 maloljetne djece, nisu dočekali slobodu. Ubijeni su u genocidu koji je nad njima izvršila vojska i policija RS-e, i srbijanske vojne jedinice, 11 jula 1995. godine.

Izvori i literatura:

1. Nijaz Mašić, *Istina o Bratuncu: agresija, genocid, oslobodilačka borba (1992-1995)*, Tuzla, 1996.
2. Emir Suljagić, *Razglednica iz groba*, Sarajevo, 2005.
3. Ibran Mustafić, *Planirani kaos (1990-1996)*, Sarajevo, 2008.
4. Mirsad Mustafić, *Sjećanja na Srebrenicu*, Tuzla, 2003.
5. Besim Ibišević, *Srebrenica 1987-1992*, Amsterdam, 1999.
6. Hasan Nuhanović, *Uloga međunarodnog faktora u Srebrenici: hronologija, komentari, analiza događaja*, Tuzla, 2002.
7. Jasminka Halilagić, *Krik Srebrenice*, Tuzla, 1998.
8. Naser Orić, *Srebrenica svjedoči i optužuje: genocid nad Bošnjacima u istočnoj Bosni, april 1992-septembar 1994*, Srebrenica, 1995.
9. Mint Jan Faber, *Srebrenica: genocid koji nije bio spriječen*, Haag, 2002.
10. Nedim Rifatbegović, *Ratni mir*, Sarajevo, 1997.
11. Sadik Salimović, *Put smrti: Srebrenica-Tuzla*, Sarajevo, 2008.
12. Faid Hećo, *Uloga Jugoslovenske narodne armije u agresiji na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, 2005.
13. Jan Willem Honig, Norbert Both, *Srebrenica: hronika ratnog zločina*, Sarajevo, 1997.
14. Norman Cigar, *Genocid u Bosni: politika „etničkog čišćenja“*, Sarajevo, 1998.
15. Vahid Karavelić, *Agresija na Bosnu i Hercegovinu: sjeveroistočna Bosna 1991-1992*, Sarajevo, 2004.
16. Sefer Halilović, *Lukava strategija*, Sarajevo, 1998.
17. Robert Stradling, *Kako predavati historiju Evrope XX vijeka*, Council of Europe, 2001.
18. Lazar Dragičević, *Zanimljive informacije*, Tuzla, 1990.
19. Azem Kožar, *Uvod u historiju*, Tuzla, 1994.
20. Adnan Jahić, „Historija, kultura, spoznaja“, [Prikaz djela: Lynn Hunt et al., *Nova kulturna historija*, Zagreb, 2001.] *Ostrvo*, br. 1, Tuzla, 2004, str. 147-156.
21. Vesna Mušeta- Aščerić, „Razumijevanje sadašnjosti kroz prošlost“, *Prilozi*, Institut za istoriju, br. 30, Sarajevo, 2000, str. 7-23.
22. Mirjana Gross, „O historiografiji posljednjih trideset godina“, *Časopis za suvremenupovijest*, br. 2, Zagreb, 2006, str. 583-609.
23. Chris Keulemans, „Srebrenica, holandska trauma“, *Srebrenica: sjećanje za budućnost*, Sarajevo, 2005, str. 39-50.
24. Charles Ingrao, „Sigurne zone“, *Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama: inicijativa naučnika*, Sarajevo, 2010, str. 198-228.
25. Marie-Janine Čalić, „Etničko čišćenje i ratni zločini 1991-1995“, *Suočavanje sa jugoslavenskim kontroverzama: inicijativa naučnika*, Sarajevo, 2010, str. 116-150.
26. Zilha Mastalić-Košuta, „Genocid nad djecom u Srebrenici-sigurnoj zoni UN-a jula 1995. godine“, *Prilozi*, Institut za istoriju, br. 39, Sarajevo, 2010, str. 123-124.
27. Nihad Sijerčić, „Presuda Naseru Oriću: debakl srbijanske tajne službe“, *Start*, 198, 11. 7. 2006.

BANOVIĆI (SELO) OD OSMANSKOG PERIODA DO DANAS

Sve što ću ovom prilikom pisati o Banovićima odnosi se na današnje najveće i najmnogoljudnije naselje koje se naziva Banovići Selo, a ne na grad Banoviće¹.

Banovići Selo zauzima 20 kilometara kvadratnih površine općine Banovići. Naseljeno je muslimanskim življem, koje živi u mahalama Centar, Nurkovići, Gaj, Kasumovići, Odžak (Bakovići), Brezje, Selo II i Ramići. Nazivi mahala nose imena po većinskim rodovskim zajednicama koje su tu naseljene ili su nekada naseljavali ovo mjesto.

Mahala Centar je najljepša urbana sredina gdje se nalazi skoro cijela infrastruktura ovog mjesta. Tu su prodajni objekti, poligon malih sportova, ambulanta, apoteka i ostali sadržaji. Tu je smješteno najljepše izgrađeno spomen obilježje poginulim braniocima iz ovog mjesta. Ovdje se nalazi veoma lijepa i funkcionalna mjesna džamija čija vitka munara dominira cijelim krajolikom ispod planine Vrane. Tu je smješteno i najveće mjesno mezarje. U istom se nalazi i stećak Božićka Banovića (istina dovezen ovdje prilikom izvođenja rudarskih radova) i po kojem je ovo mjesto dobilo ime. Ovu mahalau naseljavaju rodovske zajednice Husić, Nurković, Kukić, Hasić, Mešanović i druge.

Mahala Selo II formirana je poslije izvršenih rudarskih radova, i urbanog je tipa. Ovdje se nalaze prostorije i stadion Fudbalskog kluba Vrana. Pored domaćih stanovnika Banovići Sela koji su pomjereni usljed rudarskih radova ova mahala je naseljena stanovnicima iz drugih mjesta općine Banovići. Naseljeno mjesto Odžak naziv nosi još od Osmanskog perioda. Formirano je kao isturena upravna jedinica i bila je naseljena janičarima.* Ova mahala nosi naziv Bakovići najvjerovatnije po mjestu odakle su doselili prvi stanovnici ove mahale. U Osmanskom periodu bila je baština Mehmeda sina Abdulaha u posjedu Balija sina Hizira koji su kao janičari uživali ove zemljišne posjede i ovdje živjeli. Porodice prezimena Modrić, Uščuplić, Lačić, Arnautović, Delić i mnoge druge danas žive u ovom mjestu. Iz ovog mjesta potiče poznati poznavalac islamskih propisa Sulejman ef. Modrić. Radi obavljanja vjerskih potreba ovdje postoji mekteb, a od nedavno lijepo uređen mesdžid.

Mahala Gaj formirana je na mjestima koje je bilo obraslo šumom koja je isječena i očišćena (okrčena). Kao potvrda ovoj tvrdnji bila je šumom obrasla Borovica koja je isječena devedesetih godina iz strateških razloga bivšeg sistema. Danas narod obrađuje pomenutu parcelu. Danas ovo mjesto naseljavaju porodice Numanović, Softić, Kasumović, Avdić, Oručević, Lačić i druge.

Nekada je mahala Brezje bila obrasla listopadnom šumom gdje je preovladavalo drvo breza, po kojem je ovo mjesto dobilo ime. Naseljena je pomjerenim lokalnim zajednicama Tabaković, Lapandić, Lević i drugi usljed rudarskih radova.

Mahala Nurkovići se naslanja jednim dijelom na mahalau Brezje a drugim na mahalau Centar. Kroz istu prolazi asfaltni put do Brezija gdje se nalazi i osmogodišnja osnovna škola. Naseljavaju je rodovi Nurković, Avdić, Husić i drugi.

Ramići mahala se nalazi na zapadnom dijelu Banovići Sela i granica je sa mjestom Pribitkovići. Tu je smješteno veoma lijepo Ramičko jezero poznato turističko izletište i kupalište. Iz ovog mjesta potiču poznate ulemanske porodice Mula Hasana ef. Demirovića i njegovih sinova Ibrahim ef. i Husejin ef., koji su imamsku dužnost vršili u staroj džamiji u Banovići Selu. Danas ovdje živi potomci uleme Demirović, a tu su još i porodice Čolić, Kovačević, Durgutović i druge. Od nedavno ovdje se nalazi izgrađen veoma lijep i funkcionalan mesdžid.

U svim naseljenim mahalama u Banovići Selu demografska slika je dosta izmijenjena kao posljedica pomjeranja usljed rudarskih radova ili kao posljedica ekonomske nesigurnosti.

¹ Grad Banovići je nastao sa nastankom Rudnika Banovići i formiranje radničkog naselje koje se prvobitno nazivalo Litva, koje su vlasti pedesetih godina prošlog vijeka nazvale Banovići, a dotadašnjem nazivu naselja istog imena dodali Selo (Banovići Selo).

Prema raspoloživim podacima poznato je da je područje općine Banovići bilo naseljeno još u ilirsko doba. Kasnije, usljed raznih historijskih okolnosti i procesa mijenja se etnička slika ovog kraja. Banovići kao najveće mjesto, nosilo je srednjovjekovno ime Drametin (Dramešin) i koga Osmanlije prvi nazivaju Banovići, a imenom Drametin nazivaju nahiju koja broji četrnaest sela.

Koristeći se natpisom sa stećka Božićka Banovića, Drametin (Dramešin) mjesto je bilo banovina u vlasništvu bana. Božićko je potomak bana - banović koji ga je naslijedio.

Koristeći turske popisne deftere tzv. tapu deftere, Adem Handžić navodi: *"Vlasi su te godine (1476/77) bili naseljeni i u selu Drametin /Dramešin/, sjeverozapadno od Zvornika, negdje kod današnjih Banovića. To selo je moralo biti i ranije neki centar, jer su Turci tim imenom nazvali svoju nahiju. Među carske vlahe spadali su i vlasi sela Drametin. Ovi vlasi daju s kuće na kuću po dvije filurije, drugog kuluka ne daju (a brojali su 33 kuće)."*²

U pisanim dokumenima sam naziv Banovići nastao je poslije 1476. godine, a prije 1519. godine, što potvrđuje sumarni popis Zvorničkog sandžaka iz 1519. godine.

Od vremena zauzimanja ovog mjesta od Osmanlija, Banovići zajedno sa Tulovićima, Grivicama, Repnikom, Podgorjem, Milićima i G. Pribitkovićima predstavlja glavninu današnjeg teritorija općine Banovići.

Takođe, koristeći zvanične podatke popisa 1519. godine ovo mjesto je has zvorničkog sandžak-bega, sa prihodom od 2.392 akče (novčana jedinica), a 1533. godine sa prihodom od 4.300 akči, kao timar turskih vojnih posadnika tvrđave Zvornik.³

Naseljavanje vlaha kao pokretne poluvojne skupine imala je za cilj da se na ovom mjestu zadrži, s obzirom da je granica sa Austrijom bila rijeka Spreča sve do propasti srebrničke banovine.

Sumarni popis zvorničkog sandžaka iz 1533. godine, navodi:

/ 325 / Timar kurda serbuljuka – sa drugovima posadnici u tvrđavi Teočak Selo Banovići, pripada Drametinu: ima muslimanskih kuća 4, neoženjenih 2, baština 1, kršćanskih kuća 25, neoženjenih 10 i baština 10.

Prihod 4.300 akči, i to: dio imenovanog 1.500

/326/ Timar Mezida, sina Alija dio sela Banovići, pripada Drametinu, iznos 1.400 akči

/327/ Timar Hamze iz Kalkandelea dio sela Banovići, pripada Drametinu, iznos 1.400⁴

U sljedećem popisu 1548. godine zabilježeno je povećanje broja muslimanskih kuća, uz neznatno smanjenje broja kršćanskih kuća, gdje se navodi: Selo Banovići, pripada Drametinu, kao timar Mehmeda, sina Nasuha, sa prihodom od 5.000 akči, u kojem postoji;

6 muslimanskih kuća, 4 neoženjena muslimana, 2 baštine, kršćanskih kuća je 23, jedan neoženjeni i 11 baština.⁵

Sam popis, pored povećanja muslimanskih a smanjenja kršćanskih kuća, kroz poreske obaveze svih stanovnika, pokazuje razvijenost samog mjesta. Tu se između ostalog navodi da su proizvodili pšenicu, ječam, proso, heljdu, zob, imali su vinograde, sijali lan, bostan, imali dosta voća, bili dobri pčelari, uzgajali stoku itd.

Muslimani navedeni u dvije baštine, plaćali su resmi – čift* feudalni porez, dok su neoženjeni plaćali bennak.⁶

U te dvije muslimanske baštine navode se:

1. Baština Milaka, u posjedu njegova sina Alija, za koju su vezani Timur sin Mehmeda, Hizir sin Abdulaha, Nasuh sin Hizira i Bali sin Iskendera, i
2. Baština Mehmeda sin Abdulaha, u posjedu Turhana, gdje žive Ferhad sin Radonje, Hasan sin Vučkov, Bali sin Borkov i Bali sin Hizira, koji su bili neoženjeni.

² Adem Handžić, Tuzla i njena okolina u XVII vijeku, Sarajevo 1976. godine

³ Adem Handžić, Dva popisa zvorničkog sandžaka 1519 i 1533. godina, Sarajevo, 1986. godine, str. 32

⁴ isto 2, str. 189

⁵ isto 3 /popis zvorničkog sandžaka 1548. godine, rukopis Medžide Selmanović/

⁶ isto⁵

* resmi-čift je feudalni porez koga su plaćali odrasli oženjeni Muslimani i iznosio je 22 akče, dok je bennak iznosio 12 akči i plaćali su ga neoženjeni muslimanski mladići. Ispendža je feudalni porez koga su plaćali nemuslimani.

Baština Mehmeda sina Abdulaha, pokazuje da je Mehmed novi muslimani da je ime oca prikrilo, i naveo Abdulah (Božiji rob), što je bila česta praksa, radi prikrivanja kršćanskog imena oca i stvarnog porijekla.

Na ovom području nalazio se i čifluk Medak, zajedno sa Jelaškovim poljem, koje su u vlasništvu Novila Balića, a drže ih njegovi sinovi Jahja i Velija, na osnovu hudžeta * kadije Srebrenica, od ušura i solarija, sa prihodom od 100 akči.⁷

Za vrijeme Osmanske uprave Banovići se još pominju 1750. godine gdje se duže na ime poreza tuzlanskom kadiluku u iznosu od 5.478 groša, kao i 1755. godine na ime popravke tuzlanske tvrđave za iznos od 11.550 groša.⁸

Godine 1711. Banovići su bili spahijski posjed spahije Abdulaha-muteferida bosanskih tefera, sa prihodom od 6.000 akči.⁹

Na osnovu razrezanih poreza i obaveza, vidljivo je narastanje i veličina muslimanske zajednice koja je živjela na ovim prostorima.

Upravna podjela banovičkog područja kroz cijeli period austrougarske uprave je ista kao i u posljednjim godinama Osmanske uprave, bili su džemat kome su pripadali Banovići Mjesto, Grivice, Milići, Podgorje, Pribitkovići, Repnik i Tulovići. Prve godine po dolasku u Bosnu i Hercegovinu, austrougarske vlasti su izvršile popis žiteljstva i kuća 1879. godine. Za Banovići Mjesto navode, da postoji muslimanskih kuća 76, u kojima živi 190 ženskog i 191 muškog stanovništva, odnosno da ukupno postoji 381 stanovnik i svi su muslimani kao i da u svakoj kući živi više od pet članova.¹⁰

Godine 1885. Banovići su džemat kome pripadaju sela Banovići, Grivice, Milići, Podgorje, Pribitkovići, Repnik i Tulovići. Popis navodi da je ukupno bilo 85 kuća u kojima je živjelo 418 muslimanskog stanovništva, od toga 116 težaka i 302 slobodna seljaka. Kao što je vidljivo zabilježeno je povećanje za 37 stanovnika ili 9,71% u odnosu na popis 1879. godine.¹¹

Deset godina nakon posljednjeg popisa, odnosno 1895. godine izvršen je novi popis koji navodi: Banovići su džemat koji pripada seoskoj općini Puračić. Džemat Banoviće sačinjavaju Banovići, Grivice, Milići, Podgorje, Pribitkovići, Repnik i Tulovići. Mjesto Banovići sačinjavaju sela (mahale) Cigani, Demirovići, Jukići, Nurkovići i Odžak (Bakovići). I u ovom periodu u odnosu na prethodni zabilježeno je povećanje za 68 stanovnika i 14 naseljenih kuća. U 98

⁷ sve podatke vezane za popis 1548. godine, dobio sam od Medžide Selmanović iz Sarajeva Nemuslimani koji su 1548. godine živjeli u Banovićima su: Anko sin Markov, Vuk sin Markov, Nemuslimanske baštine su;

1.baština Radoja, u posjedu Turka sina Radina, Miloš sin Dobrašina,

2.baština Vučihne, u posjedu Sefera,

3.baština Ostoje, u posjedu Radosa, Martin sin Petra, Đuro sin Vladisava, Radosav sin Miloja, Andrija sin Radosava, Blaž sin Ivana, Radovan sin Miladina, Vukman sin Božidara,

4.baština Tvrdkov, u posjedu Davuda sina Alija, Radinko sin Vučihne, Mihajl sin Radinkov,

5.baština Ivana, u posjedu Ferhada njegova sina, Đurko sin Miloja, Miloš sin Vučihna,

6.baština Šimuna, u posjedu Mehmeda njegova sina,

7.baština Radoša, u posjedu Radina njegova sina, Vukman sin Radinov,

8.baština Ivana sin Vukadina, u posjedu Ivana sin Janoša,

9.baština Ismaila, u posjedu Antuna,

10.baština Radoja, u posjedu Đurova njegova sina,

11.baština Balabana, u posjedu Vukoja sin Hasana, Luka sin Mihajla,

12.baština Hizira, u posjedu Grgur sin Mihajla, Radosav sin Antuna,

13.baština Ivana, u posjedu Balića sin Ferhada,

14.baština Hizira, u posjedu stanovnika sela,

15.baština Božička, u posjedu Milovana,

16.baština Radmila sin Budisava, u posjedu Velija,

17.baština Tolića, u posjedu Vukoja,

18.baština Radoja, u posjedu stanovnika sela,

19.baština Đurađa, u posjedu Ivana sin Đurova-primićur /stariješina vlašskog sela/ * hudžet /t/- sudsko šerijatski protokol

⁸ Grupa autora, Banovići i okolina, 1961. godine, str. 19-22

⁹ Vl. Skarić, Popis bosanskih spahija 1711 /1123. h.g.), GZM XLII.2, 1930. str. 84

¹⁰ Popis žiteljstva u BiH, 16. juna 1879. godine

¹¹ Austrougarski popis žiteljstva i mjesta u BiH od 1885. godine

muslimanskihkuća živi 482 muslimana, dok u jednoj srpskoj kući žive 4 Srbina. Isti popis po prvi put navodi da ovdje postoji džamija i mekteb.¹²

Četvrti po redu popis stanovništva u Bosni i Hercegovini, izvršen je 1910. godine. U tom popisu pored ostalog navodi se da su *Banovići prvi put seoska općina*, kojoj pripadaju džemati Banovići, Grivice, Milići, Podgorje tursko, Pribitkovići, Repnik, Tulovići i Željova.

U mjestu Banovići postoji 110 kuća, i to 108 naseljenih i dvije nenaseljene. Od ukupno 492 stanovnika, muslimanskog stanovništva je 489 (271 muškog i 218 ženskog stanovništva) i srpskog stanovništva je 3 (1 muško i 2 ženska). Svi stanovnici Banovića su slobodni seljaci od kojih je 105 glava porodica i 386 članova.¹³

Najslikovitiji pregled stanja muslimanskog stanovništva u Banovići Selu u vrijeme cijelog austrougarskog perioda od 1878. do 1910. godine, može se prikazati tabelarno.

r/b	Godina popisa	broj kuća	muški	ženski	Musl.	Srba	Ukupno
1.	1879.	76	191	190	381	-	381
2.	1885.	85	217	201	418	-	418
3.	1895.	101	254	232	482	4	486
4.	1910.	110	272	220	489	3	492

Statistički podaci – popis stanovnika u Banovići Selu

Analizirajući rezultate popisa stanovništva u vrijeme austrougarske uprave, evidentno je povećanje broja stanovništva. Tako u drugom popisu 1885. godine povećanje iznosi za 37 stanovnika ili 9,71%.

U popisu izvršenom nakon deset godina 1895. godine, zabilježeno je povećanje od 16,27% ili za 68 stanovnika, da bi u posljednjem popisu 1910. godine zabilježeno povećanje za 6 stanovnika ili 1,23%. Ukupno povećanje stanovništva od 1879. do 1910. godine je 111 stanovnika ili 22,56%.

Stanovništvo Banovića bavilo se poljoprivredom i stočarstvom, što imamo potvrdu izvršenih popisa stoke iz 1895. i 1910. godine, što najbolje odslikava priložena tabela

Godina popisa	konji	goveda	koze	ovce	pčelari	košnice	koke	bibe
1895.	65	555	69	61	10	98	-	-
1910.	57	598	234	45	13	57	394	62

Statistički podaci - popis stoke u Banovići Selu¹⁴

¹² Austrougarski popis žiteljstva u BiH od 22.05.1895. godine

¹³ Popis žiteljstva u BiH, 1910. godine

¹⁴ Austrougarski popis stoke u BiH, 1895. i 1910. godine

Banovići kao najveće i najrazvijenije mjesto cijelog kraja, na osnovu popisa iz austrougarskog perioda bilo je seoska općina-muhtarija 1910. godine sa muhtarom na čelu (muhtar je bio na čelu muslimanske općine, a na čelu nemuslimanske bio je knez).

Kada je tačno došlo do uspostave seoske općine Banovići, nije se moglo utvrditi, mada je sasvim sigurno da je to bilo između 1907. i 1910. godine do kada je završeno uspostavljanje seoskih općina u Bosni i Hercegovini. Kada uvažimo ovu činjenicu potpuno je jasno što se 1910. godine prvi put prilikom popisa stanovništva *Banovići pominju kao seoska općina*.

Po popisu izvršenom 31.01.1921. godine se navodi, da na banovićkom području ima 1.977 stanovnika, koga čine 1.850 muslimana i 127 Srba.¹⁵

Deset godina nakon prvog popisa, izvršen je popis kuća i stanovništva u Bosni i Hercegovini 31.03.1931. godine. Za općinu Banovići se navodi da postoji 806 kuća za stanovanje, 10 ostalih zgrada. U 814 domaćinstava živi 3.892 stanovnika, od kojih je 2.084 muškog i 1.808 ženskog stanovništva.¹⁶

Pored iznesenih podataka o izvršenim popisima stanovništva općine Banovići, popis pokazuje kontinuitet postojanja općine Banovići, od popisa 1910. do 1931. godine kada su 08. novembra 1931. godine, održani i izbori za općinsko vijeće Banovići. *

Pored izbora članova Općinskog vijeća Banovići, navodi se i slijedeće:
*“Načelnik općine Banovići bio je Šaban Mujkić iz Grivica, bilježnik je bio Čamrković Redžo“, dok je imam matičar bio Emin ef. Avdić iz Grivica.*¹⁷

Prvo općinsko vijeće, kako navodi Nuraga Softić koristeći se privatnom evidencijom, postojalo je u periodu 1931-1935. godina, i brojalo je 13 vijećnika.¹⁸ Općinsko vijeće svoje sjednice je održavalo svake sedmice i to srijedom. I zgrada općine je bila u Banovići Selu zvala se beledija, a bila je smještena u kući Osmana Husića (Bašića).

Članovi tog općinskog vijeća bili su:

1. Ibrahim Hasić iz Banovića (sela),
2. Suljo Zrnanović iz Tulovića,
3. Fadil Avdić iz Banovića (sela),
4. Atif Hasić iz Banovića (sela),
5. Alija Mujić iz Mrljevića,
6. Memiš Hasić iz Banovića (sela),
7. Omer-hodža Softić iz Podgorja,
8. Šaban Mujkić iz Grivica,
9. Ibro Rahmanović iz Repnika,
10. Meho Nurković iz Banovića (sela),
11. Sreski načelnik
12. Vijećnik nepoznat
13. Vijećnik nepoznat

¹⁵ Popis stanovništva u BiH, od 31.01.1921. godine

¹⁶ Popis stanovništva u BiH, 31.03.1931. godine

* Uspostava općine Banovići nije izvršena do 1928. godine, nego je to izvršeno 1931. godine zbog političkih previranja u Kraljevini SHS i kraljevog puča i uspostave Kraljevine Jugoslavije.

¹⁷ Časopis „Narodno jedinstvo“ iz 1930/31. godine, str. 409

U istom časopisu na str. 496 se navodi postojanje imama matičara u bližem okruženju banovićkog područja i to:

- Emin ef. Avdić iz Banovića,
- Ahmed ef. Čokić iz Bašigovaca,
- Emin ef. Čosičkić iz Puračića,
- Ibrahim ef. Imamović iz Lukavca,
- Mehmed ef. Imamović iz Turije,
- Salih ef. Kamberović iz Priluka,
- Muhamed ef. Žabić iz Đurđevika

¹⁸ Nuraga Softić, Podgorje, Banovići, 2006. godine, str. 8. Isti autor još navodi da je načelnik općine bio Omer-hodža Softić iz Podgorja, a sekretar općine bio Kasumović Osman iz Poljica. Na osnovu naprijed navedenih činjenica u časopisu „Narodno jedinstvo“ Omer-hodža Softić mogao bi biti samo predsjedavajući Općinskog vijeća i zamjenik načelnika općine.

Drugi po redu izbori su održani 05. maja 1935. godine za izbor narodnih poslanika u Narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije. Na osnovu održanih izbora za izbor narodnih poslanika za Narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije se navodi da:

„...na banovićkom području postoji 743 birača sa pravom glasa, od kojih na izbore je izašlo 643 glasača „i da je svoj glas dalo:

- 1. za Dr. Mehmeda Spahu 539 glasača, i*
- 2. za Dr. Avdu Hasanbegovića 104 glasača“* ¹⁹

Austro-ugarske vlasti su 1889. godine izvršile katastarski popis kuća za naseljena mjesta koja pripadaju općini Banovići, i za Banovići mjesto navode da postoji 85 kuća i jedan mekteb. Od ukupnog broja kuća njih 79 pripada muslimanskom narodu dok pet kuća pripada srpskom narodu.

¹⁹ Kraljevina Jugoslavija, Statistika izbora narodnih poslanika za Narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije, održanih 05. maja 1935. godine, str. 45

Häuser-Verzeichniß

der obangeführten Katastral. Gemeinde

Nr.	Name des Hauseigentümers	Anmerkung
1	Abraham Colic	
2	Ratimir Dragutovic, mündigjährig	
3	Mustafa, Mehmed, Begun, Budija, Stijia, Stetic	
4	Mustafa Pralic	
5	Stijia Pralic	
6	Muher und Charif Pralic	
7	Osman Kovacevic	
8	Abraham Penicovic et Consorten	
9	Osman, Stijia und Mehmed Osmanovic	
10	Jusuf Lapendic	
11	Abraham Lapendic	
12	Salih Lapendic	
13	Osman Lapendic	
14	Abraham Stadanovic et Consorten	
15	Mehmed Colic	
16	Mustafa Zukic	
17	Hasan Camic	
18	Haral Simic	
19	Musejin Simic	
20	Osman Levic et Consorten	
21	Mehmed Levic	
22	Mustafa und Fatima Levic	
23	Salih Trajlic et Consorten	
24	Mustafa Vrbic	
25	Abraham Tabakovic	
26	Musejin Tabakovic	
27	Osman und Fatima Vrbic	
28	Mehmed und Abraham Mesanovic	

Broj	Ime i prezime	Zamjetka
39	Ali Osmanović	
40	Mustafa Alić	
41	Hasan Tabaković	
42	Šulejman Čerović	
43	Mustafa Kukić et Čaušević	
44	Hasan Čerović et Čaušević	
45	Alija Vukomanović	
46	Čerović Peravić	
47	Mustafa Peravić	
48	Čerović i Mustafa Alić	
49	Alić Čerović	
50	Čerović Čerović	
51	Hasan Čerović	
52	Alija Čerović i Čaušević	
53	Mustafa, Hajrudin, Halil, Fatima Kukić	
54	Hasan, Čerović i Alija Čerović	
55	Halil Čerović et Čaušević	
56	Čerović, Hasin, Čerović Čerović	
57	Hasan Čerović	
58	Halil i Alija Čerović	
59	Čerović Čerović	
60	Alija i Čerović Čerović	
61	Mustafa Čerović	
62	Halil Alić	
63	Čerović Kukić	
64	Čerović Čerović	
65	Čerović Čerović	
66	Čerović Čerović	
67	Čerović Čerović	
68	Čerović Čerović	
69	Čerović Čerović	
70	Čerović Čerović	
71	Čerović Čerović	
72	Čerović Čerović	
73	Čerović Čerović	
74	Čerović Čerović	
75	Čerović Čerović	
76	Čerović Čerović	
77	Čerović Čerović	
78	Čerović Čerović	
79	Čerović Čerović	
80	Čerović Čerović	
81	Čerović Čerović	
82	Čerović Čerović	
83	Čerović Čerović	
84	Čerović Čerović	
85	Čerović Čerović	
86	Čerović Čerović	
87	Čerović Čerović	
88	Čerović Čerović	
89	Čerović Čerović	
90	Čerović Čerović	
91	Čerović Čerović	
92	Čerović Čerović	
93	Čerović Čerović	
94	Čerović Čerović	
95	Čerović Čerović	
96	Čerović Čerović	
97	Čerović Čerović	
98	Čerović Čerović	
99	Čerović Čerović	
100	Čerović Čerović	

Ukoliko analiziramo ovaj popis, zapaziti ćemo da danas u Banovići Selu, nema ni jedne srpske kuće, kao i da je nestalo, izumrlo ili se raselilo muslimanskih porodica koje nose prezimena; Jukić, Šumić, Sarajlić, Merdanović, Čamić, Memić, Huskić, Mulavdžić, Hodžić i Kovačić.²⁰

Istina, i danas stariji narod još uvijek naziva mahala Jukići, mahala Šumići i mahala Čamići kao spomen na narod koji je u njima živio, a koje danas naseljavaju narodi koji se drugačije zovu.

U Bakovićima, Aliju Oručevića narod je nazivao Alija Kovačić i najvjerovatnije je, da je on potomak Kovačića koji su živjeli u Bakovićima prije više od stotinu godina.

Poslije završetka II svjetskog rata u izvršenim popisima stanovništva za Banoviće pokazuje slijedeće podatke:

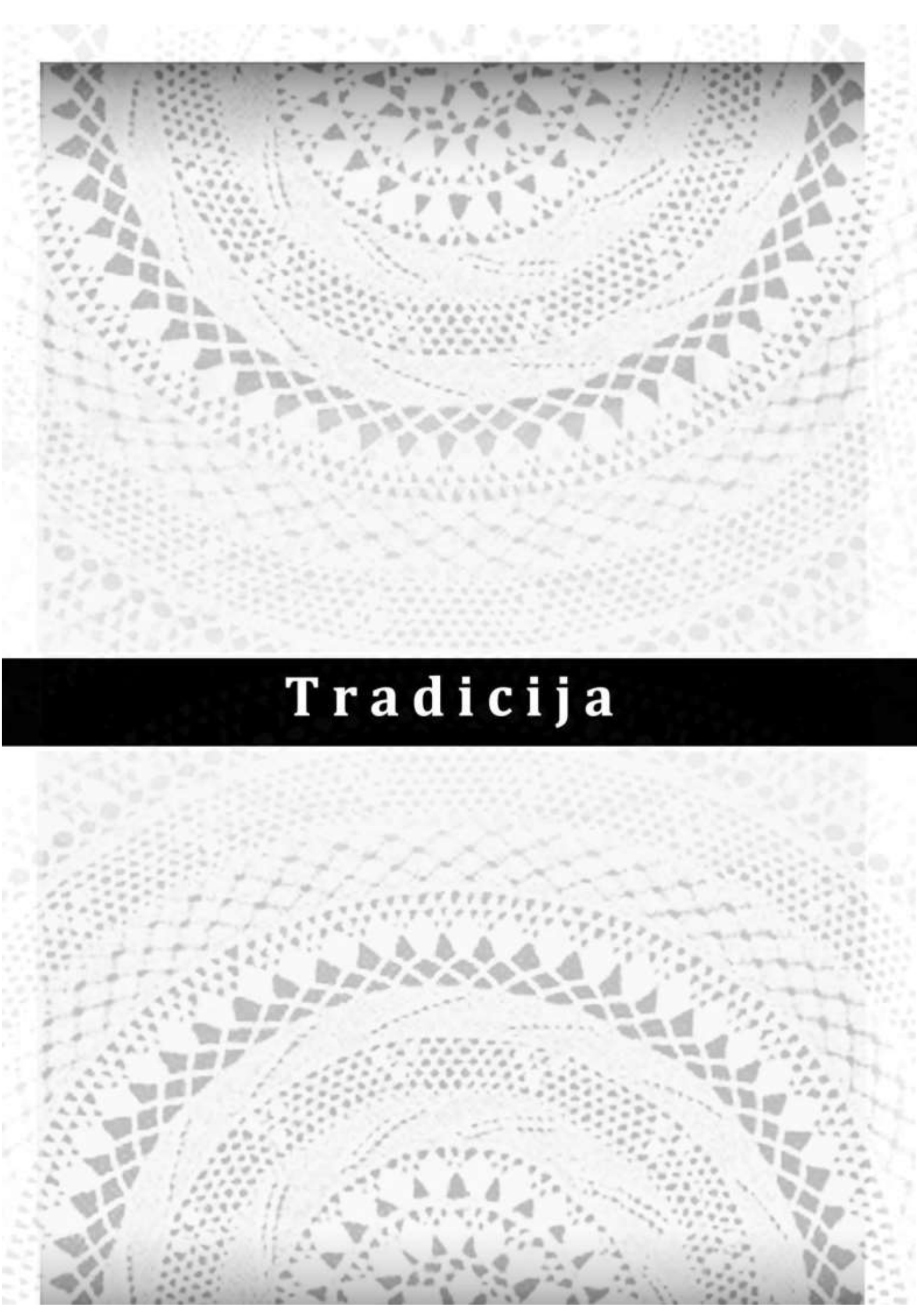
- po popisu izvršenom 15. Marta 1948. godine u Banovićima se nalazi 131 porodica sa ukupno 730 stanovnika od kojih je 366 muškog i 364 ženskog stanovništva²¹
- popis izvršen 31. Marta 1953. godine za ovo mjesto navodi da broji 186 porodica u kojima živi 1014 stanovnika²²
- 1961. godine je bilo 1372 stanovnika,
- 1971. godine je bilo 1934 stanovnika, i
- 1991. godine je bilo 3353 stanovnika.

Po posljednjem popisu koji je izvršen od 01. do 15. Oktobra 2013. godine u Banovići Selu ima 826 domaćinstava sa ukupno 2549 stanovnika. Analizirajući rezultate posljednjeg popisa može da se uočiti da se ovdje nalazi manje 804 stanovnika u odnosu na popis 1991. godine, što nam daje za pravo da popis nije urađen kvalitetno. U prilog ovoj činjenici ide u prilog intenzitet izgradnje novih stambenih jedinica. Narastanjem muslimanske zajednice imali su izgrađenu džamiju i mekteb.

²⁰ Katastarski popis kuća u Banovići Selu, izvršen 05. decembra 1889. godine Katastarski popis kuća 1889. godine

²¹ Federativna Republika Jugoslavija, Savezni Zavod za statistiku i evidenciju, Beograd 1951. godina Knjiga I Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine

²² Narodna Republika Bosna i Hercegovina, Zavod za statistiku-Imenik naseljenih mjesta NR Bosne i Hercegovine, Sarajevo 12.07.1955. godine. Ovaj popis navodi sledeća naseljena mjesta sa brojem stanovnika, i to; Brezja naselje 9 porodica i 59 stanovnika, Jukići mahala 19 porodica sa 98 stanovnika, Kasumovići 13 porodica 79 stanovnika, Kukići 17 porodica 106 stanovnika, Nurkovići 40 porodica sa 248 stanovnika, Odžak 53 porodice sa 206 stanovnika, Ramići 17 porodica i 114 stanovnika i Tabakovići 18 porodica i 104 stanovnika.

Tradicija

Mr. sc. Abdullah ARIFOVIĆ
Mr. sc. Rusmir DJEDOVIĆ

NASELJE TUTNJEVAC KOD SREBRENICA 1935. godine

Sažetak

U radu se opisuju urbane i demografske karakteristike i daje opći izgled malog naselja Tutnjevaca kod Srebrenika 1935. godine. Također se daje detaljni pregled domaćinstava i njihovih članova u Tutnjevcu navedene godine.

Rad je uglavnom napisan na osnovu do sada nekorištene matične knjige, zvane Domovnica.

Ključne riječi: *Tutnjevaca kod Srebrenika, familije, kuće, domaćinstva, stanovnici, 1935. godina.*

Tutnjevaca kod Srebrenika je jedno od više naselja u Bosni i Hercegovini koje nose takvo ime. Toponim Tutnjevaca je prisutan i za druge geografske sadržaje.

Položaj

Pošto se radi o malom naselju Tutnjevaca je kroz historiju uglavnom službeno vođen i popisivan u okviru velikog naselja Špionica. Najranije u jedinstvenoj Špionici a kasnije u Špionici Turskoj, odnosno Donjoj.

Teritorija Tutnjevca se katastarski nalazi okružena Špionicom Katoličkom, odnosno Srednjom.

Špionica je inače vrlo staro i veliko naselje. Postoji još u srednjem vijeku a početkom osmanskog perioda (16. i 17. stoljeće) je najveće naselje nahije Srebrenik i među najvećim seoskim naseljima cijelog Zvorničkog sandžaka¹.

Šire područje Špionice se u prošlosti nalazila na tromedi tri administrativne cjeline sa središtima u Gračanici, Gradačcu i Tuzli pa je u različitim vremenskim periodima njima i pripadala. U osmanskome periodu kadilucima, austrougarskom kotarevima a između dva svjetska rata srezovima.

U prvoj polovini tridesetih godina 20. stoljeća, Špionica je u rang opštine a pripada srezu Gračanica. Obuhvata naselja: Špionicu Tursku, Katoličku i Srpsku, zatim Čehaje, Srebrenik Donji i Gornji, Babunoviće, Rapatnicu i Čekaniće. Središte opštine Špionica je bilo u Špionici Srpskoj a predsjednik opštine je bio Mujo Smajlović. Opština Špionica iza 1935/6. godine je u sastavu sreza Gradačac.²

Zvanična statistika u ovom periodu ne daje podatke o Špionici, pa ni o Tutnjevcu. Popis iz 1931. godine daje samo podatke o stanovništvu opštine Špionica kao cjeline. Te godine opština Špionica ima 5901 stanovnika, od toga muslimana 4262, pravoslavnih 700 i rimokatolika 939.³ Redovni popis predviđen za 1941. godinu nije ni održan, zbog početka rata.

Zbog toga je stanje stanovništva Špionice Turske a pogotovo Tutnjevca u periodu tridesetih godina 20. stoljeća, potpuno nepoznato. Nedavno pronađeni dokumenat u Arhivu

¹ Više o tome u Rusmir Djedović, Urbane prilike i razvoj naselja u nahijama Srebrenik i Jasenica tokom XVI i početkom XVII stljeća, u grupa autora, Srebrenik historijsko-etnografske skice, Centar za kulturu i informisanje, Srebrenik, 2007., str. 18.

² Više o ovome u Omer Hamzić, Gračanica i okolina u periodu između dva svjetska rata, Univerzitet u Travniku, Travnik, 2012., str. 41-44, 122, 141, karte na str. 388-390.

³ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931 godine, Državna štamparija, Beograd, 1938., str. 112.

Medžlisa islamske zajednice Gračanica, navodi da 1933. godine Špionica Turska ima 1010 stanovnika.⁴

Slika 1. Tutnjevac na topografskoj karti 40-tih godina 20. stoljeća

Slijedeće istraživanje će dati podatke o broju stanovnika i domaćinstava u Tutnjevcu 1935. godine. Kao izvor koristi se matična knjiga, koja se zove Domovnica ili Domovnik, a koju su vodili imami matičari. Radi se o Domovnici za džemat Špionica a koja se nalazi u Matičnom uredu u Špionici.

Domaćinstva i stanovnici Tutnjevca 1935. godine

U matičnoj knjizi, Domovnici džemata Špionica⁵, prema popisu kuća i domaćinstava iz 1931. godine mahala Tutnjevac je imala 20 kuća koje su bile numerisane brojevima od broja 158. do broja 177., u kojima je živjela 21 porodica.

U nekoliko narednih redova biće prikazan pregled vlasnika kuća, *odnosno domaćinstava, starješina* i njihovih stanovnika zaključno sa 1935.godinom:

1. Delić Šahbaz, starješina, 1875.; 2. Čekić Raha, žena od 1, 1888.; 3. Alaga, sin od 1, 1912.; 4. Rahman, sin od 1-2, 1914.; 5. Sabit, sin od 1-2, 1920.; 6. Abid, sin od 1-2, 1920.; 7. Adem, sin od 1-2, 1926.; 8. Mujo, sin od 1-2, 1929.; 9. Sendić Emina (Safija), žena od 3, 1917.; 10. Šahbaz, sin od 3-9, 1935.; 11. Mešić Ajiša, žena od 4, 1919.; 12. Emina, žena od 6, 1920.;⁶
2. Hevešević (Abdulahov) Mustafa, starješina, 1884.; 2. Husejnović Hata, žena od 1, 1884.; 3. Džemila, kći od 1-2, 1924.;⁷
3. Delić (Havkić) Huso, starješina, 1873.; 2. Mejra, žena od 1, 1880.; 3. Salih, sin od 1, 1892.; 4. Abdulahović Zlata, žena od 3, 1904.; 5. Đulaga, sin od 3, 1920.; 6. Nuraga, sin od 3, 1923.; 7. Husejn, sin od 3-4, 1928.; 8. Hazim, sin od 3-4, 1931.; 9.;⁸
4. Delić (Ibrahimov) Mehmed, starješina, 1878.; 2. Emina, žena od 1, 1885.; 3. Sabiha, kći od 1-2, 1919.; 4. Fatima, kći od 1-2, 1922.; 5. Emina, kći od 1-2, 1922.; 6. Hanka, sestra od 1, 1890.;⁹

⁴ Omer Hamzić, Gračanica i okolina..., str. 395.

⁵ Domovnica džemata Špionica od 1927-1945.godine, Matični ured u Špionici.

⁶ Ibid., str.164.

⁷ Ibid., str.165.

⁸ Ibid., str.166.

5. Delić (Ibrahimov) Osman, starješina, 1875.; 2. Karić Ćerima, žena od 1, 1888.; 3. Tahir, sin od 1, 1904.; 4. Džafić Fatima, žena od 3, 1910.; 5. Omer, sin od 3-4, 1930.; 6. Hafif, sin od 3-4, 1932.; 7. Mustafa, sin od 1, 1907.; 8. Abdulahović Ajiša, žena od 7, 1912.; 9. Behara, kći od 1-2, 1918.; 10. Ibrahim, sin od 1-2, 1922.; 11. Emina, bratišna od 1, 1923.; 12. Mekzum, sin od 7-8, 1934.;¹⁰
6. Delić (Ibrahima) Mujo, starješina, 1884.; 2. Ibrišević Arifa, žena od 1; 3. Osman, sin od 1-2, 1916.; 4. Bajro, sin od 1-2, 1922.; 5. Šaha, kći od 1-2, 1926.; 6. Mahmut, sin od 1-2, 1927.; 7. Zejćir, sin od 1-2, 1929.; 8. Atif, sin od 1-2, 1933.; 9. Azem, sin od 1-2, 1935.;¹¹
7. Delić (Mustafin) Abdulah, starješina, 1885.; 2. Hevešević Fatima, žena od 1, 1890.; 3. Hasan zv.Ibro, sin od 1-2, 1909.; 4. Topčagić Hatidža, žena od 3, 1930.; 5. Hasan, sin od 1-2, 1918.; 6. Topčagić Hanifa, žena od 5, 1913.; 7. Delić Šehida, kći od 1-2, 1922.; 8. Ajiša, kći od 3-4, 1933.;¹²
8. Hasić (Mujkanov) Rašid, starješina, 1902.; 2. Arifović Ajiša, žena od 1, 1902.; 3. Ismet, sin od 1-2, 1932.; 4. Esma, kći od 1-2, 1935.;¹³
9. Nanić-Brčkalija (Alijin) Avdija, starješina, 1894.; 2. Agić Esma, žena od 1.; 3. Fehim, sin od 1-2, 1921.; 4. Ibrahim, sin od 1-2, 1926.;¹⁴
10. Nanić-Brčaklija (Alijin) Ejub, starješina, 1907.; 2. Jahić Mejra, žena od 1, 1914.; 3. Hasan, sin od 1-2, 1932.;¹⁵
11. Čandić (Mehmedov) Began, starješina, 1859.; 2. Aljić Hanifa, žena od 1, 1865.; 3. Mehmed, sin od 1-2, 1914.;¹⁶
12. Arifović (Ahmetov) Ahmet, starješina, 1892.; 2. Ibrišević Hanifa, žena od 1, 1899.; 3. Ćamil, sin od 1-2, 1921.; 4. Ćamila, kći od 1-2, 1925.; 5. Sajda, kći od 1-2, 1926.; 6. Adem, sin od 1-2, 1930.; 7. Ragib, sin od 1-2, 1932.; 8. Ćehajić Hafiza, mati od 1, 1870.;¹⁷
13. Hevešević (Ahmetov) Bešir, starješina, 1886.; 2. Ćekić Hanka, žena od 1, 1890.; 3. Kasim, sin od 1-2, 1914.; 4. Hasiba, kći od 1-2, 1920.; 5. Hamšija, kći od 1-2, 1925.; 6. Emira, kći od 1-2, 1923.; 7. Emina, kći od 1-2, 1928.; 8. Ahmet zv.Pašan, sin od 1-2, 1930.; 9. Hava, kći od 1-2, 1932.; 10. Meho, brat od 1, 1883.; 11. Mejra, kći, 1911.;¹⁸
14. Karačević (Osmanov) Mustafa, starješina, 1867.; 2. Ahmet, sin od 1, 1898.; 3. Jukan Paša, žena od 2, 1913.; 4. Emina, kći od 2, 1921.; 5. Džemal, sin od 2, 1924.; 6. Fehim, sin od 1, 1903.; 7. Slanjankić Paša, žena od 6, 1904.; 8. Najil, sin od 6-7, 1924.; 9. Zajim, sin od 6-7, 1926.; 10. Najila, kći od 6-7, 1930.; 11. Novalija, sin od 6-7, 1934.; 12. Razija, kći od 2-3, 1934.; 13. Arza, kći od 6-7, 1935.; 14. Ramza, kći od 6-7, 1932.;¹⁹
15. Karačević (Osmanov) Agan, starješina, 1876.; 2. Kurbašić Ćerima, žena od 1, 1895.; 3. Adem, sin od 1, 1902.; 4. Bešić Najila, žena od 3, 1904.; 5. Safeta, kći od 3-4, 1923.; 6. Osman, sin od 3-4, 1925.; 7. Nura, kći od 3-4, 1927.; 8. Meta, kći od 1, 1914.; 9. Rahmana, kći od 1, 1916.; 10. Hasiba, kći od 1, 1922.; 11. Razija, kći od 1-2, 1931.; 12. Rizaudin, sin od 1-2, 1932.; 13. Ajka, kći od 3-4, 1934.;²⁰
16. Alić²¹ (Đulejmanov) Mustafa, starješina, 1875.; 2. Šahdanović Paša, žena od 1, 1880.; 3. Ibro, sin od 1-2, 1900.; 4. Hevešević Emina, žena od 3.; 5. Zula, kći od 3-4, 1919.; 6. Ađul, sin od 3-4, 1922.; 7. Sejdo, sin od 3-4, 1926.; 8. Kada, kći od 3-4, 1929.; 9. Šaban, sin od 1-2, 1916.; 10. Uma, kći od 1-2, 1919.; 11. Halilović Hanka, žena od 9, 1915.;²²

⁹ Ibid., str.167.

¹⁰ Ibid., str.168.

¹¹ Ibid., str.169.

¹² Ibid., str.170.

¹³ Ibid., str.171.

¹⁴ Ibid., str.172.

¹⁵ Ibid., str.173.

¹⁶ Ibid., str.174.

¹⁷ Ibid., str.176.

¹⁸ Ibid., str.177.

¹⁹ Ibid., str.178.

²⁰ Ibid., str.179.

²¹ O ovoj porodici je u literaturi već dato nešto podataka. Pogledati više u: Djedović, R., i Arifović, A., *Izvorna grupa Đemčić iz Tutnjeva kod Srebrenika*, Gračanički glasnik, Monos, Gračanica, broj: 37, maj 2014., str.229-236.

²² Ibid., str.180.

17. Alić (Ibrin) Osman zv.Avdo, starješina, 1890.; 2. Karić Kada, žena od 1, 1890.; 3. Muharem, sin od 1-2, 1911.; 4. Čera, kći od 1-2, 1918.; 5. Ibro, sin od 1-2, 1922.; 6. Peštalić Hasiba, žena od 3, 1911.; 7. Tima, kći od 1-2, 1924.;²³
18. Alić (Ibrin) Meho zv.Alija, starješina, 1892.; 2. Čekić Šefka, žena od 1, 1895.; 3. Melća, kći od 1, 1924.;²⁴
19. Husikić-Omerović (Husin) Husejn, starješina, 1908.; 2. Halilović Hanka zv.Rahima, žena od 1, 1914.; 3. Umihana, sestra od 1, 1914.; 4. Begija, kći od 1-2, 1933.; 5. Began, sin od 1-2, 1935.;²⁵
20. Halilović (Halilov) Osmo zv. Jašar, starješina, 1892.; 2. Husejinović Hanifa, žena od 1, 1892.; 3. Ahmet, sin od 1-2, 1921.; 4. Jusuf, sin od 1-2, 1929.; 5. Bajro, sin od 1-2, 1932.; 6. Šahić Fatima, kći od 2, 1917.;²⁶
21. Tufekčić (Mehin) Mehmed, starješina, 1900.; 2. Habibović Hanifa, žena od 1, 1895.; 3. Ćazim, sin od 1-2, 1932.; 4. Novalija, sin od 1-2, 1935.;²⁷

Dvadeset kuća Tutnjevca 1935. godine se nalazilo u gornjem dijelu sadašnjeg naselja, po tjemenu i višim padinama tutnjevačkog brda. Tako su činile jedno gusto naseljeno naselje ili mahal, karakterističnu za tradicionalni način života Bošnjaka – muslimana.

Sedam kuća tada najbrojnije familije Delića²⁸ je bilo u jugoistočnom dijelu Tutnjevca a ostale kuće su prema sjeveroistoku.

Slika 2. Kuće u Tutnjevcu 1935. godine (Osnova je savremeni satelitski snimak a brojevi predstavljaju redne brojeve porodica koje su ranije navedene, odnosno lokaciju njihovih kuća 1935. godine)²⁹

²³ Ibid., str.181.

²⁴ Ibid., str.182.

²⁵ Ibid., str.183.

²⁶ Ibid., str.184.

²⁷ Ibid., str.185.

²⁸ Prema predanju očuvanom u familiji, Delići su u Tutnjevac doselili iz Zubovog brda, starog naselja koje se nalazi u istočnom dijelu Špionice.

²⁹ Pozicioniranje kuća je urađeno na osnovu prisjećanja Ahmeta Karačevića (1938), 19.07.2014.godine.

Kuća sa domaćinstvom Agana Karačevića (broj 15.) je 1935 . godine bila podalje ispod naselja, u polju blizu rijeke Tinje. Pored nje je prolazio stari put Gradačac-Tuzla. Izgradnja željezničke pruge Brčko-Banovići i veće stanice 1947. godine, je kuću Agana Karačevića gotovo fizički i odvojila od naselja. Mnogo kasnije oko stanice i ove kuće se naseljavaju stanovnici Tutnjevca i neki doseljenici.

Važniji sadržaji u Tutnjevcu 1935. godine

Iako Tutnjevac tridesetih godina 20. stoljeća predstavlja malo naselje sa tek nešto preko 20 kuća, ono predstavlja jednu zaokruženu i formiranu tradicionalno-urbanu cjelinu sa različitim sadržajima.

Mekteb

Dugi niz godina zajedničke teravije uz ramazan u mahali Tutnjevca mještani su klanjali po privatnim kućama na nekoliko lokacija³⁰, dok su osnovna vjerska znanja djeci prenosili ukućani u skladu sa svojim mogućnostima i znanjem. Jedan od razloga za ovakvo postupanje bilo je nepostojanje vjerskog objekta u mahali koji bi mogao poslužiti za te svrhe.

Takvo stanje je potrajalo skoro do početka četvrte decenije dvadesetog stoljeća kada je mahala Tutnjevca dobila svoj prvi vjerski objekat koji je u narodu zapamćen pod nazivima „mehtef-mejtef-mekteb“³¹. Mekteb je koji bio lociran u centralnom dijelu mahale neposredno uz „merajku“, raskrscopicu na kojoj su se ukrštali mjesni putevi.

Svojim jednostavnim izgledom mekteb se uklapao u krajolik. Imao je dimenzije 6x4, bio je obložen „šeperom“, pokriven crijepom „kopitašom“ kojeg je na sebi nosio četverovodni krov. Sa zapadne strane objekta se nalazio natkriveni ulaz koji je bio zaštićen drvenom ogradom. Unutrašnjost objekta je bila podijeljena na dvije prostorije, manju koja se koristila kao predsoblje i veću koja je služila kao prostorija za obavljanje vjerskih aktivnosti.³² Unutrašnjost objekta je bila popođena drvenim podom na kojem se nalazila prostirka od jednostavnijih ćilima te ovčijih kožica. Objekat je na sebi imao nekoliko manjih prozora.

Prema kazivanju Osmana Delića (1939)³³, sam objekat je za potrebe mještana otkupila porodica Karačević³⁴ od neke porodice Kraljević iz obližnjeg naselja Cerik. Odmah po izgradnji objekta angažovan je i prvi imam u mektebu, a on je prema sjećanju mještana bio Tufekčić Šaćir iz Babunovića.³⁵ U mektebu se uz mjesec ramazan klanjala teravija te povremeno odvijala vjerska pouka, dok su mještani Tutnjevca džumu i bajrame klanjali u džamiji u Špionici.³⁶

Mezarja

U mahali Tutnjevca 1935. godine registrujemo četiri odnosno pet mezarja. Četiri mezarja su imala porodični karakter, od kojih su tri pripadala porodici Delić a jedno porodici Hevešević, te najveće mezarje, koje je bilo prislonjeno uz mezarje Heveševića, je mezarje koje je porodica Karačević uvakufila za potrebe mahale i u kojem su se sahranjivali uz Karačeviće i članovi ostalih

³⁰ Teravija se klanjala u kući Heveševića i Delića – izjava Ahmeta Karačevića (1938) od 5.7.2014.

³¹ Muslimanska osnovna vjerska škola (Škaljić, A., *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1966., str.455.)

³² Poslije Drugog svjetskog rata izvršena je rekonstrukcija mekteba te je tom prilikom podignut strop za jednu gredu, šeper je zamijenjen riglovanom ciglom, zamijenjeni su prozori na objektu, urađeno je udubljenje u unutrašnjem zidu na jugoistočnoj strani mekteba koje se koristilo kao mihrab, srušena je unutrašnja pregrada u mektebu te su spojene dvije prostorije u jednu veću.

³³ Intervju obavljen sa kazivačem 20.6.2014.

³⁴ Prema navodima Ahmeta Karačevića (1938) mekteb su izgradili njegov amidža Ahmet (1898) i otac Fehim (1903).

³⁵ Ne zna se pouzdano da li je spomenuti Šaćir Tufekčić bio svršeni neke od postojećih medresa iz okruženja ili ne, ali je određeno vrijeme boravio u mahali obavljajući imamske i muallimske obaveze.

³⁶ Stara džamija u Špionici je jedan od najstarijih islamskih vjerskih objekata na području Špionice. Od 7. marta 2007. godine ovaj objekat je proglašen nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

porodica koje su nastanjivale mahalu Tutnjevca (Čandić, Halilović, Husikić, Arifović, Alić, Nanić-Brčkalić, i dr.). Lokacija ovog mezarja je na sjevernom izlazu iz mahale, na lijevoj strani puta koji vodi od Tutnjeva prema naselju Srnice. Ovo mezarje je relativno novijeg datuma i njegovo formiranje bi mogli vremenski vezati treću deceniju dvadesetog vijeka. Prema izjavi Ahmeta Karačevića (1938) plac za mezarje su kupili njegov djed Mustafa (1867) i brat mu Agan (1876), a prva osoba koja je ukopana u to mezarje bila je Aganova žena Hava (rođ.Delić) negdje između 1925-1930.³⁷

Najstarije od navedenih porodičnih mezarja Delića je mezarje koje se nalazi nedaleko od izvora „Trešnjevac“ – navodi Osman Delić (1939) – dok su za nastanak ostalih porodičnih mezarja Delića zaslužna braća Ibrahim i Mustafa koji su diobom porodičnog imetka te formiranjem vlastitih porodica oformili i porodična mezarja. Tako je Ibrahim oformio mezarje uz „merajku“ a Mustafa nekih pedesetak metara niže na mjestu uz koje je napravljena današnja džamija u Tutnjevcu.³⁸ O mezarju porodice Hevešević za sada nemamo puno informacija. Desetine starih nišana sa uklesanom sabljom i sarukom na nišanu bez ikakvih ličnih podataka o umrlom daju određene indikacije, ali za postavljanje bilo kakvih hipoteza neophodno je izvršiti dodatna istraživanja i obaviti još konsultacija.³⁹

Dućani

Prema kazivanju starijih mještana te 1935. godine u Tutnjevcu su postojala četiri dućana. Jedan je pripadao Avdiji Naniću-Brčkalića (1894) koji je bio smješten neposredno uz „merajku“,⁴⁰ drugi je bio nedaleko od ovog Avdijinog dućana odnosno nekih pedesetak metara sjeverno uz mahalski put i pripadao je Karačević Fehimu (1903). Treći je pripadao Ahmetu Karačeviću (1898) i bio je smješten nedaleko od lokalnog izvora Trešnjevac. Četvrti je pripadao Ademu Karačeviću (1902) i ujedno je bio najveći i najbolje opskrbljen robom. U to vrijeme u dućanima su se mogli nabaviti artikli karakteristični tom dobu kao što su: lampe, fenjeri i gas za iste, razni konopci i oprema koja se koristila u stočarstvu, određene alatke za poljoprivredu, sapun i drugi proizvodi koji su nastajali kao rezultat zanatske djelatnosti.

Vode

Područje mahale Tutnjevca je po sjećanju starijih mještana oduvijek bilo bogato čistom izvorskom vodom, a ni bunara u mahali nije nedostajalo. Od nekoliko izvora koji i danas postoje u Tutnjevcu svakako je najpoznatiji izvor Trešnjevac koji se nalazi na raskrtnici koja lokalni put dijeli na onaj koji svojim desnim krakom vodi u Tutnjevca i onaj koji svojim lijevim krakom vodi ka Srednjoj Špionici. O samom nazivu „Trešnjevac“ ne postoje usmene predaje za koje bi mogli vezati nastanak ovog naziva, a ono što upućuje na mogući naziv je izdubljeno trešnjino stablo koje se koristilo kao mali rezervoar koji je svojim prečnikom neposredno obuhvatao izvor i iz kojeg je putem male drvene cjevčice isticala voda koju su prolaznici i mještani koristili za svoje potrebe.

Nedaleko od Trešnjeva, uzvodno uz Tutnjevački potok se nalazila voda „Grabovac“ koja nije bila tako izdašna kao Trešnjevac ali je i ona služila svojoj svrsi. U gornjem dijelu mahale najpoznatija voda je bio izvor poznat pod nazivom „Bara“ koji je podmirivao potrebe većeg dijela mahale. Ovaj izvor se nalazio na desnoj strani puta koji je iz mahale Tutnjevca vodio prema susjednom selu Srednja Špionica, nekih pedesetak metara od raskrsnice „merajka“.

³⁷ Razgovor sa kazivačem obavljen 5.7.2014.

³⁸ Osim navedenih mezarja koja su pripadala porodici Delić registrujemo i nekoliko izdvojenih mezarova u kojima su ukopani Ibrahimov sin Mehmed (1878) i nekoliko njegovih ukućana, međutim s obzirom da su među njegovim potomcima bile samo kćerke, te kako je smješteno iznad sokaka Delića, na izlazu iz mahale prema livadama ovi mezari nisu ograđeni u zasebnu cjelinu.

³⁹ U svojoj brošuri „*Islamski kulturni spomenici turskog perioda u Bosni i Hercegovini*“ Alija Nametak navodi da se ovakva vrsta nišana pripisuje hadžijama ili trgovcima što predstavlja nekakav trag koji opet u usmenoj predaji nema svoje utemeljenje.

⁴⁰ Nešto kasnije će Avdija ovaj dućan prodati i odseliti se u obližnje naselje zvano Kula i tamo nastaviti sa trgovačkom djelatnosti.

Kada su bunari u pitanju prema sjećanju Osmana Delića među seoske bunare koji se smatraju najstarijim spadaju: „Heveševića bunar“ koji postoji i danas i nalazi se preko puta mjesne džamije u Tutnjevcu, zatim „Karačevića bunar“ koji je isto tako i dalje u funkciji ispred porodične kuće Karačevića u Tutnjevcu. Aljići su također imali svoj bunar koji se isto tako još koristi a smješten je u dvorištu porodične kuće Aljić Halila. Delići su isto tako imali svoj bunar koji su koristili.

Putevi

Kada je u pitanju putna komunikacija u mahali te '35 godine, kroz mahalu je vodio mjesni put koji je na istočnoj strani mahale bio povezan sa starim austrougarskim putem koji je povezivao Gradačac i Tuzlu, te dalje protežući se kroz mahalu imao je svoja tri kraka koji su mahalu povezivali sa okolnim selima. Prvi krak ili prvo odvajanje je bilo kod Trešnjevca prema Srednjoj Špionici, drugi krak je kod Merajke takođe bio spona sa Srednjom Špionicom, treći krak je na samom izlazu iz mahale neposredno poslije velikog mezarja spajao mahalu sa obližnjim naseljem Cerik. U svom nastavku put je dalje vodio prema katoličkom groblju koje se nalazi iznad mahale, da bi poslije u svom daljem toku prešao u šumski put koji u svojoj konačnici spaja mahalu sa naseljem Srnice Gornje.

Merajka

S obzirom da se u radu nekoliko puta spominje „merajka“ ne možemo a da ne spomenemo da je ovo raskršće predstavljalo središte naselja i mjesto koje je služilo za okupljanje mještana u svim prigodnim prilikama. Kao što se može primjetiti iz rada, neposredno uz merajku su bili locirani svi važniji elementi lokalne infrastrukture koja je služila mještanima za organizaciju društvenog života u naselju. Uz merajku su bili smješteni: mekteb, dućan i mezarje, a nedaleko od merajke se nalazilo i izvor „Bara“. Svako koje je dolazio, odlazio ili prolazio kroz naselje imao je neposredan susret samerajkom i bio u prilici da sa nekim od mještana razmijeni koju riječ usput, da se informiše ili ostavi nekome nešto u emanet. Na merajci tih godina nije nedostajalo ni druženja. Znalo se zasvirati uz saz, zapjevati koja narodna pjesma, pa i poigrati kolo. Naročito uz mjesec ramazan merajka je bila prožeta životom u kasne jacijske sate kada su mještani sa upaljenim fenjerima sa svih strana pristizali radi prisutvovanja teraviji koja se džematile obavljala u mektebu. Te 1935. godine ramazan je bio u zimskim mjesecima novembru i decembru, pa se nakon teravije znalo nastaviti druženje u nekog od domaćina.

Vodenice

Nedaleko od lokalnog izvora Trešnjevca, nekih pedesetak metara nizvodno na Tutnjevačkom potoku, nalazila se manja vodenica koja je uglavnom zadovoljavala potrebe mještana. Vodenica je pripadala braći Ahmetu i Fehimu Karačeviću, a u narodu je bila poznata pod imenom „Ahmetuša“. Prema kazivanju starijih mještana ova vodenica je bila u funkciji pretežno u zimskom periodu.

Zaključak

Tutnjevca 1879. godine na popisu ima 13 kuća, 15 stanova i 70 stanovnika (od toga 40 muškaraca i 30 žena).⁴¹

Tutnjevca u periodu 1931 - 1935 godina ima 21 domaćinstvo i 20 kuća. Stanovnika oko 154, a od toga muških 79 i ženskih 75. Kada su u pitanju familije u Tutnjevcu, te 1935.godine imamo jedanaest familija: Delići (6 porodica, 55 članova), Karačevići (2 porodice, 27 članova), Alići (3 porodice, 21 član), Heveševići (2 porodice, 14 članova), Nanić-Brčkalija (2 porodice, 7

⁴¹ Štatistika mjesta i pučanstva Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1880., str. 90.

članova), Arifovići (1 porodica, 8 članova), Halilovići (1 porodica, 6 članova), Husikići (1 porodica, 5 članova), Hasići (1 porodica, 4 člana), Tufekčići (1 porodica, 4 člana), Čandići (1 porodica, 3 člana). Porodice su u prosjeku brojale oko sedam članova.

Kroz naselje vodi mjesni put koji na istočnoj strani naselje Tutnjevca povezuje sa starim austrougarskim putem koji je povezivao Gradačac i Tuzlu, svojim krakima povezuje ovo sa okolnim naseljima: Cerikom i Srednjom Špionicom, a na svom izlazu iz naselja na sjeveru je spona sa naseljem Gornje Srnice. Glavno čvorište puteva u naselju je svakako raskršće merajka koja je ujedno bila središte naselja i glavno okupljalište mještana u raznim prilikama.

Vjerski život u naselju je bio vezan najviše za nedavno izgrađeni mekteb u kojem su se odvijale zajedničke vjerske aktivnosti mještana od klanjanja teravih namaza u ramazan, održavanja vjerske pouke, do okupljanja u slučaju kada je nekoga trebalo ispratiti sa ovoga svijeta i klanjati mu dženazu. U naselju je postojalo nekoliko mezarja od koji je većina bila porodičnog karaktera dok je najveće mezarje za potrebe mještana uvakufila porodica Karačević u trećoj dekadi dvadesetog stoljeća.

Stanovništvo se uglavnom bavilo poljoprivredom i stočarstvom, mada nije nedostajalo ni trgovine. Kako smo ranije vidjeli u radu u naselju su bila četiri dućana koja su podmirivale potrebe naselja sa artiklima koji su bili u opticaju u to vrijeme, čak štaviše, i okolna naselja su se koristila uslugama ovih dućana.

Naselje je od davnina bilo bogato čistom izvorskom vodom koja je obilato podmirivala potrebe mještana za vodom, ali istovremeno činjenica da je u naselju bilo registrovano i nekoliko bunara, govori o tome da su mještani poznavali značaj i potrebu vode u životu čovjeka, naročito kod muslimana, te su ovoj potrebi iskazivali veliku pažnju i skrb. Vodeni potencijal je bio korišten i u druge svrhe. U naselju se nalazila i manja vodenica koja je podmirivala potrebe mještana.

Izvori i literatura:

1. Domovnica džemata Špionica od 1927-1945.godine, Matični ured u Špionici.
2. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931 godine, Državna štamparija, Beograd, 1938.
3. Štatistika miesta i pučanstva Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1880.
4. Intervju obavljen sa Osmanom (Mustafe) Deliće (1939) iz Tutnjevca, dana 20.6.2014.
2. Intervju obavljen sa Ahmetom (Fehima) Karačević (1938) iz Tutnjevca, dana 5.7.2014.
3. Škaljić, A., *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1966.
4. Mutapčić, E., „Džamija u Špionici – nacionalni spomenik kulture“, *Biljeg Srebrenika*, br.5-6., Srebrenik, 2008.
5. Arifović, A., „Stara džamija u Špionici“, (neobjavljeni seminarski rad)
6. Nametak, A., „Islamski kulturni spomenici turskog perioda u Bosni i Hercegovini“, Sarajevo, 1939.
7. Djedović, R., *Urbane prilike i razvoj naselja u nahijama Srebrenik i Jasenica tokom XVI i početkom XVII stoljeća*, u grupa autora, Srebrenik historijsko-etnografske skice, Centar za kulturu i informisanje, Srebrenik, 2007.,
8. Hamzić, O., *Gračanica i okolina u periodu između dva svjetska rata*, Univerzitet u Travniku, Travnik, 2012
9. Djedović, R., i Arifović, A., *Izborna grupa Džemata Tutnjevca kod Srebrenika*, Gračanički glasnik, Monos, Gračanica, broj: 37, maj 2014.

HANOVI NA „STAROJ TESTI“ U TOJŠIĆIMA

Uvod

Stara Testa je naziv puta kod današnjih Tojšića, a koji se počeo koristiti u zadnjim godinama osmanske vladavine u Bosni i Hercegovini. Danas se kod starijih ljudi Tojšića i okolnih sela može čuti kako kažu "odoh na Staru Testu" ili "sreo sam ga na Staroj Testi". Time u stvari oni misle na prostor koji počinje od današnjeg mekteba u Handžićima i nekadašnje kovačnice pa do današnjeg tunela Čaklovići.

Razlog zbog čega su taj prostor nazivali „Stara Testa“ je sljedeći: Za vrijeme kraja osmanske vladavine postojala je putna komunikacija tzv. testa koja je povezivala Tuzlu i Zvornik, a prolazila je kroz današnje Tojšiće. Dolaskom Austro-Ugarske u BiH dolazi do gradnje novog makadamskog puta Tuzla – Zvornik koji se većim dijelom podudara sa tzv. starom turskom cestom, izuzev jednog dijela u današnjoj MZ Tojšići, a to je prostor kao što smo rekli od današnjeg mekteba u Handžićima do tunela u Čaklovićima.

Gradeći novi makadamski put Austro-Ugarska je "prtila" trasu starog turskog puta sve do današnjeg mekteba u Handžićima gdje napušta današnju staru trasu i prosijeca novu putnu komunikaciju koja je prolazila kroz Kikače, Vis, Požarnicu i dalje prema Tuzli, dok je dio stare turske teste od mekteba u Handžićima do današnjeg tunela u Čaklovićima i dalje do Simin Hana izgubilo raniju funkciju...

Ovaj austrougarski put je bio u funkciji magistralnog puta sve do 1984 godine. Od te godine on više nije u funkciji magistralnog puta jer je u međuvremenu izgrađen i pušten novi magistralni put od Simin Hana do Tojšića. Ova nova trasa magistralnog puta podudara se sa starom trasom tzv. turskog puta, u narodu poznatog pod imenom „Stara Testa“.

Na prostoru današnjih Tojšića, u zaseocima Babajići i Handžići, nalazila su se tri hana od kojih su dva bila u današnjim Babajićima a jedan u Handžićima.

Hanovi u Babajićima

U zaseoku Babajići, ranije Stara Testa, nalazila su se dva hana tj. svratište za putnike namjernike. Godine 1883. u ovom naseljenom mjestu postojale su samo dvije porodice i dva hana¹.

Prvi je Malagića han koji je sudeći prema svim okolnostima prvi han koji je napravljen na ovom prostoru, drugi han je Babajića han oba hana su dobila ime po familijama odnosno njihovim vlasnicima koji su radili u tim objektima i od toga živjeli. Ovo mjesto je bilo rijetko naseljeno, svega dvije porodice i nekoliko kuća. Razlog nenaseljenosti ovog prostora je nepovoljna konfiguracija terena i zemljišta lošeg kvaliteta što je uticalo da se neformira veće naselje na ovom prostoru tako da su ove dvije porodice uglavnom se bavile uslužnim djelatnostima pošto su graničile kraj nekada veoma važne putne komunikacije iz osmanskog perioda.

Malagića han

O Malagića hanu se veoma malo zna osim da je postojao sa dolaskom austro-ugarske vlasti u BiH što se može i vidjeti da je isti ucrtan u austro-ugarskom Katastarskom planu iz 1883 godine. Na osnovu istog plana vidi se da je pored samog objekta i čitav lokalitet upisan pod

¹ Prilog: Austro-ugarski Katastarski plan iz 1883. godine

imenom Malagića han.² On se nalazio uz sami današnji magistralni put M-4, desetak metara udaljen od prodajnog objekta firme „Ahi-trade“ na ušću Babajićkog potoka i potočića koji dolazi sa lokaliteta „Suvat“. Izbor lokacije za gradnju hana na ušću dvaju potoka nije slučajna jer je bez vode funkcionisanje objekata ove vrste bilo nezamislivo. Kada je ovaj han prestao sa radom nije poznato ali je sigurno da je prestao sa radom prije početka Prvog svjetskog rata.³ Neposredno pred Prvi svjetski rat zemljište na kome se nalazio han kao i okolne parcele koje su bile u vlasništvu porodice Malagić prešli su u vlasništvo porodice Babajić koji su inače bili vlasnici Babajić hana.⁴

Slika 1. Pogled sa lokacije nekadašnjeg Malagić hana

Babajića han

Ovaj han je mlađeg datuma u odnosu na Malagića han a i on je napravljen prije dolaska Austro-ugarske vlasti tj. prije 1878 godine.⁵ Sigurno se zna da je radio u periodu od 1878-1918 godine, vlasnik ovog hana bio je Ibrahim Babajić koji je umro 1930 godine.⁶ Sa dolaskom Austro-ugarske dolazi i do gradnje novog puta Tuzla-Zvornik ta nova putna trasa zaobišla je staru testu. Trasiranjem nove putne komunikacije (kroz Kikače, Vis-Požarnica prema Tuzli) stara testa je izgubila svoj raniji značaj što će u konačnici dovesti i do zatvaranja hanova u ovom mjestu, međutim Babajića han na Staroj Testi je bio u funkciji i nakon trasiranja nove putne komunikacije ali sa slabijim intenzitetom rada i uglavnom novim okolnostima je služio za potrebe stanovnika okolnih mjesta koji su pješke „prečicom“ išli za Tuzlu starom testom preko tzv. „Banjevac“ (brdo iznad tunela Čaklovići) jer je austro-ugarski put kroz Kikače bio mnogo udaljeniji.⁷ Trasiranje nove putne komunikacije kroz Kikače uvjetovalo je zatvaranje hanova na Staroj Testi, ali i gradnju novih hanova u Kikačima (Alibašića han, Hasanovića han i Fatića han).⁸

² Prilog: Austro-ugarski Katastarski plan iz 1883. godine

³ Kazivanje Jusufa (zv. Juso) Babajića (1924)

⁴ Kazivanje Jusufa (zv. Juso) Babajića (1924)

⁵ Prilog: Austro-ugarski Katastarski plan iz 1883. godine

⁶ Kazivanje Jusufa (zv. Juso) Babajića, (1924) sina Ibrahimovog

⁷ Kazivanje Jusufa (zv. Juso) Babajića, (1924) sina Ibrahimovog

⁸ Kazivanje Bege Sakića (1940)

Slika 2. Lokacija gdje se nekada nalazio Babajića han

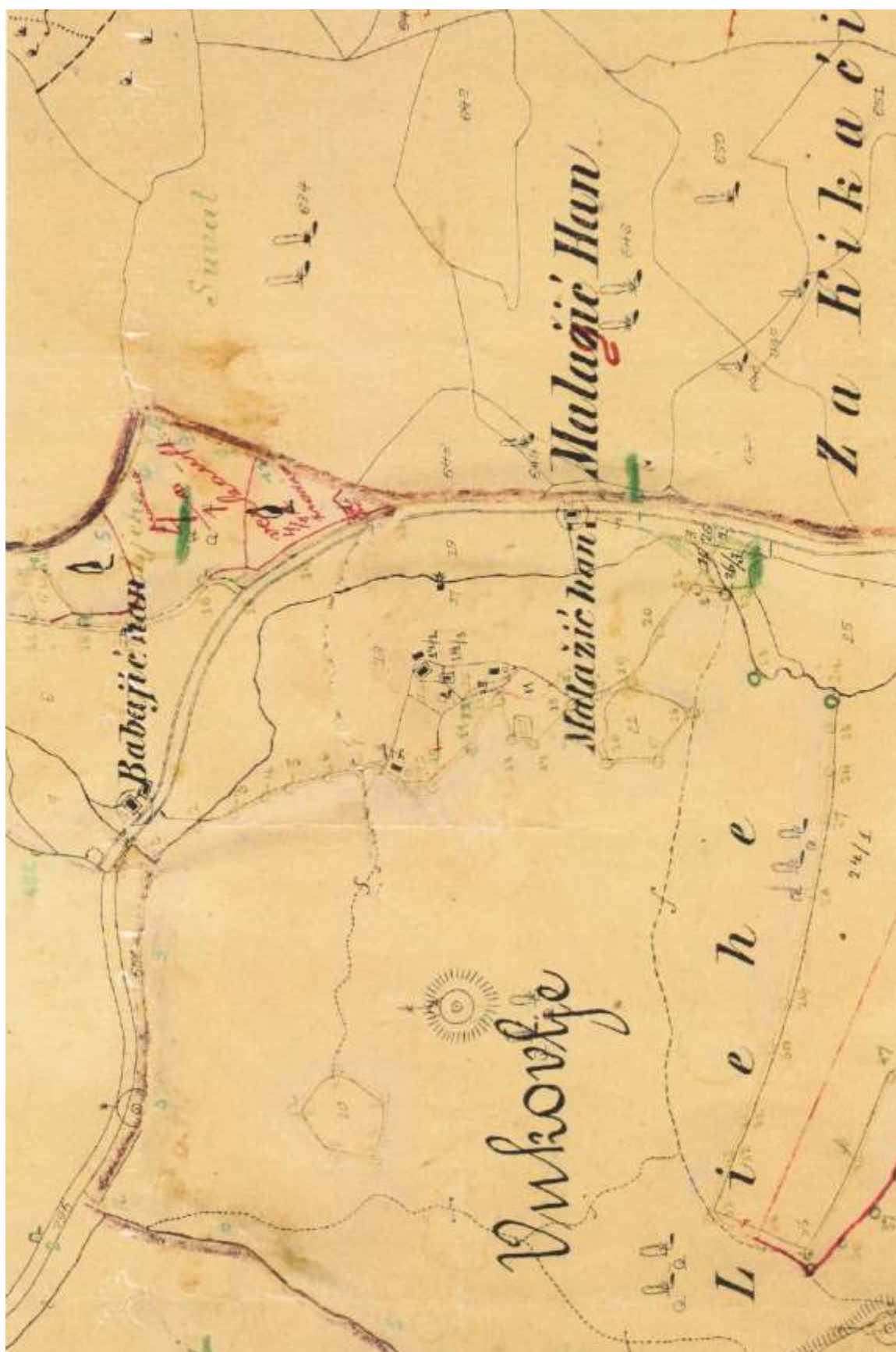
Han u naselju Handžići - Tojšići

O postojanju hana u naseljenom mjestu Handžići, koje danas pripada mjesnoj zajednici Tojšići, osim samog naziva mjesta i usmenih predanja nema drugih pokazatelja, kao što su pisani izvori ili materijalni tragovi tj. ostaci hana koji bi svjedočili o postojanju objekta te vrste i namjene. Mještani ovog naselja čuvaju predanje da se na ovom prostoru nekada nalazio han i da je po hanu mjesto dobilo ime Handžići. Također se prenosi da je u ovom mjestu nekada postojala i porodica koja se prezivala Handžić, a onda su splotom okolnosti promijenili ime u Ćorsuljić. Po ovom predanju ta porodica je bila vlasnik hana.⁹ Zbog nepostojanja pisanih izvora i materijalnih ostataka ne može se tačno odrediti lokacija hana, ali prema svim pokazateljima on se nalazio na prostoru od lokalnog starog mezarja i nekadašnje kovačnice do raskrsnice gdje se od tzv. „stare teste“ odvaja put za naseljeno mjesto Dedajiće. Po predanju han se tačnije nalazio u sadašnjem dvorištu porodice Tahirović.¹⁰ Predanje mještana o postojanju hana na ovom prostoru ima uporište i u činjenici da je ovaj prostor svojim geografskim položajem i drugim okolnostima imao sve preduvjete za nastajanje i funkcionisanje jednog uslužnog objekta kao što je to han. Naime kroz ovo mjesto je nekad prolazila veoma važna putna komunikacija iz osmanskog perioda koja je, između ostalog, povezivala Tuzlu sa Zvornikom, a u narodu je poznata kako „Stara Testa“.

Pored toga ovo mjesto je kroz historiju još od osmanskog perioda, a vjerovatno i od ranije, uvijek bilo, a i danas je, raskrsnica puteva. Od kojih jedan put ide prema Kikačima, drugi put je išao za Gornje Tojšiće i Dubrave a treći za Dedajiće. Svi ti putevi se „sijeku“ sa „Starom testom“ i čine jednu veliku raskrsnicu. Putevi i raskrsnica ukazuju na to da je ovo mjesto u prošlosti bilo veoma prometno, te kao takvo bilo pogodno za nastajanje jednog uslužnog objekta koji služi za potrebe putnika namjernika. Pored povoljnog geografskog položaja koji je uvjetovao da ovo mjesto kroz historiju bude raskrsnica puteva u ovom naselju je donedavno postojala i kovačnica kao i pojilište za stoku tzv. „korito“ što se također može dovesti u vezu sa nekadašnjim hanom jer su to sadržaji koji su inače bili sastavni dio hana.

⁹ Kazivanje Ševala Ćorsuljića (1965) a po saznanju od oca Sulje Ćorsuljića

¹⁰ Kazivanje Ševala Ćorsuljića (1965) a po saznanju od oca Sulje Ćorsuljića

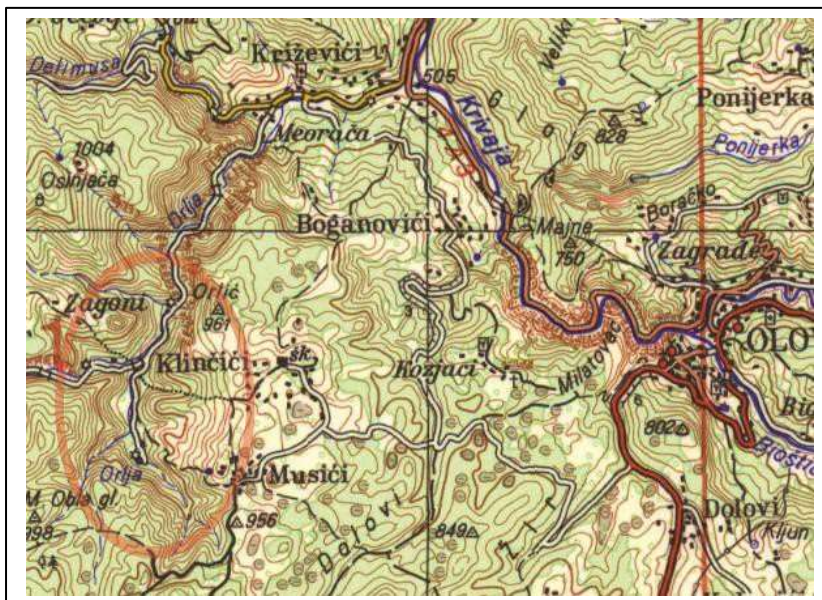
*Skica sa ucrtanim hanovima na području današnjeg naseljenog mjesta Babajići (ranije Stara Testa)
Izvor: Kopija austrougarskog katastarskog plana, izdato 2014.*

Zaključak

Hanovi ili svratišta su u prošlosti podizani pored veoma važnih putnih komunikacija a služili su potrebama putnika-namjernika. S obzirom da su prijevozna ili transportna sredstva bila zaprežna i karavane, to je uvjetovalo podizanje hanova, svratišta ili konačišta u kojima bi se putnici odmarali, prenoćili, nahranili tegleću stoku i pripremili za dalje putovanje. Putevi su uvjetovali podizanje hanova a hanovi su uticali na stvaranje naselja. Putne komunikacije su se kroz historiju podudarale sa ranije sagrađenim ili su nanovo sagrađene. Trasiranje novih putnih komunikacija uvjetovalo je i podizanje novih hanova gdje ih ranije nije bilo, dok su se hanovi na ranijim putnim komunikacijama koje su napuštene zatvarali jer su gubili svoju svrhu postojanja. Takav slučaj je i sa hanovima na tzv. Staroj Testi koji su nastajali u vrijeme osmanske vladavine kada je trasirana putna komunikacija kroz to mjesto a prestali su sa radom dolaskom austrougarske vlasti koja je trasirala novu cestu a koja je uveliko zaobišla navedeni lokalitet. Sve će se to negativno odraziti na lokalno stanovništvo koje u novonastalim okolnostima napušta ovaj prostor tražeći drugi povoljniji lokalitet. Izuzetak od navedene konstatacije je Babajića han koji će bez obzira na nove okolnosti funkcionisati sve do Prvog svjetskog rata a pružao je usluge stanovništvu okolnih mjesta koji su tuda prolazili pješice za Tuzlu jer im je to i bio ujedno i najkraći put do konačnog odredišta.

KULTURNO-HISTORIJSKO NASLIJEĐE OKO IZVORA I GORNJEG TOKA RIJEKE ORLJE U BLIZINI OLOVA

Izvor rijeke Orlje nalazi se oko 6 km vazdušne linije zapadno od Olova. Rijeka Orlja je desna pritoka rječice Očevice, a Očevica je lijeva pritoka rijeke Krivaje. Orlja izvire iz jakog kraškog vrela, odnosno iz pećine koja je u *Katastru speleoloških objekata Bosne i Hercegovine* evidentirana pod nazivom *Vrelo Orlje*, katastarski broj 3694 (Mulaomerović, at al, 2006). Hidrološkim metodama utvrđena je podzemna veza pećina na Bijambarama i pećine/vrela Orlje. Odnosno, voda koja izvire iz pećine Vrelo Orlje je voda koja ponire u Bijambarskim pećinama, tačnije u Donjoj bijambarskoj pećini (ponor Brodić). Rezultati koji su dobiveni bojenjem još šezdesetih godina 20. stoljeća, poprilično su bili nejasni, pa je istraživanje ponovljeno 2013. godine. Ovim istraživanjem dokazana je i potvrđena veza ponora u Donjoj bijambarskoj pećini i vrela Orlje.¹

Nakon 1 km toka, rijeka Orlja ulazi u svoj kanjon dug oko 2 km. Kanjon je u prošlosti bio potpuno neprohodan. U austrougarskom periodu kroz kanjon je izgrađen jedan krak šumske pruge koji se nastavljao na prugu Zavidovići-Han-Pijesak-Kusače. Nakon pruge, kroz kanjon je urađen makadamski put Križevići-Meorača-Orlja. Pored ovog kraškog vrela Orlje, postoji još i izvor termomineralne vode s temperaturom oko 20 stepeni. Područje oko izvorišta danas nije naseljeno, ali s obzirom na prirodne pogodnosti i neke tragove iz prošlosti (most, grobovi/mezarje, mlinice), postoji realna pretpostavka da je predio u prošlosti bio stalno naseljen. To potvrđuje i usmena predaja stanovnika naselja Klinčići, po kojoj su njihovi nekadašnji preci stalno živjeli na tom dijelu, a na području današnjeg naselja Klinčići (jugoistočno od izvora Orlje) imali su samo ljetna prebivališta. U privremeno stanovanje i korištenje zemljišta i rijeke nema sumnje, jer ovdje se nalaze zemljišni posjedi koji se i danas koriste i čiji su vlasnici mještani naselja Klinčići i Musići. Analizirajući dva osmanska popisa¹, *Sumarni popis Sandžaka Bosna iz 1468/69 godine* i *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, koji su bitan historijski izvor za proučavanje naseljenih mjesta. Iz njih doznajemo da u nahiji Olofca (Olovo), kojoj je pripadalo ovo područje, nema naselje pod nazivom Orlja ili slično. To u potpunosti ne

¹ To su *Katastarski popisni defteri* (knjige).

isključuje mogućnost da je tu naselje postojalo, jer u pomenutom opširnom popisu iz 1604. godine u nahiji Olofće (Olovo) ima oko 50 neubiciranih naselja, odnosno naselja koja nisu zabilježena pod svojim današnjim nazivom. Tako da ne možemo znati na osnovu ovog izvora kako se to naselje zvalo, ako je i postojalo. Cijeli predio oko izvora rijeke Orlje danas se naziva Orlja.

Rimski most

Najznačajniji spomenik iz prošlosti na ovom dijelu je stari jednolučni kameni most. Most se naziva Rimski most. Postoji još mostova koji nose isti naziv (Čelić & Mujezinović, 1968). Most se nalazi nekoliko stotina metara prije nego što Orlja ulazi u svoj duboki kanjon. Sagrađen je u osmanskome periodu, ali se ne zna tačno vrijeme gradnje mosta.

Most se nalazi na putu koji je iz grada Olova i okolnih naselja (Bakići, Dolovi, Kruševo, Kozjaci, Musići, Klinčići) vodio preko Očevije prema Varešu. Pomenuta naselja se nalaze na dijelu olovskog kraja, na kojem je postojalo rudarenje rudom olova i dio koji je po svemu sudeći u srednjem vijeku bio gusto naseljen. Taj stari put se iz naselja Klinčići spuštao u dolinu Orlje, preko mosta prelazio Orlju, zatim vodio ka naselju Zagoni i dalje prema Očeviji i Varešu. Na lijevoj strani rijeke put se račvao pa je drugi pravac vodio uz potok Gnjonicu u naselja Ravne i Zubeta i dalje nastavljao prema Varešu. Rijeka Orlja je u gornjem toku mala rijeka, obale su joj pristupačne skoro na cijelom gornjem toku, vodostaj nije velik, osim kad su veće padavine ili topljenje snijega, tako da je čovjek mogao prelaziti rijeku bez nekih posebnih pomagala. Most je sigurno sagrađen za prelaz ljudi kada je vodostaj velik i za lakši prelaz životinja pod teretom (tovarom), s obzirom da je na Orlji postojao veći broj vodenica tako da su sa tovarnim životinjama iz okolnih sela dopremane žitarice za mljevenje a i za ostali transport. Most je sigurno koristio i za lokalnu komunikaciju s jedne obale na drugu, jer sudeći po današnjem rasporedu livada i obradivog zemljišta bio je s obje strane rijeke.

Fotografija 1: Rimski most na rijeci Orlji

Fotografija 2: Luk mosta

Ovaj stari kameni most je zanimljiv jer je u gradnji mosta korišten materijal nekoliko srednjovjekovnih nadgrobničkih spomenika- stećaka. Stećci su ugrađeni u gornji, danas gazeći dio mosta, tako da su dobro vidljivi. Moguće je da je na mostu nekada bio deblji sloj gornjeg dijela konstrukcije mosta, tako da stećci nisu bili na površini. A moguće je da je graditelj krovne strane stećaka namjerno okretao prema gore da bi gazeća površina bila uglačana. U tom slučaju gazeći dio je neravan zbog stećaka sljemenjaka koji su ugrađeni u most (Fotografija 1). Ukupno je korišteno 4-5 stećaka sljemenjaka i 1-2 u obliku sanduka. Za dva kratka komada nismo sigurni da li se radi o dva kraća stećka ili su dijelovi stećaka. U temeljima i u donjem dijelu mosta nisu korišteni stećci. Bočne strane stećaka, koji su ugrađeni u luk mosta, sužene su prema dolje da bi se uklopile u lučnu konstrukciju mosta. Jedan sljemenjak koji je ugrađen u krunu mosta je sa

donje strane udubljen po dužini, da bi vrh luka mosta bio oblikovan, tj. da bi most imao istaknut lučni svod (fotografija 2).

U svom poznatom djelu o starim mostovima u Bosni i Hercegovini, dva autora Čelić i Mujezinović nigdje ne navode da su za gradnju ovog mosta korišteni stećci (Čelić & Mujezinović, 1968, 115). U napomeni autori navode da se podaci nalaze u dokumentaciji Zavoda za zaštitu spomenika kulture Bosne i Hercegovine. Da li u tim podacima ima više pojedinosti, sada ne znamo. Teško je povjerovati da autori, ako su bili na lokaciji, uopće nisu primijetili ovu pojavu u gradnji mosta, jer se radi o dobrim poznavateljima spomenika materijalne kulture. Vjerovatno na lokaciji nisu ni bili, nego su ovaj most opisali po spomenutim podacima iz Zavoda.

“Rimski most” na rijeci Orlji je Odlukom *Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika* 2011. godine proglašen *Historijskim spomenikom – most poznat kao “Rimski most” na rijeci Orlji*. Ali u tekstu Odluge o proglašenju mosta nacionalnim spomenikom, nigdje se ne navodi da su za gradnju mosta korišteni stećci. U Odluci se kaže: “Gornja-hodna površina mosta je zbog dugogodišnjeg neodržavanja i izloženosti nepovoljnim vremenskim utjecajima stepenasta. Blokovi koji čine svod prema hodnoj površini pravilno su klesani u dvije strane.”²

Ovo nije jedini primjer ugradnje stećaka u stare kamene mostove. Isti primjer ugradnje stećaka u kameni most imamo na rijeci Žepi, u naselju Stop (kod izvora rijeke Žepe). Na lokalitetu Tulež, u samom selu Stop, nalazi se nekropola sa 6 stećaka. Jedan sljemenjak je na svom mjestu a ostali su ugrađeni u most. U blizini je staro muslimansko mezarje s nišanima, na kojima se nalaze ukrasi polumjeseca, mača, jabuke i zastave (Bešlagić, 1971, 246). Ovaj podatak o upotrebi stećaka za gradnju mosta preko rijeke Žepe navodimo koristeći stariju literaturu. Nemamo podatak da li su i danas sačuvani vidljivi stećci koji su ugrađeni u most.

Ovo su dva primjera ugradnje stećaka u stare kamene mostove koji su sagrađeni još u osmansko doba. Mnoštvo je primjera gdje su stećci korišteni za sličnu gradnju savremenih građevina u 20. stoljeću.

Mala nekropola sa starim nišanima

Desetak metara zapadno od mosta, na lijevoj obali Orlje, iznad ušća rijeke Gnjonice, na malom brežuljku smješteno je mezarje s nekoliko nišana. U skorije vrijeme je neko krčio lokaciju i okrećio nišane pa su nišani sada bolje vidljivi nego ranije. Nišani su oštećeni i polomljeni. Danas je moguće ustanoviti ukupno tri mezara s uspravnim nišanima. Svi nišani, i njihovi polomljeni dijelovi, su okrećeni pa su ukrasi, inače izvedeni tankim linijama, dobro vidljivi. Mezar na sjevernoj strani, do puta uz Gnjonice, ima sačuvan uzglavni nišan s turbanom, *mudžezvez*³ na turbanu je odlomljen (Fotografija 3). Na sjeveroistočnoj, široj strani nišana, tankom linijom urezivanjem, izvedena je predstava *obruča ili kruga*, a na jugoistočnoj, užoj strani, izvedena je predstava *luka*. Nožni nišan je prelomljen na pola, gornji dio nije sačuvan. Na mezaru koji je odmah do prethodnog, uzglavni nišan je prelomljen. Neko je naknadno na prelomljeni dio postavio odlomljeni vrh nekog nišana koji je po obliku bio nišan s derviškom kapom ili je možda odlomljeni dio bio *mudžezvez* nekog većeg derviškog nišana s turbanom (fotografija 6). Ne može se tvrditi da li su ta dva dijela nekada bili jedan nišan. Nožni nišan na ovom mezaru nije je kompletan, prelomljen je, ali su sačuvana oba dijela. Piramidalnog je završetka i na vrhu ima *jabuku*⁴. Treći mezar se nalazi do prethodna dva, s prelomljenim uzglavnim nišanom, koji je malo lošije obrade u odnosu na ostale nišane.

² Odluka o proglašenju Historijskim spomenikom – most poznat kao “Rimski most” na rijeci Orlji, Odluka br. 02-2.3-77/11-11, 11.03.2011.g. Sarajevo, “Službenom glasniku BiH”, broj 53/11; Dostupno http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3337

³ *Mudžezvez* je šiljati završetak iznad turbana (Bešlagić, 1978, 12).

⁴ Naziv za ovaj ukras koji se koristi u literaturi je: jabuka, polujabuka, kugla i polulopta. Njega susrećemo na stećcima i na kršćanskim nadgrobnim spomenicima. Više o simboličkom ovog ukrasa može se pročitati u Mulaomerović Jasminko, *Mjesec i jabuka*, 2008, 106-121; Wenzel, 1965, 133; Bešlagić, 1978, 57-61; Bešlagić, 1982, 174.

Fotografija 3: Ostaci nišana s dijelom obruča/kruga

Fotografija 4: Nišan s turbanom, s predstavom luka i obruča/kruga

Fotografija 5: Nišan šejha Vejsa iz harema Sarač Alijne džamije u Sarajevu

Sačuvani nišani su skromnih dimenzija, prema nekim nišanima sa olovskog područja iz istog vrmena i istih karakteristika. Na lokaciji je prisutno još dijelova nišana koji su polomljeni i nisu na svojim izvornim lokacijama. Ukupno se mogu ustanoviti ostaci tri nišana. Jedan od prelomljenih je nišan sa ženskom kapom. Drugi nišan je prelomljenom i sačuvan je gornji dio, odnosno turban, vrat i sasvim malo tijela nišana ispod vrata. Na tom sačuvanom dijelu vrlo malo je vidljiv ostatak ukrasa kruga/obruča izvedenog tankom linijom, apsolutno identičan kao obruč/krug sa prvog opisanog nišana. Turbani su im takođe identični, a *mudžezvez* je na ovom ostao sačuvan (fotografija 3). Treći nišana je prelomljen, ostao je sačuvan samo turban koji je po obliku možda mogao biti derviški i odlomljen mu je *mudžezvez* (fotografija 7). Velika je vjerovatnoća da su se stećci koji su ugrađeni u most nalazili na malom brežuljku iznad pomenutih mezarova. Da je nakon njihove upotrebe u gradnji mosta, a možda i prije toga formirano muslimansko mezarje.

Fotografija 6.

Fotografija 7.

Isti ukras, urezani obruč/krug postoji na jednom nišanu s natpisom šejha Vejsa koji je bio sin šejha Hadži-Sinanove tekije u Sarajevu, sina šejh Muhameda (1197. hidžretske godine, odnosno 1782/83). Obruč je postavljen na istom mjestu kao na nišanu iz Orlje (fotografija 5), a natpis je ispisan ispod kruga. Nišan se nalazi u mezarju uz Sarač Alijnu džamiju na Vrbanjuši

(džamija poznatija pod nazivom Vrbanjuša)⁵. Mezarje graniči sa hadži-Sinanovom tekijom i u njemu se nalazi turbe hadži-Sinan-age i njegove supruge Sakine (Mujezinović, 199., Tom I, 237; fotografija nišana je na strani 246). Opisujući događaje koji su se desili 1197. hidžretske godine, odnosno (1782/83), Bašeskija u svom *Ljetopisu* bilježi da je umro od kuge kosati šejh Vejs, šejh hadži-Sinanove tekije (Bašeskija, 1968., 286 i 298; Bašeskija, 1998, 218). Inače u toj godini Bašeskija bilježi mnogo umrlih od kuge.

Postoji još primjera u literaturi o ovakvom ukrasu na muslimanskim nadgrobnim spomenicima nišanima. Kao što je nišan s derviškim turbanom sa kružićima na lokalitetu Podgrebnjača u Čatićima kod Kaknja (Mujezinović, 1998, Tom II, 467) i krugovi na nišanu na mezaru gdje je po poredanju ukupana neka poginula djevojka, mezar se nalazi u Ostružnici ispod Kozograda kod Fojnice (Mujezinović, 1998, Tom II, 483). Za navedena dva nišana podaci su iz starije literature i ne znamo da li su nišani sačuvani do danas. Ovi ukrasi su još češći na starijim nadgobnim spomenicima, nišanima iz 15. i 16. stoljeća (Bešlagić, 1978, 59).

Iznešene karakteristike derviških nišana i postojanje istog ukrasa (tankog sfernog obruča) kao na nekim drugim derviškim nišanima, dovode nas na razmišljanje i pretpostavku da je nekada, možda u osmanskome periodu, u blizini postojalo neko derviško svetište ili zdanje. Činjenica da se u blizini nalaze dva izvora vode, ide u prilog toj pretpostavci, jer su se takve lokacije upravo koristile za derviška okupljanja i poštivale se u tradiciji bosanskih muslimana. Što se tiče pomenutog ukrasa, za njega se može reći da može biti i zadržavanje ukrasa sa stećaka, jer su obruči (kružni vijenci) čest ukras na stećcima olovskog kraja, a potpuno isti krug urezan tankom linijom, imamo samo na jednom sljemenjaku na nekropoli Mramorje/Brijeg u Dugom Selu kod Soluna. Pomenuti stećak, kao i cijela nekropola, nisu nigdje u literaturi evidentirani.⁶

Autori ovaj ukras nazivaju različitim nazivima i prave razliku između kruga koji je urezan tankom linijom i kružnog vijencatj. kada je obruč izveden od tordirane trake (Bešlagić, 1982, 172). Krug na stećcima obično sesmatra predstavom sunca. Po svom izgledu onbi mogao biti i predstava punog mjeseca, ali ga niko od dosadašnjih istraživača nije tako shvatio (Bešlagić, 1982, 171), iako se u literaturi ustalilo mišljenje da je predstava mjeseca uvijek predstava jedne četvrtine mjeseca, odnosno polumjeseca ili mladog mjeseca. U literaturi možemo naći mišljenje da se dva ukrasa, udubljenja i obruči, susreću uvijek skupa (Wenzel, 1965, 129), na olovskim stećcima imaju oba ukrasa, ali nisu skupa.

Vodenice na Orlji

Sudeći po kartografskim izvorima, na Orlji je bilo ukupno 5 vodenica: na samom izvoru Orlje, na sredini od Vrela do ušća Gnjonice, ispod ušća Gnjonice i dvije na ulazu Orlje u kanjon ispod ušća potoka Milkovac. Od prve dvije ne postoje nikakvi vidljivi ostaci, jer su lokacije opterećene kasnijom gradnjom. Na vodenici koja se nalazila ispod ušća potoka Gnjonica, danas su vidljivi samo ostaci jaza kojim je voda navođena do vodeničnog badnja ili žlijeba. Na vodenici koja se nalazila prije ulaska Orlje u kanjon, vidljivi su ostaci temelja objekta vodenice, odnosno jedan uspravan stup i greda (Fotografija 8). Na austrougarskoj topograskoj karti (R 1:75.000) na ovom mjestu su označene dvije vodenice. To potvrđuje jedan mali rukavac Orlje koji se nalazi oko 100 metara uzvodno od pomenutih ostataka prve vodenice. Taj rukavac je vjerovatno bio jaz do vodenice, kojeg je kasnije voda proširila.

Na potoku Gnjonica, nekoliko stotina metara uzvodno od ušća, nalazila se jedna vodenica. Ovaj dio uz donji tok potoka Gnjonica može se uvrstiti u razmatrano područje. Na potoku Gnjonica postojala je još jedna vodenica, ali u njegovom gornjem toku, možda vlasništvo stanovnika Ravne. Ove vodenice su spadale u kategoriju malih potočnih vodenica s horizontalnim vodeničnim kolom.

⁵ Džamija se nalazi u starom dijelu grada, danas je to između ulica Sagrdžije i Logavine.

⁶ Činjenice o ukrasima na olovskim stećcima iznosimo na osnovu rezultata projekta *Evidentiranje brojnosti i rasprostranjenosti srednjovjekovnih nadgrobni spomenika- stećaka na području općine Olovo*. Projekat je bio samostalni istraživački projekat autora ovog rada, a u vrijeme pisanja ovog rada rezultati projekta se obrađuju.

Fotografija 8. Ostaci vodenice

Na ovom području, vodenice, kao i cijeli unutrašnji inventar, izrađuju se od drveta, tako da su vrlo trošne i brzo propadaju. Kameni podzid u temeljima se zida od riječnog kamena, bez ikakvog vezivnog materijala, nema značajnu čvrstinu, tako da se i on s vremenom brzo uruši.

Umjesto zaključka

Podaci izneseni u ovom radu pokazuju kako neki historijski spomenici nisu do kraja istraženi i da je bez detaljnijeg terenskog istraživanja teško doći do novih saznanja. Pored promatranja i analiziranja samog spomenika, potrebno je obratiti pažnju na neposrednu i daljnu okolinu spomenika.

Pomenutu Odluku o proglašenju ovog mosta nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine, vrijedilo bi izmijeniti, dopuniti i proširiti na nekropolu s grobovima/mezarjem i starim nišanima. Ne smatramo da bi to bilo teško.

Podaci izneseni u ovom radu prikupljeni su u toku projekta *Evidentiranje brojnosti i rasprostranjenosti srednjovjekovnih nadgrobničkih spomenika- stećaka na području općine Olovo*. Projekat je bio samostalni istraživački projekat autora ovog rada. Više o rezultatima projekta možete pročitati u već objavljenim izvornim tekstovima i tekstovima koji će biti objavljeni u rubrici Mramorje, u naučno-popularnom internetskom magazinu BhDOCumentary.www.bhdocumentary.net⁷

Literatura:

- Aličić S. Ahmed, prevod i uređenje: 2008, *Sumarnom popisu Sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Islamski kulturni centar Mostar;
- Anon, *Realizovan projekat "Utvrđivanje podzemnih veza pećina na Bijambarama i pećine/vrela Orlje"*, Centar za krš i speleologiju Sarajevo, [Pregledano: 26.11.2014.], dostupno na: <http://www.centarzakrs.ba/bh/aktuelnosti/83-realizovan-projekat-utvrdivanje-podzemnih.html>
- Bašeskija Mula Mustafa Šefki: 1968, *Mujezinović Mehmed Ljetopis Mula Mustafa Sevkija Bašeksije* (prevod s Turskog Mujezinović Mehmed), "Veselin Masleša", Sarajevo;
- Bašeskija Mula Mustafa Šefki: 1997, *Ljetopis (1746-1804)*, „Sarajevo-Publishing“, III izdanje, Sarajevo (prevod s turskog, uvod i komentar Mujezinović Mehmed);
- Bešliagić, Šefik: 1971, *Stećci, kataloško-topografski pregled*, Sarajevo;
- Bešliagić, Šefik: 1978, *Nišani XV i XI vijeka u Bosni i Hercegovini*, ANUBiH, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 30, Sarajevo;
- Bešliagić, Šefik: 1982, *Stećci - kultura i umjetnost*, Biblioteka „Kulturno naslijeđe“, „Veselin Masleša“, Sarajevo;

⁷ Dostupno na: <http://bhdocumentary.net/index.php/mramorje>[Pregledano: 30.11.2014.]

- Čelić Džemal&Mujezinović Mehmed: 1968, *Stari mostovi u Bosni i Hercegovini*, "Veselin Masleša", Sarajevo;
- Handžić Ademeta obradio: 2000, *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, Svezak I/1
- Mujezinović Mehmed: 1998, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, Knjiga I i II, „Sarajevo-Publishing“, Sarajevo;
- Mulaomerović Jasminko, et al.: 2006, *Katastar speleoloških objekata Bosne i Hercegovine*, SP "Speleododo", Sarajevo;
- Mulaomerović Jasminko, 2008: *Mjesec i jabuka*, BZK „Preporod“, Sarajevo;
- Wenzel Marian: 1965: *Ukrasni motivi na stećcima*, Biblioteka „Kulturno naslijeđe“, „Veselin Masleša“, Sarajevo;

Dokumenti:

- Odluka o proglašenju za Historijski spomenik – most poznat kao "Rimski most" na rijeci Orliji, Odluka br. 02-2.3-77/11-11, 11.03.2011.g. Sarajevo, "Službenom glasniku BiH", broj 53/11; Dostupno na:
http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3337

Internet:

- <http://www.kons.gov.ba> - Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika
- <http://www.centrazakrs.ba> - Centar za krš i speleologiju Sarajevo
- <http://www.bhdocumentary.net> - BhDOCumentary naučno-popularni internet magazin

RAZVOJ NASELJA ZUKIĆI KOD KALESIJE

Uvod

Zukići su selo smješteno u sjeveroistočnom dijelu općine Kalesija pored regionalnog puta Kalesija – Sapna. Nalazi se na brežuljkastom području i dolini gornjeg toka rijeke Bukovice između naselja: Jajići, Brda, Hrvačići i Brezik (općina Kalesija) i naselja Međeđa i Muhamedbegovići (općina Sapna). Površina naselja je 3,18 km².¹

Prosječna nadmorska visina starog dijela Zukića je oko 440 m.n.v., mahale Usjeline 375 m.n.v. i novijeg naselja u dolini Bukovice oko 340 m.n.v. Naselja ove veličine nisu detaljnije i sistematski izučena pa je potrebno istražiti najvažnije podatke o položaju, historijsko - teritorijalnom, demografskom i privrednom razvoju.

Radeći na istraživanju Zukića, pa i šire, zapaženo je da razvoj naselja nije upotpunosti istraženo i naučno obrađeno. Zbog toga, opredjelio sam se dodatno istražiti i obraditi razvoj Zukića u formi stručnog rada i dati doprinos u proučavanju područja Gornje Spreče.

Rad je zasnovan na temelju objavljenih i neobjavljenih izvora, naučne literature, dragocenih predanja kazivača i određenog zapažanja kao suvremenika novijih događanja.

Cilj ovog rada je da se na osnovu prikupljene građe opiše geografski i prometni položaj, važnije fizičko-geografske karakteristike, teritorijalni, demografski i privredni razvoj, odnosno: prvobitni naziv i lokacija naselja, imena prvih poznatih stanovnika, broj kuća, posjedi, razvoj i širenje naselja te izgradnja infrastrukture i drugih objekata počev od stare jezgre Zukića, preko mahale Usjeline i novije mahale Bukovica, koja se nalazi u dolini istoimene rijeke, pokraj novoizgrađenog puta Kalesija – Sapna.

Značajnu poteškoću u izradi rada čini nedostatak izvora i literature o naselju, posebno iz srednjovjekovnog i osmanskog perioda.

Kazivačima izražavam veliku zahvalnost na njihovim dragocjenim pričama koje su u određenoj mjeri doprinijele saznanjima o Zukićima i okolini.

Nadati se da će ovaj rad poslužiti čitalačkoj javnosti kako bi spoznala prošlost Zukića i doline rijeke Bukovice.

Geografski i prometni položaj

Zukići su smješteni u sjeveroistočnom dijelu općine Kalesija pored regionalnog puta Kalesija – Sapna. Od Kalesije Grada udaljeno je oko 5 km.

Rasprostranjeno je na brežuljkastom području i dolini gornjeg toka rijeke Bukovice² između naselja: Jajići, Brda, Hrvačići i Brezik (općina Kalesija) i naselja Međeđa i Muhamedbegovići (općina Sapna). Površina naselja je 3,18 km².³

Prosječna nadmorska visina starog dijela Zukića je oko 440 m.n.v., mahale Usjeline 375 m.n.v. i novijeg dijela naselja Zukića pokraj Bukovice oko 340 m.n.v..

Zukići su u prošlosti pa sve do 1999. godine prometno bili povezani makadamskom cestom preko Brezika sa Memićima.

¹ Površina je izračunata vlastitim premjerom zemljišnih posjeda u Zukićima kao i erarnog tla (šumski predjeli) koji se nalazi među tim posjedima.

² Rijeka Bukovica nastaje spajanjem potoka Djedovac i Pribojna ispod šumskog predjela Đedovac (Djedovac). Teče jugozapadno dolinom Bukovice između naselja Zukići, Brezik i Memići na istoku i Jajići, Brda, Hrvačići i Gornja Kalesije na zapadu. U Sprečkom polju ispod Gornje Kalesija ulijeva se u rijeku Spreču i njena je desna pritoka.

³ Površina je izračunata na osnovu vlastitog primjera zemljišnog posjeda u Zukićima i erarnog tla koji se nalazi među posjedima ovog naselja.

Izgrada i puštanje u promet regionalnog puta Kalesija - Sapna dolinom rijeke Bukovice 2000. godine omogućilo je naselju dobru saobraćajnu povezanost sa naseljima općina Kalesija i Sapna. Pored navedenog, otvorena je mogućnost za naseljavanje doline Bukovice uz putnu komunikaciju, dalje širenje i razvoj naselja te gradnju trgovačkih, ugostiteljskih, poslovnih i drugih objekata.

Naselje kroz prošlost

Na području Gornje Spreče u naučnoj literaturi do sada je evidentirano sedam gradina⁴ od kojih je jedna prethistorijska pećinska stanica, prethistorijska gradina i kasnoantičko utvrđenje⁵ (koje se nalazi zapadno oko 1500 metara od brda Prosjek i naselja Jajići).

Gradinska naselja svjedoče nam o kontinuitetu naseljenosti područja Gornje Spreče i šire na okolnim obroncima planine Majevice počev od prethistorije i antike pa sve do danas.

Dolina Gornje Spreče i Bukovice te obronci Majevice pružali su dobre uslove za razvoj zemljoradnje, stočarstva i lova.

U srednjem vijeku o naseljenosti područja doline i gornjeg toka rijeke Bukovice svjedoče nam nekropole sa stećcima kao što su Zagrebnice (Krst), Sječe (Mramorovi), Vranduk, Mramorje, Stanovi, Stan i Krst Brdo te brojni srednjovjekovni i drugi karakteristični toponimi: Djedovac (Đedovac), Dedinja Njiva, Djedovača, Mramornice, Mađarsko korito, Crkvine, Tvrdiši, Hambarine, Vileće kosti, Križevci, Hrvačići, Vignjište, Jagnilo, Barašinovac i drugi.

Od davnina se u Zukići kao i nekim okolnim selima zadržalo predanje o prisutnosti Mađara nekada davno na ovom prostoru. Usmena predaja govori da je Mađare iz Spreče i ovog prostora otjerao snijeg (zima) koji se zadržao četiri godine i da su poslije njihovog odlaska na ovom prostoru izrasle velike šume.⁶

U srednjem vijeku područje današnje sjeveroistočne Bosne pripadalo je, uglavnom, dvjema župama: Usori i Soli. Dolina rijeke Spreče bila je u sastavu Župe Soli koja se prostirala na zapadu od Lukavca, na istoku do Kalesije i Osmaka, od Banovića i Đurđevika na jugu, i vrhova Majevice na sjeveru.⁷ Prema Ademu Handžiću na području današnje Kalesije u XVI stoljeću postojala je nahija⁸ Spreča, na osnovu čega se može pretpostaviti da je na prostoru Gornje Spreče i ranije postojala župa Spreča.⁹

U osmanskom periodu nahija Spreča prvi put se pominje u popisu Vlaha Zvorničkog sandžaka iz 1528. godine.¹⁰ Nahija se prostirala na području bivše srednjovjekovne župe Spreča, tj. prostoru Gornje Spreče. Obuhvatala je dvanaest naselja: Hrasno, Seljublje, Vukovije, Tojšići, Donja Okrugla, Gornja Okrugla, Dubrave, Dedino, Bukovica, Dubnica, Kalesija i Svojat. Današnje naselje Međeđa (Medveđa) pripadalo je nahiji Spreča. Naselje Babina Luka pripadalo je nahiji Gornja Tuzla a Kikaći nahiji Donja Tuzla.¹¹

Prostor sela Bukovica nije jasno određen. Međutim, u gornjim toku rijeke Spreče nalazi se rijeka Bukovica, njena desna pritoka u čijem se gornjem toku nalazi nekoliko srednjovjekovnih nekropola sa stećcima i toponi, zatim ostaci starih sačuvanih datiranih nišana – turbana iz kraja XVII i početka XVIII stoljeća. Navedeni sačuvani spomenici i toponimi jasno govore o naseljenosti ovog prostora u prošlosti. Na temelju navedenih činjenica može se zaključiti da je selo Bukovica obuhvatalo šire područje naselja Zukići oko gornjeg i dio srednjeg toka rijeke Bukovice sa obije

⁴ Samir Halilović, Mujo Zulić, Kalesija (crtice iz kulturno-historijske prošlosti), Kalesija 2003, str. 25.

⁵ V. Radimsky, Arheološke crtice, GZM, VII, 1895, str. 220.

⁶ Milenko S. Filipović, Prilozi etnološkom poznavanju sjeveroistočne Bosne, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Građa, knjiga XVI, Sarajevo 1969. str. 26.

⁷ Đ. Basler, Župa i grad Soli u srednjem vijeku, Dvadeset godina industrijske proizvodnje soli u Tuzli, Tuzla, 1975, str. 9.

⁸ Abdulah Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Sarajevo, 1973, str. 483: nahija f. (ar.) župa, upravna jedinica, manja od kadiluka.

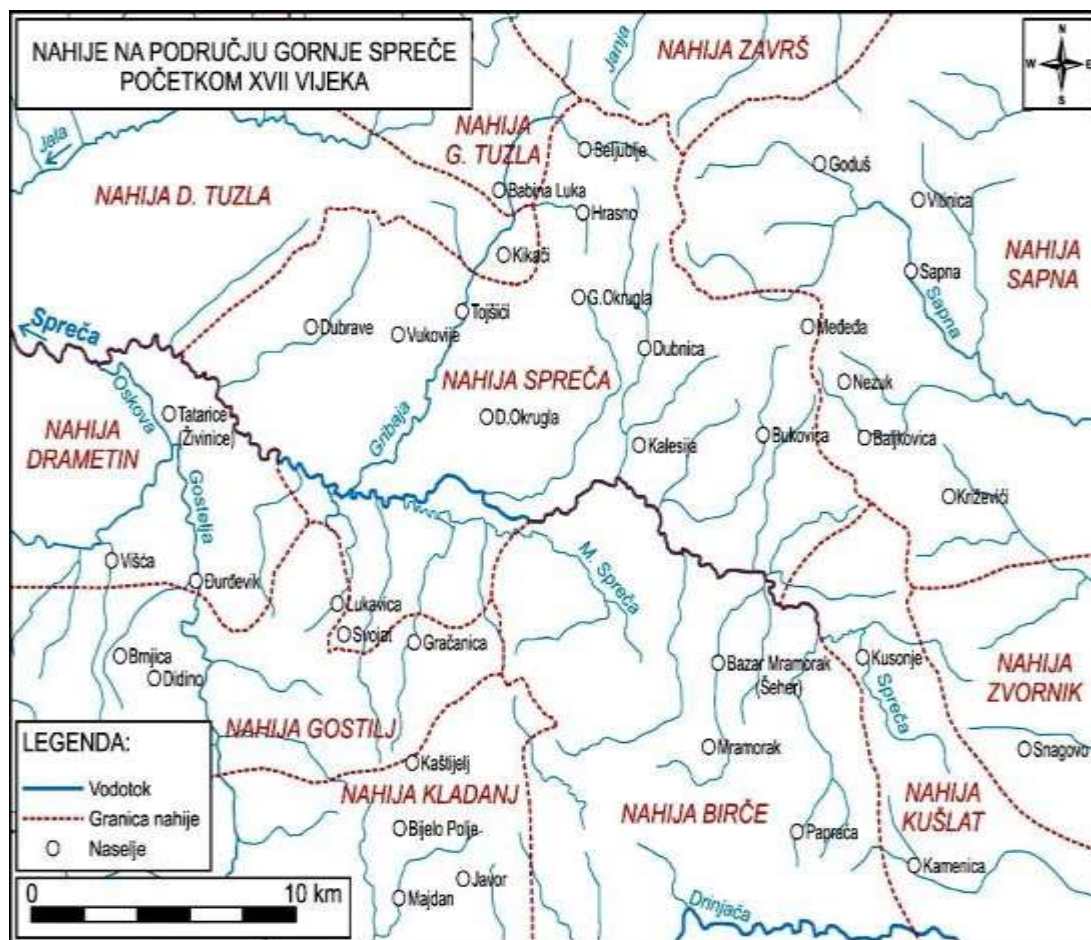
⁹ S. Halilović, M. Zulić, Kalesija (crtice iz kulturno-historijske prošlosti), Kalesija, 2003, str. 30.

¹⁰ Dževad Tosunbegović, Gornja Spreča, Kalesija, 2007, str. 30.

¹¹ A. Handžić, Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, Sarajevo, 1975, str. 106.

njene strane počev od šumskog predjela Đedovca (Djedovca) i naselja Međeđa na sjeveroistoku odnosno od nekropole stećaka Sječe - Mramorovi i predjela šume Dedinja Njiva pa sve do Sprečkog polja na jugu. Nekadašnje selo Bukovica najvjerovatnije je obuhvatalo područje današnjih naselja: Zukići, Brezik, Memići, Hemliješi, Staro Selo i Bulatovci sa istočne strane te naselja Jajići, Brda i Hrvačići sa zapadne strane rijeke Bukovice.

Popisom Zvorničkog sandžaka iz 1533. godine obuhvaćeni su carski i sandžakbegovi hasovi i timari vojnih zapovjednikama vlaških knezova i tvrđavskih posada.¹² Taj popis obuhvatio je i timar Čejvana vojvode. On je vjerovatno bio na čelu nahije odnosno nahijski starješina. Njegov posjed je obuhvatao selo Bukovicu koje je imalo 22 kuće sa neoženjenih 12, baština 10, primućara 1 sa prihodom od 3.150 akči, zatim mezru¹³ Međeđu sa 8 kuća, neoženjenih 4, sa prihodom od 700 akči i mezru Osredak sa prihodom od 700 akči.

Nahija Spreča u administrativno - sudskom pogledu 1572. godine izdvojena je iz Zvorničkog kadiluka i pripojena je Tuzlanskom kadiluku.¹⁴ Prema popisu nahije Spreča iz 1604. godine, u nahiji je obuhvaćeno 13 naseljenih mjesta, među kojima i Bukovica (*vidi kartu: 15 Nahije na području Gornje Spreče početkom XVII stoljeća*). Popisanom je obuhvaćeno i 6 mezri, od kojih mezra Srednje kod sela Bukovica i mezra Otrovnja u selu Bukovica. Po navedenom popisu, u selu

¹² Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka iz 1519. i 1533. godine, Građa, Knjiga XXVI, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 22 Akademija nauke i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1986. godina.

¹³ Mezra (ar. Maazraa'a) doslovno ziratno zemljište, a kao turski agrarno - pravni termin znači staro selište, napušteno ili raseljeno selo. Da bi se jedno mjesto moglo smatrati ili proglasiti mezrom ono je moralo imati svoju teritoriju, svoje granice odnosno manje ili više jasne tragove ranijeg sela kao što su groblje, bunar, česma, voćnjaci i sl. (Hazim Šabanović, Krajište Isa-bega Ishakovića, zbirni katastarski popis iz 1455., Sarajevo, 1964. godina).

¹⁴ A. Handžić, Isto, str. 57.

¹⁵ Dževad Tosunbegović, Isto, str. 75.

Bukovica je bilo 15 domova muslimana i 3 baštine,¹⁶ te 11 domova nemuslimana i 32 baštine. Kao muslimani uživaoci posjeda u selu Bukovici navedeni su: Ahmed (sin) Mehmeda, Gazija (sin) Omera, Jusuf (sin) Alije, Džafer (sin) Memije, Hasan (sin) Mehdiye, Mustafa (sin) Mehdiye, Sefer (sin) Ferhata, Hurem (sin) Šahin, posjeduje čift,¹⁷ Bali (sin) Behrama – čift, Kurd (sin) Memije – čift, Ramadan (sin) Memije, Hurem (sin) Sefera, Osman (sin) Memije, Behram (sin) Abdulaha – čift. Kao nemuslimani, uživaoci posjeda, popisani su: Vušan (sin) Radoja, Radman (sin) Đurašina, Dobran (sin) Radina, Jovan (sin) Dubića, Dobro (sin) Nikole, Vušin (sin) Radonje, Todor (sin) Šimuna, Mališa (sin) Radoja, Dragaš (sin) Mališe, Vojin (sin) Nikole, Radovan (sin) Dubića.¹⁸

U popisu bosanskih spahija iz 1711. godine,¹⁹ popisane su spahije iz Spreče koji su pripadali timarskoj nahiji Koraj, u okviru Zvorničkog sandžaka. Popis je obavljen pred odlazak u osmansku vojsku u rat protiv Rusije. Među sedam spahija iz sprečanske nahije popisani su *zaim* Mehmed iz sela Bukovica, nahija Spreča sa najvećim prihodom od svih spahija 27.000 akči.

Na osnovu podataka iz popisa može se zaključiti da je većina baština prešla u ruke muslimana, najčešće kao zajednički posjed stanovnika sela. Na osnovu naturalnih prihoda koji se naplaćivao može se uočiti da se stanovništvo isključivo bavilo zemljoradnjom i stočarstvom. Od poljoprivrednih kultura uzgajala se pšenica, kukuruz, ječam, zob, proso, lan, povrće, voće kao i trave (za proizvodnju sjena). Stanovništvo se bavilo uzgojem uglavnom sitne stoke i pčela. Neki stanovnici Bukovice bavili su se stočarenjem izvan sela. Postojala su i 4 mlina. To su vjerovatno bile riječne vodenice na rijeci Bukovici. Od svih prihoda na posjedima plaćan je porez u prozvodima ili novcu.

Prvu polovinu 19. stoljeća, pa i kasnije obilježile su migracije stanovništva i etničke promjene u Bosni i Hercegovini i području Gornje Spreče. Tada su prognani brojni muslimani iz Srbije posebno nakon Prvog i Drugog srpskog ustanka (1804.-1813. godine) i kasnije. Kao posljedica toga, uslijedila je masovna seoba odnosno protjerivanje muslimana i većina ih je prešla preko Drine te se naselila na prostor sjeveroistočne Bosne, pa i Gornje Spreče. Brojne doseljene porodice na području Kalesije dobile su prezimena po gradovima iz kojih su se doselili kao što su: Užičanin u Gornjem Hrasnu, Valjevac u Donjim Vukovijama, Požegić u Donjim Raincima i Vukovijama, Bajić u Donjim Raincima, Loznice u Memićima, Šapčanović u Bulatovcima i dr. U to vrijeme oko 1862. i 1963. godine u naselje Zukići se naselila porodica Selimović koja je protjerana iz Užica (Srbije).²⁰

Najraniji naziv sela Zukići nalazimo u izvorima 1882. godine za vrijeme Austrougarske uprave. Tada su imali 18 stambenih objekata. Bili su u sastavu K.O. Bulatovci (Džemat), kotar Zvornik.²¹ Postoji i usmena predaja o nastanku Zukića koje je vezana se za nastanak naselja Memići i Jajići.²²

¹⁶ Baština je u izvornom značenju slobodni posjed iz vremena srednjovjekovne Bosne, u smislu slobodna baština. U osmanskim popisima baštinom se obično označava svaki cjeloviti seoski posjed kojeg uživaju hrišćanski podanici. Međutim, prelazak baštine u posjed muslimana nije uvijek značio istovremeno prevođenje baštine u čift, tako da se u popisima nalaze i baštine u posjedu muslimana.

¹⁷ Čift je osnovni seoski posjed kod muslimanskog stanovništva. Površina jednog čifta iznosila je od 60 dunuma najbolje do 120 dunuma najslabije zemlje, računajući dunum 40 koraka u kvadrat (Adem Handžić, Studije o Bosni, Istanbul, 1994.)

¹⁸ Dževad Tosunbegović, Isto, str: 38-41.

¹⁹ Vladislav Skarić, Popis bosanskih spahija 1711. godine, GZM, Sarajevo, 1930.

²⁰ Prvi se doselio Ibrahim (Osman) Selimović. Podatke o porodici Selimović kazivala Mejruša Ahmetović (rođena 1918. godine) unuke Ibrahima Selimovića; O tome više vidi rad: Samir Halilović, Antropogeografske i etnološke odlike naselja Zukići, 2001. godina (diplomski rad).

²¹ Austrougarski katastarski plan iz 1885. godine i Gruntovnica iz 1892. godine.

²² Predanje o postanku naselja ispričali su: Husein Hodžić (1914.) iz Memića, Ibran Križevac (1918.) iz Brda, Mustafa Hamzić (1920.) iz Jajića, Mejruša Ahmetović (1918.), Šaban Mušanović (1928.), Avdulah Mušanović (1931.), Osman Halilović (1932.) i Husein Halilović (1938.) iz Zukića. Prenosi se da su bila tri brata porijeklom iz Jajca po imenu Zuka, Memija i Jahija. Oni su se nastanili u istočnom dijelu opštine Kalesija, gornji tok rijeke Spreče iz nepoznatih razloga. Nakon izvijesnog vremena, braća su se podijelila. S obzirom na to da je Memija bio malo pismeniji i učeniji od Zuke i Jahije on je izabrao najpovoljnije područje, nedaleko od rijeke Spreče, da se tu nastani. Zuka je imao puno ovaca i koza pa je izabrao područje sjeveroistočno od Memije zbog toga što je na tom području bilo dosta livada, meraja sa šumskim predjelima pa mu je teren bio pogodan za uzgajanje stada, gdje se i nastanio. Za Jahiju kažu da je imao mnogo djece i da je uvijek je bio problematičan "razbojčija", pa su se braća morala brinuti za njegovu porodicu. I stanovništvo okolnih naselja je pripomagalo da mu djeca prežive. Međutim, braća su njega i njegovu

Između dva Svjetska rata, Zukići su administrativno ostali u K.O. Bulatovci, srez Zvornik. U tom periodu naselje je u svakom pogledu stagniralo. Nakon Drugog svjetskog rata naselje je bilo u sastavu Mjesnog odbora Memići, a od 1953. godine u sastavu Narodnog odbora Memići, srez Zvornik. Formiranjem općine Kalesija 1959. godine, Zukići ulaze u sastav Mjesne zajednice Memići u čijem su sastavu bili 55 godina. Iz Mjesne zajednice Memići izdvojili su se kao samostalna Mjesna zajednica 29. maja 2014. godine.²³

Razvoj naselja

O najstarijih vremena naselje je bilo rasprostranjeno na području istočno od rijeke Bukovice u njenom gornjem toku oko izvora Vode Halilovića, od izvora Studenac na istoku do izvora Korito na sjeveru te do mezarja na jugu.

Jezgra naselja bila je između Vode Halilovića, Korita i vode Studenac. Obuhvatalo je mahalu Haliloviće i Ahmetoviće, te prostor Rače, Donjih Njiva, Salihovog Brda, Gornje Njive, Bare i dio Kose. To područje je obilovalo izvorima pitke vode, livadama, kvalitetnim zemljištem (sionica), šumskim predjelima kao i vodama rijeke Bukovice na kojoj su građene vodenice²⁴ i koja je služila za snabdjevanje stanovništva i napajanje stoke.

Zemljišni posjedi stanovnika Zukića prostiru se južno do naselja Brezik, jugozapadno do potoka Prijeka, zapadno do šume Redanuša te Tvrdiša na sjeverozapadu. Oko naselja nalazi se više šumskih predjela: Sjeverno je Djedovac (Đedovac), sjeveroistočno Barašinovac i na istoku Markovac. Površina teritorije naselja Zukića koja je se može pratiti od kraja 19. stoljeća skoro je identična današnjoj površini.

Prema popisu naselja i stanovništva iz 1879. godine, Zukići su bili u sastavu općine (džemata) Bulatovci, kotar Zvornik, okružje Zvornik (Tuzla Dolnja). Opština Bulatovci pored naselja Bulatovci obuhvatala je sela Baljkovica Gornja, Dugi Dio, Gušteri, Međeđa, Nezuk i Potočani. U popisu su dati smo sumarni podaci za općinu. U Bulatovcima je bilo ukupno 134 naseljana kuće, zatim 721 stanovnik od kojih 375 muških i 346 ženskih. Kada je riječ o vjerskoj strukturi popisano je 580 muslimana (80,44%) i 141 pravoslavaca (19,55%)²⁵.

Na osnovu austrougarskih popisa, uspostavljenih katastarskih planova iz 1882. godine i Gruntovnice možemo zaključiti da je naselje Zukići bilo samostalno i izdvojeno kao razvijeno naselje u kojem je živjelo nekoliko familija: Halilovići, Ahmetovići, Džanići, Zulići, Ibrići, Ročevići i Selimovići. Na osnovu istih izvora ustanovljeno je da su Zukići između 1882. i 1885. godine imali 18 kuća i 43 pomoćna objekta.²⁶ Poslije se povećavao broj stanovnika, a srazmjerno tome povećavao se i broj stambenih jedinica.

Prema popisu naselja i stanovništva iz 1885. godine, Zukići su, kao i na prethodnom popisu, bili u sastavu općine (džemata) Bulatovci, kotar Zvornik, okružje Dolnja Tuzla. Općina Bulatovci popisani su kao jedno naselje te su dati samo sumarni podaci. Tada je u naselju bilo 160 naseljanih kuća (162 stana), zatim 836 stanovnika od kojih 439 muških i 397 ženskih. Kada je riječ o vjerskoj strukturi, popisano je 709 muslimana (84,80 %) i 127 pravoslavaca (15,20 %).²⁷

porodicu poslali na područje Studenih vodica (jugoistočni obronci Majevice, sjeverno od Memijinog, a zapadno od Zukinog područja) gdje su uslovi za život bili daleko nepovoljniji zbog veće nadmorske visine, oštre zime, jakih i hladnih vjetrova posebno tokom zime misleći da tu neće preživjeti. Međutim, Jahija se nekako snašao sa svojom djecom i preživio tu tešku i hladnu zimu i tu ostao da živi. Područje na koje se nastanio Zuka nastali su Zukići, gdje se nastanio Memija nastali su Memići, a gdje se nastanio Jahija nastali su Jajići.

²³ Mjesna zajednica Zukići je proglašena Odlukom Općinskog vijeća Kalesija 29.5.2014. godine, broj: 01-05-2-2004 od 30.5.2014. godine, a na osnovu referenduma građana od 20. aprila 2014. godine.

²⁴ Na rijeci Bukovici bilo je sedam riječnih vodenica i jedna na njenoj desnoj pritoci Prijeka. Služile su za mljevenje žita (S.Halilović, Antropogeografske i etnološke odlike naselja Zukići, 2001. godina - diplomski rad).

²⁵ Glavni pregled političkoga razdielenja Bosne i Hercegovine, 1879. godina. (Popis stanovništva, 1879. godina)

²⁶ Austrougarski katastarski plan iz 1885. godine i Gruntovnica iz 1892. godine.

²⁷ Popis žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 1. maja 1885. godine, Sarajevo, 1886.

Godine 1892. broj kuća se povećao na 23. U vlasništvu familije Halilović bilo je 10 kuća, Ahmetović - 5, Džanića - 3, Zulića - 2, Ibrića, Ročevića i Selimovića po 1 kuća.²⁸ Broj naseljenih kuća u Zukićima činio je 14,6 % naseljenih kuća u Katastarskoj opštini Bulatovci. Na osnovu navedenih podataka u popisu i srazmjerno broju devet sela u Katastarskoj opštini Bulatovci može se zaključiti da su Zukići bili naseljeno i razvijeno naselje u odnosu na susjedna naselja. U prilog tome govori i podatak da je 1892. godine familija Halilović imala 10, a familija Ahmetović 5 naseljenih kuća.

Prema popisu žiteljstva od 22. aprila 1895. godine, Zukići su i dalje bili u sastavu Katastarske opštine Bulatovci, kotar Zvornik. Katastarska opština Bulatovci pored Zukića obuhvatala je naselja Brezik, Bulatovce, Hemlijaše, Mahalu, Memiće, Polje, Ramiće i Staro Selo. Katastarska opština Bulatovci imala je ukupno 174 kuće, od kojih je 157 bilo naseljenih, 17 nenastanjenih, zatim 867 stanovnika, od kojih 468 muških i 399 ženskih. Kada je riječ o vjerskoj strukturi, popisano je 737 muslimana-muhamedanaca (85 %) i 128 istočno-pravoslavnih (14,77 %) i 2 rimokatolika (0,23 %). Od navedenog stanovništva, po zanimanju su razvrstani kako sljede: vlasnici (glavari obitelji i srodnici) - 11, slobodni zemljodjelci - zemljoradnici (glavari obitelji i srodnici) - 374, kmetovi (glavari obitelji i srodnici) - 204, slobodni zemljoradnici koji su i kmetovi (glavari obitelji i srodnici) - 20, ostalo stanovništvo - 14 i 1 pripadnik zemlje ugarske krune.²⁹ Na osnovu popisa u mjestima općine Bulatovci vidljivo je da se zemljoradnjom i poljoprivredom bavilo 853 stanovnika tj. preko 98,38 %.

²⁸ Austro-ugarski katastarski plan iz 1885. godine i Gruntovnica iz 1892. godine.

²⁹ Popis žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 22. aprila 1895. godine, Sarajevo, 1896.

U popisu stanovništva od 10. oktobra 1910. godine, Zukići su popisani kao u sastavu Političke općine - mjesta Bulatovci turski, kotar Zvornik, okrug Tuzla. U popisu je vidljivo da su Bulatovci podjeljeni i popisani sanagleašenim prefiksima Bulatovci turski i Bulatovci srpski.³⁰ U ovom popisu dati su sumarni podaci. Bulatovci turski imali su ukupno 185 kuća od kojih je 173 naseljenih, 12 nenaseljenih. Popisano je ukupno 903 stanovnika sa vojništvom od kojih 485 muških i 418 ženskih. U vjerskoj strukturi bilo je 889 muslimana-muhamedanaca (98,44 %), rimokatolika 10 (1,10 %), Jevreja (Sefardi iz Španije) 2 (0,22 %), pravoslavnih 1 (0,1 %). Bulatovci srpski imali su ukupno 36 kuća (34 naseljene i 2 nenaseljene) sa 203 stanovnika od kojih 102 muških i 101 ženskih. Kada je riječ o vjerskoj strukturi, svi stanovnici su bili pravoslavni.³¹ Popisom nisu obrađeni podaci o zanimanju stanovništva. Početkom 20. stoljeća izgrađen je makadamski put Tuzla – Zvornik preko Požarnice i Kalesije. Pored puta podignuti su mnogi dućani, hanovi, kolare i druge zanatske radnje. Privredni i drugi razvoj ovog područja prekinuo je Prvi svjetski rat. Tokom rata Zukići su popaljeni, a jedan broj stanovnika je stradao.

U periodu od 1918. godine pa sve do početka Drugog svjetskog rata Bosna i Hercegovina je bila u sastavu Kraljevstva SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije. Taj period karakteriše nova administrativna uređenja države, popisi stanovništva iz 1921. i 1931. godine te privredna stagnacija cijele Bosne i Hercegovine pa i Gornje Spreče. Tada su i Zukići dobrim dijelom osiromašeni i stagnirali. Kalesijsko područje od 1918. godine pa do 3. oktobra 1929. godine administrativno je pripadalo kotarevima: Vlasenica, Zvornik i Tuzla, a oni su bili sastavni dijelovi okruga Tuzla.

U popisu iz 1921. godine, Zukići su bili i popisani u sastavu Opštine - mjesta Bulatovci turski, Kotar Zvornik, okrug Tuzla. U popisu je ponovo naglašen prefiks Bulatovci turski i Bulatovci srpski.³² U ovom popisu dati su sumarni podaci. Popisano je ukupno 845 stanovnika³³ od kojih su svi bili muslimani (100 %). Ovaj broj stanovnika govori da su Bulatovci, uz Raince i Kalesiju, imali najveći broj stanovnika od naselja koja su pripadala Kotaru Zvornik. Popisom nije tretiran broj kuća, spolna struktura i privredna zanimanja stanovništva. Ovim popisom dati su sumarni podaci za cijelu opštinu Bulatovci turski u kojoj je popisano 845 stanovnika muslimanske vjeroispovjesti. Od oktobra 1929. godine izvršena je nova administrativna podjela države. Kalesijsku teritoriju činile su tri komune koje su ulazile u sastav srezova (kotara): Tuzla, Vlasenica i Zvornik sve u sastavu Drinske banovine.

Prema popisu stanovništva iz 1931. godine, na području kalesijske teritorije formirane su tri opštine – komune koje su bile u sastavu tri sreza³⁴ kako slijedi: Opština Vukovije (Srez Tuzla) sa 8.664 stanovnika (sa 8,63 % stanovnika u srezu), Opština Paprača (Srez Vlasenica) sa 5.739 stanovnika (15,29 % stanovnika sreza) i Opština Spreča (Srez Zvornik) sa 8.378 stanovnika (17,70 % stanovnika sreza).³⁵ U sve tri kalesijske Opštine živjelo je ukupno 22.781 stanovnik.³⁶ Po novom administrativnom uređenju Zukići su ušli u sastav Opštine Spreča. Kao načelnici opštine Spreča pominju se Mahmut-beg Isajbegović, Avdaga Hrustić i Toma Ristić.³⁷

³⁰ Iz navedenog popisa uočljivo je da su pored imena naselja prvi put u povjesti dodani čisto etnički prefiksi kao što su npr. turski i srpski čime se željelo istaći postojenje navodno čisto srpskih naselja, što nije bio slučaj nikada u ranijim periodima.

³¹ Popis žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. oktobra 1910. godine, Sarajevo, 1912.

³² U popisu su zanemareni detaljniji popisi po mjestima unutar opštine – mjesta, ali su izrazito naglašeni čisto etnički prefiksi kao što su turski i srpski, čime se željelo istaći postojenje navodno čisto srpskih naselja, što nikada prije 1910. godine nije bio slučaj, kao ni poslije propasti Kraljevine Jugoslavije. Taj prefiks turski uveden s ciljem da se minimizira i omalovaži postojanje Bošnjačko - muslimanskog stanovništva Bosni i Hercegovini pa i Gornjoj Spreči. Sve navedeno bila je sistemska politika velikosrpske ideologije nacionalnog unitarizma i državnog centralizma.

³³ Popis stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 1921, Beograd, 1924.

³⁴ Popis stanovništva u Kraljevini Jugoslaviji 1931, Beograd, 1934.

³⁵ Vidi detaljnije o procentualnom proračunu stanovnika u novoformiranim opštinama na području Gornje Spreče u odnosu na srez i banovinu u knjizi: Kalesija (crtice iz kulturno-historijske prošlosti), autora S. Halilović, M. Zulić, Kalesija, 2003, str. 106 - 107.

³⁶ Popis stanovnika iz 1931. godine nije urađen sistematski po mjestima kao u 1921. godini, podatke treba posmatrati sa rezervom iz razloga što su neka mjesta, izvan današnjeg kalesijskog područja popisana u sastavu kalesijskih komuna, ali isto tako su pojedina kalesijska naselja popisana u okviru susjednih komuna. Tako su npr. Seljublje i Babina Luka popisani u sklopu komune Požarnica.

³⁷ Dž. Tosunbegović, Isto, str: 106.

Popisi iz ranijeg perioda (osim Katastarskih planova iz 1882. godine i Gruntovnice iz vremena Austrougarskog perioda) ne daju detaljne podatke o naseljenosti, strukturi stanovnika i zanimanjima po naseljima u okviru popisnih mjesta. Cijeli period Kraljevine Jugoslavije pratila je privredna stagnacija u cijeloj Bosni i Hercegovini, pa i Gornjoj Spreči. Tada su i Zukići dobrim dijelom stagnirali i osiromašeni ušli u Drugi svjetski rat.

Tokom Drugog svjetskog rata kalesijsko područje bilo je zahvaćeno ratnim dejstvima što je za posljedicu imalo stradanje stanovništva, pustošenje i paljenje naselja kao i razaranje nerazvijene kalesijske privrede. U Zukićima je 1942. godine bilo 21 kuća.³⁸ Pred završetak Drugog svjetskog rata Zukići su popaljeni i porušeni od strane četnika regrutovanih uglavnom iz susjednih pravoslavnih sela Brezika, Tijanića i Zolja.³⁹ Tom prilikom više ljudi je ubijeno i zaklano. Uništeno je skoro svo naselje (kuće i pomoćne zgrade) sa mektebom. Nije ostala sačuvana niti jedna starija kuća iz vremena Austrougarske uprave i ranije. Najstarije kuće i objekti koji danas postoje u naselju građeni su nakon Drugog svjetskog rata. Posljedice stradanja stanovništva i naselja odrazile su se na usporen razvoj i širenje naselja.

Nakon Drugog svjetskog rata uspostavljeno je novo administrativno-upravno uređenje u Bosni i Hercegovini koje se manifestovalo i na području gornjeg toka rijeke Spreče. Kalesijska teritorija ušla je u sastav Tuzlanske oblasti. Srezovi su djeljeni na mjesne odbore koji su bili najniži upravni organi lokalne vlasti. U gornjem toku rijeke Spreče formirano je sedam mjesnih odbora: Požarnica, Tojšići, Međaš, Kalesija, Memići, Osmaci i Caparde. Mjesni odbori Požarnica i Tojšići ušli su u sastav sreza Tuzla, dok su Međaš, Kalesija, Memići, Osmaci i Caparde bili u sastavu sreza Zvornik. Mjesnom odboru Memići pripadala su naselja: Baljkovica, Brezik, Bulatovci, Hemlijaši, Mahala, Memići, Podbara, Staro Selo, Potočani i Zukići sa 409 domaćinstava i 2070 stanovnika.⁴⁰ Mjesni odbori se ukidaju 1953. godine i formiraju Narodni odbori. Na kalesijskom području formirana su dva narodna odbora: Tojšići i Memići. U narodni odbor Tojšići ušla su naselja mjesnih odbora: Požarnica, Tojšići i Međaš, a u narodni odbor Memići naselja mjesnog odbora: Memići, Kalesija, Caparde i Osmaci. Zakonom o komunalnom uređenju iz 1955. godine, došlo je do reorganizacije narodnih odbora i formiranja novih komuna - općina. Na osnovu donesenog zakona 1959. godine, formiran je Narodni odbor Kalesija koji je nastao spajanjem narodnih odbora Tojšići i Memići. Tom prilikom formirano je općinsko područje Kalesije koje je obuhvatalo prostor od 272 km². U poslijeratnom periodu stanovništvo se uglavnom bavilo poljoprivredom, zemljoradnjom i stočarstvom. Najviše se bavilo sanacijom porušenih - popaljenih stambenih i pomoćnih objekata te izgradnjom novih.

Obrazovanje stanovništva unaprijedio je zakon o obaveznom osmogodišnjem školovanju 1949. godine kada se pristupilo gradnji školskih objekata. Godine 1954. sagrađene su dvije nove osnovne škole u Memićima i Tojšićima. Učenici iz Zukića pohađali su nastavu u školi Memići. Godine 1969. počela je sa radom Područna škola za opismenjavanje stanovništva. Godine 1971. otvorena je Područna četverogodišnja škola u prizemlju privatne kuće Juse (Osma) Halilović. Nastava se izvodila u dva kombinovna odjeljenja sve do 2000. godine izuzimajući jedan period u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu od aprila 1992. do septembra 1993. godine.

Prva zapošljavanja stanovništva počinju od 1950. godine i to u rudnicima mrkog uglja u Banovići,⁴¹ a potom i u građevinskim firmama. Uperiodu od 1968. godine pa do 1973. godine desetak ljudi iz Zukića zapošljava se na privremeni rad u inozemstvo, najprije Njemačku i

³⁸ Prema podacima iz Domovnice - popis muslimanskog stanovništva u džematu Bulatovci, 10. 3. 1942. godine popisano je 38 domaćinstava u 17 kuća. Međutim, Husein (Osma) Halilović iz Zukića (1938) navodi da su još najmanje 4 popisana domaćinstva imali svoje kuće i da su vjerovatno načinjene greške prilikom unosa podataka na popisu. Na osnovu toga se može zaključiti da su Zukići 1942. godine imali najmanje 21 kuću.

³⁹ Prema kazivanju mještana Zukića četnici iz susjednih sela koje su predvodili: Sreten (Lazo) Dukić iz Brezika, Jovo (Simo) Tijanić iz Baljkovice, Živan Erić iz Zolja su krajem 1945. godine počinili zločin u Zukićima. Ubili su Ahmeta (Mustafa) Džanića i Selima (Began) Ibrića kojeg su potom i zaklali. U podrumu zapaljene kuće Mustafe (Mehe) Mujanović izgorjeli su volovi Juse Hamidovića iz Međeđe (sa kojima su tih dana obaljanji poljoprivredni radovi). Za navedeni zločin ubistva i paljenje kuća u Zukićima niko nije odgovarao.

⁴⁰ Savezni zavod za statistiku i evidenciju, Beograd, 1951.

⁴¹ Prvi uposlenici u rudnicima bili su: Rašid (Meho) Džanić (1907.), Mujo (Salko) Ahmetović (1912.), Šaban (Mustafa) Mujanović (1928.) i Emin (Zeir) Zulić (1930.).

Austriju.⁴² To je doprinijelo popravljaju ekonomske situacije pa je već narednih godina primjetno građenje novih objekata, infrastrukture i širenje naselja. Elektrifikacija Zukića izvršena je tokom 1971. godine. Trafostanica je sagrađena iznad sela na Krušcima. Napajanje strujom bilo je preko dalekovoda koji je dolazio iz pravca Baljkovice i dalje Hemlijaša. Godine 1975. izvršeno je prosijecanje i nasip novog makadamskog puta preko Usjelina i Zagrmica (Zagrebnica). Tako su Zukići su novim, kraćim i kvalitetnijim makadamskim putem preko naselja Brezik povezani sa Memićima gdje je bilo sjedište Mjesne zajednice. Navedeni put mještani su sopstvenim sredstvima finansirali i asfaltirali tokom 1988. godine. Treba istaći da su Zukići bili među prvim naseljima na općini Kalesija koji su sopstvenim sredstvima mještana asfaltirali put.⁴³

Do 1977. godine u Zukićima je sagrađeno šest novih stambenih objekata pored novosagrađenog puta u Usjelinama i Ljeskovačama pa je tako nastala nova mahala - Usjeline. Kada je riječ o trgovačkim radnjama, do Drugog svjetskog rata na području Kalesije postojalo je oko 25 dućana, od kojih jedan u Zukićima. Bio je u vlasništvu Osme (Juso) Halilović i nalazio se u mahali Halilović.⁴⁴ U istoj mahali 1986. godine otvorena je prva prodavnica pod nazivom STR „Zukička“ vlasnika Mine (Juso) Halilović. U toku agresije prodavnica nije radila, a njen rad je obnovljen 1996. godine.

Nakon izgradnje i asfaltiranja puta kroz naselje 1988. godine uvedena je prvi put redovna autobuska linija Kalesija – Zukići preko naselja Memići i Brezik. Autobus je dolazio do glavne stanice kod mezarja, a prolazna stanica bila je u mahali Usjeline. Prevoz putnika vršila je firma „Trans servis Tuzla“. Uvođenjem autobuske linije olakšano je kretanje stanovništva, a posebno učenika koji su pohađali nastavu u Centralnoj školi Memići i srednju školu u Kalesiji, Zvorniku i Tuzli. Sljedeće, 1989. godine izgrađena je nadzemna telefonska mreža pa je u naselju uspostavljen PTT saobraćaj.

Od 1977. godine pa do aprila 1992. godine tj. početka agresije na Bosnu i Hercegovinu u mahali Usjeline (kojoj pripadaju kuće sagrađene na Ljeskovačama, Hrastiću, Usjelinama, Smajinoj Njivi i Zagrmici) izgrađeno je novih 15 kuća, tako da je u mahali „Usjeline“ bilo ukupno 24 kuće, a u cijelim Zukićima 73 kuće sa brojnim pretećim pomoćnim objektima kao što su garaže, hudežere, čardaci, staje i dr. Navedene činjenice govore da se naselje neprekidno razvijalo. Razvoj naselja prekinula je agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1992. godine.

Nakon Drugog svjetskog rata broj stanovnika može se djelimično pratiti i prikazati jer je stanovništvo u nekoliko popisa popisano zajedno sa stanovništvom susjednih naselja. Prema popisu iz 1948. godine Zukići su imali 212 stanovnika⁴⁵ i popisani su u sastavu sela Brezik. Na popisu 1953. godine Zukići su imali 157 stanovnika. U odnosu na ranije podatke iz 1948. i 1942. godine primjetno je smanjenje broja stanovnika. Razlog tome su bile posljedice Drugog svjetskog rata, loši životni uslovi, bolesti, slaba zdravstvena zaštita i odseljavanje stanovništva. Emigracije stanovnika iz Zukića bile su prisutne sve do devedesetih godina XX stoljeća. U tom periodu odselilo se nekoliko porodica u Beograd, Zvornik, Kalesiju, Tuzlu, Slavinoviće, Brda, Caparde i Memiće. U popisima 1961., 1971. i 1981. godine Zukići su popisani zajedno sa naseljem Hemlijaši u okviru naselja Brezik te zbog toga nemamo jasne podatke o broju stanovnika Zukića. Na popisu iz 1991. godine Zukići su samostalno popisani. Tada su imali 292 stanovnika od kojih 40 uposlenih (24 u Bosni i Hercegovini i 16 u inozemstvu).

⁴² Prvi uposlenici u inostranstvu bili su: Alija (Himzo) Ahmetović (1931.), Avdija (Mujo) Ahmeović (1937.), Osman (Osmo) Halilović (1932.), Husein (Osmo) Halilović (1938.), Hasan (Osmo) Halilović (1943.), Džafer (Halil) Zulić (1937.), Salih (Slakan) Halilović (1939.), Meho (Redžo) Halilović (1939.), Hezir (Nazif) Ahmetović (1938.) i Salko (Mujo) Ahmetović (1938.).

⁴³ Najveća zasluga za organizaciju akcije asfaltiranja puta 1988. godine pripada Jusi (Osmo) Haliloviću, kao i mještanima Zukića. Mještani naselja Brezik nisu tada uradili dvije kraće dionice makadamskog puta.

⁴⁴ S. Halilović, M. Zulić, Isto, str. 162.

⁴⁵ Podaci o broju stanovnika navedeni su prema kazivanju popisivača za Zukiće: Mujanović (Mustafa) Avdulah (1931.) i Halilović (Osmo) Osman (1932.) iz Zukića.

Vjerski život stanovništva Zukića odvijao se u sastavu Džemata Memići. Krajem Drugog svjetskog rata stradao je mekteb u Zukićima pa su se vjeronauka i teravih namazi obavljali u kući hodže Osme (Juso) Halilovića, a kasnije i u drugim privatnim kućama. Džuma-namaz obavljana je u staroj Atik džamiji u Hemlijašima,⁴⁶ koja je sedamdesetih godina XX stoljeća dotrajala i više nije obnovljena. Godine 1973. sagrađena je džamija sa kamenom munarom u Memićima (pokraj starog puta Tuzla-Zvornik). Džamija u Memićima nastavila tradiciju džemata stare Atik džamije u Hemlijašima. Godine 1990. u Zukićima su započeti radovi na izgradnji džamije na lokaciji pored seoskog puta uz mezarje sa jugozapadne strane. Naredne 1991. godine objekat je sagrađen i pokriven crijepom (na četiri vode) te završeni radovi na uređenju unutrašnjeg dijela objekta.⁴⁷ Početkom agresije na Bosnu i Hercegovinu 14. septembra 1992. godine, agresori su minirali i do temelja porušili munaru i džamiju u Memićima.⁴⁸

Kalesiju je početkom agresije 2. maja 1992. godine, među prvim bosansko-hercegovačkim gradovima, napao velikosrpski agresor. Tih dana, 8., 9. i 10. maja 1992. godine napadnata su i privremeno zauzeta naselja kalesijske opštine: Caparde, Kusunje, Hajvazi, Mahala, Bulatovci, Staro Selo, Hemlijaši, Hrvačići, Brda, Šahbazi i Gornja Kalesija. Tada su na Zukiće pali prvi artiljerijski projektili uz pješadijske napade. Hrabri Zukićani su se u saradnji sa Teritorijalnom odbranom i Patriotskom ligom Kalesije dobro organizovali i oduprijeli svim agresorskim napadima. Grad Kalesija, sa teritorijem istočno od rijeke Bjeljevac, izuzev naselja Zukići i Jajići, okupirani su 11. maja 1992. godine od strane agresora.⁴⁹ Zukići i susjedno naselje

⁴⁶ O Atik džamiji u Hemlijašima više vidi u knjizi: Kalesija (crtice iz kulturno-historijske prošlosti), autora S. Halilović, M. Zulić, Kalesija, 2003, str. 130.

⁴⁷ Iste godine održana je Šljemenska dova.

⁴⁸ Nakon agresije, na istom mjestu tokom 1999. godine sagrađena je nova potkupalna džamija u Memićima, a 2004. godine i munara. O džamiji više vidi u Džematskom ljetopisu, džemata Memići Stara džamija, oktobar 2005. godina.

⁴⁹ S. Halilović, M. Zulić, Isto, str. 113.

Jajići su jedina naselja na sjeveroistočnom dijelu općine Kalesija koje agresor nije uspio okupirati.⁵⁰ Zajedno sa slobodnom zvorničkom i teočanskom teritorijom bili u potpunom okruženju 13 dana tj. od 9. i 10. maja 1992. godine sve do oslobođenja grada Kalesija 23. maja 1992. godine (prvi oslobođeni grad u Bosni i Hercegovini).

Zukići su sve vrijeme agresije bili u zoni borbenih dejstava. Tokom 1992. i 1993. godine tri puta su bili na udaru bombi agresorske avijacije od kojih je više civila ranjeno i oštećeno više kuća.⁵¹ Na Zukiće je 20. novembra 1993. godine ispaljena raketa „Volhov“ iz pravca Loznice u Srbiji⁵² sa ciljem nanošenja velike materijalne štete civilnom stanovništvu i stambenim objektima.⁵³ Od maja 1992. godine Zukići su ostali je bez električne energije. Stanovništvo se punih 23. mjeseca osvjetljavalo svijećama, fenjerima,⁵⁴ lambama, raznim uljima sa fitiljima, a poneki i uz pomoć akumulatora. U proljeće 1994. godine Zukićani su u naselju sanirali sekundarnu ekektromrežu koja je bila uništena. Izgradilli su novi dalekovod od Zukića do Jajića. Prenešena je trafostanica iz parcele Krušici i montirana pokraj starog puta za Ibrice (u zaklonjeni dio naselja od kote Pandurica). Uz pomoć radnika elktro distribucije Kalesija, struja je u Zukiće puštena 21. aprila 1994. godine. Tokom cijelog rata, u naselje su svakodnevno padali razorni projektili i pješadijska municija što je za posljedice imalo stradanje i raseljavanje stanovništva, odvođenje zarobljenih u logore, razaranje stambenih jedinica, od kojih su neke potpuno uništene, zatim pomoćnih i vjerskih objekata. Tokom agresije, na području Kalesije stradalo je 15 džamija a među njima i džamija u Zukićima koja je više puta pogođena artiljerijskim projektilima i potpuno uništen krov.⁵⁵ U periodu od aprila 1992. do septembra 1993. godine Područna škola Zukići nije radila zbog neposredne blizine ratne linije i borbenih dejstava. U septembru 1993. godine uprkos tome organizirana je nastava za školsku 1993./1994. godinu.⁵⁶ Uvjeti u kojima se organizirala i izvodila nastava bili su pravi ratni.⁵⁷ Zbog stalnih borbenih dejstava i neprekidnog granatiranja naselja dolazilo je do čestih prekida nastave. I narednih školskih godina tokom 1994./1995. godine, zatim 1995./1996. godine Osnovna škola Memići radila je i izvodila nastavu samo u Područnoj školi Zukići koju je pohađalo 19 učenika u 4 odjeljenja.⁵⁸ Tokom agresije Zukići su imali slabu komunikacijsku vezu sa Kalesijom i susjednim naseljima Hrvačići, Brda, Jajići, Međeđa i Muhamedbegovići. Stanovništvo se kretalo običnim zemljenim putevima preko njiva.⁵⁹ Te putne komunikacije su povezivale naselje sve do kraja 1995. godine. Nakon završetka agresije, deblokiran je put na izlazu iz Brezika u Memiće 1. februara 1996. godine. Tako je nakon tri godine blokade ponovo uspostavljen saobraćaj preko Brezika i Memića prema Kalesiji i dalje.

⁵⁰ Sead Omerbegović, Enver Jukanović, Muhamed Avdić, Vrijeme odluka i otpora – Kalesija 1992 - 1995, Tuzla, 2003, str. 77.

⁵¹ Od avionskih bombi 25. juna 1992. i tokom 1993. godine ranjeni su: Hatija (Nazif) Ahmetović, Fatija (Muharem) Ahmetović (žena Hamze), Ismija Ahmetović (žena Nedžiba), Suada (Mehmed) Ahmetović i Mujo (Džemil) Ahmetović.

⁵² O raketiranju Zukića zabilježeno je u knjizi Vrijeme odluka i otpora – Kalesija 1992-1995, autora S. Omerbegović, E. Jukanović, M. Avdić, Tuzla, 2003, na strani 169 gdje se navodi da je raketiranje bilo 20.11.1994. godine. U pomenutoj knjizi vjerovatno je napravljena štamparska greška, jer se raketiranje dogodilo 20.11.1993. godine što je zabilježeno u ratnim neobjavljenim dnevnicima i zabilješkama stanovnika Zukića.

⁵³ Raketiranje Zukića nanijelo je veliku materijalnu štetu stambenim objektima. Popucala su skoro sva stakla. Vrata i prozori su se cijepali na objektima. Više osoba je zatražilo liječničku pomoć zbog detonacijskog udara. Najveći broj ostataka, raspadnutih dijelova rakete pali su 300 metara južno od džamije u parcelu „Gornji Meljen“.

⁵⁴ Isto, str. 279: fenjer m. (grč.) ručna zastakljena ili na drugi način uokvirena svjetiljka u kojoj gori svijeća ili petroleumska lampica.

⁵⁵ S. Halilović, M. Zulić, Isto, str. 113.

⁵⁶ U PŠ Zukići nastavu su organizirali i izvodili: Osman Zulić, nastavnik tehničkog odgoja, Fatima Halilović, studentica razredne nastave, ef. Sead Ahmetović, vjeroučitelj i Juso Halilović, pomoćni radnik.

⁵⁷ U knjizi Kalesijsko školstvo u ratu (1992 – 1995.), Kalesija, 1998. godina, autora M. Omerovića i F. Halilovića na strani 77 zabilježeno je kako nastavnik Osman Zulić opisuje tadašnju situaciju: "Učitelji i učenici su se pod kišom metaka, granata, pa čak i kasetnih bombi koje su padale na ovo selo, snalazili onako kako su znali i umjeli. Dok su neki odrasli muškarci bježali od ratnog vihora u druge zemlje, u Zukićima su učenici sa svojim učiteljima stajali na prvim borbenim linijama, mnogo puta su pomagali našim borcima, za učenike i učitelje jednostavno nije postojao strah i zato su istrajali do kraja“.

⁵⁸ Muhamed Omerović, Fuad Halilović, Kalesijsko školstvo u ratu (1992 – 1995.god.), Kalesija, 1998, str. 76.

⁵⁹ Stanovništvo se veoma često kretalo i noću zbog vidljivosti sa neprijateljskih položaja (Pandurice) i borbenih dejstava koja su najčešće bila tokom dana.

Nakon agresije, 1996. godine u Zukići su imali 308 stanovnika.⁶⁰ Međutim, površnom analizom broja stanovnika od polovine XX soljeća pa sve do danas možemo uočiti da je prirodni priraštaj stanovništva bio nizak, što je posljedica Drugog svjetskog rata, raznih bolesti, loših životnih uslova, slabe zdravstvene zaštite, te posljedica stradanja i migracija stanovništva tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu. U toku agresije u Zukićima je poginulo i umrlo 16 stanovnika.⁶¹ Pored stradanja stanovništva i rušenja brojnih objekata, kao posljedice agresije bila je nezaposlenost. Preko 90 % radnosposobnog stanovništva ostalo je bez posla. Većina uposlenih radnika prije 1992. godine radila je u Srbiji i Hrvatskoj. To je dodatno otežalo ekonomsku situaciju stanovništva.

Tokom ljeta 1996. godine započelo se sa obnovom objekata u naselju. Tada su djelimično sanirana oštećenja na džamiji, a radovi na izgradnji istog objekta su nastavljeni i u narednom periodu. Uporedo sa obnovom džamije, trajali su radovi na izgradnji i uređenju drugih infrastrukturnih objekata. U novembru 1997. godine urađena je nova podzemna telefonska mreža za pedeset korisnika.⁶²

Tokom 1999. godine u naselju je izgrađeno nekoliko infrastrukturnih objekata. Te godine, u vrijeme izgradnje puta Kalesija - Sapna, preko njiva Hrastić, Ljeskovače i Meljen progrnuta je i kamenom nasuta nova trasa puta u dužini preko 700 metara.⁶³ Izgrađen je novi most na rijeci Bukovici. Na taj način Zukići su se povezali sa novim putem u dolini Bukovice. U 1999. godini sagrađen je novi objekat Područne škole Zukići u dolini Bukovice.⁶⁴ Iste godine izgrađen je Mjesni vodovod Zukići sa novom sekundarnom mrežom za 23 domaćinstva.⁶⁵ Vodovod je tada snabdjevaao vodom sva domaćinstva u mahali Usjeline, domaćinstva u Hrastiću i Ljeskovačama sve do džamije i jedan broj domaćinstava u novijem dijelu naselja pokraj Bukovice. Mjesni vodovod danas snabdjeva ukupno trideset i šest korisnika.⁶⁶ Tokom 1999. godine izgrađena je i javna česma „Šehidska česma“ sa spomen pločom posvećenom poginulim borcima Zukića u parceli „Luka“ pored novog puta i raskrsnice za Zukiće.⁶⁷ Česma se snabdjeva viškom vode sa rezervoara vodovodne mreže Zukići, koji se nalazi u parceli „Redanuša“. U dolini Bukovice 1999. godine sagrađen novi manji poslovni prostor gdje se preselila i nastavila sa radom STR „Zukička“. Trgovina je radila sve do 2008. godine.

Izgradnjom i puštanjem u promet regionalnog puta Kalesija - Sapna dolinom rijeke Bukovice 2000. godine otvorena je mogućnost za naseljavanje doline Bukovice uz putnu komunikaciju i dalje širenje i razvoj naselja. Pored navedenog, nova putna komunikacija pružila je nove mogućnosti za gradnju trgovačkih, ugostiteljskih i poslovnih objekata u dolini Bukovice.

Tada je sagrađena jedna, a započelo se sa gradnjom novih osam kuća. Preko teritorije naselja Zukići 2000. godine urađen je novi makadamski put do naselja Muhamedbegovići (općina Sapna). Na taj način Zukići su dobili još jednu saobraćajnicu i vezu sa naseljima općine Sapna.

⁶⁰ Podaci o broju stanovnika navedeni su prema ličnom popisu stanovnika Zukića, 1996. godine.

⁶¹ S. Halilović, Antropogeografske odlike naselja Zukići, Diplomski rad, Tuzla, 2001.

⁶² Podzemna telefonska mreža izgrađena je zajedničkom akcijom korisnika mreže iz Zukića i PTT Kalesija. Korisnici iz Zukića organizovali su i izvršili iskop kanala za glavni vod od Hrvačića do Zukića i sekundarnu mrežu po naselju uz novčano učešće.

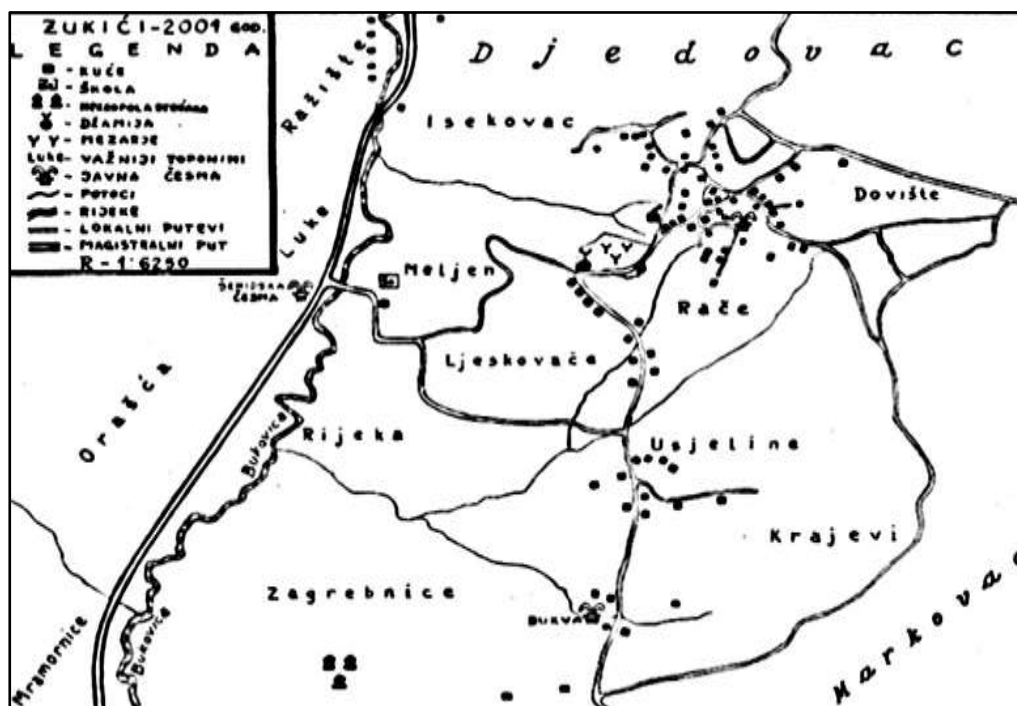
⁶³ Vlasnici navedenih parcela: Osman (Osmo) Halilović, Husejn (Osmo) Halilović, Mustafa (Osman) Halilović, i Fatima (Džemil) Halilović bez naknade su ustupili dijelove zemljišta za izgradnju puta kako bi se Zukići povezali sa novoizgrađenim putem Kalesija – Sapna.

⁶⁴ Područna škola je izgrađena na parceli „Meljen“ koju je za izgradnju škole poklonio Mehmed (Mumin) Ahmetović iz Zukića. Škola je sagrađena uz humanitarnu pomoć Lady Nott i dobrovoljnog rada mještana Zukića i pomoćnog osoblja škole.

⁶⁵ Ugovor o korištenju novoizgrađene vodovodne mreže Zukići, broj: 1889/99 od 23.11.1999. godine, Zapisnik sa Skupštine članova mjesnog vodovoda Zukići, broj: sl/2014 i Odluka o pravima i obavezama korisnika vode iz vodovodne mreže mjesnog vodovoda Zukići od 31.3.2014. godine. Vodovodna mreža izgrađena je samostalnim izvođenjem radova i samofinansiranjem učesnika izgradnje vodovodne mreže, vrijednosti 50.000 KM (25.641 eura). Vodovod se snabdjeva sa izvora Nadkućnica (koji se nalazi pokraj potoka Prijeka, desne pritoke Bukovice).

⁶⁶ Broj korisnika definisan je Odlukom Skupštine članova mjesnog vodovoda Zukići od 31.3.2014.godine.

⁶⁷ Šehidska česma izgrađena je dobrovoljnim prilozima građana u putnom pojasu parcele „Luka“ vlasnika Mustafe (Osmo) Halilović. Radovi na izgradnji su počeli u proljeće, a završeni 26. oktobra 1999. godine kada je na česmi puštena voda.

Taj put je povezao naselja Muhamedbegovići i Nezuk preko Zukića sa regionalnim putem Kalesija – Sapna. U Zukićima je 2001. godine bilo 78 kuća kao i 8 kuća u izgradnji u novijem naselju pokraj Bukovice sa ukupno 336 stanovnika.⁶⁸

U periodu od 2005. godine otvorena je trgovinska radnja „Aldijana“ u vlasništvu Aldijane (Omer) Ročević koja je radila do 2007. godine. U 2005. godini u dolini Bukovice uz putnu komunikaciju otvorena je trgovačka radnja d.o.o. „Askoprom“ br: 2, vlasnika Osmana (Smajo) Ibraševića koja radi i danas. U 2005. godini samostalnom akcijom mještana Zukića ograđeno je mezarje. U 2007. godini asfaltirana je putna dionica od Bukovice preko Ljeskovača i Hrastića do mahale Usjelina i Zukića. Od tada su Zukići povezani asfaltnim putem sa novom cestom Kalesija - Sapna. U istoj godini ograđen je harem džamije (betonskim cokolom i ogradom).

Naredne 2008. godine uređena je rasvjeta pokraj lokalnog puta skoro kroz cijelo naselje počev od rijeke Bukovice preko Ljeskovača, pored džamije pa sve do mahale Halilovići kao i dijelu mahale Usjelina. U 2009. godini asfaltirano je dvorište područne škole Zukići sa malonogometnim igralištem. Naredne godine izvršena je rekonstrukcija i asfaltiranje putne dionice od džamije do Zagrmice i jedan dio puta zaseocima gornjeg dijela Zukića (Džanici, Ibrici i put do Vode Halilovića). Tokom 2011. godine uređeni su mnogobrojni radovi. Proširen je i ograđen harem džamije. Sagrađena je munara⁶⁹ uz džamiju, zatim novi predulaz u džamiju sa abdesthanom, unutrašnja fasada, ugrađena nova pvc stolarija i uvedeno električno grijanje. U 2012. godini izgrađeno je novo malonogometno igralište⁷⁰ iznad Zukića i brda Doviste pokraj puta Zukići – Muhamedbegovići (Baljkovica) i repetitor BH Telekoma na brdu Doviste. U 2013. godini uvedena je voda u abdesthanu džamije.⁷¹

⁶⁸ S. Halilović, Antropogeografske odlike naselja Zukići, Diplomski rad, Tuzla, 2001.

⁶⁹ Izgradnju munare, predulaza džamije i unutrašnje fasade, finansirali su mještani dobrovoljnim priložima i drugi vakifi. Izgradnja munare završena je 12.7.2011. godine, a radove je izvodila graĐevinaka firma d.o.o. „HNR“ Kalesija.

⁷⁰ Malonogometno igralište izgradila je općina Kalesija, a svečano je otvoreno 25.8.2012. godine kada je odigran VII tradicionalni memorijalni malonogometni turnir “PET ZLATNIH” Zukići 2012.

⁷¹ Vodu za džamiju su darovali vakifi: Mustafa (Osman) Halilović (1952.) i hadži Mejra (Šaćir) Halilović (1946.), supruga Mehe (Redžo) Halilovića.

U Zukićima postoje mahale: Halilovići, Ahmetovići, Ibrići, Bara, Usjeline i Bukovica (u dolini istoimene rijeke). Zaključno sa 2014. godinom Zukići imaju 96 kuća (81 je naseljenih, 7 nenaseljenih i 8 u izgradnji). U starom dijelu Zukića je 40 kuća (21 naseljena i 7 nenaseljenih), u mahali Usjeline 27 naseljenih kuća i dolini Bukovice 29 kuća (21 naseljena i 8 u izgradnji, 17 kuća je na istočnoj, a 12 na zapadnoj strani Bukovice) kao i objekat Područne škole Zukići. Iste godine u naselju je evidentirano ukupno 366 stanovnika od kojih je 59 zaposleno (31 u inozemstvu i 28 u Bosni i Hercegovini). U starom dijelu Zukića živi 140, u mahali Usjeline 119 i dolini Bukovice 107 stanovnika. Nacionalnu strukturu stanovništva čine Bošnjaci.⁷²

U maju 2014. godine cijelo područje Tuzlanskog kantona pa i šire zahvatile su elementarne nepogode, poplave i klizišta. Te nepogode su zahvatile i naselje Zukići. Više desetina klizišta je nanijelo velike materijalne štete putevima, stambenim i drugim infrastrukturnim objektima i usjevima. Zbog klizišta na cesti Kalesija – Sapna i Zukići - Brezik, naselje je bilo potpuno odsječeno za saobraćaj. Školsko dvorište sa sportskim poligonom potpuno je uništeno, a nastava za djecu prekinuta i izmještena u staru prostoriju nekadašnje Područne škole. Prekinuta je glavna vodovodna cijev u dužini preko 200 metara od izvorišta „Nadkućnica“ prema glavnom rezervoaru na Redanuši. Na više mjesta deformisan je asfaltni put, posebno na „Smajinoj Njivi“ u mahali Usjeline, na Ljeskovačama i dionici puta prema džamiji.

Elementarne nepogode iz 2014. godine i teška ekonomska situacija zbog nezaposlenosti velikog broja stanovnika i pored povoljnih geografskih i prometnih uslova posebno u dolini Bukovice, usporit će širenje i razvoj naselja Zukići.

Zaključak

Zukići su smješteni u sjeveroistočnom dijelu općine Kalesija pored regionalnog puta Kalesija – Sapna. Prostiru se na brežuljkastom području i dolini gornjeg toka rijeke Bukovice. Imaju povoljan geografski i prometni položaj. Prema veličini teritorije, pripadaju grupi seoskih naselja srednje veličine sa malo zbijenih zaselaka u staroj jezgri Zukića, te nešto razbijenijim, raštrkanijim tipom u mahali Usjeline i novoj mahali Bukovica.

Tragovi života na širem prostoru Zukića, doline Bukovice i Gornje Spreče datiraju još iz vremena prethistorije i antike. O naseljenosti doline Bukovice i Zukića u srednjem vijeku svjedoči više srednjovjekovnih nekropola sa stećcima i toponimi.

U 16. stoljeću i kasnije na širem području Zukića oko gornjeg i srednjeg toka rijeke Bukovice bilo je naselje Bukovica u sastavu nahije Spreča, odnosno Zvorničkog sandžaka. Početkom 17. stoljeća saznajemo imena prvih poznatih stanovnika u naselju Bukovica, broj domova, baština i drugih važnijih posjeda. Protjerivanje muslimana iz Srbije u Bosnu karakteriše 19. stoljeće, kada se u Gornju Spreču doselio veliki broj porodica, od kojih neke u Zukiće.

Na osnovu popisa stanovništva, katestarskih planova, gruntovnice i dostupne literature iz austrougarskog perioda imamo detaljnije podatke o naselju. Od tog vremena može se pratiti teritorijalni, demografski i privredni razvoj Zukića. Period Prvog svjetskog rata, Kraljevine Jugoslavije i Drugog svjetskog rata obilježen je stradanjem i stagniranjem stanovništva i naselja.

Razvoj naselja i infrastrukture evidentan je od sedamdesetih godina 20. stoljeća, nakon prvih zapošljavanja stanovništva u inozemstvo. Taj razvoj je prekinula agresija na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine.

Sve vrijeme agresije, Zukići su bili u zoni borbenih dejstava i nisu okupirani od strane velikosrpskog agresora. Stradanje stanovništva, rušenje brojnih stambenih i drugih objekata i nezaposlenost radno sposobnog stanovništva bile su posljedice agresije, što je otežalo ekonomsku situaciju stanovništva.

Nakon rata, 1996. godine započela je obnova porušenih i oštećenih te izgradnja novih objekata i druge potrebne infrastrukture. Izgradnjom regionalnog puta Kalesija - Sapna kroz dolinu Bukovice započelo je naseljavanje stanovništva i izgradnja novih stambenih i drugih objekata. Tako je u Zukićima astala nova mahala Bukovica.

⁷² Podaci o popisu kuća i stanovnika u naselju Zukići utemeljeni na bazi ličnog popisa od 31.12. 2014. godine.

Do kraja 2014. godine, stanovništvo Zukića je dobrom organizacijom, vlastitim radom, finansiranjem raznih projekata uz pomoć lokalne zajednice, uspjelo izgraditi potrebnu infrastrukturu: puteve, vodovod, elektromrežu, telefonsku mrežu, rasvjetu, igralište, školu i vjerski objekat te obezbjediti dobre uslove za život u naselju.

U Zukićima danas postoje mahale: Halilovići, Ahmetovići, Ibrići, Bara, Usjeline i Bukovica. Zaključno sa 2014. godinom Zukići imaju 96 kuća sa ukupno 366 stanovnika, Bošnjaka.

Elementarne nepogode u 2014. godini nanijele su velike materijalne štete stambenim i drugim objektima, putnoj i drugoj infrastrukturi što će uz veliku nezaposlenost stanovništva usporiti razvoj naselja.

Rad je obogaćen kartama za pojedine periode, brojnim izvorima i literaturom. Nadati se da će poslužiti čitalačkoj javnosti da bolje spozna prošlost Zukića i doline rijeke Bukovice.

Pregled izvora i literature

Neobjavljeni izvori :

- Samir Halilović, Fizičkogeografske karakteristike doline i rijeke Bukovice, seminarski rad, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Odsjek za historiju i geografiju, Tuzla, 1996.
- Samir Halilović, Fizičkogeografske karakteristike doline i rijeke Tavne, seminarski rad, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Odsjek za historiju i geografiju, Tuzla, 1997.
- Samir Halilović, Antropogeografske odlike naselja Zukići, diplomski rad, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Odsjek za historiju i geografiju, Tuzla, 2001.

Objavljeni izvori :

- Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka iz 1519. i 1533. godine, Građa, Knjiga XXVI, Odjeljenje drštvenih nauka, Knjiga 22, Akademija nauke i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1986. godina.
- Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine, Sarajevo, 1988.
- Domovnica (Popis muslimanskog stanovništva u džematu Bulatovci), 1942.
- Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom 2., Zemaljski muzej Sarajevo, 1988.
- Austougarski katastarski plan iz 1885.
- Gruntovnica iz 1892. godine
- Opštinski zavod za urbanizam Tuzla, Prostorni plan opštine Kalesija, Tuzla, 1987.
- Odluka Općinskog vijeća Kalesija, broj: 01-05-2-2004, od 29.5.2014.
- Popis žiteljstva u Bosni i Hercegovini, 1885, Sarajevo, 1886.
- Popis žiteljstva u Bosni i Hercegovini, 1895, Sarajevo, 1896.
- Popis žiteljstva u Bosni i Hercegovini, 1910, Sarajevo, 1912.
- RZS, Popis stanovništva, domaćinstava – uporedni podaci 1971-1981 za opštine, Statistički bilten 86, Sarajevo, 1982.
- RZS, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova, 1981., Domaćinstva po naseljenim mjestima, Statistički bilten 112, Sarajevo, 1983.
- Statistički godišnjak R BiH, Sarajevo, 1969.
- Statistički godišnjak R BiH, Sarajevo, 1972.
- Statistički godišnjak R BiH, Sarajevo, 1981.
- Statistički godišnjak R BiH, Sarajevo, 1985.
- Statistički godišnjak R BiH, Sarajevo, 1991.
- Savezni zavod za statistiku i evidenciju, Beograd, 1951.
- Ugovor o korištenju novoizgrađene vodovodne mreže Zukići, broj: 1889/99 od 23.11.1999. godine.

Literatura :

- Adem Handžić, Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, Svjetlost, izdavačko preduzeće Sarajevo, 1975.
- Abdulah Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Sarajevo, 1966.

- Đ. Basler, Župa i grad Soli u srednjem vijeku, Dvadeset godina industrijske proizvodnje soli u Tuzli, Tuzla, 1975.
- Dr. Enver Imamović, Porijeklo i pripadnost stanovništva BiH, Sarajevo, 1998.
- Dr. Salih Kulenović, Etnologija sjeveroistočne Bosne, 2, Muzej istočne Bosne, Tuzla, 1995.
- Dr. Salih Kulenović, Gračanica i okolina – antropogeografske i etnološke odlike, Muzej istočne Bosne, Tuzla, 1994.
- Dr. Salih Kulenović, Janja – etnološka monografija, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, knjiga XIV, Tuzla, 1982.
- Drago Vidović, Srednjovjekovni nadgrobni spomenici u okolini Zvornika, Naše starine III, Sarajevo, 1956.
- Dževad Tosunbegović, Gornja Spreča, Prilozi za monografiju sa posebnim osvrtom na prošlost kalesijskog područja, Kalesija, 2007.
- Dževad Tosunbegović - Ibro Huremović, Prnjavor kod Kalesije, Kalesija, 2012.
- Hazim Šabanović, Krajište Isa-bega Ishakovića (zbirni katastarski popis iz 1455), Sarajevo, 1964. godina
- Hazim Šabanović, Bosanski pašaluk, Postanak i upravna podjela, Sarajevo, 1982.
- Hifzija Suljić, Iseljavanje Muslimana iz Užica u Bosnu 1862. godine, Glasnik Rijaseta IZ SFRJ, br.2, Sarajevo, 1991.
- Milenko Filipović, Prilozi etnološkom poznavanju sjeveroistočne Bosne, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Građa, knjiga XVI, Sarajevo 1969.
- Muhamed Omerović - Fuad Halilović, Kalesijsko školstvo u ratu (1992-1995.), Kalesija, 1998.
- Samir Halilović-Mujo Zulić, Kalesija (crtice iz kulturno-historijske prošlosti), Kalesija, 2003.
- Samir Halilović, Novootkrivene nekropole stećaka u Kalesiji, Didaktički putokazi, Časopis za nastavnu teoriju i praksu, broj 48, Zenica, 2008.
- Samir Halilović, Nekropola stećaka Mramorak, Časopis za kulturnu historiju Gornje Spreče, Godina II, broj 2., Kalesija, 2009.
- Samir Halilović, Uređene nekropole stećaka na području Kalesije, Baština sjeveroistočne Bosne, broj 1, Tuzla 2010.
- Samir Halilović, Novoistražena srednjovjekovna nekropola „Groblje“ kod Kalesije, Baština sjeveroistočne Bosne, broj 3, Tuzla, 2010.
- Samir Halilović, Nekropola stećaka – Okruglica (Donje Snagovo), Časopis za kulturnu historiju Gornje Spreče, Godina III, broj 3., Kalesija, 2010/2011.
- Samir Halilović, Običaji oko rođenja djeteta u Zukićima (do sredine XX stoljeća), Časopis „Baština sjeveroistočne Bosne“, broj IV, Tuzla, 2011.
- Samir Halilović, Svadbeni običaji u Zukićima (do kraja XX stoljeća), Časopis „Baština sjeveroistočne Bosne“, broj V, Tuzla, 2012.
- Seudin Muratović - Zehrudin Maslić, Stećci na području općine Živinice, Živinice, 2008.
- Sead Omerbegović, Enver Jukanović, Muhamed Avdić, Vrijeme odluka i otpora – Kalesija 1992 - 1995, Tuzla, 2003.
- Šefik Bešlić, O stećcima u okolini Kalesije, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, knjiga VIII, Tuzla, 1970. Stećci Kataloško-topografski pregled, Sarajevo, 1971. Stećci - kultura i umjetnost, Sarajevo, 1982.
- Šaban Hodžić, Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788. i 1862., Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, knjiga II, Tuzla, 1958.
- V. Radimsky, Arheološke crtice, GZM, VII, 1895.
- Vladislav Skarić, Popis bosanskih spahija 1711. godine, GZM, Sarajevo, 1930.
- T. Dragičević, V. Vuletić – Vukosavljević, Starobosanski natpisi, GZM, VII, Sarajevo, 1981.

Porodice i likovi zavičaja

PRILOG PROUČAVANJU PORODICE ARIFOVIĆ IZ TUTNJEVCA

Sažetak

Ovim radom su obuhvaćeni osnovni podaci o porodici Arifović iz naselja Tutnjevaca kod Srebrenika. Osnovni izvori za pisanje rada su matična knjiga, odnosno Domovnica džemata Špionica koju je vodio matični imam u periodu od 1927-1945. godine, zatim dokumenti austrougarske gruntovnice iz 1887. godine, te porodična predanja kao i kazivanja starijih stanovnika naselja Tutnjevaca. Ovo je prvi rad koji se bavi istraživanjem genealogije ove porodice čime se zapravo stvara podloga za dalja istraživanja ove ali i ostalih porodica koje su nastanjivale naselje Tutnjevaca u prošlosti. Rad sadrži i porodično stablo porodice Arifović kroz četiri generacije.

Ključne riječi: *Arifovići, Tutnjevaca mahala, Jašarević Arif, Hašim, Ahmed(t), porodično stablo.*

Uvod

Prezimeni koja nosimo u Bosni i Hercegovini se javljaju relativno kasno. Etnolozi navode da prezimeni nekada nisu ni postojala, nego smo uz svoje ime nosili i očevo, takozvani patronim, kao bližu odrednicu svog identiteta (npr. Mehmed Husin, Ibrahim Omerov, i sl.). Kasnije su imena očeva pretvarana u prezime (npr. Mehmed Husić, Ibrahim Omerović, i sl.). Tako su izvedena prezimeni po ocu, nekada i po nadimku, a znatno rjeđe po majci.

Ovo nije jedini način nastanka prezimeni jer su ona nastajala i kao ergonimi (prezimeni dobijana po zanimanju nekog od članova porodice, npr. Kovač, Puškar, i sl.), zatim kao toponimi (npr. Zeničan, Tuzlak, Sarajlija, i sl.), ali jeste najčešći način nastanka prezimeni na ovim prostorima. Historičari uvođenje prezimeni za porodice na ovim prostorima vezuju za period austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, od kada su se ustalila tadašnja prihvaćena prezimeni.

Porodica Arifović iz mahale Tutnjevaca predstavlja jednu od desetak porodica koje su nastanjivale ovo malo naselje kroz devetnaesto i dvadeseto stoljeće. Prikupljena građa i predaje ne govore o tome od kada su Arifovići nastanjeni u Tutnjevcu. Za sad imamo samo mogućnost da govorimo o vremenu i okolnostima nastanka ovog prezimeni, dok o precima ove porodice koji nisu nosili ovo prezime a nastanjivali su Tutnjevaca, ne možemo govoriti.

Svoje prezime Arifovići duguju Jašarević Arifu koji je živio u devetnaestom stoljeću u Tutnjevcu i po njegovom imenu sinovi Hašim i Ahmed su prilikom sastavljanja gruntovnice 1887. godine odlučili da se prezivaju, dodajući sufiks -ović na očevo ime, a po svemu sudeći i njihov otac je po očevom imenu bio upisan kao Jašarević (Arif Jašarev – Arif Jašarević). Znači, kada je u pitanju nastanak prezimeni porodice Arifović njega možemo vremenski vezati za kraj devetnaestog stoljeća, odnosno period austrougarske uprave Bosnom i Hercegovinom.

Tutnjevaca

Naselje Tutnjevaca po svom administrativnom ustrojstvu pripada mjesnoj zajednici Centar Špionica i gravitira kao najsjevernije naselje općine Srebrenik. Po svom geografskom položaju nalazi se na obroncima planine Trebave, jednim dijelom naslonjen na lijevu obalu rijeke Tinje koja se ispriječila između Trebave i susjedne Majevice.

U središtu naselja koje se ravnomjerno rasporedilo oko glavnog raskršća „merajke“ u naselju, bila je smještena porodična kuća Arifovića. U ranijem vaktu, tačnije 1910. godine familija Arifović u Tutnjevcu je brojila dvije porodice koje su stanovale u kućama pod rednim brojem 130. i 131. Kuća pod rednim broje 130. u kojoj je stanovao stariji Arifov sin Hašim sa svojom ženom i pet kćeri nije dočekala popis iz 1931. godine. Starješina kuće je preselio na onaj svijet, kćeri se poudale, tako da niko nije ostao da živi u toj kući. Mlađi Arifov sin Ahmed 1927. godine kada je vršen popis nije bio među živima, a njegovo domaćinstvo je vodio njegov sin Ahmet sa svojom višechlanom porodicom.

Stradanja u Drugom svjetskom ratu nisu poštedila ni ovu familiju. Najstariji Ahmetov sin Čamil kao sudionik NOR-a, na samom završetku rata biva mučki ubijen u jednoj zasjedi koja je postavljena prilikom čišćenja terena od domaćih izdajnika. Njegovo ime se nalazi ispisano na zajedničkoj spomen kosturnici stradalim u Drugom svjetskom ratu, koja se nalazi u gradskom parku u Srebreniku.

O životu Arifovića u naselju Tutnjevca svjedoče i nišani koji se nalaze na lokalnom mezarju na sjevernom izlazu iz naselja. Mezarje je novijeg datuma, najvjerovatnije iz treće dekade dvadesetog stoljeća, kada je stavljeno u funkciju. Posljednji koji je iz ove familije ukopan u ovo mezarje je Ahmetov sin Adem 2006. godine.

Nažalost, nadgrobni spomenici umrlih članova ove familije iz devetnaestog i prve polovine dvadesetog stoljeća, koji bi isto tako mogli biti značajan izvor informacija nisu sačuvani, te se trajno gube kao mogući trag za izučavanje ove familije.

Razvoj Arifovića

Prilikom sastavljanja austrougarske gruntovnice 1887. godine, navodi se da su nekretnine koje su pripadale umrlom Jašarević Arifu iz Špionice Turske – Tutnjevca mahale, knjiže na njegove sinove Hašima Arifovića i malodobnog Ahmeda Arifovića. Umrli je posjedovao sljedeće nekretnine: kućište sa kućom na k.č.848 (površine od 700 m²), bašča (šljivik) „Potok“ na k.č.829/1 (površine od 1685 m²), bašča (šljivik) oko kuće na k.č.847/1 (površine od 1000 m²), bašča (šljivik) oko kuće na k.č.847/2 (površine od 350 m²), sve u statusu mulka. Sve navedeno se nalazilo u Tutnjevca mahali.

O životnom rasponu spomenutog Arifa ne možemo precizno govoriti, ali u nekim okvirima se može konstatovati da je rođen prije 1850. godine, a da je umro prije 1887. godine¹.

O Arifovim sinovima imamo nešto više podataka. Njegov stariji sin Hašim je rođen 1867. godine. Bio je u braku sa Ajišom (rođ.Bašić) koja je bila tri godine mlađa od njega i sa njom je stekao pet kćeri: Hasibu udata za Omić-a iz Špionice Turske, Havu (1893), Eminu (1900) udata u Sladnu, Zlatiju i Nazu. Hašim je umro 15.3.1912. godine, a supruga mu Ajiša 1.5.1932. godine.²

Kada je u pitanju drugi Arifov sin Ahmed ili Ahmet koji je 1887. godine bio malodoban, znači imao manje od osamnaest godina, o njemu nemamo puno dostupnim informacija i može se govoriti samo okvirno. Zna se da nije mogao biti rođen prije 1870. godine, niti je bio živ 1927. godine kada je vršen upis u Domovnicu. Isto tako iz Domovnice saznajemo da je bio oženjen sa Hafizom rođ.Čehajić (1870-1942),³ te da je s njom imao četvero djece i to: sina Ahmeta (1892); te kćeri: Hanifu (1892) udata u Sladnu za Sinanović Halila,⁴ Fatimu udata u Babunoviće, i Ajišu (1902) koja je bila udata za Brkić Hasana (1890-1929),⁵ a kasnije nakon njegove smrti se preudala za Hasić (Mujkanov) Rašida iz Tutnjevca mahale.⁶

Većina potomaka iz porodice Arifović potiče preko Ahmeta i Hanife (djev. Ibrišević) rođene 1899. godine, koji su rodili četiri sina i četiri kćeri. Sva djeca Ahmeta i Hanife su rođena

¹ Dokumenti austrougarske Gruntovnice iz 1887.godine, Srebrenik, uložak broj: 46.

² Domovnica džemata Špionica od 1927-1945, str.175.

³ Domovnica, str.176.

⁴ Hanifa je u braku sa Sinanović Halilom rodila troje djece, sinove Muniba (1922) i Džemila (1932), te kćerku Zulu udata za Kopačić Hamida.

⁵ Domovnica, str.1. (Ajiša je sa Hasanom imala dvoje djece: sina Ahmeta (1922) i kćerku Fatimu (1925).

⁶ Domovnica, str.171. (sa Rašidom je Ajiša imala sedmero djece: Ismet (1932), Esma (1935), Rifat (1938), Hava (1939), blizanke Mejru i Fatimu (1942) te Husu (1944).

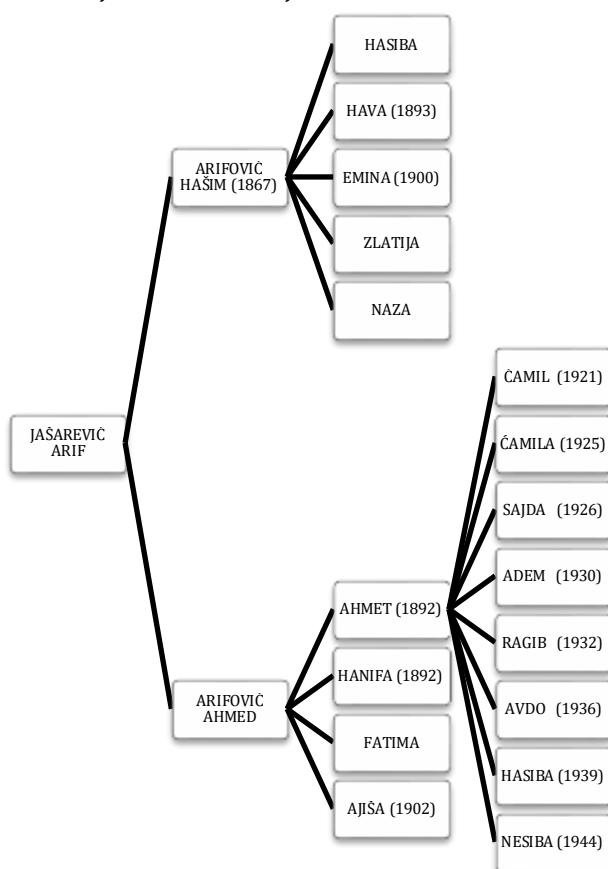
prije Drugog svjetskog rata i to: Ćamil (1921), Ćamila (1925), Sajda (1926), Adem (1930), Ragib (1932), Avdo (1936), Hasiba (1939) i Nesiba (1944)⁷.

Najstariji sin Ćamil je, kao što je već kazano, ubijen u Drugom svjetskom ratu. Ostali sinovi su potražili nafaku kao rudari na Hrvatskom poluotoku Istra. Adem je zaradio penziju kao rudar, Ragib je poginuo relativno mlad, a Avdo poznatiji u narodu po imenu Kadrija je promijenio nekoliko poslova ali se ni na jednom nije zadržao duže vrijeme. U mladosti je pokazivao određeni interes za nogomet i nastupao za nogometni klub „Irac“ iz Špionice.⁸

Kćeri su se udale uglavnom u obližnja mjesta: Ćamila (udata Suljić) i Hasiba (udata Karić) u Ljenobud, Sajda (udata Ćović) u Rapatnicu, Nesiba (udata Ćenanović) u Brčko. Od osmero Ahmetove i Hanifine djece još su u životu dvije namlađe kćeri Hasiba i Nesiba. Hasiba sa mužem Agom živi u porodičnoj kući u Ljenobudu, a Nesiba nakon što je ostala sama, te nakon proživljenih ratnih trauma u toku prethodnog rata u Brčkom, prodaje stan u Brčkom i nastanjuje se u Srebreniku gdje živi u malom stanu u centru Srebrenika.

Porodično stablo

Rodoslov ili porodično stablo familije Arifović iz Tutnjevca koje je predstavljeno u ovom radu obuhvata četiri generacije ove familije. Kada je u pitanju vremenski okvir, ovim porodičnim stablom je obuhvaćen period od sto godina ili konkretnije period od 1845.-1945. godine. Rad na ovom polju nije završen. Daljim istraživanjem, nadam se da će se doći do podataka kojih smo ostali uskraćeni u ovoj fazi istraživanja.

⁷ Ibid.

⁸ Veselčić, N., *Špionica u prošlosti i sadašnjosti*, Lukavac, 2004., str.80.

Zaključak

Genealoško istraživanje familije Arifović iz Tutnjevca pokazuje da je porodično predanje relativno oskudno konkretnim informacijama iako se radi o ne tako davnom prošlom vremenu, i da su podaci do kojih se došlo uz pomoć korištene dokumentacije uglavnom nepoznanica za žive članove ove familije. Usmena predaja koja je ostala sačuvana kod starijih stanovnika Tutnjevca također se doima veoma bljedom i ukazuje na činjenicu da su ne tako davna vremena već pala u zaborav.

Kada su u pitanju pisani izvori činjenica je da administrativna procedura oko pristupa radnoj dokumentaciji koja predstavlja temelj za ovaj vid istraživanja nije nimalo jednostavna i otežava rad na ovom polju. Nadgrobni spomenici iz ranijeg perioda nisu sačuvani i trajno su izgubljeni kao izvor sa kojeg bi se crpile informacija za ovakva i slična istraživanja.

Zbog navedenog smatram da postoji opravdanost ovakvih istraživanja i pisanja radova koji bi tretirali rodoslove porodica, jer bi se u protivnom mogli suočiti sa pojavom gubljenja ličnog i kolektivnog identiteta.

Iako je ovo istraživanje vremenski pratilo familiju Arifović samo do kasnog osmanskog perioda ono bi moglo biti solidna osnova za nastavak istraživanja ove familije kako u domenu daljih istraživanja razvoja ove familije tako i drugih familija koje su živjele na spomenutom lokalitetu.

Izvori i literatura

1. Domovnica džemata Špionica od 1927-1945.
2. Dokumenti austrougarske Gruntovnice iz 1887. godine, Srebrenik.
3. Veselčić, N., *Špionica u prošlosti i sadašnjosti*, Lukavac, 2004.
4. Porodično predanje, intervju sa Arifović (Ćamil) Safetom (udata Demirović), iz Srebrenika, rođena 1942. godine, obavljen 17.7.2014. godine.
5. Porodično predanje, intervju sa Sinanović (Halila) Džemil iz Sladne, rođen 1932.godine, obavljen 25.7.2014. godine
6. Porodično predanje, intervju sa Arifović Ramzom (rođ.Karić) iz Tutnjevca, rođena 1940. godine, obavljen u julu 2014.godine.
7. Intervju sa Čandić (Mehmeda) Beganom iz Tutnjevca, rođen 1947. godine, obavljen u toku mjeseca jula 2014.godine,
8. Intervju sa Karaćević (Fehima) Ahmetom iz Tutnjevca, rođen 1938. godine, obavljen u mjesecu julu 2014. godine,
9. Natpisi sa nišana – nadgrobni spomenika.

PRILOG PROUČAVANJU BAJREKTAREVIĆA IZ ŠPIONICE DONJE

Sažetak

U ovome radu donosimo neke podatke o porodici Bajrektarević koji su vezani za Srebrenik i njegovo predgrađe - naselje Špionicu Donju. Posebnu pažnju smo obratili na zanimljivu usmenu tradiciju porodice Bajrektarevića koju je putem usmenog predanja izrekao najstariji član spomenute porodice Bešlaga Bajrektarević. Hadžija Bešlaga Bajrektarević je rođen davne 1927., i unatoč svojoj dubokoj starosti prisjeća se pojedinih predanja iz svoje mladosti, koje je odlučio ostaviti u amanet narednim generacijama Bajrektarevića.

Dokumenti i porodično predanje Bajrektareviće vežu za zaseoke Hodžići i Mahala u naselju Špionica Donja, općina Srebrenik. Potrebno je spomenuti da nije otkriven korijen koji je doveo do određenih deformacija u prezimenu „Bajrektarević“, što je uslovilo pojavu prezimena Bajraktarević i Barjaktarević na spomenutom prostoru.

Ovdje možemo uslovno pretpostaviti da se radi o određenim nesporazumima pri unošenju prezimena u domovnicu i gruntovne knjige a što ostaje predmetom istraživanja u narednom periodu.

Ključne riječi: *Bajrektarevići, Špionica Donja, Mahala, Hadži Bešlaga Bajrektarević, Bajrektor, Zobovski knez, špionjačke vodenice, Kladanj, Bukovica.*

Uvod

Jedna od mnogobrojnih srebreničkih familija su Bajrektarevići, korijenom vezani za naselje Špionicu Donju i njene zaseoke Hodžići i Mahala. Prema porodičnom predanju, prenošenom s koljena na koljeno kroz mnoge generacije ove familije, najstariji predak Bajrektarevića se zvao Bajrektor, koji je usmenom tradicijom upamćen kao posjednik i osoba visokog ugleda, što možemo vidjeti iz predanja hadžije Bešlage Bajrektarevića u nastavku teksta.

Mladi Bajrektor i Zobovski knez

Hadži Bešlaga Bajrektarević, najstariji živi član Bajrektarevića, kroz pripovijedanje navodi kako je usmenim predanjem sačuvano sjećanje na Bajrektara, rodonačelnika ove familije, koji je „jednog dana čuvao goveda u Majeveci i pri povratku kući naišao na trešnju“ čijim plodovima nije mogao odoljeti. U međuvremenu, dok je uživao u trešnjama, njegova goveda su otišla dalje putem i ušla u „knezovu njivu“¹ u kojoj su vrijedno radili kopači pri obradi knezovog žita. Kasno primijetivši da su goveda ušla u knezov posjed i pri tome prouzročila manju štetu na usjevima, Bajrektor je odlučio da ne protivrijeći knezu njegovom prijetecem monologu - „Ti si

¹ Knez je bila titula za seoskog stariješinu pravoslavnog etnosa koje je naseljavalo Zobovo brdo u samom podnožju Majevice; u neposrednom susjedstvu današnjeg zaseoka Hodžići i Mahala u Špionici Donjoj. Kroz dalje pripovijedanje, Hadži Bešlaga Bajrektarević navodi da je titula kneza bila jednaka tituli „muhtara“ koju je nosio stariješina u selu bošnjačkog etnosa.

Bajrektor, tebe se svako boji, e pa, ja ne! I dalje, on mu je nagovorio a Bajrektor je samo strpljivo ćutio (...)“².

U jesen „u Bajrektara je bilo trides't žetelica i Hasan Karić došao je sa tovarom konja Bajrektaru iz špionjačke vodenice“. Pri rastovaru konja, Bajrektor je upitao Hasana da li je ostao neko u špionjačkoj vodenici, a on mu odgovori „ostao je zobovački knez“ a Bajrektor mu reče „to si meni rekao i nemoj više nikome“.

Poslije razgovora sa Hasanom Karićem, Bajrektor je otišao do žetelica kojima je tokom objeda (večere) rekao „da se ne rasipaju“ i da ostanu, dok on malo prilegne jer se ne osjeća dobro; nakon toga, on se „ukrao do čardaka, uzeo pušku i konja, te zaputio se u špionjačku vodenicu“, sa očitim motivom da se osveti knezu za uvrede koje mu je izrekao zbog manje štete koju su nanijela njegova goveda usjevima u knezovom posjedu. Pri dolasku u vodenicu, zatekao je „kneza kako zagoni brkove pri vatri“; i kroz manji otvor u vodenici „pušku nagodi i kaže mu – zini more, ispast će ti oči!“, te opali iz puške i usmrti zobovačkog kneza.

Nakon toga „poleti nazad žetelicama, te zateče ih kako igraju (...)“ i slavlje je potrajalo do iza ponoći. Sutradan, po selu kružile su priče o smrti zobovačkog kneza i glasine o sukobu koji je imao sa Bajrektorom, što ga je učinilo glavnim osumnjičenim za knezovo ubistvo, međutim oslobođen je krivnje jer je imao svjedoke sa kojima je proveo noć.

Bajrektorov mezar

Drugo interesantno predanje se odnosi na smrt rodonačelnika Bajrektarevića. Jednom prilikom Bajraktar je bio zadužen da dostavi porez u Sarajevo. Krenuo je „pješe na put sa Hasanom Hasićem“.

Kada su stigli do Kladnja, Bajraktar upita za prečicu, i seljani mu rekoše da „može prečicom preko Bukovice planine ali put nije siguran radi bande“. Unatoč upozorenju, Bajraktar i Hasan se zaputiše preko Bukovice, međutim, „nasred puta ih dočeka barikada sa banditima koji povikaše da im ostavi to što nosi ili će pucati na njega“. Bajraktar ne posluša upozorenje i „banditi otvoriše paljbu a Hasan uteče (...)“.

Dalje, Hadži Bešlaga pripovijeda razloge zbog kojih olovo nije moglo nanijeti veliku štetu Bajrektaru; naime, „četrdeset dana uzastopno Bajraktar je uzimao abdest i sabah klanjao na vodi Haćinkuši“ i „četrdeseti dan vila ga zadoji i reče mu da će mu ispuniti jednu želju“. On je tom prilikom tražio da „ne može umrijeti od olova“ što mu je ona i ispunila.

Ubijen je tek „kad bandit povika da mu olovo naštetit ne može i da puške napune metalnim šiljcima“ što ga je naposljetku ubilo. Mezar na Bukovici, gdje je sahranjen, i danas nosi naziv „Bajrektarev mezar“.

U Kladnju ima neki Bajraktarov mezar, ali se ne zna jeli u vezi sa prethodnim.

Zaključak

Kako vidimo za familiju Bajrektarević iz Špionice Donje kod Srebrenika vezana su dva interesantna predanja. Svakako, daljim istraživanjem se mogu događaji vezani za njih preciznije staviti u historijski kontekst i mogu poslužiti u detaljnijim istraživanjima navedene familije.

² Usmeno predanje Hadži Bešlage Bajrektarevića; 12. maj 2014.; dalje, tekst označen sa znacima navoda, odnosi se na abstrakt iz priče pripovjedača u sklopu intervjua obavljenog 12. maja 2014.

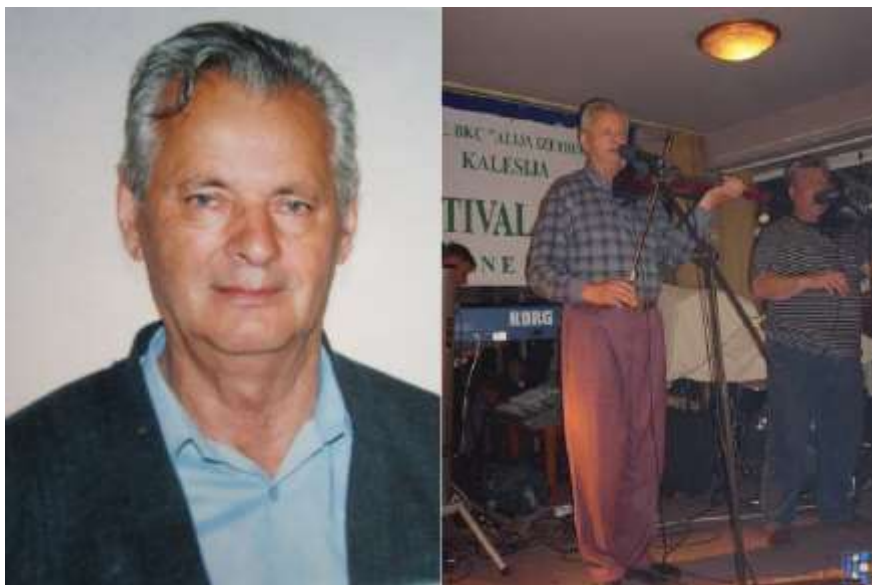
VRATIT ĆE SE IBRO KADA ŽITO BUDE ZRELO

Ljeto 1937. godine bilo je rodno i mirisalo na pune tavane hrane. Te godine je, od oca Ibrišima (1892-1977.), (iste godine kada i Ibrišim, je u Kumrovcu, u Hrvatskom Zagorju rođen Josip Broz), i majke Mine (1900-1978.), kao deseto od dvanestero djece, u naselju Palavre, m. z. Prnjavor rođen Hasan Šabanović. Godinu dana ranije umro je sin Ibrišima i Mine koji se takođe zvao Hasan. Zabilježeno je tek toliko da je umro mlad. Vjerovatno zbog toga su i drugom djetetu dali isto ime. Ovaj je bio žilav, jak, nije se dao, i preživio je.

Te godine je porasla trava u njivama Šabanovića u Brkićima, bilo je dosta koševine i sijena za stoku; ali nije samo trava, posijano je dosta, još više je rodilo i bilo je puno posla oko skidanja ljetine sa njiva. Nahratio se i fazan i zec, i srna i vjeverica. Nekada je iznad Palavra živjelo selo koje se zvalo Brkići. Danas tom selu više nema traga, ostala je tek priča onima koji hoće da čuju i izvori sa vodom ako tim putem naiđe ko žedan. Selo su odnijele bolesti i ratovi. Ta oblast se i danas, baš zbog toga sela naziva Brkići. Djeca su pomagala odraslima u seoskim poslovima. Valjalo je nahraniti stoku, samljeti u vodenici žito i pšenicu, dovući sa volovima drva iz planine Majevica. Ostajalo je malo vremena za igru i zabavu. Ibrišim je imao dosta stoke, konje, volove, krave, čitav život je živio na selu, od poljoprivrede, a to nije bio nimalo lagan život, valjalo je zapeti i oznojiti se. Drugačija vremena su to bila, u pušnici se sušile kruške i jabuke, na guvnu se vrhla pšenica, na tavanu sušili orasi i suho meso. Od dvanestero djece preživjelo je samo četvero. Jedna umrla od bolesti, druga poginula u ratu...

Hasan je djetinjstvo proveo čuvajući stoku po Brkićima, kupajući se u riječici koja protiče kroz Palavre, slušajući usmene, narodne priče od svoga oca i drugih starih Palavrana. Dosta rano je počeo pomagati ocu u izradi zemljanih peći, kasnije i limenih (tzv. Fijaker peći), ali i drvenih, volovskih kola, pa je izrastao u vrsnog zanatliju koji je rukom mogao napraviti sve što je trebalo. Pravio sebi, ali i drugima... Drvo se u rukama Hasana Š. pretvaralo u ono što je on htio da bude. Nekako sa izradom drvenih kola i točkova, počeo je, polahko i stidljivo, krijući od oca da pravi violinu i šargiju. Bit će da je tišina u njivama Brkića kod Hase istančala želju da zasvira i zapjeva. Godinama se ta želja uobličavala i sazrijevala.

Hasan se oženio negdje 1956. godine Ćimom Huremović iz Donjeg Hrasna. Već tada je pomalo svirao violinu, šargiju i svirale. U školi u Kalesiji je završio tzv. Malu maturu kao prva poslijeratna generacija učenika, mada je bio malo stariji od ostale djece koja su tada kretala u školu. Jednom je od trešnjeva drveta počeo dubiti kutlaču za šargiju, radeći na njoj strpljivo i dugo. Bio je pri kraju s radom. Valja napomenuti da se Hasanov otac Ibrišim stalno protivio njegovoj želji za svirkom i muzikom. Kao čovjeku sa sela njemu je bilo najbitnije da se posije, uzore, pokupi, dovuku drva... Hasan je sve to radio ali se ni svirke nije odricao. U svojim počecima Haso je prvo posuđivao skromnu violinicu a kasnije je i kupio. Svirao je u nekom selu oko Sapne i tada donio prve novce zarađene od svirke i dao ih ocu. Ibrišim je tek tada vidio da to nije samo puko gubljenje vremena nego da bi se od toga moglo nešto i zaraditi, a da se ne ore zemlja. Uzeo je, da pripomogne Hasanu i završi posao oko one kutlače za šargiju. Dubeći prosjekom (ručno), dug i strpljivi posao brzo bi upropašten jer je pod Ibrišimovom nesigurnom rukom kutlača pukla na pola.

Slika 1. Hasan Šabanović, zvani Šabanija

Najveći broj tekstova koje je izvodila Izvorna grupa Kalesijska trojka, pisao je Haso koji je imao damar za rime i talenat da seoski život i ambijent pretaka u pjesmu. U pravilu se podosta služio i uobličavanjem usmene narodne poezije u pjevljive melodije. Zabilježimo i podatak da je Haso zaista išao ispred svoga vremena i ambijenta u kojem je živio. Naime, prvi u selu je kupio gramofon i to nakon snimanja prve singl ploče, a među prvima u općini je provozao i automobil (u to vrijeme je iz Srbije dotjerao novog fiću kojeg je kupio za honorar od ploče)...

Šezdesete su curile punom parom. Valjalo je imati Monografiju mjesta da bi u njega došla državna radio televizija. Nekako je tadašnja vlast skrpila monografiju najnerazvijenije opštine. Čulo se da je samo Šipovo u Jajcu Kalesiji iza leđa. Čime su se mogli pohvaliti i šta zabilježiti nije jasno. Ta knjiga nije dugo poživjela, pojelo je vrijeme. Najpopularnija emisija toga doba Selu u pohode. Ime voditelja ostalo u ušima godinama poslije, Zlatko Prlenda. A u okviru emisije i takmičenje.

Talenat kod seoskog svijeta nije se mogao ispoljiti kroz školu jer u školu je rijetko ko mogao ići, ali je, ko rijeka kroz zemlju pronalazio najčudnije puteve. Čuli oni iz Sarajeva da se kraj rijeke Spreče zna lijepo zapjevati i zasvirati, pa organizovali i takmičenje. Samouki svirači udaraju u tamburu i pjesmom pozdravljaju goste. Među one koje su svi zaboravili stiglo malo čudo. Bio je to doživljaj za pamćenje. Sviralo se i pjevalo, na trenutak se učinilo da to nije kraj svijeta koji nikoga ne interesuje. Grupa Kalesijska trojka pobijedila je na takmičenju sa pjesmom Kad lbro pođe zemlju da brani. Violinu je svirao i svoju pjesmu otpjevao Haso. Nagrada, snimanje singl ploče u studiju u Sarajevu.

Jednom prilikom, dok su u studiju snimali nove pjesme, tu se zatekli i uvaženi kompozitori Arsen Dedić i Kornelije Kovač. Gledaju kompozitori kako Kalesijska trojka snima pjesme, svira i pjeva bez ikakvih nota i pomagala, pa se čudom ne mogu načuditi kako ti ljudi zapamte muziku i ritam koji sviraju. Priča o Kalesijskoj trojci, je krenula i više ništa je nije moglo zaustaviti. Podsjećanja radi krenut ćemo od prvog albuma, prvih pjesama i ulaska u studio.

Kad Ibro pođe zemlju da brani

Kad Ibro pođe zemlju da brani,
ko li će tebe majko da hrani?
Nek te hrane mile seje,
ne pogledaj majko mene,
neću se vratiti', borbu napustiti'

Vrati se Ibro, žito je zrelo..
Neka, neka, nek je zrelo,
neka žito bere selo,
neću se vratiti', borbu napustiti'

Vrati se Ibro, dijete ti plače..
Neka, neka, neka plače,
nek ga majka ljulja jače,
neću se vratiti', borbu napustiti'

Vrati se Ibro, sestra te klete..
Neka, neka, neka klete,
oko mene kugle lete,
neću se vratiti', borbu napustiti'

Vrati se Ibro, draga te voli..
Neka, neka, kad me voli,
nek se za me Bogu moli,
neću se vratiti', borbu napustiti'

Hasan Šabanović, Ramo Novačinović i Šaban Salkić činili su Kalesijsku trojku, proslavljenu izvornu grupu čiju popularnost je rijetko ko iz te branše dostigao. Valja spomenuti da je Šabana, dosta kasnije, zamijenio Bekto Kahrmanović.

Slika 2. Kalesijska trojka (Hasan Šabanović, Ramo Novačinović i Šaban Salkić)

Muziku su vjerovatno gradili zajedno uz pjesmu kako su znali i umjeli, a tekstove je uglavnom pisao Hasan, kako i na koji način, obzirom da nije imao nikakvo muzičko obrazovanje nego je bio samouk to samo on zna. Učio je po sluhu, slušajući kako to rade drugi svirači violine.

U tome mu je kasnije pomogao najviše Mujo Smajlović iz Miljanovaca. Prije svega štimanje violine i načine sviranja. Prvi put su u studio ušli krajem šezdesetih godina i snimili pjesme: Kad Ibro pođe zemlju da brani i Sastale se i Spreča i Jala (ta ploča je prodana u više od 100 hiljada primjeraka). Bilo je to vrijeme singl ploča, vrijeme kada snimiti nije mogao svako. Te pjesme i ta vrsta muzike postigle su dosta više nego što je bilo ko to mogao očekivati.

Tako je došlo do toga da se za nerazvijenu Kalesiju čuje i pročuje po izvornoj muzici, od Ljubljane i Splita pa do Kumanova...Uistinu je od zarađenog novca od te prve singlice Hasan Šabanija kupio novog fiću, a fićo je u to vrijeme bio drugačije gledan i cijenjen nego danas. Uopće su to bila druga vremena koja, bojim se ova današnja generacija teško može razumjeti.

Pjesma Kad Ibro pođe zemlju da brani, u neko doba je, bez ikakve namjere izvođača postala i politički problem ali bila i kratko zabranjena. Kažu da se kupovala i lomila na licu mjesta kao znak protesta. Naime, srpsko stanovništvo doline Spreče je pjesmu povezalo sa onim što se događalo u Drugom sv. ratu i Ibrom Ferizovićem, legionarom sa prostora Živinica. Govorilo se da se tom pjesmom priziva Ibro, ali to nije imalo nikakve veze sa pjesmom tako da je, politički skandal ubrzo procjenjen kao neosnovan a pjesma je nastavila da živi.

Trojka je svirala po sijelima, prelima, pilavima, vašarima, na svadbama... po svim mjestima, i lakše je nabrojati gdje nije nego gdje jeste... Snimili su 12 ploča, svaka se i danas sluša od strane onih koji tu vrstu muzike vole.

Zbog Hasana i Kalesijske trojke u Kalesiju je svake godine dolazio i klasik bh književnosti rahmetli Nedžad Ibrišimović, da uživa u etno melosu i sluša pravu, izvornu muziku. Jednom sam mu, na njegovu molbu zapisao tekst pjesme Kad Ibro pođe zemlju da brani, koju sam počesto bez vidljivog razloga nazivao pogrešno Vрати se Ibro žito je zrelo, a on je konstatovao da je to prava poezija toga vremena. Haso mi je pričao kako su svirali u nekom zborničkom selu (Zabuđe), a onda, nekon svirke spavali kod nekog domaćina. Oka nisu sklopili jer je iz podruma dopiralo njištanje konja i udaranje kopita. Kada su ustali, oteklih očiju upitaju domaćina zbog čega drži te konje u kući pa se od njih ne može spavati. Odvede ih domaćin u taj podrum a tamo nema ništa, samo mrak i pocrnjele grede. Tako je to od kad sam izgradio kuću, čuju se konji a konja nigdje, mi smo već svikli, samo se gosti ponekad uplaše... Stotine priča može ispričati Hasan Šabanija sa tih svirki, o ljudima, o čudima o svemu... Hasao je zapisao dosta narodnih pjesama koje se više nigdje ne mogu pronaći ni pročitati, a vala bi se od svega toga uz priču o Kalesijskoj trojci mogla načiniti dobra knjiga, mogla bi ali je pitanje šta će s tim biti...

Hasan Šabanija je čovjek u godinama, još se drži i još ponešto odsvira kad ga zamole... Priča o Kalesijskoj trojci, o muzici i pjesmama koje su stvarali samouki, talentovani muzičari traje, sviđalo se to nekome ili ne...

Pažljivo je potpisnik ovih redova slušao priče Hasana Šabanije. Taj je uvijek imao neku interesantnu temu za ispričati. Ponekad je ta priča praćena sa olovkom u ruci a ponekad nije. Te bilješke su, kasnije poslužile kao skice za neke priče, a neke od tih skica su ostale nedovršene. Donosim ih ovdje sa minimalnim korekcijama, ne bi li unijele dah i život u tekst o vremenu i ljudima.

Ne zna otkud mu to pade na pamet al' sjeti se Jusufa. Jusuf je bio odnekud od Sapne i u selo dolazio da radi kod ljudi u najmu. Bio dobar radnik, radio k'o sebi nimalo se ne štedeći i ne bježeći od posla pa ga ljudi i tražili. Kad niko drugi nije imao posla Jusuf je imao. Bio je jak i izdržljiv al' potanak s pameću, Bog se valjda pobrine pa to dvoje rijetko objedini. Nije bio budala, al' daleko i od pametnoga, pa ga pitali za savjet samo onda kada su htjeli da se našale jer njegove savjete niko nije uzimao za ozbiljno.

Jednom ga pitali: - Jusufe, gdje ima najviše četnika? s namjerom da predahnu od posla i nasmiju se.

- Najviše ih vala ima u narodnom Odboru u Požarnici, reče Jusuf a oni što su pitali se zagledaše.
- De ti pazi šta pričaš, da te ko drugi ne čuje, pa bi i zatvora mogao zaglaviti.
- Vi pitali, ja rek'o, fertik.

Do Narodne vlasti u Požarnici nikada nisu stigle Jusufove riječi, jer da jesu, Jusuf više nikada ne bi dolazio u najam u naše selo, odvelo bi ga u po noći k'o što je i druge odvodilo. Nije prošlo mnogo, a krenula neka revizija i Komunisti se počeli međusobno pretresati i sumnjati u svakoga. Vele da su baš u Odboru, u Požarnici pohapsili najviše četnika koji su preko noć umjesto kokarde na šubaru metnuli zvijezdu. Nikad se nije saznalo ko ih izdade i posla po zatvorila, a tek su mislili da su se lijepo udomili u Narodnoj vlasti. Tako je blesavi Jusuf jedini ispao pametan a svi ostali pametnjakovići koji su mu se smijali skontali koliko su blesaviji od Jusufa. Ili nisu ništa skontali; čovjek ti vazda za sebe voli misliti da je pametniji nego što jeste i niko ga ne može ubijediti u drugo. Ne zna otkud mu to pade na pamet. Meha reče da nije znao da su nam tolike šume, u njih četnici ušli četrdeset pete a danas eto izlaze, pa mora da ga to podsjetilo na Jusufa i na one što su se krili po Odboru dok Narodna vlast kroz gusto sito ne prosija i svoje redove. Meha zna da je Haso svirao. Prije se imalo dosta stoke pa djeca po vazdan na njivi, po planini, gdje god ima ispaše. Tako je on hodajući za kravama u dokolici pravio tambure. Bacao jer nisu valjale i pravio druge. U neko doba i napravio. Udar'o u one strune od konjskog repa i trg'o ih nazor, pa nešto i naučio.

Mislio da je naučio jer se ostalim čobanima sviđalo kad on zasvira i kad god bi se sastavili njemu bi se i kad mu je najmanje bilo do svirke trpala tambura u ruke. A da ništa o sviranju ne zna, vidio je kad je zavirio u taj svijet samoukih svirača i čuo druge koliko znaju i kako dobro sviraju.

Nikada se više neće ponoviti te godine, mislio je Haso dok je za stolom pio kafu. Kako vrijeme odmiče sa ženom Rahimom gotovo da i ne priča, nema se više šta reći, u braku su više od pedeset, a nakon toliko godina čovjek i žena su rod rođeni. Sa jednog prijede na drugo, što drugo misli to ono zna bez riječi. Nedjeljom su na radio stanicama puštali tu muziku, pa bi se, među mnoštvom novih provukla i neka njegova pjesma, iz onih vremena. To vrijeme, kome danas mnogi imaju primjedb u njemu je dalo sve, ili je i mladost davala da se starost u miru ostaruje. Svirali su negdje oko Cerske, hoće li biti u Pobuđu...

Zvalo ih na sve strane, više su morali odbiti nego što su prihvatili jer se nisu mogli rascijepiti pa sve pozive odjednom prihvatiti. Taj pilav su izdržali na nogama, tri dana i tri noći gudalom po žicama i glasom u Cerske šume. Kad bi se vrijeme moglo vratiti, tri ondašnja dana bila bi ko devet ovih danas, brzih, tankih, nikakvih, i ne uzmeš violinu u ruke, a ono dan prošao. Od volova i pluga ga je odvojila muzika, odvojila i sačuvala. Ono čime je, u seoskoj dokonosti, dok je čuvao krave u planini, kratio vrijeme, uljepšalo mu život.

Ostale su skice kojima valjda nije bilo vrijeme da budu iskorištene dok nije došlo do ovoga teksta. Ne znam je li priča barem malo upotpunila vrijeme u kojem je živio i svirao Hasan Šabanija i Kalesijska trojka, ali ja pričom volim da govorim računajući da priča najbolje oživi ono što je mrtvo...

Jednog sunčanog aprila 2014. iscurilo je vrijeme. Vijest se, ko blagi proljetni vjetroć, od usta do usta proširila. Otišao Haso. Preselio na bolje mjesto. Ustao i tog jutra kao i ranijih. Malo ga boluckala glava. Nije osjećao lijevu stranu zbog nedavno predeveranog moždanog udara. Tako to godine donesu sve što mladost ne primjećuje. Doručkovao, i tek sjeo pod golo grožđe da popije kahvu. Treći fildžan nije dotakao. Prevrnuo se, klonuo. Sunce se igralo po njegovom licu iz kojeg je nestalo boje. Isteklo je vrijeme koje je Hasi dato i on je smireno otišao.

Došli ljudi da ga isprate. Kod nas se ne kaže uzalud za onoga ko je umro Preselio, puno toga je stalo u tu jednu, nimalo bezazlenu riječ. U dvorištu komšije, i prijatelji, znani i ne znani izjavljuju saučešće sinovima: Fadilu, Aliji, Jusufu i kćerima Fadili i Tahiri, a po granama obližnjeg šumarka prelijeću jata grlica.

Javna ustanova Bosanski kulturni centar "Alija Izetbegović" Kalesija već desetak godina organizuje Festival izvorne muzike. Taj događaj pomalo prerasta u tradicionalni. Namjera je da se uobliči kao jedinstveni, multietnički festival koji okuplja grupe iz cijele Bosne i Hercegovine. Cilj mu je da sačuva i njeguje tradiciju pjevanja izvorne pjesme. Kalesija je prepoznatljiva po izvornom melosu, a izvorna muzika je postala i dio kulturne baštine Sjeveroistočne Bosne. Vrlo je vjerovatno da ovaj festival ponese ime Hasana Šabanovića, a najavljena je i izrada Monografije Izvornog melosa...

P.S.

Informacije radi, muzička žica u porodici Šabanović nije prekinuta sa Hasanim odlaskom. Ona je podebljana i potvrđena još za njegova života, pretočena doduše u drugačije muzičke žanrove. Najmlađi sin Jusuf svira violinu i šargiju za svoju dušu i urijetko, ali zna svirati.

Hasanov sin Alija osamdesetih je, kao lider prvog rok benda u Kalesiji snimio ploču. Rat je učinio svoje i bend Kamena glava odavno nije skupa. Život ih je odveo na neke druge strane ali se svirke za svoju dušu ni jedan od njih nije odrekao.

Alijin sin, a Hasanov unuk Dino Šabanović, u Švicarskoj je osnovao bend Stuck in traffic (Gužva u prometu). On je autor tekstova i muzike bazirane na onome što se u Jugoslaviji slušalo osamdesetih godina. Nedavno je Stuck in traffic snimio prvi album u studiju u Sarajevu i promocija tog albuma se očekuje početkom godine.

Muzička linija koju je na neki način u sebi pronašao Hasan Šabanović davnih godina tako nastavlja živjeti u nekom drugom obliku, a njeni rezultati su pjesme i muzika mlađih generacija.

Izvori:

- Alija Šabanović – Kroz Palavre, moja priča (autorsko izdanje 2008. God.)
- <http://www.kalesija.info/preminuo-hasan-sabanovic-clan-kalesijske-trojke/>
- <http://www.kalesija.info/kalesijska-trojka-legende-izvorne-muzike/>
- Mr. sc. Rusmir Djedović – Kad Ibro pođe zemlju da brani (Gračanički glasnik)

Naslijeđe - Baština

GRADITELJSKA OSTAVŠTINA ITALIJANA CORDIGNANO I CANDOTTI U TUZLI

Sažetak

Cordignano i Candotti su građevinski poduzetnici, porijeklom Italijani, koji su za vrijeme Austro-Ugarske vladavine projektovali i izgradili značajan broj državnih i privatnih građevinskih objekata u gradu Tuzli. Objekti, građeni u stilu romantizma i neoromanse, oslikavali su raskoš ornamentike i novi način življenja koji je iniciran uspostavom Austro-Ugarske uprave u Bosni i Hercegovini. Tuzla je smatrana centrom Sjevero-istočne Bosne i mjesto najbliže granici carstva prema Srbiji. Zato su područje Tuzle počeli intenzivno naseljavati stanovnici prostora Europe koji su bili dio Monarhije, pa su tako i stručnjaci građevinske struke došli u Tuzlu da bi gradili zgrade različitih namjena, za potrebe carevine i stanovništva. Osnovana je tuzlanska kompanije "Cordignano i Candotti" koja se nametnula sposobnošću kvalitetne i brze gradnje, a vlasnici su bili građevinski poduzetnici Cordignano i Candotti. Svoje prisustvo u Tuzli obilježili su od 1889. godine projektovanjem i izgradnjom Velike Gimnazije u Donjoj Tuzli (Tuzli), izgradnjom Okružne pošte, Katoličke crkve, Trgovačke akademije, niza stambeno-poslovnih objekata u centru Tuzle, dogradnjom samostana u Plehanu, gradnjom kuća za vlastite potrebe i za privatne potrebe drugih uticajnih ličnosti tog vremena koje su djelovale u Tuzli.

Ključne riječi: *Cordignano, Candotti, Austro-Ugarska, arhitektura, Tuzla*

Abstract

Cordignano and Candotti are Italians in origin civil engineering entrepreneurs who designed and built significant number of government and private building in Tuzla during Austria-Hungarian empire. The buildings are built in romantic and neoromanses styles, and represent the grandeur of ornaments and new living styles initiated by appearance of Austria-Hungarian empire in Bosnia and Herzegovina. Tuzla was considered as the center of North-east Bosnia and Herzegovina, and the locality closest to the empire's border towards Serbia. This causes intensive movement of citizens from the Europe, the parts of the Monarchy, and among them masters for construction and civil engineering works. Those masters were invited to build buildings for various purposes, for government and citizens needs. Established construction company "Cordignano and Candotti", owned by Tuzla civil engineering entrepreneurs Cordignano and Candotti, was imposed by their quality and speedy dynamics of works. Their presence in Tuzla they remarked by designing and building Grand gymnasium in Donja Tuzla (Tuzla), County post office, Catholic church, Trade academy – school, and a number of building for combined business and private purposes. They upgrade the monastery in Plehan near Derventa, build own family houses, and houses for important persons in Tuzla during that time.

Key words: *Cordignano, Candotti, Austria-Hungaria, architecture, Tuzla*

Uvod

Karakteristika italijanskog graditeljstva u Tuzli započinje krajem 1878. godine dolaskom italijanskih obitelji, posebno sa prostora regije Trento, na područje Tuzle i okolnih mjesta (Simin Han, Kiseljak). Organizovano naseljavanje Italijana, zajedno sa obiteljima drugih nacija koje su bile pod Austro-Ugarskom upravom, odvijalo se u nekoliko faza, a najveći broj dolazaka datira do 1911. godine. Italijani su donijeli određena znanja i kulturu iz svojih krajeva, a najznačajnije su vještine zidanja i gradnje javnih, vjerskih i privatnih objekata, tunela, mostova, željeznice, klesanja kamena, proizvodnje opeke, savremenog načina obrade drveta, savremenog načina bavljenja poljoprivredom, itd. Doseljeni Italijani iz provincije Trento donijeli su i nove stilove građenja kuća u kojima se i potkrovlje koristilo kao stambeni prostor, zatim su prvi u Tuzlu donijeli umijeće zidanja dimnjaka, zbog čega su trentinski zidari bili jako cijenjeni i traženi u gradu Tuzla.

U cilju efikasne urbanizacije gradova u kojima je Austro-Ugarska imala politički, privredni, vojni ili kulturni interes, austrijski Car je 1880. godine potvrdio Zakon o gradnji, kojim su svi građani koji su željeli graditi novi objekat bili oslobođeni poreza na kuću od 20 do 30 godina, a za adaptaciju postojećih objekata vlasnici su bili oslobođeni poreza od pet do 15 godina (u zavisnosti od veličine adaptacije). Zakonom je bilo definisano da su lokalne vlasti bile ovlaštene da izdaju dozvole, a graditelji su morali imati precizne arhitektonske planove. Građevine se nisu mogle graditi direktno na ulicama, a zakonom je bila propisana visina stropova, debljina zidova, kao i materijali od kojih će zgrade biti pravljene. Umjesto ćerpiča i ceremide, nova vlast nametnula je korištenje novih materijala za građenje, pa su prvi put u upotrebi materijali opeka, crijep i beton. Tako su i građevinski poduzetnici Cordignano i Candotti koristili opeku (slika 1.) i eternit (kvadratne azbestcementne ploče - slika 2.) ili falcovani crijep u gradnji objekata, a fasade se bile dekorisane potkovičastim lukovima, horizontalnim linijama eksterijera, a često i lukovičastim kupolama, prikazano na slici 3.

Slika 1. Detalj zidova građenih punom opekom (objekat Stare pošte)

Slika 2. Detalj krova na jednoj od dvije kuće blizanke na Golom brijegu

Slika 3. Detalji fasada na zgradama u centru grada Tuzle

Arhitektonski stilovi na prostorima Bosne i Hercegovine

Austro-Ugarska je bila birokratska i militantna država s ogromnim aparatom koji je trebalo negdje smjestiti, a bile su potrebne i zgrade za stanovanje. Masovnija izgradnja objekata počinje sredinom osamdesetih godina 19. stoljeća, paralelno sa gradnjom puteva i željeznica, kada na prostore Bosne i Hercegovine, pa tako i Tuzle, počinju stizati arhitekte i građevinski stručnjaci. Najpoznatija graditeljska imena u tom periodu su Josip Vančaš, Karlo Paržik, Karl Panek, Hans Njemaček, Aleksander Wittek, Ludwig Huber, koji su ostavili svoj pečat u arhitekturi tog doba, posebno u Sarajevu i Banja Luci. Razvoj arhitekture u Tuzli karakteriše se djelovanjem italijanskih i čeških majstora, od kojih posebno mjesto zauzimaju Italijani iz obitelji Cordignano i Candotti, a doprinos u razvoju graditeljstva ostvarili su i graditelji iz obitelji Gojo i Bancher.

U periodu Austro-Ugarske uprave, arhitekte su gradili objekte u pseudomaurskom stilu, stilu secesije, romantizma i neoromanse. U pseudomaurskom stilu rađena je većina objekata što ih je u Sarajevu ostavila Austro-Ugarska vlast, a taj stil je ostao kao sinonim za Austro-Ugarski period u BiH tj. zaštitni znak tog vremena. Formalne karakteristike najčešće ubrajaju potkovičaste lukove, ornamentiku u štuku, lukovičaste kupole i dekoraciju horizontalnih linija eksterijera u karakterističnim bojama.

Poseban stil gradnje tog vremena je bio bosanski slog. Pojedini Austro-Ugarski arhitekti nastojali su da izgrade arhitektonski stil po uzoru na autohtonu orijentalnu stambenu arhitekturu. Ovaj stil se odlikuje stilskim izgledom starih bosanskih turskih kuća, a prema proporcijama pripada Austro-Ugarskom naslijeđu.

Vančaš je gradio Sarajevsku katedralu 1884-1889. godine u ranogotskom stilu s elementima neoromanike, a katedrala će postati uzor za ostale crkve koje će se graditi u tom vremenu, pa tako i za crkvu u Tuzli.

Gotovo 80 posto zgrada iz vremena Austro-Ugarske koriste se i danas i mogu se vidjeti u svim većima gradovima BiH. U Tuzli je jedan broj objekata srušen isključivo kao posljedica slijeganja terena u gradskoj jezgri usljed eksploatacije soli, a ne kao rezultat loše gradnje ili dotrajalosti objekata. Postojeći objekti u Tuzli su u znatnom broju slučajeva devastirani, izmijenjeni u fasadi ili interijeru i zahtijevaju restauraciju značajnih razmjera ili će zbog urušavanja doći do potpunog uništenja jednog broja objekata.

Graditelji Cordignano i Candotti u Tuzli

U Tuzli je djelovala kompanija za projektovanje i izgradnju građevinskih objekata pod imenom vlasnika kompanije Cordignano i Candotti. Kompanija je pojedine objekte u Tuzli i projektovala i izgradila, a u većem broju slučajeva je samo izvodila građevinske radove. U pojedinim izvorima navodi se da je Cordignano projektovao (i gradio objekte) a Candotti izvodio radove, ali se navodi i da je samo Cordignano gradio pojedine objekte. Često su svoja djela označavali inicijalima CC. U većem broju slučajeva nije poznato ko je šta tačno radio, ali je

očigledno da se radilo o partnerstvu Italijana koje je bilo zvanično potvrđeno registracijom građevinske firme Cordignano i Candotti. Projekti su se odnosili na javne institucije, a izgradnja objekata se odnosila na javne, vjerske i privatne objekte. Nije evidentirano da su radili na industrijskoj infrastrukturi, iako je Tuzla doživljavala ekspanziju poduzetništva otvaranjem rudnika uglja, slanih bunara i solana, električne centrale, pivnice, tvornice špirita, itd.

Slika 4. Sudska registracija firme Candotti Donja Tuzla

Projektna rješenja kompanije Cordignano i Candotti

U arhivskoj dokumentaciji i stručnim publikacijama navodi se podatak je da su Cordignano i Candotti projektovale jedan broj objekata u Tuzli, kao što je zgrada Velike gimnazije u Tuzli, Trgovačka akademija, zgrada Srpskog fonda, itd.

Velika gimnazija u Tuzli

Školstvo je bila važna oblast u Austro-Ugarskom periodu i velika pažnja je posvećivana obrazovanju i otvaranju novih škola. Sarajevska gimnazija je izgrađena 1892. godine, a nakon Sarajevske izgrađene su gimnazije i u drugim gradovima u BiH - Realna gimnazija u Banja Luci 1895. godine, godine 1899. Gimnazija u Mostaru i 1899. godine Velika Gimnazija u Donjoj Tuzli (Tuzli).

Velika Gimnazija u Donjoj Tuzli (Tuzli) je otvorena 12.9.1899. godine, a u novo izgrađenom objektu gimnazije nastava je počela 1905. godine. Zgrada Gimnazije je bila prvi objekat koji su Cordignano i Candotti projektovale (i gradili) u Tuzli. Prve školske 1899/1900. godine upisana su dva odjeljenja prvog razreda, a u punom kapacitetu škola je počela sa radom septembra školske 1906/07. godine. Dvospratna zgrada se sastojala iz glavne zgrade gimnazije i fiskulturne dvorane, a bila je ograđena ornamentnom željeznom ogradom sa betonskim širokim stubovima. U kasnijem periodu, vjerovatno iza 1945. godine, ograda je uklonjena prvenstveno zbog potrebe gradnje saobraćajnice ispred same škole do Skvera. Zbog fenomena slijeganja terena u urbanom dijelu Tuzle, došlo je do trajnih oštećenja na objektu, i zgrada Velike Gimnazije je potpuno porušena 1966. godine. Objekat fiskulturne dvorane je zadržan sve do 2008. godine, kad je zbog dotrajalosti porušen.

Slika 5. Velika Gimnazija u Tuzli 1899-1966

Trgovačka akademija u Tuzli

Trgovačka akademija je zgrada u centru grada, u kojoj je danas smješten Elektrotehnički fakultet Tuzla. Objekat je izgrađen prvih godina dvadesetog stoljeća i uvijek je imala obrazovnu namjenu. Zgrada je napravljena za potrebe dvogodišnje Trgovačke akademije, da bi nakon toga u zgradi bila smještena Građanska škola, osnovna škola i danas Elektrotehnički fakultet Univerziteta u Tuzli. Originalni objekat je nakon 1945. godine proširen aneksom na sjeveroistočnoj strani zgrade. Aneks ima sličnu arhitektonsku formu sa različitostima u dizajnu prozorskih otvora i fasade. Objekat je masivna zgrada, na dva sprata sa krovom na četiri vode, zidan punom opekom, a međuspratnu konstrukciju čine drvene grede. Zgrada je pokrivena crijepom, a fasada je od maltera. Originalan pokrov od eternita je zamijenjen klasičnim falcovanim crijepom. Objekat je dobro sačuvan u izvornoj i autentičnoj formi, kako eksterijera, tako i interijera. Centralni ulaz, kao i ostali otvori su lučnog oblika, karakteristični za period gradnje. Zgrada je prvobitno bila ograđena drvenom ogradom, da bi izgradnjom saobraćajnice pored rijeke Jale ograda uklonjena, i tokom sedamdesetih godina prošlog stoljeća postavljena željezna ograda oko cjelokupnog prostora zgrade.

Slika 6. Trgovačka akademija 1912. i Elektrotehnički fakultet Tuzla 2014

Zgrada Srpskog fonda u Tuzli

Dvospratna zgrada u centru grada, neposredno na Kapiji, je bila izgrađena 1900. godine za potrebe Srpskog pravoslavnog školskog fonda (kako je pisalo na frontalnoj fasadi ispod krova objekta). Nisu dostupni pouzdani podaci da su Italijani gradili objekat, ali se podatak navodi u arhivama, a i svi elementi gradnje ukazuju na to da su Cordignano i Candotti projektovali (i gradili) ovaj objekat. Objekat je dugo godina služio kao trgovina tekstilom i Gradska apoteka, a kasnije je imao drugačije namjene. U objektu je bila poznata Gradska kafana, kasnije modna kuća "Borac", a u novije vrijeme trgovina tekstilom robom. Do 2014. godine sprat objekata je bio van funkcije, a pojedine prostorije u prizemlju su bile poslovni prostori. Od 2014. godine kompletan objekat je izvan funkcije i nema upotrebnu vrijednost.

Objekat, građen sa prizemljem i dva sprata, je imao sve instalacije, bio zidan opekom, sa drvenim gredama u međuspratnoj konstrukciji, krov je viševodan, a fasada od maltera. U više navrata su vršene intervencije na fasadi i u enterijeru, ali još od 2000. godine objekat rapidno propada i zahtijeva sistemsku obnovu interijera, krovne konstrukcije, fasade i prilaza.

Slika 7. Zgrada Srpskog fonda i isti objekat 2014.

Trgovinski objekti na Kapiji

Trouglasti višenamjenski objekat koji je građen 1900. godine ima prizemlje za smještaj poslovnih subjekta – trgovinskih prostora, i jedan sprat na kojem su četiri stambena prostora. U objektu su inicijalno bili smješteni staklorezačka radnja "Goldštajn" i špeceraj Svetozara Čalića. Objekat je građen od opeke, a međuspratna konstrukcija je od armirano-betonskih greda. Dvovodni krov je pokriven crijepom, a fasada je od maltera. Objekat ima elektro, vodnu i kanalizacionu instalaciju. Objekat je više puta renoviran, tako da je došlo do degradacije organizacije poslovnih prostora, fasade i enterijera. Zgrada predstavlja jedan od najimpozantnijih objekata u Tuzli, sa jasno izraženim elementima tipične arhitekture 19. stoljeća – timpanon, pilastri, vijenac, friz itd. Na objektu su vidljivi znaci pucanja zidova, što je rezultat položaja objekata koji se nalazi u neposrednoj blizini "stepenice" koja označava granicu dvije zone slijeganja terena u centru Tuzle. Objekat je poznat po zastupništvu turističke agencije "Putnik", a danas se u zgradi nalazi agencija "Tuzla-transporta" i nekoliko trgovinskih prostora. Objekat ima upotrebnu funkciju, ali umanjenu arhitektonsko-istorijsku vrijednost zbog djelimične degradacije i oštećenosti objekta, što je posebno izraženo na cjelokupnom dijelu objekta iznad poslovnih prostora.

Slika 8. Trgovinski objekti na Kapiji Goldstein i sin i Trans Turist Tuzla 2014.

Gambergerova kuća u Tuzli

Objekat je građen oko 1900. godine, a sastoji se od prizemlja i jednog sprata. U prizemlju je inicijalno bila mehanička radionica "Gamberger", a na spratu stambeni prostor iste obitelji. Objekat koji se nalazi u neposrednoj blizini Kapije – u pravcu Jale, je restauriran i prilično degradiran zbog promjena u enterijeru. U prizemlju objekta dugo je radila kafana "Balkan", vlasništvo preduzeća "Salines" Tuzla, a danas je u prizemlju casino klub. U objektu su dva stambena prostora na spratu koji su nekad bili u vlasništvu Kicić Rešada. Objekat ima sve potrebne instalacije, zidovi su od pune opeke, drvene međuspratne konstrukcije, dvovodni krov je prekriven crijepom, a fasada je od maltera. Zgrada je bogata fasadnom plastikom koja je djelimično, u prizemlju, izmijenjena, a izmjene su urađene i u enterijeru prizemlja.

Slika 9. Gambergerova kuća – nekad kafana "Balkan" danas casino klub

Zgrada "Čik" u Tuzli

Zgrada "Čik" je manji poslovno-stambeni objekat, građena u periodu od 1902-1905. godine. Intervencijom u prizemlju fasada objekta je bitno narušena, a kasnije je nadzidan još jedan polu-sprat. Danas je to moderna, obnovljena zgrada koja se sastoji od prizemlja i dva sprata. Ima sve potrebne instalacije, zidan od opeke sa drvenom međuspratnom konstrukcijom koja je zamijenjena u procesu rekonstrukcije. Dvovodni krov je pokriven crijepom, a fasada je od maltera. Objekat se karakteriše jednostavno profilisanom obnovljenom fasadom sa jasno

izraženim prozorskim oknima na spratu. Prizemni dio objekta je potpuno izmijenjen i prilagođen trenutnoj namjeni objekta.

Objekat, koji se nalazi u ulici neposredno pored Kapije, je bio vlasništvo trgovine obucom "Čik" iz Kumanova, a danas je potpuno renoviran, uključujući i fasadu. Svi prostori unutar objekta imaju ugostiteljski sadržaj (caffe pizzeria tzv. Žuta kuća).

Slika 10. Nekadašnja trgovine obucom ČIK, danas caffe pizzeria

Cordignano i Candotti su projektovali i gradili veći broj privatnih objekata u Tuzli. Projektovali su i gradili stambene objekte u kojima su živjele njihove obitelji. Slika 11 ilustruje izgled objekta koji je bio u vlasništvu Cordignano kad je napravljen i izgled 2014. godine. Objekat se nalazi u neposrednoj blizini NLB banke na putu prema gradskom zatvoru. U prizemlju objekta smještene su advokatske kancelarije, a na spratu su stambeni prostori u kojima žive vlasnici objekta.

Slika 12. ilustruje stambeni objekat u kojem je živjela obitelj Candotti – izgled objekta sedamdesetih godina 20. stoljeća i danas 2014. godine. Objekat se zvao Vila Maria, a nalazi se u nekadašnjoj Konjaničkoj ulici a danas ulici od Skvera prema Slatini – ulica VI bosanske brigade. Uz stambeni objekat nalazi se i pomoćni objekat u kojem su bile kancelarije kompanije koju je vodio Candotti (na desnoj strani gornje slike). Danas je pomoćni objekat u ruševnom stanju i nema upotrebnu vrijednost, a u samoj kući živi jedna obitelj – trenutni vlasnici objekta.

Slika 11. Kuća obitelji Cordignano u blizini gradskog zatvora

Slika 12. Kuća obitelji Candotti – Vila Maria u ulici VI bosanske brigade

Gradili su veliki broj objekata na jedan ili rijetko dva sprata, a svi objekti su bili prepoznatljivog stila gradnje koji je karakterističan za graditelje Cordignanoa i Candottija.

Kuća Johana Mervera u Tuzli

Između ostalih, Cordignano i Candotti su gradili zgradu dvospratnicu koja se nalazi u centru grada, lijevo pored zgrade nekadašnjeg Grafičara. Građena za privatne potrebe Johana Mervera, obrtnika stolara i gradskog vijećnika u Tuzli. Uvijek je objekat imao u prizemlju poslovne prostore, a sprat je bio namijenjen za stambeni prostor. U objektu je dugo godina bila trgovina tekstilom "Ženska moda" i "Muška moda", a od 2012. godine u objektu su smješteni trgovina Bingo i knjižara. Dvovodni krov jednog dijela objekta je pokriven eternitom tj. azbestcementnim pločama, a drugi dio krova je sa klasičnim falcovanim crijepom.

Slika 13. Kuća Johana Mervera oko 1903. i isti objekat 2014.

Stambena zgrada Pere Stokanovića u Tuzli

Prvobitno, zgrada građena 1902-1904. godine, služila je kao stambeni prostor posjednika Pere Stokanovića, a kasnije je u objektu bio smješten Opštinski zavod za društveno planiranje Tuzla. Danas u objektu su smješteni Općinska organizacija političke stranke SDA i još nekoliko pravnih subjekata. Objekat je u samom centru grada, odmah do objekta Srpskog fonda, u neposrednoj blizini Kapije i gradskog parka. Nije dostupna dokumentacija na osnovu koje bi se moglo sa sigurnošću potvrditi da su graditelji bili Cordignano i Candotti, ali se u tehničkoj dokumentaciji

¹navodi da su objekat radili italijanski majstori. Takođe, zbog primijenjenog stila gradnje objekta i sličnost sa drugim objektima koje su radili italijanski majstori, smatra se da su navedeni bili graditelji, a možda i projektanti.

Objekat je imao kompletne instalacije (struja, voda, kanalizacija), a građen je po konceptu prizemlje i sprat. Zidovi su od pune opeke, drvene međuspratne konstrukcije, krov na četiri vode od crijepa, a fasada je malter. Objekat je srednjeg stepena očuvanosti, i još uvijek ima upotrebnu vrijednost. Tipičan je primjer objekata koji su građeni u starom gradskom jezgri Tuzle sa jasno izraženim elementima arhitekture Austro-Ugarskog perioda, s tim što je objekat sačuvao potpunu autentičnost.

Slika 14. Zgrada Pere Stokanovića iza zgrade Srpskog fonda oko 1904. i isti objekat 2014.

¹ Kulturno-istorijsko i prirodno nasljeđe Opštine Tuzla – Elaborat prijedloga za zaštitu, Tuzla novembar 1988.

Stambena zgrada Sijerčića u Tuzli

Stambeni objekat obitelji Sijerčić je dvospratnica izgrađena 1913. godine. Zgrada je građena u naselju Džindić mahala gdje su svi objekti izloženi intenzivnom slijeganju terena, tako da je veliki broj stambenih objekata u naselju oštećen, devastiran ili porušen. Zgrada je građena kao klasični stambeni objekat sa dva sprata i visokim podrumskim prostorom. Zidana je punom opekom, sa drvenom međuspratnom konstrukcijom. Krov je viševodni, prekriven falcovanim crijepom, a fasada je od maltera.

Slika 15. Zgrada obitelji Sijerčić i detalj unutrašnjih stepenica

Objekat je u ruševnom stanju, i nema upotrebnu vrijednost. Predstavlja tipičan stambeni objekat građen na početku 20. stoljeća za obitelji boljeg staleža. Kuća je od izgradnje bila u vlasništvu obitelji Sijerčić, a prvi stanovnik je bio otac Muje Sijerčića, uglednog Tuzlak koji je radio u Robnoj kući Elma. Pokretana je inicijativa za zaštitu objekta od potpunog propadanja, ali do 2014. godine nije bilo rješenja, tako da je sudbina objekta nepoznata.

Građevinski poduhvati kompanije Cordignano i Candotti

U značajnom broju slučajeva, kompanija Cordignano i Candotti nije projektovala građevinske objekte, ali je radila na izradi javnih, vjerskih i privatnih projekata. U arhivama se ponekad navodi da je građevinske radove izvodio samostalno Candotti, a i u sudskoj registraciji firme iz 1891. godine navodi se ime Candotti (slika 4). Da bi obezbijedili kvalitetno izvođenje građevinskih radova, kompanija je dovodila radnu snagu iz oblasti Trenta na sjeveru Italije, koji su bili izuzetni vješti u građenju objekata na sprat ili više spratova koristeći opeku, a objekti su pokriveni falcovanim crijepom ili eternitom - kvadratnim azbestcementnim pločama koje su dugo godina bile primarni način pokrivanja objekata. Od značajnih objekata koje su gradili Italijani, navode se Okružna (vojna) pošta u Tuzli, Katolička crkva u Tuzli, samostan u Plehanu kod Dervente i kuće blizanci na Golom brijegu u Tuzli.

Okružna pošta u Tuzli

Zgrada Okružne pošte je izgrađena 1901. godine za vojne potrebe, a investitor je bila "Zemaljska uprava pošte, telefona i telegrama u Bosni i Hercegovini". Graditelj objekta, kompanija Cordignano i Candotti, je izgradila lijep i namjeni odgovarajući objekat. Prema mišljenju mnogih arhitekata prvobitna zgrada Okružne pošte u Tuzli, smatra se da je, pored zgrade Barok, arhitektonski najznačajniji objekat u gradu Tuzli iz perioda uprave Austro-Ugarske. Objekat je izgrađen od pune opeke, međuspratna konstrukcija je drvena sa ojačanim armirano-betonskim gredama, krov je od crijepa viševodan, a fasada je od maltera. Unutarnje stepenice za sprat su

betonske sa teraco dekoracijom i kovanom željeznom ogradom. Fasada je raskošna i bogata arhitektonskim detaljima koji su karakteristični za period Austro-Ugarske. Kapiteli stubova rađeni su po modelu dorskog i jonskog stila, što je uz upotrebu timpanona i lukova česta pojava na velikom broju objekata rađenih u periodu od 1880. godine.

Zgrada je zadržala svoju namjenu 45 godina, kad se pošta premjestila u novu zgradu. Od 1947. godine do kraja 1980. godine, prvobitna zgrada Okružne pošte je mijenjala namjenu, a najduže je u njoj ostala Narodna biblioteka Tuzla. Obzirom da je objekat građen na prostoru intenzivnog slijeganja tla, uzrokovano eksploatacijom ležišta soli, došlo je do znatnih oštećenja objekta, i biblioteka je preseljena na drugu lokaciju u drugi objekat. Nakon iseljenja biblioteke, započela je rekonstrukcija objekta, da bi 1992. godine rekonstrukcija bila zaustavljena zbog početka ratnih dešavanja u BiH. Objekat je od prekida rekonstrukcije u fazi rapidnog propadanja, potpuno je zapušten i više nema funkciju. Budućnost ovog objekta je neizvjesna jer je upitna opravdanost obnove objekta obzirom na stanje u kojem se nalazi.

Slika 16. Okružna pošta u Tuzli izgrađena 1901 (a), stanje 2014 (b)

***Slika 17. Okružna pošta u Tuzli
detalj fasade sa stubovima na ulazu (a), stražnja strana objekta (b)***

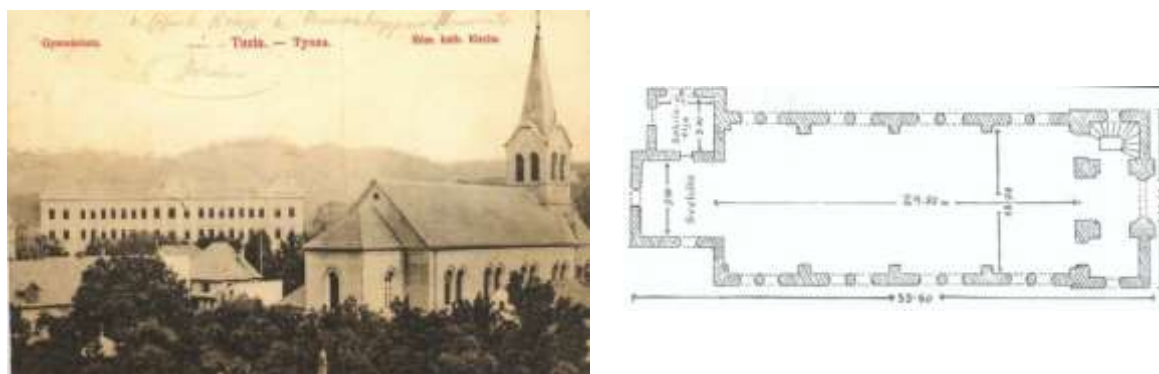
Katolička crkva u Tuzli

Crkveni izvori navode da je projektant katoličke crkve u Tuzli bio Josip Vancaš, jedan od vodećih arhitekata Austro-Ugarske. Drugi izvori navode da je projektant bio zagrebački arhitekt

inž. Franc Mihanović koji je u to vrijeme imao projektni biro u Tuzli². Pojedini izvori navode da je projektant bio građevinski poduzetnik Josip Holz, koji je 16.1.1893. dao ponudu za izgradnju crkve u iznosu od 18.300 forinti. S obzirom na stil gradnje crkve i izuzetnu sličnost sa crkvom u Uzdolu, velika je vjerovatnoća da je projektant crkve bio Josip Vančaš.

Izvođač radova bila je kompanija Cordignano i Candotti iz Tuzle. Crkva je građena u neogotičkom slogu, tipičnom za period kad su se gradile crkve u većim gradovima Bosne i Hercegovine. Tokom planiranja položaja nove crkve, tokom 1892. godine, bilo je dosta nesuglasica između crkvenih zvaničnika tj. Ordinarijata i gradskih vlasti u Tuzli, ali je postignut dogovor da crkva bude u blizini gradskog trga, pored malog parka. Početak radova je bio 1.8.1893. godine, a crkva izgrađena za samo dva mjeseca, svečano je osveštena 4.10.1893. godine.

Dužina crkvene šupljine je 24,5 m, širina 11,5 m, visina crkvenog zida 9 m, a visina zvonika do vrha križa je 35,5 m. Dugo godina nisu izmireni troškovi gradnje crkve, pa je Cordignano 1901. godine tražio pomoć italijanskog poslanstva u Sarajevu u rješenju ovog problema. Crkva je bila ukrašena s nekoliko kipova i slika, rađenih u tradiciji umjetničkog obrta. Iz tirolskih radionica potječu kipovi: Marija s Kristom (bojeno drvo, 1854. god.) i Sv. Juraj (radionica F. Stuflessera). Između 1913. i 1933. nabavljeno je nekoliko kipova od drveta: Srce Isusovo, Sv. Josip, Sv. Anto, Gospa, Sv. Ivan apostol i Sv. Mihovil. God. 1930. crkvu je iznutra oslikao slikar Josip Pellarini (534 kvadratna metra zidnih slika).

Slika 18. Katolička crkva i unutrašnje dimenzije crkve

Nalazeći se u zoni intenzivnog slijeganja tla, na crkvenom objektu nastala su brojna oštećenja i napuknuća zidova, kao i temelja. Prva značajna rekonstrukcija je rađena 1965. godine kada je urađeno utvrđivanje crkve. Utvrđivanje je radila tuzlanska kompanije "Tehnika", a sastojala se od izrade pet betonski potpornih stubova sa svake strane objekta koji su po podu međusobno povezani armiranim betonom a gore željeznim traverzama. Troškove sanacije snosila je Direkcija za poslove slijeganja terena Tuzla i dijelom župljani. Zbog nemogućnosti trajne i uspješne sanacije oštećenja, prvo je 1980. godine morao biti uklonjen toranj - zvonik crkve, a 1987. godine srušen je objekat u cjelini. Godine 1983. počela je gradnja novog objekta Katoličke crkve i Samostana sv. Petra i Pavla u Tuzli, a potpuni završetak radova je bio 1998. godine. Tokom 2014. godine na prostoru crkvišta, tj. mjesta na kojem je bila ranija crkva, radi se ponovo crkva nešto manjih dimenzija od prethodne i dva prateća objekta.

² Fra Josip Bošnjaković, Svjedok jednog vremena, 2005.

Samostan u Plehanu kod Dervente

Gradnja druge crkve u Plehanu kod Dervente je započela 1898. godine (završena 1902. godine), a izgradnju je finansirala administracija Austro-Ugarske. Franjevački samostan u Plehanu osnovan je 1875. godine, a zbog pomanjkanja prostora samostanska zgrada je 1882. proširena. Samostan, u koji je uklopljen dio stare zgrade samostana, sagrađen je 1932. godine po nacrtu arhitekta Karla Paržika, a u potpunosti je uništen, kao i crkva, 1992. godine. Samostan i crkva su od 2001. godine u fazi obnove, projektovani u modernom umjetničkom izražaju, što je svakako eliminisalo prisutnost izvorne arhitekture.

Više izvora navodi da su u gradnji samostana u Plehanu oko 1930. godine učestvovali majstori Vittorio Candotti i braća Bancher³. Najbolja potvrda učešća Italijana u gradnji samostana je poznata fotografija svećenika u Plehanu i radnika koji su gradili samostan, a među njima i Italijani Candotti i Bancher. Ostaci samostana Plehan su uvršteni na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine što pokazuje na značaj objekta koji su nekad gradili italijanski majstori.

Slika 19. Graditelji samostana u Plehanu i izgled samostana

Katoličke crkve Presvjetlog Srca Isusova u Brčkom

Učešće u gradnji Katoličke crkve Presvjetlog Srca Isusova u Brčkom imao je graditelj Candotti. Crkvu je projektovao poznati arhitekta Karlo Paržik prije 1928. godine, a unutrašnje radove i svod je radio Luigi Candotti. Branka Dimitrijević u svojoj disertaciji o arhitekti Paržiku navodi: *U pismu od 7. V 1928. godine sinu Karlu, koji je tada živio u Beogradu, arhitekt Karlo Paržik je napisao u post skriptumu: "Sutra putujem u Brčko radi izgradnje crkve koja je, uzgred rečeno, jedini crkveni rad koji mi je nešto donio". Jedan od izvođača radova za glavni svod crkve i svu unutrašnjost, osim poda, bio je Luigi Candotti iz Tuzle. Drugih podataka o radovima u crkvi nema dostupnih.*

³ Leonardo Bancher je bio poznati revolucionar i jedan od rukovodilaca organizacije sindikata građevinskih radnika Tuzle.

Slika 20. Crkve Presvjetlog Srca Isusova u Brčkom

Crkva u Sivši

Crkva u Sivši nastala nakon gradnje nekoliko crkava u području Sivše u općini Usora. U analima se navodi da je prva crkva sagrađena oko sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća i da je srušena 1911. godine zbog dotrajalosti. Nova crkva je sagrađena iste 1911. godine, ali je i ta crkva, zbog loše gradnje, morala biti srušena 1929. godine. U maju mjesecu 1930. godine pristupilo se gradnji nove crkve dimenzija 28 X 10 m. Mladi tadašnji župnik fra Dobroslav Božić je ugovorio gradnju nove crkve u Sivši sa građevinskim poduzetnikom Vjekoslavom Candottijem iz Tuzle, a po projektu Karla Paržika. Crkva koja dominira na jednom brežuljku u sredini župe Sivše sagrađena u roku od 4 mjeseca. Po nekim izvorima crkva je završena 1938. godine.

Zvonik je u novije vrijeme preuređen, a tokom ratnih sukoba u Bosni i Hercegovini tokom devedesetih godina prošlog stoljeća, crkva je teško oštećena. Godine 1997. pristupilo se najprije unutarnoj a 1999. godine i vanjskoj obnovi župne crkve, tako da je danas lijepo uređena crkva potpuno u funkciji. Krajem 2013. godine pristupilo se popravci crkve radi poboljšanja statike crkve, a planirano je da se sa sjeverozapadne strane betonski ojačaju temelji i time spriječiti pucanje zida, planirana je sanacija drenaže i izgradnja prostorije za sakristiju s vanjskim ulazom.

Slika 21. Crkva u Sivši 1988. godine i rekonstrukcija temelja crkve 2014. godine

Kuće blizanci na Golom brijegu u Tuzli

U naselju Goli brijeg, u blizini pješačkog mosta preko Jale – Pasarele u Tuzli, pred sam Prvi svjetski rat izgrađene su dvije identične kuće, a bile su vlasništvo obitelji Kajtaz. Kuće koje se nalaze jedna pored druge pravljene su od pune opeke, sa izuzetno atraktivnim arhitektonskim rješenjima koja karakterišu cjelokupan objekat, a posebno kule na krovu. Svaka kuća se sastoji od dva troiposobna stana. Oba objekta su dobro očuvani, sa vidnim mjestima obnove koja je rađena oko 1960. godine. Jedan objekat je prekriven eternitom, što oslikava autentičnost krovne konstrukcije, a drugi objekat je pokriven klasičnim falcovanim crijepom. Kuće su imale nekoliko vlasnika, a trenutno su u vlasništvu obitelji Azapagić i Pašić.

Slika 22. Identični stambeni objekti na Golom brijegu

Zaključak

Italijanski doseljenici na prostore Tuzle i okoline su definitivno dali doprinos razvoju graditeljstva, razvoju arhitekture i uvođenju inovativnih građevinskih elemenata u gradnju infrastrukture. Italijani, poduzetnici kompanije Cordignano i Candotti su bili projektanti objekata, projektanti i izvođači radova, ili samo izvođači radova. Pojedinci, majstori zidari i klesari, su bili prepoznatljivi po kvaliteti i vještini građenja u cjelokupnoj zajednici Tuzle i okoline. Usluge građenja tražili su oni koji su željeli kvalitetnu, funkcionalnu i arhitektonski privlačnu gradnju. Zato ne iznenađuje činjenica da su Italijani gradili izuzetno veliki broj objekata u Tuzli, posebno u gradskoj jezgri, čija namjena je bila različita, od javnih institucija do privatnih stambenih objekata. Karakteristika gradnje su upotreba novih standardizovanih materijala u građevinarstvu kao što je opeka, crijep i betonski elementi, kao i unikatna masivna arhitektonska rješenja primjerena vremenu gradnje, sa izuzetno bogatim fasadama, velikim prozorskim otvorima, naglašenim ulazima i nepravilnim, uglavnom viševodnim krovnim konstrukcijama. Od vremena gradnje, dva objekta su porušena usljed slijeganja terena, jedan broj objekata je zapušten, u vrlo lošem stanju i nema upotrebnu vrijednost. Jedan veći broj objekata i danas ima upotrebnu vrijednost ali skoro ni jedan objekat nije zadržao izvornu autentičnost. Karakteristika aktivnih objekata je njihova česta prenamjena što je rezultovalo promjenama fasada, interijera i eksterijera. Jedan manji broj tih objekata je fazno restauriran, tako da je na objektu Žute kuće nadzidan polusprat, a uz zgradu Elektrotehničkog fakulteta dozidan je aneks. Restaurirani objekti imaju obnovljene fasade što daje posebnu arhitektonsku vrijednost staroj gradskoj jezgri grada Tuzle, naročito na užem prostoru Kapije. Međutim, na lokalitetu uže gradske jezgre gdje su rađene obnove objekata, posebno fasada, dosta se izgubilo u vanjskoj autentičnosti objekata koji su građeni u doba Austro-Ugarske uprave u Tuzli.

Reference i izvori informacija

1. Bancher Leonida-Čatić, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, edicija - III knjiga, članak, Tuzla 1988, str. 597.
2. Benković Ambrozije, Tuzlansko područje nekad i sad, Županja-Đakovo, 1971.
3. Buljubašić Suad i Nihad, Tuzla sjećanje na bisere stare gradske jezge, Tuzla 2010.
4. Dimitrijevi Branka, "Arhitekta Karlo Paržik", doktorska disertacija, Zagreb, april 2010.
5. Fra Josip Zvonimir Bošnjaković OFM, Svjedok jednog vremena (Moja usputna sjećanja), Zagreb, 2005.
6. Gimnazija – redakcijski odbor, 75 godina gimnazije u Tuzli 1899-1974, Tuzla, 1974.
7. Internet izvori – fotografije objekata
8. Knežiček Tihomir, Uticaj Italijana na izgradnju i društveni razvoj Tuzle, Zbornik radova Udruženje građana italijanskog porijekla Sarajevo – 130 godina Italijana u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2013, str. 41-55 (BiH i italijanska verzija teksta).
9. Knežiček Tihomir, Hodžić Kadrija, Stoljeće Italijana u Tuzli, Infograf Tuzla, 2010.
10. Knežiček Tihomir, korespondencija i lični saznanja, 2014.
11. Mujbegović Vera, Tuzla moje mladosti, Beograd, 2008.
12. Trifković Dragiša, Tuzlanski vremeplov (5 tomova), Tuzla 1981, 1983, 1988, 1990 i 1997.
13. Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Tuzla, Kulturno-istorijsko i prirodno nasljeđe Opština Tuzla – Elaborat prijedloga za zaštitu, Tuzla novembar 1988

NEKROPOLA SA STEĆCIMA NA LOKALITETU MRAMORJE U NASELJU BUČJE, OPĆINA SREBRENICA

Abstrakt:

Ovim radom obuhvaćen je historijski okvir, tehničko i foto snimanje stećaka na lokalitetu Mramorje u naselju Bučje, općina Srebrenica. Analiza nadgrobnika na terenu omogućila je prikupljanje osnovnih podataka o spomenicima. Oblik nadgrobnika i zastupljenost ukrasa najčešće ovise od vremena u kome su nastali. Tako se na osnovi zastupljenih formi stećaka i nišana te evidentiranih ukrasa na njima, stećci mogu datirati u razvijeni srednji vijek (XIV i XV stoljeće).

Ključne riječi: stećci, Mramorje, Bučje, Srebrenica

Historijski okvir kraja

U srednjem vijeku, zahvaljujući bogatstvu rude iz koje se dobivalo srebro, Srebrenica je bila jedno od najrazvijenijih rudarskih i trgovačkih naselja u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, zahvaljujući konjunkturi potražnje srebra u Evropi. Također, Srebrenica je bila jedan od najvećih rudnika na Balkanu. Kao rudnik prvi put se spominje 1352. pred kraj vladavine bana Stjepana II. Naselje se počelo razvijati u drugoj polovini XIV. stoljeća, a svoj najveći uspon dostiglo je u prvoj polovini XV. stoljeća kao važan trgovački centar sa intenzivnom trgovinskom razmjenom. Srebrenica je prvo bila u okviru kraljevske domene, kasnije u Zemlji Kovačevića. Godine 1411. ugarski kralj Sigismund zauzima Srebrenicu i daruje je srpskom despotu Stefanu Lazareviću. Pokušaji bosanskih kraljeva da ratovima i upadima ponovo dođu u posjed ovog važnog rudnika nisu imali trajnijeg uspjeha. Do osmanskog osvajanja Smedereva 1459. godine – sjedišta srpske srednjovjekovne države, Srebrenica je uglavnom u okvirima spomenute države. Međutim, sva ova događanja nisu omela dalji razvoj rudarstva i sa njim u vezi uspon gradskog naselja Srebrenice. Srebrenica je u prvim decenijama XV. stoljeća, pored Novog Brda najveći rudnik na Balkanu. Vrijednost carinarnice u Srebrenici je porasla za sedam i po puta u odnosu na vrijeme vladavine Tvrtka I. Pored rudarstva se intenzivno razvija trgovina, a oko Srebrenice niču nova naselja u srednjem Podrinju. Kroz regiju se pojačava i trgovački tranzit u pravcu Ugarske i Srbije. Članovi dubrovačke kolonije su bili naročito aktivni u to doba, a njihova naseobina postaje jedna od najjačih na Balkanu. Prvo zauzimanje Srebrenice od strane Osmanskog Carstva izvršeno je u periodu od 1439. do 1440. godine, a stalno prisustvo u Zvorniku i Srebrenici počinje 1462. godine, kada je Srebrenica pripala teritoriji smederevskog sandžaka u kojem su pored Srebrenice bili, Zvornik, Kušlat i Šurbin na lijevoj obali Drine. To se vidi iz prvog popisa Smederevskog sandžaka sastavljenog u periodu 1476–1478.

Opis nekropole

Stećci na lokalitetu Mramorje nalaze se na manjem uzvišenju smještenom na raskrižju puta iz pravca Podravanja prema Bučju i Kutuzeru. Nadmorska visina lokaliteta je 826 m, geografska širina N 44° 04.414' i geografska dužina E 19° 14.568' (x= 4881771. 221; y= 6599940. 432) (Sl. 1.). Uvidom u katastar nekretnina, nekropola se nalazi na prostoru označenom kao k.č. broj 126, 143, k.o. Bučje, općina Srebrenica, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina (Sl. 2 i 3.). Stećci pripadaju vrsti položenih kamenih monolita i javljaju se u tri

forme; ploča, sanduk i sljemenjak (Sl. 4.). Njihovo umjetničko oblikovanje očituje se u formi i ukrasu. Na ovoj nekropoli postignut je visoki nivo estetske vrijednosti forme: pojedini stećci imaju relativno velike dimenzije (Sl. 5.). Osnovni umjetnički kvalitet stećaka predstavljaju ukrasi izvedeni u visokom reljefu i udubljivanju. Od ukupno 15 spomenika; 2 ploče, 5 sanduka i 8 sljemenjaka, ukrašen je samo sljemenjak br. 4. i to motivom figuralne predstave i dvojne spirale, rađene tehnikom reljefnog ispupčenja i udubljenja. Pored ukrasa neophodno je napomenuti da se sanduk br. 10. sa čeonu strane završava na svod, a sanduk br. 11. ima jednu naglašeniju gornju površinu. Stećci su fino obrađeni, dijelom prevrnuti i utonuli u zemlju.

Katalog stećaka

Stećak br. 1. – ploča bez postolja i ukrasa, utonula, fino obrađena, orijentirana u pravcu sjeverozapad – jugoistok (Sl. 6.),

- dimenzije stećka su: 182x68x20 cm,

Stećak br. 2. – sljemenjak sa postoljem bez ukrasa, fino obrađen, utonuo i nagnut na bočnu jugoistočnu stranu, orijentiran u pravcu sjeveroistok – jugozapad (Sl. 7.),

- dimenzije stećka su: 142x58x49 cm;
- dimenzije postolja su: 178x90x28 cm,

Stećak br. 3. – sljemenjak sa postoljem bez ukrasa, obrastao mahovinom i lišajevima, prevrnut na južnu bočnu starnu, orijentiran u pravcu zapad – istok (Sl. 8.),

- dimenzije stećka su: 154x40x100 cm,
- dimenzije postolja su: 178x33x44 cm,

Stećak br. 4. – sljemenjak sa postoljem i sa ukrasom, obrastao mahovinom i lišajevima, prevrnut na južnu bočnu starnu i oštećen sa čeonu zapadne strane, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimenzije stećka su: 150x38x68 cm,

Na krovnoj plohi sa sjeverne strane nalazi se figuralna predstava osobe sa prekrštenim rukama na prsima, izuzetno dobro naznačenim detaljima, očiju, nosa, kose, prstiju u ruku i nogu, i preko pojasa poveza (Sl. 9.). Ukras je rađen tehnikom reljefnog ispupčenja. Iznad glave nalazi se traka od tordirane vrpce i cik-cak linije rađen tehnikom udubljivanja (Sl. 10.). Na krovnoj plohi sa južne strane, paralelno sa trakom od tordirane vrpce i cik-cak linije, nalazi se motiv dvostruke spirale rađene tehnikom udubljivanja (Sl. 11.).

Stećak br. 5. – sljemenjak, većim dijelom utonuo, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentiran u pravcu sjeverozapad – jugoistok,

- dimenzije stećka su: vidljiva dužina 70 vidljiva visina 54 cm.

Stećak br. 6. – sljemenjak sa postoljem, dijelom utonuo, obrastao mahovinom i lišajevima, oštećen sa jugoistočne čeonu strane, orijentiran u pravcu sjeverozapad – jugoistok

- dimenzije stećka su: 60x50x45 cm,
- dimenzije postolja su: vidljiva širina postolja 80 cm, vidljiva visina 22 cm,

Stećak br. 7. – sljemenjak sa postoljem bez ukrasa, utonuo sa sjeverozapadne strane, sa jugoistočne čeonu strane vidljivo je grobno mjesto ispod stećka, a koje je otkriveno prilikom kopanja tranšea (rova), obrastao mahovinom i lišajevima, orijentiran u pravcu sjeverozapad – jugoistok (Sl. 12.),

- dimenzije stećka su: 140x58x38 cm,
- dimenzije postolja su: vidljiva širina postolja 82 cm, vidljiva visina 34 cm,

Stećak br. 8. – sljemenjak sa postoljem bez ukrasa, utonuo sa sjeverozapadne strane, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentiran u pravcu sjeverozapad – jugoistok,

- dimenzije stećka su: 170x60x48 cm,
- dimenzije postolja su: vidljiva širina postolja 80 cm, vidljiva visina 20 cm,

Stećak br. 9. – sanduk bez postolja i ukrasa, grubo obrađen, obrastao mahovinom, orijentiran u pravcu sjeverozapad – jugoistok,

- dimenzije stećka su: 162x80x38 cm,

Stećak br. 10. – sanduk bez postolja i ukrasa, fino obrađen, obrastao mahovinom, obje čeonice strane se završavaju na svod, orijentiran u pravcu sjeverozapad – jugoistok (Sl. 13.),

- dimenzije stećka su: 198x68x32 cm,

Stećak br. 11. – sanduk bez postolja i ukrasa, fino obrađen, obrastao mahovinom, gornja površina stećka u sjeverozapadnom dijelu je podignuta u odnosu na gornju površinu stećka u jugoistočnom dijelu, orijentiran u pravcu sjeverozapad – jugoistok (Sl. 14. i 15.),

- dimenzije stećka su: 225x82x50 cm,

Stećak br. 12. – ploča bez postolja i ukrasa, utonula, orijentiran u pravcu sjeveroistok – jugozapad,

- dimenzije stećka su: 140x58x12 cm,

Stećak br. 13. – sljemenjak bez ukrasa, utonuo u visini krovnihi ploha, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentiran u pravcu sjeveroistok – jugozapad,

- dimenzije stećka su: 158x54x17 cm,

Stećak br. 14. – sanduk bez postolja i ukrasa, obrastao lišajevima, orijentiran u pravcu sjeverozapad – jugoistok,

- dimenzije stećka su: 110x72x58 cm,

Stećak br. 15. – sanduk bez postolja i ukrasa, prevrnut, obrastao mahovinom i lišajevima, orijentiran u pravcu sjeveroistok – jugozapad,

- dimenzije stećka su: vidljiva dužina 89, vidljiva širina 62, vidljiva visina 60 cm.

Dosadašnja zakonska zaštita

U Prostornom planu BiH do 2000. godine na području općine Srebrenica kao spomenik III kategorije uvršteno je 31 lokaliteta nekropola sa stećcima (815 stećaka) bez preciznije identifikacije.

Prema evidenciji Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta, Nekropola sa stećcima (lokalitet Mramorje – Bučje), općina Srebrenica, nije bila evidentirana pod navedenim nazivom i nije bila upisana u Registar spomenika kulture Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (Sl. 16.). Na 52. sjednici Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika održanoj od 21. do 24. novembra 2011. godine, Historijsko područje – Nekropola sa stećcima na lokalitetu Mramorje u naselju Bučje, općina Srebrenica, proglašena je nacionalnim spomenikom BiH.

Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Istraživačke radove u smislu popisa i obilaženja lokacija na području općine Srebrenica vršio je Šefik Bešlić. Konzervatorsko – restauratorski radovi nisu preduzimani.

Stanje stećaka prilikom tehničkog snimanja

Uvidom na licu mjesta, 20. oktobra 2011. godine, ustanovljeno je sljedeće:

- Stećci su izloženi ubrzanom propadanju uslijed nedostatka redovnog održavanja,
- Pojedini stećci su okrnjeni, oštećeni, prevrnuti, dijelom ili upotpunosti utonuli u zemlju,
- Na stećcima se nalaze biljni organizmi (lišajevi i mahovina) u većoj ili manjoj mjeri,
- Područje nekropole sa oživljavanjem vegetacije obrasta travom, trnjem i visokim raslinjem, što dodatno uzrokuje razaranje stećaka,
- Područje nekropole korišteno je u ratnim dešavanjima 1992.-1995., što se vidi prokopavanjem tranšea (rova), usljed čega je dijelom otkriveno grobno mjesto ispod stećka broj 7.

Sastavni dio ovog rada su:

1. Izvod iz kopije katastarskog plana k.č. broj 126, i 143, k.o. Bučje, općina Srebrenica, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.
2. Zapisnik geometra Željka Mićanovića o izvršenom identificiranju vlasnika zemljišnih parcela na kojima se nalaze stećci.
3. Dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta broj: 07-40-4-5139-1/11, od 20. 12. 2011. godine.
4. Fotografije snimljene 20. 10. 2011. godine; fotografisao: Zijad Halilović (fotografirano digitalnim fotoaparatom Canon EOS 450D);
5. Tehnički snimci postojećeg stanja dobra (skica nekropole, snimak spomenika); dana 20. 10. 2011. godine mjerili i snimali: Zijad Halilović, historičar i Mejra Hodžić dipl. ing. arh.

Sažetak

Srednjovjekovni kameni nadgrobnici – stećci, javljaju kao dio neprekinutog sepulkralnog kontinuiteta na bosanskom području, čiji korijeni sežu duboko u prahistorijsko vrijeme, gdje se uočava njihova vezanost za lokalitete starijih epoha – prahistorijska naselja i kulna mjesta, antičke aglomeracije i groblja, kasnoantičke i ranosrednjovjekovne crkve i utvrđene gradove. Njihova geneza i razvoj može se pratiti od sredine XII do početka XVI stoljeća. Nadgrobnici na lokalitetu Mramorje pripadaju vrsti položenih kamenih monolita; ploča, sanduk i sljemenjak. Umjetnički kvalitet stećaka predstavljaju ukrasi izvedeni u visokom reljefu i udubljivanju. Od ukupno 15 spomenika ukrašen je sljemenjak br. 4. motivom figuralne predstave osobe sa prekrštenim rukama na prsima i dvojne spirale. Ukrasi su rađeni tehnikom reljefnog ispupčenja i udubljivanja. Kod sanduka br. 10. obje čeonice strane se završavaju na svod, a kod sanduka br. 11. u sjeverozapadnom dijelu gornja površina je podignuta u odnosu na gornju površinu u jugoistočnom dijelu.

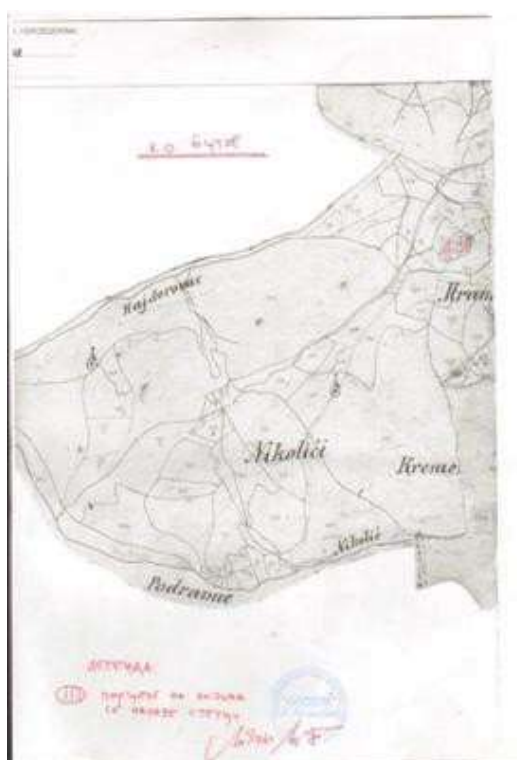
Korištena literatura

1. 1955. Dinić, Mihailo, Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni. I deo. SAN, posebna izdanja, knj. CCXL, Odeljenje društvenih nauka, knj. 14, Beograd, 1955.
2. 1971. Bešlić, Šefik. Stećci, kataloško-topografski pregled. Sarajevo: Veselin Masleša, 1971.
3. 1978. Kovačević-Kojić, Desanka, Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države, Sarajevo, 1978.
4. 1980. Grupa autora, Prostorni plan Bosne i Hercegovine, faza b – valorizacija, prirodne i kulturno-historijske vrijednosti, Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakultet u Sarajevu i Urbanistički zavod za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo, Sarajevo 1980.
5. 1982. Bešlić, Šefik. Stećci – kultura i umjetnost. Sarajevo: Veselin Masleša, 1982.
6. 1982. Šabanović, Hazim, Bosanski pašaluk. Sarajevo, 1982.

Prilozi:

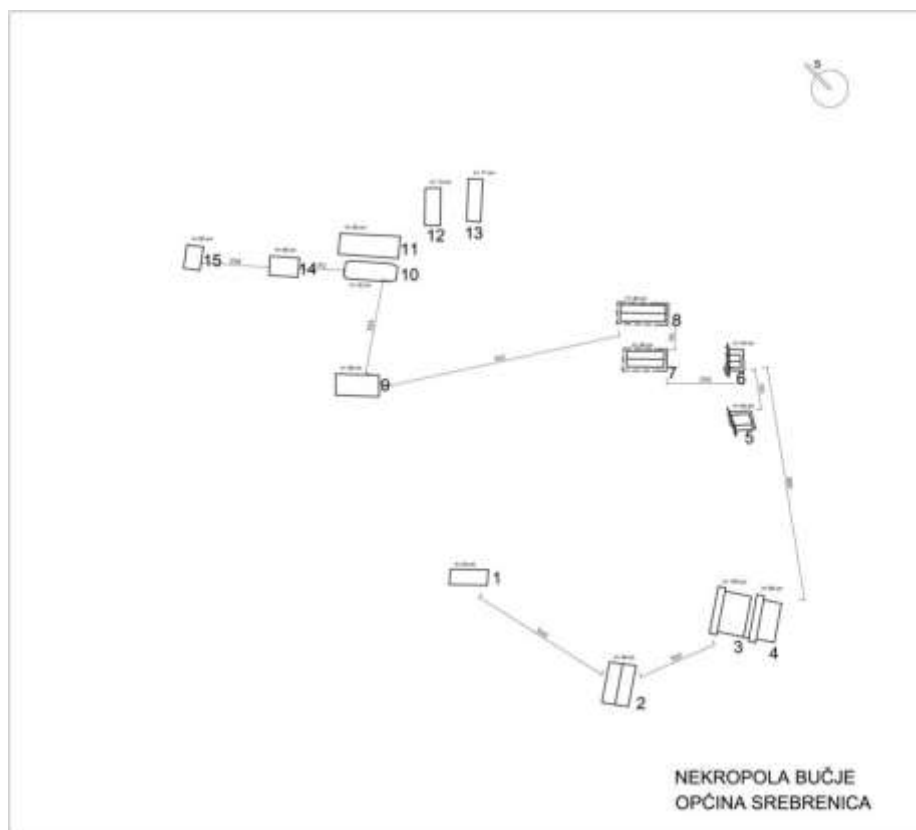
Slika.1.

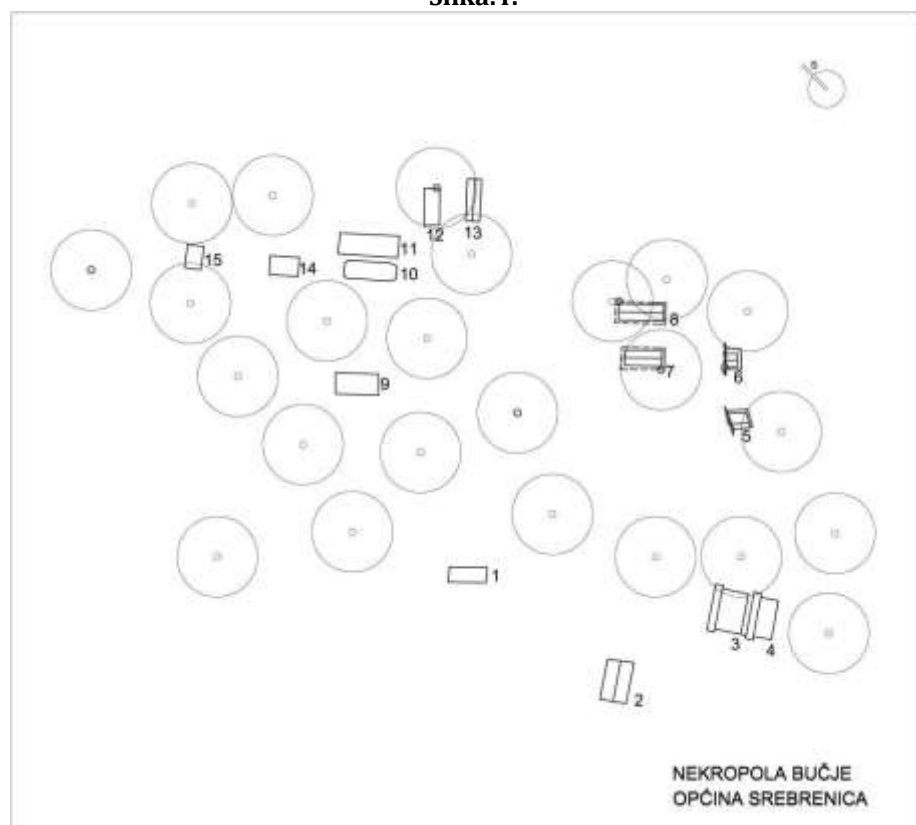
Slika.2

Slika 3.

Slika.4.

Slika.5.

Slika.6.

Slika.7.

Slika.8.

Slika.9.

Slika.10.

Slika.11.

Slika.12.

Slika.13.

Slika.14.

Slika.15.

Bosna i Hercegovina
 INSTITUT ZA KULTURNO NASLIJEĐJE
 REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
 INSTITUT ZA KULTURNO NASLIJEĐJE
 REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
 INSTITUT ZA KULTURNO NASLIJEĐJE
 REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA

Broj: 07-40-4-4070-1/11
 Sarajevo, 17.10.2011.

BOSNA I HERCEGOVINA
 KOMISIJA/POVJERENSTVO ZA OČUVANJE
 NACIONALNIH SPOMENIKA
 Oblas Kulina bura 1
 71000 SARAJEVO

Predmet: Nekropola na otocima (lokalitet Mramor-Budaji) i tursko groblje u Slapovićima, općina
 Seferovica

Vrijednost: 07.2-55.2-8/11-126 od 20.09.2011. godine obavili ste se Zavodu za
 zaštitu spomenika u nastavu Područnog ministarstva kulture i sporta za davanje neposrednih
 podataka o predmetu dobitno, a u svrhu davanja konačne odluke o proglašenju dobara
 nacionalnih spomenika BiH.

U evidenciji Zavoda predmetne dobije:

- Nekropola na otocima (lokalitet Mramor-Budaji), općina Seferovica i
- Tursko groblje u Slapovićima, općina Seferovica

ova je evidencija iz ostalih pod ovim nazivima.

S poštovanjem,

DIREKTORICA
 Ljiljana Milić, dipl. arh.

MINISTAR
 Vedran Kapić

Sarajevo, Oblas Ulice - Oblas 2 +381 33 25 61 80 +381 33 25 61 81 fax: 33 61 81 e-mail: zavod@pina.gov.ba
 Čapljina, Oblas Ulice - Oblas 2 +381 33 25 61 80 +381 33 25 61 81 fax: 33 61 81 e-mail: zavod@pina.gov.ba

Slika.16.

UZROCI I POSLJEDICE USPORENOG POSLIJERATNOG RAZVOJA GRADSKIH NASELJA U FBiH NA PRIMJERU ŽIVINICA

Rezime

Promjenom društveno-ekonomskog uređenja zemlje (1991 god.) ,proglašenjem nezavisnosti (1992) te okončanjem ratnih dejstava (1995) a nakon toga ubrzanom privatizacijom ,liberalizacijom tržišta i demokratizacijom društva pripreman je teren za ubrzani razvoj privrede pa samim tim i ratom opustošenih naselja. U tom smislu nakon 2000-te godine donešena je i nova generacija zakona koji su trebali pospješiti ukupan razvoj društva i pokrenuti razvoj i uređenje naselja po ugledu na evropske gradove .

Izuzev entitetskih centara (Sarajevo i Banjaluka) te nekih kantonalnih centara (Tuzla, Zenica, Mostar...) sva ostala gradska naselja su zaustavljena ili usporena u svom razvoju bez neki vidljivih razloga i uzroka. Oni koji su bili zaduženi za razvoj lokalne samouprave pa samim tim i za razvoj naselja uzroke tog usporenog razvoja su tražili na višim nivoima vlasti ,u svjetskoj recesiji ,u strogoj zakonskoj regulativi..... bez imalo želje da se to stanje promijeni ili da se bar utvrde stvarni razlozi takvog stanja.

U ovom radu se prati razvoj Živinica od njihovog nastanka do danas (sa aspekta urbanističke struke) i traže razlozi naglog poslijeratnog usporavanja u razvoju a pri tome se istovremeno identifikuju i posljedice tog usporenog razvoja.

Ključne riječi: *uzroci, posljedice, usporeni razvoj, gradska naselja, Živinice,*

Abstract

Changing socio-economic order of the country (1991), Declaration of independence (1992) and the termination of the war (1995) and then accelerated privatization, market liberalization and democratization prepared the ground for a rapid development of the economy and, consequently, even war-torn villages. In this sense, after the year 2000 a new generation of laws was brought that are supposed to enhance the overall development of society and initiate development and planning of the settlement modeled on European cities.

Except entity centers (Sarajevo and Banja Luka) and some canton centers (Tuzla, Zenica, Mostar ...) all other urban settlements are stopped or slowed in its development without any apparent reason and cause. Those who were responsible for the development of local self-government and therefore for the development of settlements causes of slow development are looking at higher levels, the global recession, in the strict legal regulations..... with no desire to change that situation, or at least to identify the real reasons for this situation.

This paper is focused on the development of Zivinice from earliest form of settlement to date (in terms of urban planning profession) and are looking for reasons for a sudden downturn in the postwar development while it is simultaneously identify and consequences of delayed development.

Keywords: *Causes, Consequences, slow development, urban settlements, Živinice*

Uvod

Živinice su tipičan bosanski industrijski gradić nastao u vrijeme austrougarske uprave uz fabriku za preradu drveta na ravnom i močvarnom terenu. Za razliku od susjednih gradova sve do 1945 godine izuzev fabrike i nekoliko prizemnica nije uspio razviti i druge urbane sadržaje. Nije imao ni jednu gradsku ulicu pa samim tim ni gradsku „čaršiju“ i taj nedostatak „čaršijskog duha“ ili nekog drugog „duhovnog centra“, ostavit će svoje tragove sve do danas.

U decenijama poslijeratne obnove, jake privrede i jakih fondova te zahvaljujući fabrici za finalnu preradu drveta ŠIP „Konjuh“, rudniku mrkog uglja RMU „Đurđevik“ te fabrici za čelične konstrukcije „Umel“ Maline (koje su zapošljavale nekoliko hiljada radnika) Živinice će započeti svoj urbani razvoj koji neće uvijek biti kontinuiran već skokovit i disperzivan.

Zbog toga je taj urbani razvoj podijeljen u nekoliko etapa isključivo na bazi prostorno-planske i zakonske regulative koja je ubrzavala ili usporavala taj razvoj ili ga usmjeravala na pojedine dijelove grada.

Sl.1 Živinice na kraju XIX vijeka

Sl.2 Trg ispred kapije „Konjuha“ na kraju XIX

Razvoj grada do 1945. godine

Privredni razvoj Živinica započinje sa dolaskom Austrougarske uprave 1878 godine, odnosno sa izgradnjom pilane u središtu današnjeg preduzeća ŠIP „Konjuh“ Živinice. Uporedo sa izgradnjom ove pilane grade se i uskotračne pruge od Živinica prema Stuparima, Tuzli i Bišini radi transporta drvene mase sa Konjuha i Bišine te makadamska cesta Bukinje-Živinice -Kladanj tako da Živinice postaju značajno saobraćajno čvorište a zbog pilane i centar prerade drveta u ovom dijelu regije. Ispred ulaza u pilanu spontano nastaje mali trg uz koji se grade dvije dvospratne zgrade sa po 8 stanova za upravničke pilan, mala pijaca i nekoliko prizemnih kućica u kojima se otvaraju prve trgovine i gostionice.

U periodu između dva rata (1918-1945) grad se prostirao uz cestu Bukinje-Živinice - Kladanj i imao je samo dva slijepa sokaka od kojih su kasnije nastale Pionirska ulica i Ulica 16 septembra. Ova dva sokaka su nastala zbog izgradnje zgrada i baraka za potrebe radnika živiničke pilane. Grad leži na dva ušća rijeka Spreče, Oskove i Gostelje te je u kišnim periodima redovno plavljen zbog čega je sjeverni dio grada bio močvaran i zarastao u šibljje tako da se razvoj grada usmjerio prema južnom dijelu koji je bio van domašaja plavnih voda Spreče. U odnosu na austrougarski period izgrađeno je samo nekoliko stambenih prizemnica. Pilana je znatno proširena a nedaleko od željezničke stanice izgrađena je i separacija za potrebe rudnika u Đurđeviku. Cesta Bukinje - Živinice - Kladanj je još uvijek bila makadamska i održavala se kulukom. U ovom periodu nije izgrađena ni jedna cesta na području općine a seoski putevi su bili samo označeni i bez tvrde podloge izuzev puteva Živinice-Gornje Živinice i put Kovači-Donja Lukavica-Gornja Lukavica-Svojat koji su bili u nešto boljem stanju a održavani su kulukom. Putevi Kiseljak-Priluk, Ljubače -Suha i Živinice -Višća su bili prohodni za konjske zaprege i to prvenstveno zahvaljujući blizini rijeke iz koje je izvlačen šljunak za nasipanje tih puteva.

Razvoj grada od 1945. do 2002 godine

Poslijeratni period od 1945. do 1969. godine

Izgradnja prve gradske ulice započela je 1955.godine uporedo sa izgradnjom kanalizacije a 1957.godine je izvršeno nasipanje, valjanje i kaldrmisanje ove ulice (II Krajiške brigade) na potezu od OŠ "Vladimir Nazor" na sjeveru do Željezničke stanice na jugu a iste godine su djelimično nasute i uvaljane ulice Oslobođenja, Pionirska ulica, Ulica 16 septembra i dio ulice prema Karauli do mosta na Oskovi. Nakon toga je asfaltiran dio ulice od OŠ "Vladimir Nazor" do ulice Oslobođenja kao i kompletan trg ispred ulazne kapije Konjuha što je predstavljalo prvu asfaltiranu ulicu u regiji izuzev nekoliko ulica u Tuzli.

Godine 1961-63 u Živinicama se asfaltira dionica magistralnog puta Orašje-Živinice -Sarajevo koja je u vidu luka izmještena od gradskog centra nekoliko stotina metara prema istoku jer se tada mislilo da se grad neće dalje razvijati od ove magistrale. Ova dionica magistralnog puta se dodiruje sa željezničkom prugom Brčko-Banovići na jugu i na sjeveru tako da je nastala nova slika grada slična ribi pa je zato sav međuprostor u kasnijim regulacionim planovima i nazvan „RIBA“. Putni pravac prema Banovićima izgrađen je 1954/55 godine a 1986. je rekonstruisan i većim dijelom izmješten na lijevu obalu Oskove.

Jugoistočni dio opštine sa selima Kovači, Bašigovci, Lukavica, Svojat, Gračanica i Tupković je 1961 godine povezan sa opštinskim centrom cestom koja je izgrađena u trasi nekadašnje pruge za Bišinu.

Sjeverozapadni dio opštine sa selima Šerići i Priluk je 1967.godine je povezan sa općinskim centrom novom putnom dionicom od Ljubača do Priluka sredstvima *Republičkog fonda voda*. Kasnije će se ova putna dionica produžiti na zapad do Lukavca i na istok do Živinica kao dio regionalnog puta Lukavac-Šekovići. Put prema Gornjim Živinicama na zapadnoj strani grada građen je i asfaltiran 1977. godine. Izgradnjom navedenih putnih pravaca gradski centar je povezan sa okolnim selima sa šest (6) komunikacija a sa okolnim opštinama sa pet (5) putnih komunikacija. Time su Živinice postale važno saobraćajno čvorište za pet okolnih opština a preko njih i sa drugim važnim privrednim centrima u zemlji i šire⁽¹⁾

Grad se počeo naglo razvijati jer je nastanak i razvoj gradskih ulica bio povezan sa izgradnjom javnih, stambenih i privrednih objekata u gradu. Prvi trg „Moše Pijade“ je formiran uz srednju (glavnu) kapiju preduzeća „Konjuh“ od kojeg se prema sjeveru i jugu produžila ulica II Krajiške brigade. Sa sjeverne strane započinje izgradnja poslovnice „Elektro distribucije“, kompleks AMD-a, osnovna škola „Vladimir Nazor“, Dom kulture sa bioskopskom salom i restoranom, kompleks uprave JP „Komunalno“, zgrada Gradske biblioteke (1966), zgrada Expres restorana (1960) na trgu a prema jugu se gradi zgrada stare Robne kuće (1962), kompleks „Gramoga“, zgrada Željezničke stanice, vatrogasni dom „Kutić“ sa kuglanom. Izgradnjom dviju stambenih zgrada sa 16 stanova i dvije barake sa 10 stanova 1946.godine, istočno od ovog trga trasirana je i prva gradska ulica (danas Pionirska ulica) a 1948 .godine sa izgradnjom, uprave „Konjuha“ i još 4 zgrade sa 20 stanova ova ulica je i završena. Izgradnjom stambene zgrade sa 4 stana nešto sjevernije od Pionirske ulice trasirana je i druga gradska ulica (danas Ulica 16.septembra) koja se proteže paralelno sa Pionirskom ulicom u pravcu zapad-istok a 1952/54.godine grade se još četiri (4) jednostanke. U periodu 1960/62 gradi se još nekoliko stambenih zgrada kao i poznata ugaona zgrada na početku ove ulice čime je ova ulica konačno i kompletirana. Dalje prema istoku, nedaleko od magistralnog puta Tuzla-Sarajevo 1947.godine je izgrađeno 10 drvenih baraka sa po četiri stana tzv. „Mala Rusija“ za kadrove ŠIP „Konjuh“ čime je trasirana ulica Oslobođenja koja polazi od starog trga nešto južnije i spaja se sa magistralnom cestom na istoku. Uz ovu ulicu se gradi prva stambena zgrada, zatim uprava „Šumarstva“ kao i prva ambulanta a nešto kasnije i zgrada milicije a do 1965 godine i stara Robna kuća kao i dvije šestostanke za rudare RMU „Banovići“ a kasnije i još jedna zgrada sa 12 stanova. Nakon toga se grade zgrada zdravstvenog osiguranja , zgrada biroa za zapošljavanje, zgrada Crvenog križa, zgrada Osnovne škole itd.

Od 1952 do 1954 godine u ulici II Krajiške brigade izgrađeno je pet (5) stambenih zgrada sa 20 stanova a 1960/62 i zgrada „Kula“ od koje se odvojila ulica Tuzlanskog odreda. Početkom 1970-tih godina popunjavaju se svi slobodni prostori u ovoj ulici. Zapadnu stranu ulice čini kompleks ŠIP „Konjuha“ sa prelijepim drvoredom topola na koje je postavljena ulična rasvjeta i razglas. Nakon izgradnje Doma kulture na sjevernom kraju ulice te stare zgrade Pošte (1962), uprave „Živiniceprometa“ (1948) koji je tada bio zemljoradnički dom i sedmične pijace na južnom dijelu ulice te uz postojeću Željezničku stanicu (1949) na zapadnoj strani ova ulica prerasta u šetalište i korzo sa fokusom na starom trgu i u sjećanju svojih građana ostaće kao najljepša ulica na ovom dijelu Balkana.

Ulica Tuzlanskog odreda počinje od zgrade „Kula“ u ulici II Krajiške brigade i uz sam njen početak se gradi uprava „Elektrodistribucije“.

U ulici M. Tita stambena izgradnja je započela 1958 godine na raskrsnici sa ul. Tuzlanskog odreda a onda od 1960. počinje visoka izgradnja od ove raskrsnice do raskrsnice sa Pionirskom ulicom i dalje na jug do ulice Oslobođenja. Nakon izgradnje zgrada za samce 1964. godine koje kasnije postaju Opštinske zgrade na istočnoj strani ulice započinje intenzivna izgradnja i popunjavanje praznina duž ove ulice. Iza ovih zgrada (prema istoku) gradi se zgrada Gimnazije (1965) a preko ulice (zapadno) grade se dvije stambene zgrade.

Gradi se na osnovu Odluke o izmjenama i dopunama Odluke o određivanju užeg građevinskog rejonu naselja Živinice (*br. 3765 od 10.06. 1965 godine „Službeni glasnik opštine Živinice „br. 6/65“*), Odluke o izmjenama i dopunama Odluke o privremenom regulisanju grada Živinica do donošenja urbanističkog plana (*br. 5800 od 30.07.1966 godine „Službeni glasnik opštine Živinice „br. 6/66“*), Odluke o usvajanju Regulacionog plana „Parcijalnog rješenja „individualne stambene izgradnje u gradu Živinicama, (*br. 2270 od 25.3.1967 godine „Službeni glasnik opštine Živinice „br. 3/67“*), Odluke o izmjeni i dopuni Odluke o privremenom regulisanju izgradnje i uređenja grada Živinica do donošenja urbanističkog plana, (*br. 4503 od 15.6.1967 godine. „Službeni glasnik opštine Živinice „br. 5/67“*) i Urbanističkog programa (*usvojen na Saboru od 29.3.1968 godine. „Službeni glasnik opštine Živinice „br. 4/68“*).

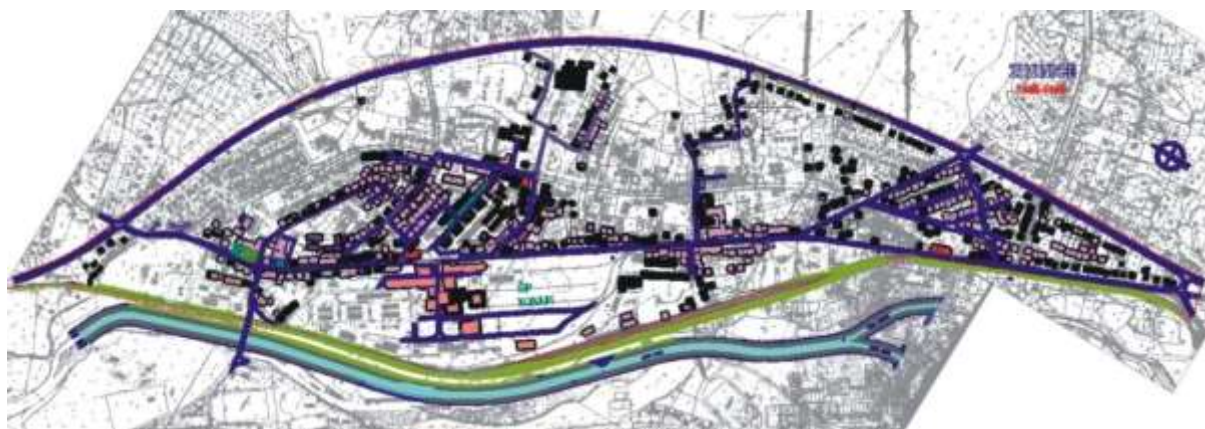
Sl.3 Ulica II Krajiške brigade

Sl.4 Ulica M. Tita - zgrada općine

Sl.5. Pogled niz Pionirsku ulicu prema ulici II Krajiške brigade i trgu Moša Pijade

Sl.6. Pregledna karta izgrađenih ulica i objekata u periodu 1945-1969 godine

Kao što se može vidjeti iz priložene karte izgradnja je najintenzivnija uz glavnu ulicu (II Krajiške brigade), odnosno uz fabrički kompleks ŠIP "Konjuh" a ulazne kapije na sjeveru, na starom trgu i na jugu postaju gradski centri oko kojih se grade javne i stambene zgrade uglavnom za potrebe fabrike. RMU "Đurđevik" za svoje rudare gradi tzv. "rudarske kolone" u južnom djelu grada (Rudarska ulica) dok slične "radničke kolone" fabrika "Konjuh" gradi neposredno uz stari trg uz ulice Tuzlanskog odreda, 16. septembra, Pionirsku i ulicu Oslobođenja. Izuzetak je "radnička kolona" tzv. Mala Rusija koja se gradi uz magistralni put i uz koju spontano nastaje tzv. Kredit mahala. Individualno stanovanje se razvija uz ulicu Pašage Gogića i uz glavnu gradsku ulicu između srednje i južne kapije "Konjuha". Gradski centar je lociran između Pionirske i ulice Oslobođenja.

Period planske gradnje od 1969. do 1992. godine

Nakon donošenja tzv. druge generacije zakona (nakon donošenja drugog ustava SFRJ od 1963. godine) tj. „Osnovnog zakona o doprinosu za korištenje građevinskog zemljišta“ (SFRJ) te „Zakona o urbanističkom planu“ (BiH) a slijedeće 1966. godine i „Osnovnog zakona o izgradnji investicionih objekata“ (SFRJ) te „Zakona o određivanju građevinskog zemljišta u gradovima i naseljima gradskog karaktera“ (SFRJ) a prije svega zbog naraslih potreba za planskim uređenjem grada 1969. godine usvaja se "Generalni urbanistički plan grada Živinica" ⁽²⁾ a 1971. godine usvaja

se i "Regulacioni plan grada Živinica" ⁽³⁾. Uz već ranije općinske odluke o utvrđivanju građevinskih reona u gradu i utvrđivanjem opšteg interesa nad zemljištem u granicama regulacionog plana te u vrijeme snažnog zamaha privrede u cijeloj zemlji stvorili su se svi uslovi za razvoj grada. Svi prostorni i regulacioni planovi su vizionarski sa razvojnim trajektorijama do kraja stoljeća ali isto tako podržani realnom investiciono-projektom dokumentacijom. Svaki naredni građevinski objekat ili kompleks bit će ljepši, veći i funkcionalniji od predhodnog a u procesu izgradnje učesnici će biti najjeminentnije projektne kuće, građevinske kompanije i zanatske zadruge iz cijele zemlje. Izgradnja je planska i društveno usmjerena. Urbanistički zavod u Tuzli i Arhitektonsko-urbanistički institut u Sarajevu za potrebe grada rade mnogobrojne regulacione planove prigradskih naselja u koje se naseljavaju domaćinstva dislocirana sa obližnjih rudokopa. Tako nastaju lijepo uređena prigradska naselja „Sjever I“ „Sjever II“ „Strašanj“ „Litve I“ „Litve II“ i „Jezero II“.

Da bi se održao graditeljski zamah i intenzivan privredni razvoj grada 1983 godine formira se JP „Opštinski zavod za planiranje i razvoj“ u kojem se zapošljavaju najsposobniji stručnjaci iz regije.

JP „Opštinski zavod za planiranje i razvoj“ Živinice projektuje i planira, SIZ „Stanovanje“ Živinice prikuplja sredstva i finansira stambenu izgradnju, DD „Gradnja“ Živinice kao nosilac građevinarstva u općini izvodi sve građevinske radove a zanatska zadruga ZZ „Jedinstvo“ Živinice sa 600. zanatlija izvodi sve završne zanatske radove. Zahvaljujući jakom stambenom fondu i jakoj privredi (rudnici RMU „Đurđevik“ „PK „Višća“ i PK „Brnare“, ŠIP „Konjuh“ „Umel“ Živinice i dr.) sve započete zgrade i kompleksi se završavaju za 1-2 godine.

Do 1991 godine u užem gradskom jezgri izgrađene su 523 kuće i 1.164 stana u kojima živi 7.438 stanovnika a komunalni i drugi javni sadržaji u gradu opslužuju cijelu teritoriju općine sa 44.000 stanovnika. Urbani standard je na visokom nivou a trgovci, parking prostori i ulice mogu prihvatiti na hiljade učenika, srednjoškolaca i radnika koji svako jutro dolaze iz okolnih sela.

Nakon polaganja nove trase vodovoda Stupari-Tuzla 1970-tih godina koristeći djelimičnu i privremenu ekspropijaciju zemljišta trasirat će se i južni dio ulice M. Tita od ulice Oslobođenja do Bišinske ulice na jugu i dalje do ukrštanja sa ulicom II. Krajiške brigade. U tom dijelu ulice izgradnjom stambenih zgrada na istočnoj strani ulice sjeverno od raskrsnice sa ul. Tuzlanskog odreda ulica M. Tita se produžava prema sjeveru a nakon izgradnje Radničkog doma krajem 1980-tih godina te zgrade AMD-a ova ulica se spaja sa ul. II Krajiške brigade na raskrsnici zv. „Kod Markana“.

Težište razvoja se izmješta iz ulice II Krajiške brigade (na zapadu) u novu ulicu M. Tita (prema istoku). To je učinjeno iz razloga što je ulica II Krajiške brigade slobodna za izgradnju samo sa istočne strane dok se uz zapadnu ivicu cijelom dužinom proteže kompleks ŠIP „Konjuha“ a u sjevernom dijelu pruga Brčko-Banovići.

Nova ulica M. Tita brzo postaje „kičma“ i „poluga“ razvoja grada i ujedno okosnica nove ulične mreže koja je završena u ovom periodu i do danas ostala nepromijenjena. Ona povezuje južni i sjeverni dio grada i razvoj postaje uravnotežen na cijeloj teritoriji grada.

Uz novu uličnu mrežu niču i nove stambene i javne zgrade; zgrada nove pošte (1981), kompleks Doma zdravlja (1976 godine), Radnički dom (1989) hotel „Konjuh“ (1974), Robna kuća „Živiničanka“ (1982), zgrada SDK (1988), kompleks Srednjoškolskog centra (1978), osnovna škola „Midhat Haćam-Aćim“, dječije obdanište „Lucija Herljević“ (1979), Veterinarska stanica, stadion FK „Slaven“, ZPC „Pijaca“, lam. 1 i 2 (1987), ZPC „Bosanska“ (1990) zgrada Općinskog suda i lamela za općinsko tužilaštvo, fabrika čarapa „Interplet“ Živinice (1987), zgrada socijalne i dječije zaštite (1975), zgrada MZ „Rudar“ (1989).

Za potrebe Srednjoškolskog centra (1978-1979) grade se zgrade „Hanka“ (6. lamela), zgrade „Sarajka 1-4“ (6. lamela), zgrade „Valjevka I i II“ (4 lamele), SPO „Blok I, II i III“ (14 lamela), stambene zgrade uz ulicu Oslobođenja (3. lamele), zgrada u parku sjeverno od općine (3. lamele), zgrade uz ulicu M. Tita (sjever) (6. lamela). Krajem 1980-tih godina južni dio grada presijeca pruga Živinice-Zvornik i preko dva nadvožnjaka na ulici II Krajiške brigade i magistralnog puta presijeca ulicu II. Krajiške brigade i preusmjerava je na Bišinsku ulicu tako da ulica M. Tita produžava ispod podvožnjaka do Križaljke prema Banovićima.

Sl.7 Raskrsnica ulice Tuzlanskog odreda i M.Tita

Sl.8 Stara Gimnazija

Sl.9 Komplex Doma zdravlja u izgradnji

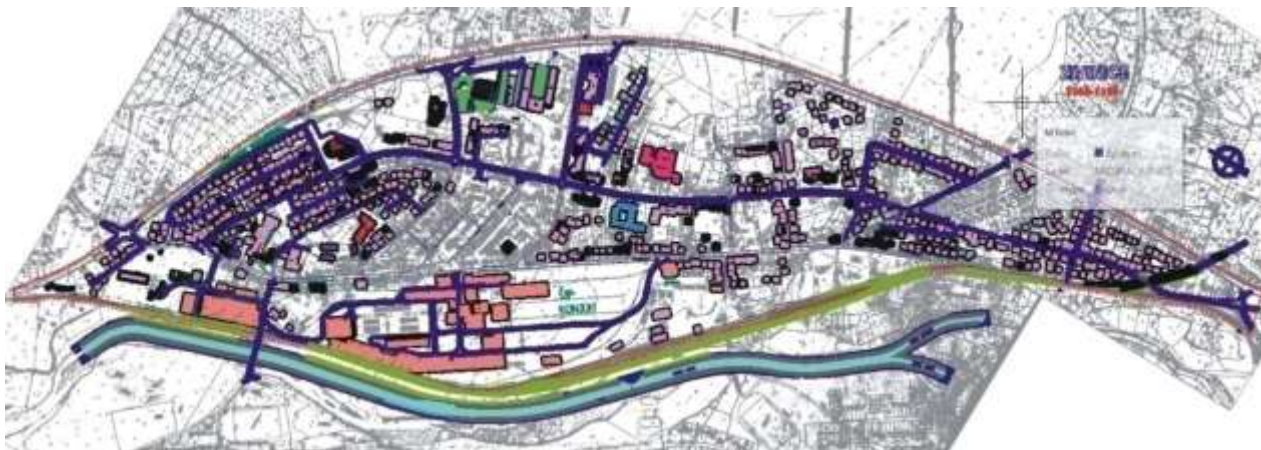
Sl.10 Individualna stambena zona grada

Sl.11 Ulica Oslobođenja sa zgradom „Sarajka“

Sl.12 Začetak Bulevara sa robnom kućom i stambenim blokovima Blok 1 i Blok 2

Sl.13 Pregledna karta izgrađenih ulica i objekata u periodu 1969-1992 godine

Iz priložene karte se vidi da se novo težište ili osovina razvoja grada nalazi uz novoizgrađenu ulicu M.Tita koja dijeli grad na dva dijela. Od ove ulice prema istoku i zapadu grade se poprečne ulice a uz njih javni i stambeni objekti. Grade se dvije nove stambene zone individualnog stanovanja, jedna na sjeveru i druga na jugu dok se postojeća stambena zona uz ulicu P.Gogića još više širi. Kolektivna stambena gradnja je koncentrisana u uskom pojasu između magistralnog puta i zamišljenog Bulevara te uz novosagrađene ulice M.Tita i Oslobođenja. Novi gradski centar se formira uz ulicu M.Tita od Pijace do općinske zgrade zahvaljujući izgradnji kompleksa Doma zdravlja, Srednjoškolskog centra, zgrade Pošte, sedmične pijace i nekoliko kolektivnih stambenih zgrada.

Period gradnje od 1992. do 2002.godine

Nakon prvih višestranačkih izbora i promjenom društveno-ekonomskog uređenja 1991 godine te proglašenjem nezavisnosti BiH u martu 1992 godine gasi se stambeni fond a sa njim i SIZ „Stanovanja“ koji postaje JP „Direkcija za izgradnju i razvoj“ ali bez ikakvih finansijskih rezervi, zatim se gasi ZZ „Jedinstvo“ a nakon nje i JP „Opštinski zavod za urbanizam i projektovanje“ a nedugo zatim i DD „Gradnja“. Oni će se polako gasiti u ratnim godinama 1992-1995 godine da bi nakon rata i sa početkom privatizacije potpuno nestali. Pred sami rat donosi se novi Regulacioni plan „RIBA“ Živinice gdje nova skupštinska većina prekida kontinuitet urbanog razvoja i nameće nova rješenja i nove razvojne trajektorije. Gradski bulevar kao okosnica novog gradskog centra u dužini od 700 m od ul. Tuzlanskog odreda do II osnovne škole na jugu iz predhodnog regulacionog plana iz 1970-te godine se prekida na ulici Oslobođenja i zadržava na 260 m dužine zbog tzv. Kredit mahale koja se legalizuje. Iza ove mahale prema jugu zadržava se individualno stanovanje. Umjesto ranije planirane tržnice uz Bulevar utvrđuje se lokacija Islamskog centra a ako njega se nizaju zanatsko-poslovni centri u tradicionalnom stilu. Time gradski centar gubi internacionalni izgled i poprima novi balkansko-orijentalni izgled. U međuprostorima zgrada predviđaju se vile novih političkih dužnosnika. Zadržava se postojeća mahala uz ulicu II Krajiške brigade gdje je predhodnim planom bila predviđena kolektivna stambena izgradnja. Individualno stanovanje zaustavlja i širenje kolektivnog stanovanja uz magistralni put na istoku. Plan prestaje biti vizionarski a individualno stanovanje ostaje dominantno u centralnoj zoni grada.

Bez obzira na ratna dejstva i svakodnevna granatiranja grad će se i dalje razvijati zahvaljujući mnogobrojnim humanitarnim organizacijama i donacijama iz inostranstva. U ovom periodu izgrađen je Islamski centar, ZPC „Bezistan“ (1997. - 40.lokala), SPO „Blok 5 „ (112 stanova), ZPC „Čardaklija lam.1,2,3 i 4 (1991-97) ZPC „Pijaca -lam.3 i 4“, ZPC „Gimnazija“ (1995), ZPC „Pečurke“ 1992 (8.lokala), PC „Bašaršija“ (1997) , čevabdžinica „Bosna“ (1995), kompleks Doma zdravlja 1998-2002 (spratovi) , PC „Memi Ali“ (2002) , PC „Bešić“ (2000), gradsko naselje

„Obdanište“ i „Škola“ te prigradska naselja „Sjever“ i „Hornica-Ušće“. Takođe je izgrađena gradska Autobusna stanica i nova zgrada Crvenog križa. Događen je dio kompleksa AMD-a, rekonstruisana zgrada-skladište „Omega“, Gradski Bulevar je u potpunosti uređen kao i park na zapadnoj strani Bulevara. U nedostatku adekvatne zakonske regulative i planske dokumentacije gradi se na osnovu privremenih odluka i uredbi i parcijalnih planova i skica. Izgrađena je dionica pruge „Živinice-Zvornik“, rekonstruisana Ulica II Krajiške brigade i izgrađena dva podvožnjaka ispod magistrale M 18 kojim su povezana naselja Sjever i Jezero sa gradskim centrom.

Sl.14 Obnova zgrada i trotoara u Pionirskoj ulici

Sl.15 Uređeni gradski Bulevar

Sl.16 Zgrada SPO „Bešić“ sa zanatskim centrom „Pečurke“

Sl.17 Uređeni gradski park

Sl.18 Zgrada ZPC „Bezistan“ na raskrsnici ulice A.Izetbegovića i ul.Meše Selimovića

Sl.19 Islamski centar

Sl.20 Pregledna karta izgrađenih ulica i objekata u periodu 1992- 2002 godine

Kao što se vidi iz priložene karte izgradnja je disperzivna, na cijeloj teritoriji grada, i čini je uglavnom individualno stanovanje. Novi gradski centar se izmješta na Bulevar uz koji se grade zanatsko-poslovni centri. Zgrade za kolektivno stanovanje se grade na više lokaliteta. Stambeno-poslovna individualna gradnja je skoncentrisana u školskoj ulici i pored II osnovne škole.

Razvoj grada poslije 2002 . godine

Odmah po donošenju „Zakona o prostornom uređenju,“ (Sl.novine TK-a br.16/20) i „Zakona o gradnji“ (Sl.novine TK-a br.16/20) općina Živinice vrši izmjenu i dopunu Regulacionog plana „Riba“ iz 1992 godine kojim je snimljeno stvarno stanje na terenu a istovremeno uspostavljen strogi režim gradnje. U predhodnom periodu od 10 godina u užem jezgru grada izgrađeno je 230 bespravnih objekata zbog čega se ovaj proces morao zaustaviti. Umjesto da ovaj plan postane razvojni i omogućiti brži razvoj i izgradnju grada on je postao kočnica tog razvoja jer u gradu više nisu postojale institucije koje su zadužene za izradu i provedbu planske dokumentacije niti su postojale građevinske kompanije sposobne da pokrenu izgradnju većih objekata.

Izmjenama i dopunama plana iz 2003. i 2007. godine stanje se nije promijenilo jer nije dovoljno samo promijeniti plan da bi se potakla gradnja i razvoj grada.

U ovom periodu izgrađene su stambeno-poslovne zgrade „Šeher“, (56 stana), „Bašta“ (80 stanova), „Giprom“ (20 stanova) i „Sinbra“ (16 stanova) te ZPC „Park“, (25 lokala), zatim PC „Borovo“ (6 lokala), „Trgozad“ (9 lokala), tržni centri „Bingo“ i „Aden“ i Sportska dvorana i zgrada nove uprave Elektro distribucije. U izgradnji je tržni centar „ZH Zola“ i poslovni centri „Zola“ i „Jurić“ na Bulevaru te zgrada „Monix“ i stambeno-poslovni objekat „Kavgić“. Uređena su tri gradska parka i izgrađen je novi most preko rijeke Oskove prema Karauli i pješački podhodnik prema Ciljugama ispod magistrale M18. Uređene su raskrsnice kod Petrolove pumpe, Toplička i kod Markana. Izgrađena je poslovna zona uz M 18 na istoku i sjeverna stambena zona sa 50-tak kuća takođe na istočnoj strani grada. Izvršena je rekonstrukcija dijela Ulice II Krajiške brigade na potezu od prve kapije ŠIP „Konjuh“ do ulaza u doo „ZH Zola“ na jugu u dužini od 375 m kao i dio ul. Meše Selimovića u dužini od 245 m. Asfaltirano je nekoliko gradskih ulica ali nije trasirana ni jedna nova ulica. Izgrađen je prečistač otpadnih gradskih voda na nekoliko stotina metara od sjeverne granice „Ribe“.

Ovdje treba napomenuti da su skoro svi objekti građeni sredstvima direkcije cesta Tuzlanskog kantona, Federacije BiH i privatnih investitora a da je iz općinskog budžeta finansirana izgradnja Sportske dvorane, uređenje parkova, općinskog parkinga, uređenja dijela Bulevara, uređenje trotoara, pješačkih staza i nekoliko gradskih ulica.

U istom vremenskom periodu prestao je sa radom jedini gradski hotel „Konjuh“, robna kuća „Živicepromet“, „Radnički dom“ (BKC centar), gradska kafana „Bašta“, stara robna kuća

„Čolić“, stara robna kuća „Gramog“, izložbeni salon namještaja na starom trgu a skoro svi zanatsko-poslovni centri su skoro ugašeni.

Izuzev raskrsnice na sjevernom dijelu grada kod „Kulića“ ni jedna druga raskrsnica nije uređena ni semaforizovana niti riješena u dva nivoa niti je i jedan magistralni ili regionalni pravac dislociran iz grada. Ovi putni pravci su pomiješani sa gradskim ulicama čime je gradski i vangradski saobraćaj pomiješan što stvara česte konfliktne situacije u saobraćaju. Gradske vlasti su pokušale ove probleme riješiti novim režimom saobraćaja ali bez izgradnje novih gradskih ulica i izmještanja magistralnih i regionalnih pravaca iz gradskog centra ovaj će se problem samo odlagati.

Sl.21 Sportska dvorana

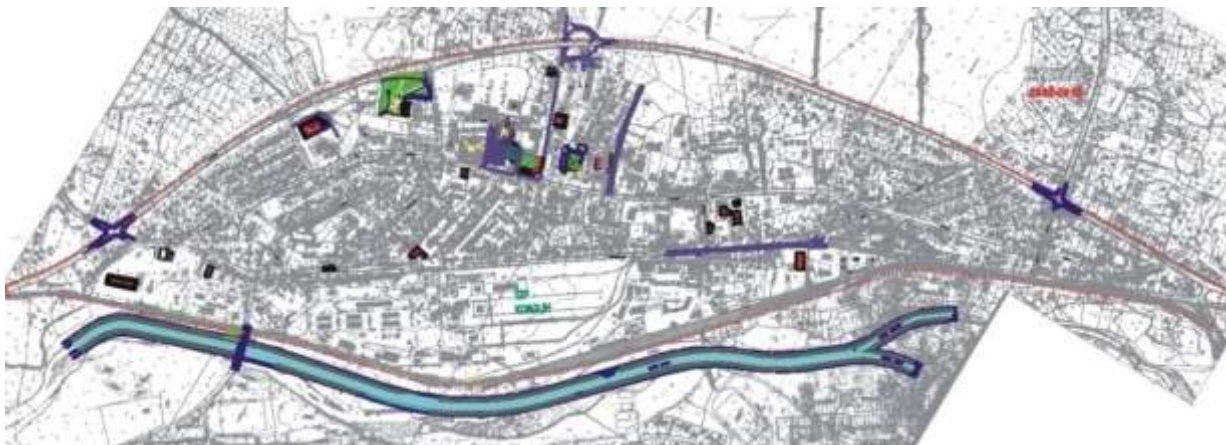
Sl.22 SPO „Bašta“ na starom trgu

Sl.23 ZPC „Park“ na raskrsnici ul.Oslobođenja i M.Tita (danas A.Izetbegovića)

Sl.24 Živinice danas- avio pogled sa sjeverne strane

SL.25 Pregledna karta izgrađenih ulica i objekata nakon 2002 godine

Iz priložene karte se vidi da je izgradnja „tačkasta“ i disperzivna na više lokaliteta u gradu a težište izgradnje je na raskrsnicama na magistralnom putu M18 i na asfaltiranju i uređenju već postojećih gradskih ulica.

Zaključak

Živinice su nastale i razvijale se uporedo sa razvojem fabrike „Konjuh“ i rudnika „Đurđevik“ a prve kuće i zgrade u gradu građene su za potrebe njihovih kadrova a kasnije i ostalih radnika i rudara i na kraju za potrebe domaćinstava koja su dislocirana sa eksploatacionih polja i odlagališta.

U prvoj fazi razvoja (1945-1969) gradnja je bila locirana uz regionalni i magistralni put a javne zgrade i trgovi uz ulazne kapije „Konjuha“. Gradilo se spontano na osnovu raznih odluka i uredbi i korištenjem raznih fondova od lokalnog do državnog nivoa.

U drugoj fazi izgradnje (1969-1991) gradi se na osnovu prostorno-planske dokumentacije pri čemu se postojeće individualno stanovanje dislocira na periferiju grada a privatno zemljište ekspropriše po veoma niskim cijenama radi izgradnje raznih javnih zgrada i zgrada za kolektivno stanovanje. Okosnica razvoja je uz novu ulicu (M.Tita). Formirane su mnoge službe i preduzeća čiji je zadatak planiranje, prostorno uređenje i gradnja. Odgovornosti i zadaci su jasno formulisani a jaka privreda i puni fondovi omogućavaju nesmetanu gradnju u veoma kratkim rokovima.

U trećoj fazi izgradnje (1992-2002) dešava se promjena društveno-političkog sistema, započinje privatizacija, ratni sukobi i gašenje velikih preduzeća. U takvim uslovima i dalje se zadržava relativno visok stepen gradnje a privatno vlasništvo nad zemljom omogućava mnogim građanima da u svojoj režiji i na svojoj zemlji grade razne stambene, javne i poslovne objekte, vrlo često bez ikakvih saglasnosti i dozvola. To je bio i glavni razlog intenzivne gradnje u ratnim i poratnim vremenima mada je građevinski materijal u to vrijeme bio najskuplji.

U posljednoj i aktuelnoj fazi (od 2002 god.) dolazi do potpunog zastoja u razvoju grada a razlozi su višestruki:

- Nova zakonska regulativa iz prostornog uređenja, gradnje i građevinskog zemljišta je prilagođena evropskom zakonodavstvu ali ne i lokalnim uslovima usljed čega dolazi do kolizije u primjeni te regulative jer država ne raspolaže potrebnim institucijama a općine nemaju potrebne kadrove da bi se ista mogla implementirati na terenu
- Privatizacija je neuspješna i umjesto da potakne razvoj grada ona gasi sve proizvodne kapacitete, zatvara dom kulture, gradsku biblioteku, hotel, robnu kuću i druge mnogobrojne trgovačke i ugostiteljske sadržaje u gradu a zauzvrat ne nudi druge sadržaje.

- Općinske vlasti žele da privuku strani kapital i potaknu izgradnju na najatraktivnijim lokacijama u gradu ali sa druge strane građani žele da zadrže svoj urbani standard i koristeći se svojim zakonskim mogućnostima (javni uvid, javna rasprava, prigovori, tužbe, blokiranje ekspropijacije, izbori i sl.) zaustavljaju izgradnju u gradskom području te se zbog toga razvija gradska periferija u vidu stambenih, poslovnih i proizvodno-industrijskih zona uz važne magistralne i regionalne pravce.
- Za razvoj svakog grada pored jakih investitora, punih fondova i budžeta potrebne su i službe za prostorno planiranje, uređenje i gradnju. Sve ove službe su ugašene u zadnjoj deceniji a općinske vlasti nisu ponudile alternativu. Ovi poslovi su prebačeni u općinsku upravu koja nema ni potrebne kadrove ni tehničku opremu da bi mogla voditi razvoj grada. Svi poslovi se rade ad-hok i u okviru četverogodišnjeg mandata. Tome u prilog ide i zakonodavstvo koje vrijeme važenja regulacionih planova sa 20-godina smanjuje na 5 godina bez mogućnosti da se plan mijenja po potrebi u ovih 5 godina.
- Svaka općina u budžetu mora obezbijediti sredstva za ekspropijaciju gradskog zemljišta i svaku gradnju planirati nekoliko godina unaprijed jer su postupci ekspropijacije po novom zakonu dugi i neizvjesni a uređenje zemljišta skupo. Ta sredstva se obezbjeđuju od prodaje općinskog zemljišta i naplate rente i drugih saglasnosti. Kada se ova sredstva preusmjere u druge svrhe onda se gubi kontinuitet a grad ostaje bez svog zemljišta tako da je bilo kakva gradnja nemoguća.
- Za razvoj grada potrebna je dobra infrastruktura pa je za te potrebe odmah nakon 1945 godine periferijom gradskog područja izgrađena regionalna i magistralna putna mreža a u gradu gradska ulična mreža, vodovod sa vodotornjem u fabričkom krugu „Konjuha“ i gradska toplana takođe u fabričkom krugu „Konjuha“. Kada je 2002 godine razvoj grada prerastao te kapacitete nije ništa urađeno da se oni prošire. Tako je „grad na tri rijeke“ ostao bez pitke vode, „grad sa tri rudnika“ ostao bez grijanja a za dvije decenije nije trasirana ni jedna gradska ulica. Saobraćajni kolaps djeluje destimulativno za svakog investitora koji bi nešto gradio a lokalno stanovništvo destimuliše da se sa mjestom stanovanja dislocira iz grada.
- Kada se svi predhodno nabrojani faktori spoje onda dolazi do propadanja i „poseljačenja“ grada koji postepeno gubi sva svoja urbana obilježja dok sa druge strane omogućava „tajkunima“ i „političkoj eliti“ da u centralnim gradskim zonama na zelenim površinama gradi vile i poslovne centre. To je moguće jer su poslovi prostornog planiranja i gradnje od stručnih institucija preuzete i prenešene u uski krug općinskih službenika koji djeluju isključivo i za potrebe uske „stranačke elite na vlasti“ a ne u ime i za dobrobit svih građana.

Zastoj u razvoju grada i uzroci tog zastoja su manje –više poznati svim građanima ali će posljedice tog zastoja osjetiti tek u narednim godinama jer proces prostornog planiranja i uređenja je dugotrajan i cikličan proces. Sama izrada i donošenje prostorno-planske dokumentacije traje godinama a implementacija tih planova na terenu kroz prostorno uređenje i izgradnju takođe traje godinama. Ukoliko se izostavi neki od ovih ciklusa onda su potrebne godine da se pokrene izgradnja bilo kojeg dijela grada a današnja tržišta su dinamična pa potencijalni investitori radije biraju druge lokacije. Oduvijek je bilo da sadašnje generacije pripremaju teren za razvoj grada kojeg će završiti buduće generacije (tzv. načelo generacijske pravde) a svjedoci smo da sadašnje generacije ne mogu da realizuju ono što su im predhodne generacije ostavile a kamoli da planiraju nove trajektorije razvoja za buduće generacije.

Literatura

1. Opština Živinice „ Živinice kroz istoriju,revoluciju i socijalističku izgradnju” (tkz.“Živinička hronika”) Grafopak- Gračanica 1988,
2. Odluka o usvajanju Generalnog urbanističkog plana grada Živinica (usvojen na Saboru) br.2167 od 10.07.1969 godine „Službeni glasnik opštine Živinice „br.7/69
- 3.Odluka o usvajanju Regulacionog plana „Grada Živinica“ (oba vijeća) br.20/70 od 16.4.1971 godine „Službeni glasnik opštine Živinice „br.3/71
- 4.Odluka o imenima ulica,trgova i obilježavanju zgrada brojevima u Živinicama kao naselju gradskog karakter (Sl.glasnik br.4/80 od 10.07.1980 godine)
5. Odluka o usvajanju Izmjena i dopuna Regulacionog plana «Riba»-Živinice (Sl. glasnik općine Živinice br. 1/92)
6. Odluka o ID RP»Riba»Živinice (Sl. glasnik općine Živinice br. 04/2002)
7. Taubman Ivan « Rudarski i industrijski gradovi u BiH» Institut AU u Sarajevu,Sarajevo 1969.godine
8. Opštinski zavod za urbanizam Tuzla“ Prostorni plan opštine Živinice“ ,Tuzla 1987 godine
- 9.Udruženje urbanista Srbije “Novi instrumenti planiranja prostora u tržišnim uslovima – procena vrednosti nepokretnosti”,Tara,29-31 maj,2012 god. (zbornik radova)

PRIVREDNO NASLIJEĐE TUZLANSKOG OKRUGA IZ VREMENA AUSTRO-UGARSKE UPRAVE(1878. -1918. godine)

Uvod

U drugoj polovini XIX stoljeća u svjetskim političkim kretanjima desili su se krupni historijski događaji. Novonastale evropske nacionalne države (Njemačka i Italija, kao i Austro-Ugarska monarhija) tražile su mogućnost promjene političke karte Evrope i svijeta tj. podjelu kolonija sa velikim silama (Engleska, Francuska i Rusija), koje su taj posao ranije obavile. Interesi velikih sila organizovanih u imperijalističke blokove („Centralne sile“ (1882.), i „Trojni sporazum“ ili „Antanta“ (1907.)) najviše su bili usmjereni na prostore Osmanskog carstva koje se nalazilo u teškoj društveno-ekonomskoj, socijalnoj i političkoj situaciji i u tadašnjoj diplomatskoj terminologiji je nazivano bolesnikom na Bosforu.

Uspostavljanje institucija evropskog građanskog društva u Bosni i Hercegovini zadnjih decenija osmanske vladavine zahtijevalo je društveno-ekonomske i kulturne pretpostavke, koje ona u dotadašnjem razvoju nije stekla. Osmanska vlast pokušala je nizom zakonskih odredbi i mjera da sprovede proces reformi u vojsci, upravi, poreskom sistemu i drugim oblastima društvenog života (Hatišerif od Gilhane, (3. novembar 1839.), Saferska naredba, (12. septembar 1859.), Uredba o organizaciji Bosanskog vilajeta, (1. juni 1865.), aktivnost Osman Topal Šerif-paše). Međutim, prezaduženost države i stalan nedostatak novca povećali su poreska i druga opterećenja potčinjenih naroda i klasa u čitavom Osmanskog carstvu, pa tako i u Bosni i Hercegovini. Zaoštravanje socijalnih i klasnih suprotnosti vodilo je čestim bunama i ustancima hrišćanskog seljaštva, koje su još više produbljivale krizu Osmanskog carstva¹.

U nizu nemirnih godina u Bosni i Hercegovini, najveći značaj za njenu dalju sudbinu imao je ustanak od 1875. do 1878. godine, koji je počeo u Hercegovini, a zatim u dijelovima zapadne i istočne Bosne, Sandžaka, Makedonije i Bugarske. Ovi ustanci su pokrenuli složeno istočno pitanje², izazvali ratove Srbije, Crne Gore i Rusije protiv Osmanskog carstva, živu diplomatsku aktivnost evropskih sila i, konačno doveli do Berlinskog kongresa, koji je na dnevni red stavio dalju sudbinu evropskog dijela Osmanskog carstva.

Berlinski kongres je održan od 13. juna do 13. jula 1878. godine. Na osmoj sjednici, 28. juna, stavljen je na raspravljanje član 14. Sanstefanskog ugovora³, koji se odnosio na Bosnu i Hercegovinu⁴. Formalni zadatak Berlinskog kongresa je bio da uspostavi konačni mir između Rusije i njenih balkanskih saveznika sa Osmanskim carstvom. Ali, glavni zadatak Kongresa je bio izvan tog formalnog cilja, a to je usklađivanje novonastalog stanja na Balkanu i Bliskom istoku sa interesima evropskih velikih sila u uslovima kada je Rusija konačno razbila izolaciju nametnutu joj 1853. godine i postala jedna od dominantnih svjetskih faktora⁵.

¹ Iljas Hadžibegović, Srebrenik za vrijeme austro-ugarske vladavine 1878.-1918. godine, Biljeg Srebrenika, Broj 1, JU Centar za kulturu i informisanje Srebrenik, Srebrenik, 2003., str. 62.

² Pitanje preuzimanja i podjele osmanskih teritorija u Evropi, Aziji i Africi od strane velikih sila.

³ Mirovni ugovor koji je sklopljen između Rusije i Osmanskog carstva 3. marta 1878. godine u San Stefanu (mjesto nadomak Carigrada) nakon međusobnog sukoba ove dvije države koji je počeo 24. aprila 1877. godine i pobjede Rusije. Po članu XIV tog ugovoraza Bosnu i Hercegovinu jebilo predviđeno autonomno uređenje, kao i reforme koje su bile predložene još na Carigradskoj konferenciji (krajem 1876.), s izvjesnim izmjenama o kojima bi trebalo da se složi pored Rusije, Osmanskog carstva, još i Austro-Ugarska monarhija.

⁴ Mustafa Imamović, Historija Bošnjaka, Preporod, Sarajevo, 1997., str. 347.

⁵ Milorad Ekmečić, Karakteristike Berlinskog kongresa 1878. godine, Prilozi, Broj 18, Institut za istoriju, Sarajevo, 1981., str. 73.

Član XXV Berlinskog ugovora je uopćeno odredio austrougarski okupacioni mandat kao pravo zaposjedanja i upravljanja pokrajinama Bosnom i Hercegovinom⁶. Odnose sa Osmanskim carstvom Austro-Ugarska je precizirala Carigradskom konvencijom. Tom konvencijom istaknuto je da činjenica okupacije ne vrijeđa suverena prava sultana nad Bosnom i Hercegovinom, njom je zagarantovana sloboda vjeroispovijesti svim stanovnicima okupirane zemlje, muslimanima se posebno jamči lična i imovinska sloboda i sigurnost, pravo da održavaju veze sa svojim duhovnim poglavarom u Istanbulu i da javno ističu osmansku zastavu tamo gdje je to već bio običaj. Zakonom o carinama i monopolima od 20. decembra 1879. godine Bosna i Hercegovina je uključena u zajedničko carinsko područje Austro-Ugarske monarhije. Paralelnim austrijskim i ugarskim zakonom o upravljanju Bosnom i Hercegovinom od 22. februara 1880. godine utvrđeno je načelo da okupirane zemlje, po pravilu, treba da žive od svojih vlastitih sredstava⁷. Usljed osobenosti međunarodnih okolnosti u kojima je izvršena okupacija Bosne i Hercegovine, unutrašnjih prilika i odnosa u okupiranoj zemlji i veoma složene ustavne strukture Habsburške monarhije, Bosna i Hercegovina je u njenom okviru sve vrijeme imala poseban državnopravni položaj i posebnu organizaciju i strukturu vlasti.

Okupacija Sjeveroistočne Bosne (šire Tuzlansko područje)

Unaprijed osiguravši saglasnost velikih sila da može okupirati Bosnu i Hercegovinu, austrijski generalštab je, uprkos izjavama ministra vanjskih poslova Andrašija na Berlinskom kongresu da će se to izvesti *sa jednom četom i glazbom*, znatno prije zaključenja Kongresa mobilisao čitav 13. armijski korpus (6, 7. i 20. divizija) za upad u Bosnu i 18. diviziju za posjedanje Hercegovine (ukupne jačine 82.119 vojnika ili 65 pješadijskih bataljona, 14 eskadrona konjice, 19 tehničkih četa, 112 topova, 4 zapregnuta mostovna trenja, 13.319 konja). Za komandanta korpusa je postavljen komandant trupa iz Praga feldcojgmajster (general artiljerije) Josip baron Filipović, kome je bio podređen i komandant 18. divizije feldmaršal-lajtant (generalpotpukovnik) Stevan baron Jovanović⁸.

Dvadesetdevetog jula 1878. godine austrougarske trupe su prešle bosanskohercegovačku granicu na Savi na četiri mjesta (kod Broda, Gradiške, Kostajnice i Šamca), a dva odnosno tri dana kasnije kod Vrgorca i Imotskog⁹. Austrougarske okupacione snage su nastupale u tri pravca: centralni pravac vodio je putem Derventa – Doboj – Sarajevo, desna kolona pravcem Bosanska Gradiška – Banja Luka – Jajce – Travnik, a lijeva pravcem Bosanski Šamac – Gradačac – Gračanica – Tuzla.

Na prostore sjeveroistočne Bosne (šire tuzlansko područje) krenula je lijeva strana okupacionih trupa koje su činile jedinice 20 divizije pod komandom podmaršala Saparija. Snage 20 divizije raspolagale su sa 16.071 vojnika, 2.989 konja i 41 topom. Prvobitni plan sastojao se u tome da jedinice 20. divizije preko Gradačca i Gračanice dospiju u Tuzlu 5 augusta, a onda da što prije izbiju na Drinu kod Zvornika¹⁰. Na sastanku narodnih prvaka u Sarajevu odlučeno je da se organizacija otpora na prostoru sjeveroistočne Bosne povjeri pljevaljskom muftiji Mehmed Nurudinu Vehbi-ef. Šemsekadiću.

Austrougarska vojska brzo je bez otpora prodirala kroz Bosansku Posavinu, 1. augusta stigla u Gradačac, a 5. augusta u Gračanicu, a odatle vojska je nastavila marš prema Dobošnici koja se

⁶ Ilija Hadžibegović, Mustafa Imamović, Bosna i Hercegovina u vrijeme Austrougarske vladavine, Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata, Štab vrhovne komande oružanih snaga Republike BiH, Sarajevo, 1994., str. 179.

⁷ Ferdo Hauptman, Privreda i društvo Bosne i Hercegovine u doba austrougarske vladavine 1878.-1918., Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (ANU BiH), Posebna izdanja, LXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 18, Sarajevo, 1987., str. 106.

⁸ Mehmedalija Bojić, Svrgavanje turske vlasti i odbrambeni rat Bosne i Hercegovine protiv austrougarske invazije 1878. godine, Naučni skup: Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine, ANU BiH, Djela, Knjiga XLIII, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 8, Sarajevo, 1979., str. 78.

⁹ Ibrahim Tepić, Bosna i Hercegovina od kraja XVIII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine, Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata, str. 168.

¹⁰ Dragiša Trifković, Tuzlanski vremeplov, Grafičar, Knjiga IV, Tuzla, 1990., str. 21.

nalazi u Sprečkoj dolini. Iz Dobošnice Sapari je u jutarnjim satima 8. augusta naredio vojsci, koja je brojala 5.000 pješaka, 130 konjanika i 24 topa da krene prema Tuzli. Napadi su trajali 8, 9 i 10. augusta ali je austrougarska vojska na širokom frontu u žestokim borbama (na Han-Pirkovcu, na Ravnoj trešnji, na Gradini, u Tušanjskom potoku) bila do nogu potučena. Odbranu Tuzle predvodio je muftija Šemsekadić.

U poslijepodnevnim satima austrougarska vojska je počela povlačenje iz Tuzle u pravcu Dobošnice i dalje ka Gračanici. Dvanaestog augusta Sapari je naredio da se vojska zaustavi i ulogori južno od Gračanice, koja je imala važan strateški značaj, jer bi dalje povlačenje austrougarske vojske ugrozilo kretanje glavne okupacione kolone u dolini Bosne. U toku 12 i 13. augusta vođene su jake borbe u dolini Spreče oko Gračanice poznate kao *Boj kod Gračanice*¹¹. Austrougarska vojska se nakon toga počela povlačiti prema Doboju. 23, 26 i 30. augusta vođene su borbe oko Doboja koje su se posebno intenzivirale 4, 5 i 6. septembra kada su bosanskohercegovačke protivokupacione snage žestoko napadale na utvrđeni položaj austrougarske vojske kod Doboja. U toku sedamnaest bitaka koje je do tada vodila 20. divizija je izgubila 50 oficira i 1.500 vojnika, dakle 20 % svoje jačine¹².

Također treba istaći da su i na prostoru oko Maglaja koji je pripadao Tuzlanskom okrugu vođene žestoke borbe. Otpor je pružen još 3. augusta, a konačno je skršen 6. septembra.

Nakon što je izvršeno pregrupisanje i dovlačenje svježih snaga preko Save austrougarska vojska krenula je u protivnapad. Branioi doline Spreče držali su položaj kod Doboja sve do 15. septembra. Položaj snaga otpora bio je otežan i napadom austrougarske vojske iz pravca Sarajeva i Romanije. Bosanskohercegovačke snage su razbijene i povlačile su se u rasulu. Jedan za drugim počeli su padati gradovi sjeveroistočne Bosne. Petnaestog i 16. pao je Gradačac i Gračanica, 17. je zauzet i Lukavac, a 22. septembra bez borbe je zauzeta i Tuzla. Od 12. do 17. septembra skršen je otpor u Brčkom. Bijeljina je zauzeta 20. septembra, Zvornik 27., a Srebrenica kao posljednje uporište bosanskohercegovačkih snaga na području sjeveroistočne Bosne 29. septembra 1878. godine¹³. Time je čitavo područje sjeveroistočne Bosne došlo pod austrougarsku vlast nakon više desetina bitaka i vrlo jakog otpora.

Najpoznatiji predvodnici otpora protiv okupacije na prostoru Tuzlanskog okruga bili su: pljevaljski muftija Šemsekadić, Osman-beg iz Zvornika, Ibrahim-beg Pašić iz Gračanice, kajmakam i kadija iz Gračanice, Muharem Begović iz Tuzle, Salih Tučić iz Tuzle, Hadžija Husanović iz Gračanice, Mujaga Užičanin iz Gračanice, Jovo Muhić iz Gradačca, Hadži-Husein Malergić i Mehmed-beg Čemerlić. U otporu je učestvovalo muslimansko i pravoslavno stanovništvo.

Teritorijalni okvir i stanovništvo Tuzlanskog okruga

Austro-Ugarska je nakon okupacije Bosne i Hercegovine u njoj zadržala zatečenu osmansku administrativnu organizaciju, pravni poredak, poreski sistem i postojeće stanje agrarnih odnosa. Što se tiče administrativne organizacije i upravne vlasti došlo je do promjene naziva. Bosanski vilajet postao je Reichsland, sandžaci su pretvoreni u okruge, kaže (srezovi) prevorene su u kotare, a nahije u kotarske ispostave. Kada se govori o upravnoj vlasti valija je postao zemaljski poglavar, mutesarifi (upravnici sandžaka) su postali okružni predstojnici, a kajmakami (upravnici srezova) su preimenovani u kotarske predstojnike. U cijelosti je zadržana osmanska administrativno-teritorijalna podjela na šest okruga (Sarajevo, Travnik, Mostar, Tuzla, Banja Luka i Bihać) i 54 kotara sa 23 kotarske ispostave, mada se njihov broj kasnije povremeno mijenjao¹⁴.

¹¹ Azem Kožar, *Boj kod Gračanice-doprinos otporu austrougarskoj okupaciji BiH 1878. godine*, Gračanički glasnik, Broj 3, Monos, Gračanica, 1997., str. 22.

¹² Pertev, *Okupacija ili ulazak austro-ugarske vojske u Bosnu i Hercegovinu 1878. godine*, Izdanje i naklada knjižarnice i papirnice Mihajla Milovanovića u Sarajevu, Sarajevo, 1905., str. 63.

¹³ Mihovil Mandić, *Povijest okupacije Bosne i Hercegovine (1878)*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1910., str. 80.

¹⁴ Iljas Hadžibegović, Mustafa Imamović, N.D., str. 180.

Vrhovna upravna vlast u Bosni i Hercegovini povjerena je zajedničkoj (austroougarskoj) vladi u čije je ime administraciju vršilo zajedničko ministarstvo finansija. Pri zajedničkom ministarstvu finansija u Beču postojao je Bosanski biro koji je preko Zemaljske vlade (ustanovljena 29. oktobra 1878., a počela sa radom 1. januara 1879. godine) u Sarajevu upravljao poslovima Bosne i Hercegovine.

Tuzlanski okrug je u administrativnom pogledu obuhvatao područje nekadašnjeg Zvorničkog sandžaka, odnosno u regionalnom pogledu prostor sjeveroistočne Bosne. Sastojao se od slijedećih kotara i kotarskih ispostava: 1. Bijeljina, 2. Brčko sa kotarskom ispostavom Orašje, 3. Gračanica, 4. Gradačac sa kotarskim ispostavama Bosanski Šamac i Srebrenik, 5. Kladanj, 6. Maglaj, 7. Srebrenica, 8. Gornja Tuzla (seoski kotar), 9. Donja Tuzla (gradski kotar), 10. Vlasenica, 11. Zvornik.

Prilog br.1. Politička karta Tuzlanskog okruga iz 1896. godine

Administrativno uređenje Tuzlanskog okruga mijenjalo se tokom austrougarske uprave. Površina Tuzlanskog okruga iznosila je 8.918 km², što ga je činilo četvrtim po veličini u Bosni i Hercegovini. Također treba istaći da je od svih šest okruga u Bosni i Hercegovini tuzlanski imao tokom austrougarske uprave najveći broj stanovnika. Na tom području živjelo je po austrougarskom popisu iz 1885. godine 313.570 stanovnika. Po popisu iz 1895. godine na Tuzlanskom okrugu živjelo je 358.990 stanovnika.

Ekonomski interesi monarhije i saobraćaj na Tuzlanskom okrugu

Interesi Austrije za Bosnu i Hercegovinu i šire balkansko područje koji su bili važni proizvođači poljoprivrednih proizvoda sežu još u XVI stoljeće. Različiti planovi Austrije da osvoji Bosnu i Hercegovinu potiču još iz prve polovine XVII stoljeća. Ove planove Austrija je vojnički pokušala ostvariti u tri navrata: 1697, 1737 i 1788.-1791. godine. Pitanje pripajanja Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj zaoštrava se nakon završetka Napoleonovih ratova 1813.-1814. godine kada je Austrija došla u posjed čitave Jadranske obale. Od druge polovine XIX stoljeća, Austrija se vojnički i diplomatski pripremala da zaposjedne Bosnu i Hercegovinu. Pored učvršćenja svog položaja na Jadranskoj obali, Austro-Ugarska je imala slijedeće ciljeve u Bosni i Hercegovini: 1. preduzima veliki korak u ekonomskoj i političkoj ekspanziji ka jugoistoku, 2. sprečava stvaranje neke velike slavenske države na svojim južnim granicama i 3. osigurava svom kapitalu u pogledu prirodnih bogatstava i općih privrednih potencijala značajno područje¹⁵.

Negdje krajem četrdesetih godina XIX stoljeća raste zanimanje austrijskog kapitala za Bosnu i Hercegovinu koja je bogata žitom i rudama. Godine 1840. počela su geološka ispitivanja Bosanskog ejaleta. Godine 1841. i 1842. geološka istraživanja u Bosni i Hercegovini je radio D. Wolf. U svom djelu koje je objavio 1847. godine pod naslovom „Ansichten über die geognostisch-montanistischen verhältnisse Bosniens“ spominje prisustvo kamene soli na području Tuzle. Otto von Reinsberg-Düringsfeld šesdesetih godina XIX stoljeća u svom djelu „Bosnien und Herzegovina in ihren natürlichen, sozialen und politischen Verhältnissen“ daje između ostalog i prikaz rudnog blaga na prostoru Tuzle, Srebrenice i Zvornika¹⁶. Nadsavjetnik bečkog geološkog zavoda K.M. Paul u svom članku „Geologische notiz aus Bosnien“ 1872. godine također spominje geološko bogatstvo Bosne i Hercegovine, što će mu 1879. godine poslužiti za detaljno proučavanje prisustva uglja i kamene soli na području Tuzle¹⁷. To su samo neka u nizu brojnih geoloških istraživanja u Bosni i Hercegovini koja su vršena u periodu prije i u prvim godinama okupacije u kojima se spominju mineralna bogatstva sjeveroistočne Bosne odnosno Tuzlanskog okruga.

Od sredine XIX stoljeća nastaje novi period u izgradnji putne mreže u Bosni i Hercegovini. Karavanske puteve sve su više počeli zamjenjivati kolski. U gradnji putne mreže istakao se Omerpaša Latas (1851. i 1861. godine) koji je pokrenuo izgradnju puta Sarajevo -Travnik i prosijecanje drumova Sarajevo – Višegrad – Novi Pazar iz vojnostrateških razloga. Druga faza počinje dolaskom na mjesto bosanskog valije Osman Topal Šerif-paše (1861.-1869. godine) koji počinje izgradnju putne mreže iz ekonomskih razloga. U njegovom periodu izgrađen je put Sarajevo – Viški, a otpočela je i izgradnja puta Sarajevo – Brod i Sarajevo – Mostar. Izgradnjom puta Sarajevo – Brod, Bosna je prvi put dobila drumsko-kolsku vezu sa Austrijom. I pored izgradnje tih puteva još uvijek je 95% saobraćaja otpadao na karavanski a svega 5% na kolski. Za saobraćaj su korištene volovske i konjske zaprege. U Zvorničkom okrugu broj konjskih zaprega je iznosio 3.835 a volovskih 8.472¹⁸.

Faktičko prisjedinjenje Bosne i Hercegovine, njeno uklapanje u austrougarsko carinsko područje i uzajamno privredno povezivanje, za Bosnu i Hercegovinu također početak razvoja industrije, nisu bili mogući bez brže izgradnje saobraćajnica koje međusobno spajaju proizvođača i potrošača. Područje Tuzlanskog okruga naslijedilo je iz osmanskog perioda vladavine vrlo lošu saobraćajnu infrastrukturu, jer je ostalo izvan svih važnijih poduhvata u gradnji saobraćajnica u osmanskom periodu. Jedini važniji putni pravac na kome se kolski saobraćaj odvijao nesmetano bio je Bosanska Rača – Zvornik – Sarajevo. Veći dio saobraćaja bio je karavanski, putna mreža izuzetno nekvalitetna što je izazivalo velike transportne teškoće i visoke troškove. Održavanju putne mreže pridavalo se vrlo malo pažnje.

¹⁵ Mustafa Imamović, N.D., str. 345.

¹⁶ Ivan Pederin, Gospodarski razlozi austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine i razvoj njene privrede 1878.-1918. u svjetlu austrijske putopisne literature, Prilozi, Broj 19, Institut za istoriju, Sarajevo, 1982., str. 272.

¹⁷ Fridrik Katzer, Historičko razvijanje i današnje stanje geološkog proučavanja Bosne i Hercegovine, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Broj XVI, Sarajevo, 1906., str. 425.

¹⁸ Ibrahim Tepić, Izgradnja saobraćajnica u Bosni i Hercegovini od sredine XIX vijeka do austrougarske okupacije, Prilozi, Broj 18, Institut za istoriju, Sarajevo, 1981, str. 57.

Sa dolaskom austrougarske vlasti to stanje se znatno promijenilo nabolje. Austrougarske vojne jedinice su već u jesen 1878. godine osposobile i popravile putni pravac Brčko – Tuzla¹⁹. U toku 1879. godine uz pomoć tehničkih trupa i pješadije obnovljene su ceste Bosanski Šamac – Brčko i Bjeljina – Zvornik²⁰. Popravljeni su i neki manje značajni lokalni putni pravci.

Ono što je karakteristično za saobraćajnu infrastrukturu na Tuzlanskom okrugu jeste da je ona građena u skladu sa vojnim, a prije svega, ekonomskim interesima Austro-Ugarske, a sve u cilju eksploatacije rudnog bogatstva i razvoja industrije. U tom smislu izgrađena je i puštena u javni promet 29. aprila 1886. godine uskotračna željeznička pruga Doboj – Tuzla – Simin Han u dužini od 88,7 km²¹. Izgradnja ove pruge pokazala se kao vrlo korisna investicija, jer je bogati tuzlanski bazen povezala željezničkom prugom Bosanski Brod – Sarajevo koja je bila glavna saobraćajna veza sa Austro-Ugarskom monarhijom. Pored ekonomskog, pruga je imala i veliki strateško-politički značaj u integraciji ovog pograničnog područja sa ostalim dijelovima zemlje, a također i zbog grada Tuzle koji je igrao ulogu najisturenijeg okružnog grada na granici Austro-Ugarske prema Srbiji.

Maglaj kao sastavni dio Tuzlanskog okruga bio je priključen na željezničku mrežu Bosne i Hercegovine u februaru 1879. godine prilikom gradnje pruge Bosanski Brod – Sarajevo koja je trajala od 1879. do 1882. godine u dužini od 258,8 km.

Za privredni razvoj Tuzlanskog okruga važne su bile i uskotračne željezničke pruge Bosanska Rača – Ugljevik, a također i Brčko – Gunja – Vinkovci.

Rudarstvo

Eksploatacija i proizvodnja soli

Eksploatacija i proizvodnja soli na Tuzlanskom okrugu u austrougarskom periodu bila je u potpunosti koncentrisana na grad Tuzlu. Ta privredna aktivnost stanovništva na tom području bila je prisutna još od prahistorije. Sve do dolaska austrougarske vlasti zasnivala se na nesavremenim metodama. Za iskuhavanje bogatih izvora slane vode i dobijanje soli korištene su plitke željezne tave, ogrjevno drvo i pretežno drvene pomoćne sprave. S obzirom na ogromnu potrošnju soli, tuzlanske solane su u osmanskome periodu podmirivale samo dio lokalnih potreba. Godine 1875. proizvodnja soli u Donjoj Tuzli iznosila je 405.760 kg, a u Gornjoj Tuzli 234.240 kg, ukupno 640.000 kg²².

Sa dolaskom austrougarske vlasti stanje u ovoj privrednoj djelatnosti se iz temelja promijenilo. Uveden je industrijski način proizvodnje soli. Odmah po okupaciji Bosne i Hercegovine, Austro-Ugarska je otkupila od pojedinih porodica iz okoline Tuzle njihova nasljedno prenošena prava na proizvodnju soli. U okolini Tuzle otvoreno je šesnaest bunara za iscrpljivanje slane vode, a svaki od njih imao je kapacitet od 2.000-2.500 hektolitara (hl) slane vode. Međutim stvarno je korištena samo jedna petina njihovog kapaciteta.

Koliko je so bila važna strateška sirovina za Austro-Ugarsku svjedoči i to da su bosanskohercegovačke novine 1. aprila 1880. godine objavile da je uveden monopol soli i da će se svako krijumčarenje ovog artikla kažnjavati globom od 25-200 forinti²³.

Tek kada su izvršene sve potrebne predradnje, uveden monopol soli i detaljno geološki istražen teren, u Simin Hanu pristupilo se 1884. godine izgradnji prve moderne industrijske solane u Bosni i Hercegovini.

¹⁹ Ferdo Hauptman, N.D., str. 131.

²⁰ Dževad Juzbašić, Problemi austrougarske saobraćajne politike u Bosni i Hercegovini poslije okupacije i izgradnja željezničke linije Bosanski Brod-Sarajevo, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, Godina XIX, 1970.-1971., Sarajevo, 1973., str. 109.

²¹ Dževad Juzbašić, Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom, ANU BiH, Posebno izdanje, Knjiga CXVI, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 35, Sarajevo, 2002., str. 162.

²² Ibrahim Imamović, Rudarstvo soli, Univerzal, Tuzla, 1990., str. 108.

²³ Iljas Hadžibegović, Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914., str. 80.

Prilog br.2. Solana u Simin Hanu 1885. godine

Razlozi Austro-Ugarske da se u Simin Hanu gradi prva industrijska solana bili su: blizina istraženog ležišta u Gornjoj Tuzli, postojanje saobraćajnih veza sa okolnim mjestima, jeftina radna snaga iz Simin Hana i okolnih sela i blizina rudnika uglja u Kreki.

O veličini i značaju nove solane najbolje govori njeno ime *Franc Josef Saline* (dobila naziv po tadašnjem caru). Solana je puštena u probnu proizvodnju 12. februara, a u redovnu 25. marta 1885. godine. U prvoj godini (1885.) proizvedeno je 1.858 tona (t) varene soli. Proizvodnja je počela sa dva kazana u kojima se iskuhavalala slanica. Godine 1886. izgrađena su još dva kazana, a 1890. godine ova Solana je imala ukupno šest proizvodnih kazana ukupne grijne površine 696 m² na kojima se proizvodilo oko 5.000 t varene soli godišnje²⁴.

U septembru 1891. pristupilo se puštanju u rad solane u Kreki sa dva proizvodna kazana, a 1895. godine montirana su još dva kazana (Prilog br.3). Uz ove kazane su ugrađene četiri sušare sa površinom od 334 m² kao i dva kazana za predgrijavanje slane vode grijne površine 45 m². Ova solana je bila modernija od one u Simin Hanu i znatno je više varene soli proizvodila po jednom kazanu. U njenom sastavu bio je i pogon za proizvodnju briketirane soli za ljudsku i stočnu ishranu²⁵. Obje solane u Tuzli bile su organizaciono spojene i imale su zajedničku upravu²⁶.

Prilog br.3. Solana u Kreki početkom XX vijeka

²⁴ Suad Buljugić, Tuzlanske solane i solari, Drugari, Knjiga I, Sarajevo, 1990., str. 35-36.

²⁵ Isto, str. 40.

²⁶ Tonči Grbelja, Solarski radnici u naprednom radničkom pokretu, Monografija, Sto godina fabrike soli Tuzla, Muzej istočne Bosne Tuzla, Fabrika soli Tuzla, Tuzla, 1985., str 49.

Kapital investiran u osnovna sredstva slanih izvora i solana u Simin Hanu i Kreki iznosio je 1.484.488 kruna. Obje solane prerađivale su jedva jednu trećinu iscrpljene slane vode. Kako je godišnja potreba soli u Bosni i Hercegovini iznosila 230.000-240.000 kvintala²⁷, ona je podmirivana proizvodnjom solana u Tuzli²⁸. Jedan dio soli bio je namijenjen za izvoz.

Izgradnjom solane u Simin Hanu gotovo je prestao uvoz erdeljske kamene soli i odliv novca iz Bosne i Hercegovine, a podizanje druge, znatno modernije solane u Kreki 1891. godine kapaciteta 30.000 t godišnje, imalo je za cilj ne samo dalje radikalno smanjenje uvoza ovog artikla, nego i osiguranje jeftine sirovine za potrebe domaće hemijske industrije u Lukavcu i Jajcu²⁹.

Eksploatacija uglja i obojenih metala

Eksploatacija uglja na Tuzlanskom okrugu odvijala se na području kotareva Tuzla i Bijeljina. Ugalj je krajem XIX i početkom XX stoljeća bio osnovni i nezamjenjivi pogonski materijal. Najveći dio proizvedenog uglja u Bosni i Hercegovini trošio se u domaće svrhe, a jedan dio je izvožen u Hrvatsku, Slavoniju, južnu Mađarsku i u Srbiju³⁰.

Shodno svojoj ukupnoj privrednoj politici odnosno ekonomskim interesima austrougarska vlast je eksploataciju uglja, kao i cjelokupno rudarstvo monopolizirala, a većina rudnika bila je u državnom vlasništvu. Stručnjaci dovedeni iz Beča radili su od 1879. godine na snimanju rudarskog katastra, a 1881. godine izdat je Rudarski zakon za Bosnu i Hercegovinu kojim su regulisani pravni odnosi u ovoj oblasti³¹.

Centar eksploatacije uglja nalazio se na području grada Tuzle. Za ugalj su Tuzlaci znali još pred kraj osmanske vladavine, a kopan je na području brda Krojčice. Poslije okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske na području Tuzle vršena su temeljna istraživanja naslaga uglja koja su upravo počela na brdu Krojčici 1879., a 1883. godine vršeno je detaljno istraživanje nalazišta kamenog uglja na planini Majeveci.

Godine 1884. solana u Simin Hanu dostiže puni planirani kapacitet proizvodnje, te joj drvo nije više predstavljalo najbolje rješenje za gorivo. Stoga je Solana otpočela otkop uglja u Kreki za svoje vlastite potrebe³².

Prilog br.4. Rudnik uglja Kreka 1888. godine

²⁷ Jedan kvintal=100 kilograma.

²⁸ Kemal Hrelja, N.D., str. 58.

²⁹ Isto, str. 80.

³⁰ Kemal Hrelja, N.D., str. 49.

³¹ Iljas Hadžibegović, Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914., str. 80.

³² Slobodan Pavlović, Istorijat geoloških istraživanja, Monografija, Sto godina rudnika lignita Kreka, Univerzal, Tuzla, 1985., str. 54.

U martu 1884. godine za rukovodioca izgradnje rudnika uglja u Kreki postavljen je rudarski majstor Emil Mencil iz Karlovih Vari koji je angažovao još četiri kvalifikovana rudara iz nekih dijelova Austrije. Sa proizvodnjom se počelo na površinskom kopu na dan 22. septembra 1884. godine i to na izdanku glavnog ugljenog sloja na lijevoj obali potoka Kreka, po kojem je, vjeruje se, rudnik i dobio ime. Prvi upravnik rudnika bio je Emil Mencil. On je bio podređen upravi solane, jer je rudnik Kreka poslovao u njenom sastavu do 1895., a te godine osnovana je u Tuzli Rudarska uprava kojoj je, osim rudnika uglja u Kreki pridružena i Sekcija za istraživanje uglja na Majevici.

Kao prvi industrijski potrošač uglja iz Kreke pojavila se solana u Simin Hanu. Ispočetka se u solanu ugalj dovozio konjskim kolima, a od maja 1886. godine željeznicom. Solana je trošila oko 50% proizvodnje rudnika uglja.

Najveća godišnja proizvodnja uglja u rudniku Kreka ostvarena je u ratnom periodu, jer je potražnja za ovim energentom porasla zbog vojnih potreba. Pored tuzlanskih solana ugalj iz Kreke su trošili: fabrika špirita u Tuzli, šećerana u Usori, bavarske i mađarske željeznice, kaznionica u Zenici, te gradovi Osijek, Županja, Slavonski Brod i Bijeljina.

Rudnik uglja u Kreki bio je najveći u Bosni i Hercegovini. Sloj veoma kvalitetnih naslaga lignita prostirao se na dužini od oko 50 km i širini od oko 18 km.

Otvaranje solana i rudnika uglja u Kreki nametnulo je i razvoj ostalih industrijskih postrojenja.

Na području Kotara Bijeljina u mjestu Ugljevik također je vršena eksploatacija uglja i to mrkog. Ovaj rudnik je otvoren 1905. godine i bio je lokalnog značaja. Nalazio se u vlasništvu države.

Na području Srebrenice u periodu austrougarske uprave vršena je eksploatacija olova. Rudnik u Srebrenici se nalazio u sastavu Rudarske zadruge „Bosnia“ koja je osnovana 1881. godine i koja se u okupiranim oblastima bavila eksploatacijom ruda obojenih metala. Mada su se prvi povoljni rezultati pokazali već 1883. godine Bosnia nije uspjela da izraste u veće rudarsko preduzeće.

Industrija

Eksploatacija šuma i drvna industrija

Jedan od, između ostalih, važnih faktora koji su usloveli interes Austro-Ugarske monarhije za okupaciju Bosne i Hercegovine bili su i ogromni kompleksi šumskog zemljišta koji su pružali uslove za razvoj drvne industrije. Izgradnja željeznica i cesta otvorile su put do ogromnih šumskih kompleksa u unutrašnjosti Bosne i na taj način omogućile sistematsku eksploataciju i iskorištavanje tog velikog prirodnog bogatstva³³. U početku u eksploataciji šuma i razvoju drvne industrije učestvovala je isključivo Državna uprava, a kada je zavladała pravna sigurnost u taj posao ulazi i privatni kapital koji je upravo i otvorio sve velike firme drvne industrije u Bosni i Hercegovini. Prodajom državnih šuma putem dugoročnih ugovora o njihovoj eksploataciji okupaciona uprava je pribavljala dio sredstava za razvoj saobraćaja i industrije.

Najranija kapitalistička eksploatacija drveta i razvoj drvne industrije na Tuzlanskom okrugu počeli su na šumskom području Oskova-Gostilja (Kotar Tuzla, rejon rijeka Oskove i Gostilje) i trajala od 1885. do 1918. godine. U tom periodu na ovom prostoru smijenilo se šest stranih firmi, uglavnom mađarskih.

Svih šest šumsko-industrijskih firmi koje su se smijenile na šumskom području Oskova – Gostilja posjekli su za vrijeme austrougarske uprave oko 400.000 m³ četinarske oblovinine, od čega je na pilansku oblovinu otpalo oko 300.000 m³, čijom preradom je dobiveno oko 170.000 m³ rezane građe³⁴.

³³ Ferdo Hauptman, N. D., str. 53.

³⁴ Branislav Begović, Razvojni put šumske privrede u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske uprave (1878.-1918.) sa posebnim osvrtom na eksploataciju šuma i industrijsku preradu drveta, ANU BiH, Djela, Knjiga LIV, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 31, Sarajevo, 1978., str. 76.

Eksploatacija šume i razvoj drvne industrije na šumskom području Oskove i Gostilje vršeni su do 1896. godine uz učešće mješovitog i državnog kapitala, da bi od te godine to područje bilo iskorištavano isključivo inicijativom privatnog kapitala.

Drugo veliko područje razvoja drvne industrije nalazilo se na planini Ozren u Gračaničkom kotaru. Izgradnja željezničke pruge Doboj – Tuzla – Simin Han omogućila je, pored izvlačenja značajnih sirovina sa ovog područja, i otvaranje netaknutih i drvnom masom bogatih šumskih kompleksa³⁵.

Na području Tuzlanskog okruga nalazile su se i brojne manje pilane. Pred kraj austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini bilo ih je šest, a značajnije su: pilana Kraljevića Vase u Zalukoviku (kotar Vlasenica), Kargera Leopolda i Ozme Izraela u Kladnju i pilana Ettbauera Ignatza kod Srebrenice³⁶.

Još jedno veće područje eksploatacije drveta na Tuzlanskom okrugu nalazilo se u Maglajskom kotaru u rejonu Vozuće. Zemaljska vlada je putem svog Odjeljenja za šumarstvo osnovala nekoliko šumskih uprava od kojih se jedna nalazila i u Vozućoj i bavila se eksploatacijom drveta i proizvodnjom raznih drvenih sortimenata za državne rudnike, zemaljsku željeznicu, industriju i druge potrošače.

Proizvodi drvne industrije, između ostalih, bili su: ogrjevno drvo, tesana i rezana građa, bačvarske duge, drveni ugalj i željeznički pragovi. Drvo, drvna građa i proizvodi drvne industrije bili su prvenstveno namijenjeni tržištu Habsburške monarhije ili su posredstvom austrijskih trgovaca plasirani u druge evropske zemlje (Italiju, Njemačku, Englesku, Francusku i druge), a jedan manji dio koristio se i za razvoj rudarstva i industrije u Bosni i Hercegovini.

Hemijska industrija

Podizanje hemijske industrije u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske uprave bilo je u skladu sa privrednim planovima zajedničkog ministra finansija Austro-Ugarske Benjamina Kalaja (1882-1903.) koji je inače forsirao privredni razvoj Bosne i Hercegovine. Uz izdašne olakšice i učešće Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu podignuto je nekoliko fabrika hemijske industrije koje su pored jeftinih domaćih sirovina (so, drvo i ugalj) koristile i uvezene sirovine³⁷. Pored drvne, hemijska industrija Bosne i Hercegovine izgrađena je uglavnom sa namjerom da proizvodi za izvoz.

Na području Tuzlanskog okruga nalazila su se dva veća postrojenja hemijske industrije. To su „Prva bosanska fabrika špirita i rafinerija Alios Grauaug“ u Tuzli i „Prva bosanska fabrika amonijačne sode“ u Lukavcu.

Godina 1887-1888. udareni su temelji hemijske industrije u Tuzli. Među prvim industrijskim objektima sagrađenim u ovom gradu bila je Fabrika i rafinerija špirita i ugljične kiseline Alios Grauaug. Otvorena je i počela je sa radom 1887-1888. godine. Nalazila se u vlasništvu privatnog kapitala. Zbog slabog poslovanja sve je više zapadala u deficit i 1893. godine uz podršku i nagovor Benjamina Kalaja preuzelo ju je „Dioničko društvo“. Benjamin Kalaj je iz industrijskog kredita isplatio Dioničkom društvu tačno istu svotu koju je ono dalo pri kupovini fabrike. Tim potezom bosanskohercegovačka uprava je kupila i postala vlasnik fabrike špirita, dok je Dioničko društvo vodilo samo poslove.

Špiritana je predstavljala objedinjenje poljoprivredne i industrijske proizvodnje. Špirit se u Tuzli prerađivao iz pšenice, ječma, raži i kukuruza, pa je na taj način poljoprivredno stanovništvo tuzlanske okoline našlo u fabrici špirita stalnog kupca svojih proizvoda. Ova mala fabrika špirita je donosila više prihoda zemaljskoj blagajni nego ijedan drugi privredni objekat.

³⁵ Esad Tihić, Omer Hamzić, Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji, Komisija za istoriju Opštinskog komiteta SK BiH i Opštinski odbor SUBNOR-a Gračanica, Gračanica, 1988., str. 53-54.

³⁶ Branislav Begović, Razvojni put šumske privrede u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske uprave (1878.-1918.) sa posebnim osvrtom na eksploataciju šuma i industrijsku preradu drveta, str. 92.

³⁷ Iljas Hadžibegović, Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914., str. 84.

Od 1901. godine fabrika špirita djeluje pod novim imenom: „Prva bosanska fabrika špirita i rafinerija M. Fischal i sinovi“.

Drugo veliko postrojenje hemijske industrije na Tuzlanskom okrugu bila je Prva bosanska fabrika amonijačne sode u Lukavcu. Osnovana je 1893. godine sa osnovnim kapitalom od 1.200.1 kruna, koji je kasnije u više emisija povećavan na 4.500.000 kruna. Fabrika je sagrađena neposredno uz svoju osnovnu sirovinsku bazu, slanu vodu oko Tuzle (osnovna sirovina iz solane u Kreki), uglj iz ugljenokopa u Bukinju i krečnjak iz kamenoloma kod Doboja³⁸. Jedan dio količina potrebnog krečnjaka Fabrika sode nabavljala je preko svog preduzimača Isaka Rozenšpica koji je otvorio kamenolom krečnjaka u Sklopu prema selu Pašalići nedaleko od grada Gračanice³⁹. Fabrika amonijačne sode počela je sa radom 1894. godine. Godine 1909. ušla je u sastav poznate svjetske firme „Solvay Cie Bruxelles“. Te godine zaveden je Solvayev način dobijanja sode⁴⁰. Solvayev način je ubrzo potisnuo stari metod, budući da je jednostavniji, a s tim su se i proizvodni troškovi smanjili. Tehnološki proces rada je moderniziran i povećana je proizvodnja.

Fabrika amonijačne sode u Lukavcu sastojala se iz pogona amonijačne, kaustične i kristalne sode, zatim pogona za čisti bikarbonat i tvornice hroma. Tvornica hroma je počela je proizvodnju 1900., a prestala sa radom 1914. godine. Proizvodila je dvije vrste boja. Prva je bila slična kristalnoj sodi i na sličan se način proizvodila. Druga vrsta je bila teška i masna.

Prva fabrika amonijačne sode u Lukavcu zapošljavala je između 450 i 600 radnika. Godine 1908. u ovoj fabrici radili su uglavnom domaći ljudi i to pretežno muslimansko poljoprivredno stanovništvo iz Lukavca, Bokavića, Prokosovića i Modraca. Nakon 1908. godine postepeno se povećava broj radnika i 1911. godine bilo ih je 720, od kojih 538 (74,8%) domaćih i 182 (25,2%) stranih⁴¹.

Građevinska industrija

Do okupacije bosanske kuće bile su građene od drveta i čerpića, a u Hercegovini od kamena. Pod uticajem austrougarskog građevinarstva mijenja se u ovim pokrajinama struktura građevinskog materijala. Sve više se zamjenjuje, naročito u gradovima čerpić ciglom, a šindra crijepom⁴². Obimna građevinska djelatnost koja je nastupila poslije okupacije podstakla je razvoj građevinske industrije. Krajem 1880. godine u Bosni i Hercegovini bilo je osam većih i pet manjih ciglana koje su godišnje proizvodile preko 7 miliona komada cigle. Na prostoru Tuzlanskog okruga veće ciglane nalazile su se u Tuzli, Bijeljini i Zvorniku⁴³.

Ciglana u Tuzli je osnovana 1885. godine prilikom osnivanja samog rudnika lignita u Kreki, čiji je bila sastavni dio. U početku cigla se pravila ručno i pekla u primitivnim pećima. Ciglana je proširena 1892. godine, kada je počela mašinska izrada cigle, a 1895. godine izgrađena je Hoffmanova kružna peć. Tek 1906. godine ciglana je elektificirana i radila je punim kapacitetom do 1914. godine. Ciglana je radila na vlastitom privrednom računu⁴⁴. Zapošljavala je 80 radnika.

Proizvodi ciglane bili su: cigla, crijep i krovne ploče za izradu radničkih prostorija, stambenih i drugih objekata. Ciglana je u početku proizvodila 1 milion komada cigli, ta se proizvodnja s vremenom popela na 2 miliona, da bi pred Prvi svjetski rat iznosila 3 miliona komada cigli⁴⁵. Kada je nastupila kriza usljed rata proizvodnja se smanjivala.

U Tuzli se nalazila i Holcmanova ciglana koja je zapošljavala 16 radnika.

³⁸ Kemal Hrelja, N.D., str. 72.

³⁹ Esad Tihić, Omer Hamzić, N.D., str. 54.

⁴⁰ Godine 1860. Belgijanac Solvay je uspio da proizvede kristalnu sodu (Na_2CO_3) iz kuhinjske soli, vode, amonijaka i ugljendioksida i da na taj način zamjeni dotadašnji Leblanov način proizvodnje sode iz krečnjaka, sumporne kiseline, uglja i soli.

⁴¹ Iljas Hadžibegović, Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914, str. 143.

⁴² Kemal Hrelja, N.D., str. 89.

⁴³ Iljas Hadžibegović, Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914, str. 85.

⁴⁴ Slobodan Pavlović, N.D., str. 75.

⁴⁵ Iljas Hadžibegović, Razvoj radničkog pokreta u Tuzli za vrijeme Austro-Ugarske vladavine (1878.-1918), Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, str. 17.

U Gračaničkom kotaru, u blizini sela Pašalići privrednik iz Vinkovaca Josip Gartner 1911. godine podigao je modernu fabriku kreča⁴⁶. Fabrika je krakom željezničke pruge u dužini od 6 km na relaciji Karanovac – Gračanica koja je građena u periodu 1895-1898. godine bila spojena sa prugom Doboj – Tuzla – Simin Han.

Prehrambena industrija

Siromašna objektivnom bazom, uz kmetske uslove rada, krajnje ekstenzivna poljoprivreda u Bosni i Hercegovini nije pružala sirovinsku bazu za jači razvoj prehrambene industrije⁴⁷. Prehrambena industrija nije se razvijala prema mogućnostima koje su pružali produkti Bosne i Hercegovine, jer se njenom podizanju protivila austrougarska agrarna politika⁴⁸. Fabrike prehrambene industrije u Bosni i Hercegovini bile su uglavnom orijentirane na uvoz osnovnih sirovina.

Na području Tuzlanskog okruga od kapaciteta prehrambene industrije jače su se razvile: Fabrika piva u Tuzli i industrija za preradu šljive u Brčkom.

Prve litre piva u Tuzli spravljene su u kućnoj radinosti za potrebe okupacionih vojnika još 1878. godine. Prvi majstori piva bili su vojnici češke nacionalnosti koji su se time bavili u svojim domovima prije okupacije. Kuća u kojoj se u periodu austrougarske uprave u Tuzli varilo pivo sačuvala se do 1918. godine. Razlog za tadašnje angažiranje (1878.) vojnih vlasti da se što prije proizvede pivo je taj što u tuzlanskoj čaršiji nije bilo česama sa metalnim slavinama, a i pristup tim slavinama bio je neuredan. Zbog toga je vojna uprava imala bojaz od epidemija i zato je forsirala proizvodnju piva⁴⁹.

Prvi objekat za proizvodnju piva podignut je u Tuzli 1884. godine. Od 1893. godine posluje kao pogon sarajevske akcionarske pivare⁵⁰. U Tuzli je također osnovano i prvo privatno preduzeće prehrambene industrije. Osnovao ga je Herman Vizler 1888. godine pod nazivom “Velepecare šljivovice Herman Wiesler i sinovi Tuzla”. U velepecari se proizvodila nadaleko poznata Vizlerova bosanska šljivovica koja je na međunarodnoj izložbi u Rimu 1910. godine osvojila “grand pri” za kvalitet⁵¹.

Pored Tuzle drugo veće središte prehrambene industrije na području Tuzlanskog okruga bilo je Brčko. Tu su nalazio centar industrije za preradu šljive. Šljiva je za Bosnu i Hercegovinu bila vrlo važan voćarski proizvod. Od 44.113 ha voćnjaka u Bosni i Hercegovini na šljive je otpadalo osam desetina. Godišnji rod šljiva prema petogodišnjem prosjeku od 1911. do 1915. godine iznosio je 1.300.000 kvintala⁵².

Godine 1899. minhenska firma braće Weiss otvorila je u Brčkom Fabriku za preradu šljive⁵³.

Pored ove fabrike u Brčkom su se nalazile još tri etivaže za etiviziranje tj. steriliziranje šljiva toplotom. To su: Etivaža Zemaljske banke za Bosnu i Hercegovinu osnovana 1898. godine, zatim Etivaža Stevana Kovačevića osnovana 1899. godine i Etivaža Agrarne banke za Bosnu i Hercegovinu osnovana 1910.

Uz ove etivaže bilo je još nekoliko manjih sa dnevnim kapacitetom ispod jedne polovine vagona etiviranih šljiva. Rad u etivažama bio je sezonski, a njihova proizvodnja varirala je iz godine u godinu, prema rodu šljiva koji je bio veoma promjenljiv. Osušene i etivirane šljive izvožene su najviše u Australiju i Njemačku.

Osnivanje industrijskih pogona prehrambene industrije na Tuzlanskom okrugu kao što su pivara u Tuzli ili industrija šljiva u Brčkom imalo je osim želje da se smanji uvoz iz Austro-

⁴⁶ Samuel Elazar, Građa za istoriju jevrejske zajednice u Gračanici, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Knjiga XV, Muzej istočne Bosne Tuzla, Tuzla, 1984., str. 133.

⁴⁷ Kemal Hrelja, N.D., str. 79.

⁴⁸ Iljas Hadžibegović, Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914, str. 84.

⁴⁹ Dragiša Trifković, Tuzlanski vremeplov, Knjiga III, Grafičar, Tuzla, 1988., str. 57-58.

⁵⁰ Iljas Hadžibegović, Razvoj radničkog pokreta u Tuzli za vrijeme Austro-Ugarske vladavine (1878-1918), Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, str. 17.

⁵¹ Dragiša Trifković, Tuzlanski vremeplov, Knjiga IV, str. 61.

⁵² Kemal Hrelja, N.D., str. 79.

⁵³ Iljas Hadžibegović, Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914., str. 85.

Ugarske i novac ostane u zemlji, i taj smisao da se utiče na intenzivniju obradu tla i razvoj voćarstva, a također i orijentaciju uzgajivača ječma i šljiva na tržišnu ekonomiju.

Grafička industrija

Grafička industrija počela se u Bosni i Hercegovini razvijati u zadnjoj deceniji osmanske vladavine. Tada su postojale dvije štamparije: Vilajetska štamparija u Sarajevu (1866.) i štamparija Franje Miličevića u Mostaru (1872.). Od 1879. godine Vilajetska štamparija je pretvorena u Zemaljsku štampariju. Zahtjevi nove administracije i sve življa privredna i politička aktivnost poticali su razvoj grafičke industrije u Bosni i Hercegovini⁵⁴.

Centar grafičke industrije Tuzlanskog okruga bila je Tuzla. Prva štamparija u Tuzli osnovana je 1896. godine. Osnivač je bio Nikola Pissonberger. Druga štamparija otvorena je nešto kasnije, a osnivač je bio Josip Schunürmacher. Treća štamparija koja je bila najpoznatija bila je vlasništvo Bračanina Ivana Kaza. U njoj su štampane ponajviše knjige pjesama, a 1902. godine i poznati Kranjčevići „Trzaji“. Godine 1907. Josip Engel otvara i četvrtu štampariju. Prvi grafički radnik u Tuzli bio je Risto Sekulić. On je 1911. godine otvorio vlastitu štampariju „Sekulić“⁵⁵. Većinu štamparija u Tuzli otvorili su stranci privatnim kapitalom.

Do 1913. godine u Bosni i Hercegovini je otvoreno ukupno 99 grafičkih preduzeća i radnji, od kojih je samo 37 pripadalo domaćim ljudima⁵⁶. Od tolikog broja štamparija oštro je odudarala nepismenost stanovništva Bosne i Hercegovine, čiji se procenat u austrougarsko doba vladavine nad Bosnom i Hercegovinom penjao i do 87,74%⁵⁷.

Zaključak

Razvoj rudarstva i industrije na Tuzlanskom okrugu u periodu prije austrougarske okupacije 1878. godine bio je na vrlo niskom nivou. Osmansko carstvo koje je doživljavalo tešku privrednu krizu u uslovima feudalnih društveno-ekonomskih odnosa nije uspjelo razviti rudarstvo i industriju, jer nije raspolagalo sa dovoljno kapitala.

Dolaskom austrougarske vlasti i prodorom kapitalističkog načina privređivanja na području Tuzlanskog okruga desile su se na polju rudarstva i industrije značajne promjene. Otvorena su prva rudarska okna i izgrađeni prvi industrijski kapaciteti, a domaća privreda doživljava transformaciju iz naturalne u robnonovčanu.

Austro-Ugarska monarhija je u početku veliku pažnju posvetila popravci i izgradnji osnovne saobraćajne mreže, na osnovu koje je mogla da sprovodi svoje kolonijalne interese u Tuzlanskom okrugu.

Ugalj, so i šumsko blago Tuzlanskog okruga kao prirodni resursi opredjeljivali su kapital Austro-Ugarske u razvoju rudarstva i industrije u njemu. Razvoj rudarstva i industrije bio je integralni dio šire politike, koju su određivali ekonomski motivi okupacije, a to su: eksploatacija prirodnih bogatstava i izgradnja industrijskih postrojenja kao osnova samofinansiranja.

Eksploatacija i proizvodnja soli i uglja bile su isključivo u državnom vlasništvu shodno monopolističkim interesima Austro-Ugarske, dok je u sve vrste industrije prisutne na Tuzlanskom okrugu prodro i privatni, uglavnom strani kapital. Najveći dio rudarske i industrijske proizvodnje bio je orijentiran na izvoz. Glavni izvozni artikli rudarstva i industrije Tuzlanskog okruga bili su: so, ugalj, špirit, soda i drvo.

Na Tuzlanskom okrugu nalazio se najveći rudnik uglja u Bosni i Hercegovini, Rudnik lignita Kreka.

Proizvodnja tuzlanskih solana podmirivala je bosanskohercegovačke potrebe za tim mineralom.

⁵⁴ Iljas Hadžibegović, Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914., str. 85.

⁵⁵ Dragiša Trifković, Tuzlanski vremeplov, Pres kliping, Beograd, 1981., str. 81.

⁵⁶ Iljas Hadžibegović, Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914., str. 85.

⁵⁷ Kemal Hrelja, N.D., str. 89.

Kada se govori o drvnoj industriji može se na osnovu analize dvadesetak preduzeća drvne industrije koje je statistički prikazao Kemal Hrelja u svom djelu „Industrija Bosne i Hercegovine do kraja Prvog svjetskog rata“ doći do zaključka da je na Tuzlanskom okrugu drvna industrija bila srednjeg i manjeg kapaciteta proizvodnje.

Od kapaciteta hemijske industrije bile su od velikog značaja za čitavu Bosnu i Hercegovinu: Prva fabrika amonijake sode Lukavac i Prva fabrika špirita Alios Grauaug. Što se tiče građevinske industrije jedna od poznatijih ciglana u Bosni i Hercegovini nalazila se u Tuzli u okviru rudnika lignita Kreka.

Na Tuzlanskom okrugu nalazio se centar bosanskohercegovačke industrije za preradu šljive u Brčkom. Centar grafičke industrije Tuzlanskog okruga bila je Tuzla.

Geografski posmatrajući, najveći dio rudarstva i industrije nalazio se na Tuzlanskom kotaru, a jedan dio eksploatacije uglja, drvne, građevinske i prehrambene industrije u Bijeljinskom, Brčanskom i Gračaničkom kotaru. Veća eksploatacija šuma, bez razvitka postrojenja za preradu drveta, bila je prisutna na maglajskom i srebreničkom kotaru.

Ono što je vrlo važno napomenuti jeste da se najveći dio rudarstva i industrije na Tuzlanskom okrugu u austrougarskom periodu razvio neposredno uz uskotračnu željezničku prugu Doboj – Tuzla – Simin Han.

Razvoj rudarstva i industrije odrazio se i na fizionomiju grada Tuzle koja je u velikoj mjeri izmijenila svoj urbani izgled. Eksploatacija uglja i soli koja je bila osnova privrednog razvoja Tuzlanskog okruga također je nametnula i pojavu prvih novčanih zavoda i ubrzan razvoj uslužnih djelatnosti, prije svega u Tuzli kao društveno-ekonomskom centru Tuzlanskog okruga. Također je došlo i do pojave i razvoja domaće radničke klase.

Privredni razvoj Tuzlanskog okruga, prije svega rudarstva i industrije privukao je i veliki broj stranaca. Prema popisu stanovništva iz 1910. na Tuzlanskom okrugu živio je 3.258 Austrijanac, 9.731 Mađar i ostalih stranaca 988, što ukupno iznosi 13.977.

Tuzlanski okrug je zahvaljujući razvitku rudarstva i industrije, uz Sarajevski i Banjalučki, spadao u razvijenije oblasti Bosne i Hercegovine.

Međutim, i pored toga još uvijek je imao agrarni karakter. Ukupan broj stanovništva Tuzlanskog okruga koji se bavio poljoprivredom prema popisu stanovništva iz 1895. godine iznosio je 322.102 što spram ukupnog broja stanovnika te godine iznosi 87,72%. Ta tendencija se nije smanjivala do kraja austrougarske uprave.

Na osnovu svega navedenog može se konstatirati da su na području Tuzlanskog okruga u periodu austrougarske uprave udareni temelji razvoju rudarstva i industrije, što će i te kako predstavljati osnovu za brži i prosperitetniji privredni razvoj ovog područja u narednom periodu.

Izvori i literatura

• Objavljeni izvori:

1. Ergebnisse der Volkszählung in Bosnien und der Herzegovina vom 10. oktober 1910. Statistischen departemenet der Landesregierung mit einer übersichtskarte der konfessionen, Sarajevo, Landesdruckerei, 1912.

2. Glavni rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Herecegovini od 22. aprila 1895. godine, Statistički odjel Zemaljske vlade za BiH, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1896.

• Knjige:

1. Begović Branislav, Razvojni put šumske privrede u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske uprave (1878.-1918.) sa posebnim osvrtom na eksploataciju šuma i industrijsku preradu drveta, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (ANU BiH), Djela, Knjiga LIV, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 31, Sarajevo, 1978.

2. Buljagić Suad, Tuzlanske solane i solari, Drugari, Knjiga I, Sarajevo, 1990.

3. Đaković Luka, Rudarstvo i topioničarstvo u Bosni i Hercegovini, Univerzal, Tuzla, 1980.

4. Grupa autora, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Knjiga I, Univerzal, Tuzla, 1979.

5. Grupa autora, Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata, Štab vrhovne komande oružanih snaga Republike BiH, Sarajevo, 1994.

6. Hadžibegović Iljas, Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914., Svjetlost, Sarajevo, 1980.
7. Hrelja Kemal, Industrija Bosne i Hercegovine do kraja Prvog svjetskog rata, Ekonomska biblioteka, Beograd, 1961.
8. Imamović Ibrahim, Rudarstvo soli, Univerzal, Tuzla, 1990.
9. Imamović Mustafa, Historija Bošnjaka, Preporod, Sarajevo, 1997.
10. Juzbašić Dževad, Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom, ANU BiH, Posebna izdanja, Knjiga CXVI, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 35, Sarajevo, 2002.
11. Klapić Muharem, Tuzla kao razvojni centar sjeveroistočne Bosne, Ekonomski institut Tuzla, Tuzla, 2002.
12. Mandić Mihovil, Povijest okupacije Bosne i Hercegovine (1878.), Matica Hrvatska, Zagreb, 1910.
13. Monografija, Sto godina fabrike soli Tuzla, Muzej istočne Bosne Tuzla, Fabrika soli Tuzla, Tuzla, 1985.
14. Monografija, Sto godina rudnika lignita Kreka, Univerzal, Tuzla, 1985.
15. Pertev, Okupacija ili ulazak austro-ugarske vojske u Bosnu i Hercegovinu 1878. godine, Izdanje i naklada knjižarnice Mihajla Milovanovića, Sarajevo, 1905.
16. Tihić Esad, Hamzić Omer, Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji, Komisija za istoriju Opštinskog komiteta SK BiH i Opštinski odbor SUBNOR-a Gračanica, Gračanica, 1988.
17. Trifković Dragiša, Tuzlanski vremeplov, Pres kliping, Beograd, 1981.
18. Trifković Dragiša, Tuzlanski vremeplov, Knjiga III, Grafičar, Tuzla, 1988.
19. Trifković Dragiša, Tuzlanski vremeplov, Knjiga IV, Grafičar, Tuzla, 1990.

• *Članci i rasprave:*

1. Begović Branislav, Osnivanje i početak rada prve industrije za preradu drveta u Zavidovićima, Prilozi, Broj 14-15, Institut za istoriju, Sarajevo, 1978.
2. Bojić Mehmedalija, Svrgavanje turske vlasti i odbrambeni rat Bosne i Hercegovine protiv austrougarske invazije 1878. godine, Naučni skup: Otpor austrougarskoj okupaciji, ANU BiH, Djela, Knjiga XLIII, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 8, Sarajevo, 1979.
3. Ekmečić Milorad, Karakteristike Berlinskog kongresa, Prilozi, Broj 18, Institut za istoriju, Sarajevo, 1981.
4. Elazar Samuel, Građa za istoriju jevrejske zajednice u Gračanici, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Knjiga XV, Muzej istočne Bosne Tuzla, Tuzla, 1984.
5. Hadžibegović Iljas, Srebrenik za vrijeme austro-ugarske vladavine, Biljeg Srebrenika, Broj 1, JU Centar za kulturu i informisanje Srebrenik, Srebrenik, 2003.
6. Hauptman Ferdo, Privreda i društvo Bosne i Hercegovine u doba austrougarske vladavine 1878.-1918., ANU BiH, Posebna izdanja, Knjiga LXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 18, Sarajevo, 1987.
7. Juzbašić Dževad, Problemi austrougarske saobraćajne politike u Bosni i Hercegovini poslije okupacije i izgradnja željezničke linije Bosanski Brod-Sarajevo, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, Godina XIX, Sarajevo, 1973.
8. Katzer Fridrik, Historičko razvijanje i današnje stanje geološkog proučavanja Bosne i Hercegovine, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Broj XVI, Sarajevo, 1906.
9. Kožar Azem, Boj kod Gračanice-doprinos otporu austrougarskoj okupaciji BiH 1878. godine, Gračanički glasnik, Broj 3, Monos, Gračanica, 1997.
10. Pederin Ivan, Gospodarski razlozi okupacije Bosne i Hercegovine i razvoj njene privrede 1878.-1918. u svjetlu austrijske putopisne literature, Prilozi, Broj 19, Institut za istoriju, Sarajevo, 1982.
11. Tepić Ibrahim, Izgradnja saobraćajnica u Bosni i Hercegovini od sredine XIX vijeka do austrougarske okupacije, Prilozi, Broj 18, Institut za istoriju, Sarajevo, 1981.

IZDAVAČKA DJELATNOST I MEDIJI U TUZLI U PERIODU 1945. - 1953. GODINE

Abstrakt:

U radu su prezentirani podaci o razvoju izdavačke djelatnosti i medija u Tuzli u periodu 1945.-1953. godine. Izdavačka djelatnost u Tuzli nije bila nepoznanica. Ona svoje korijenje vuče s kraja XIX. stoljeća, kada je u Tuzlu donešen prvi list, a to je bio sarajevski list „Bosna“. Međutim, prava izdavačka djelatnost u Tuzli otpočela je još u toku Drugog svjetskog rata. Zapaženo mjesto kada je u pitanju Tuzla imao je list „Front slobode“, kao i list „Oslobođenje“. Kada su u pitanju mediji, društvene, političke i radne organizacije tuzlanskog područja veoma su rano shvatile ulogu radija u izgradnji društva, razvijanju kulture, privredne propagande i opštih informacija.

Ključne riječi: izdavačka djelatnost, mediji, listovi, Front slobode, Oslobođenje, Tuzla, štamparija, radio, Grafičar, časopisi.

Izdavačka djelatnost u Tuzli počela se razvijati krajem XIX. stoljeća.¹ Međutim, prava eksplozija u razvitku izdavačke djelatnosti u Tuzli, otpočela je još u toku Drugog svjetskog rata. U tom periodu na tuzlanskom području pojavio se veliki broj listova i časopisa. Na području Tuzle, uključujući i širi rejon, u narodnooslobodilačkom ratu u štamparijama ili drugim tehnikama izašlo je 38 knjiga i brošura i 29 listova. Najznačajnije mjesto zauzima „Front slobode“. Punu pažnju zaslužuju još tri lista: „Naša borba“, „Vijesti“ i „Žena kroz borbu“. Pored ovih listova, na ovom području izlazili su: „Borac“, „Drugi bataljon“, „Kroz borbu“, „Kultura“, „Mi pišemo“, „Mladi junaci“, „Na bunker“, „Naš front“, „Naš omladinski bilten“, „Nedjeljni pregled“, „Omladinski list i bataljona tuzlanskog NOP odreda“, „Oslobođenje“, „Pobednik“, „Pregled“, „Radio bilten“, „Radio vijesti (1944.)“, „Radio vijesti (1944-1945.)“, „Ratne novosti (1944-1945.)“, „Sloga“, „Takovac“, „Udarnik“, „Vijesti“ i „Zora“.²

U strukturi brojnih publikacija i partizanskih glasila, zapaženo mjesto zauzimao je list „Front slobode“, čiji je prvi broj izašao iz štampe 7. novembra 1943. godine, u oslobođenoj Tuzli.

¹ Prvi list koji je donešen u Tuzlu bio je sarajevski list „Bosna“, čiji je prvi broj objavljen 28. maja 1866. godine. Drugi sarajevski list koji je dolazio u Tuzlu bio je „Sarajevski cvijetnik“ čiji je urednik bio Šaćir Kurčehajić. Izlazio je na 4 strane kao i list „Bosna“. Dragiša Trifković, *Tuzlanski vremeplov, II*, Beograd 1983., 25. (dalje: D. Trifković, *Tuzlanski vremeplov, II*); Fatmir Alispahić, *Tuzland, Knjiga o Tuzli*, Tuzla 2000., 146. (dalje: F. Alispahić, *Tuzland*). Senaid Hadžić, Sead Selimović, *Kultura i tradicija u Bosni i Hercegovini, Višemilenijski kontinuitet*, Tuzla 2012., 255-256. (dalje: S. Hadžić, S. Selimović, *Kultura i tradicija u Bosni i Hercegovini*). Đorđe Pejanović, *Štampa Bosne i Hercegovine 1850-1941*, Sarajevo 1949. Prva štamparija u Tuzli osnovana je 1896. godine. Josip Engel je otvorio drugu štampariju 1907. godine. Risto Sekulić, prvi grafički radnik iz Tuzle, je otvorio vlastitu štampariju 1911. godine, a Jovan Petrović 1923. godine. Dragiša Trifković, *Tuzlanski vremeplov, I*, Beograd 1981., 81. (dalje: D. Trifković, *Tuzlanski vremeplov, I*). Prvi list štampan u Tuzli je nedjeljnik „Srpski pokret“ (1913), koji je već 1914. godine bio zabranjen. U toku 1914. godine izdavan je list „Tuzlanski dnevnik“, a iste godine i to vrlo kratko izlazio je „Komunalni list“. Od 1918. do 1920. godine u Tuzli je izlazio političko-informativni list „Oslobođenje“. U toku 1920. godine izlazio je list „Novi pokret“. U periodu između dva svjetska rata, vrlo kratko su izlazili listovi: „Opštinski glasnik“, „Tuzlanski list“, „Tuzlanska pošta“, „Naša opština“, „Novi pokret“, „Narodne novine“, „Narodni list“, „Narod“, „Fabrike i njive“ itd. F. Alispahić, *Tuzland*, 146; Derviš Sušić, *Tuzla, prošlost-informacije-perspektive*, Tuzla 1967., 97-98. (dalje: D. Sušić, *Tuzla*); S. Hadžić, S. Selimović, *Kultura i tradicija u Bosni i Hercegovini*, 397.

² Nizara Mušović-Tadić, „Front slobode“ kao istorijski izvor za period novembar 1943 – decembar 1945., Glasnik arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Godina XVIII-XIX, Knjiga XVIII-XIX, Separat, Sarajevo 1978/79., 127-128. (dalje: N. Mušović-Tadić, „Front slobode“ kao istorijski izvor za novembar 1943. – decembar 1945.); Muhamed Nuhić, „Kulturno-prosvjetna i informativno-propagandna aktivnost u Tuzli 1944-1945. godine“, *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Narodnooslobodilački rat i revolucija* (oktobar 1943.-maj 1945.), Knjiga 3, Tuzla 1987., 1028-1029.

Osnovao ga je Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu.³ Prvi broj lista „Front slobode“ rađen je u dosta teškim uslovima, ilustrovan linorezima akademskih slikara Ismeta Mujezinovića i Voje Dimitrijevića. Prvi broj „Fronta slobode“ izašao je u Tuzli u dvobojnoj tehnici, na 24 stranice, a štampan je u Tuzli u štampariji Sekulić.⁴

Slika 1. Prvi broj lista "Front slobode".⁵

Glavni nosioci ideje za pokretanje lista bili su drugovi Pašaga Mandžić i Cvijetin Mijatović, pored ove dvojice u pripremanju ratnih brojeva „Fronta slobode“ učestvovali su: Hasan Brkić, Voja Dimitrijević, Ismet Mujezinović, Mirko Topolovac, Mirko Ostojić, Mladen Čaldarević, Risto Tošović, Dušan Blagojević, Meša Selimović, Veso Jovanović, Slavko Mićanović, Stevo Popović, Nenad Petrović, Neda Kerec-Vilović, Omer Zorabdić itd. Kada su 11. novembra 1943. godine neprijateljske snage ponovo zauzele Tuzlu, iz Tuzle je u Birač preseljena redakcija „Fronta slobode“⁶, kao i partizanska jedinica grafičara, koja je u otežanim okolnostima nastavila rad. U selu Vlačići smjestili su se grafičari. Na jednom raskršću, uzvisini Krsta, u kući Petra Vlačića bila je bazirana štamparija. U njoj su bili smješteni tigl za štampanje, regali sa slovima, mašina na ručni pogon, papir, boje.⁷ Prva dva broja „Fronta slobode“ izašla su u Tuzli, dok je treći izašao u Šekovićima. Po konačnom oslobođenju Tuzle 17. septembra 1944. godine „Front slobode“ je ponovo počeo izlaziti u Tuzli.⁸

³ Ferid Šljivić, „Značaj lista Front slobode“, *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Narodnooslobodilački rat i revolucija* (oktobar 1943-maj 1945.), Knjiga 3, Tuzla 1987., 132. (dalje: F. Šljivić, *Značaj lista „Front slobode“*); D. Trifković, *Tuzlanski vremeplov, I*, 228; D. Trifković, *Tuzlanski vremeplov, II*, 240; Vitomir Pavlović, „Vodonoše i vitezovi“, *Devet i po decenija tuzlanske štampe. 55 godina „Fronta slobode“*, Tuzla 1998., 61. (dalje: V. Pavlović, „Vodonoše i vitezovi“).

⁴ F. Šljivić, *Značaj lista „Front slobode“*, 133.; Grupa autora, *Vaspitanje, obrazovanje, nauka i kultura u Tuzli*, Tuzla 1971., 87. (dalje: G. autora, *Vaspitanje, obrazovanje, nauka i kultura u Tuzli*).

⁵ D. Trifković, *Tuzlanski vremeplov, II*, 240-241. D. Trifković, *Tuzlanski vremeplov, I*, 228.

⁶ F. Šljivić, *Značaj lista „Front slobode“*, 137.; Također, vidi više u: V. Pavlović, „Vodonoše i vitezovi“, 66-73.

⁷ Više o partizanskoj štampariji u toku Drugog svjetskog rata vidi: Salih Atić, „Partizanska štamparija“, *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Narodnooslobodilački rat i revolucija* (oktobar 1943-maj 1945.), Knjiga 3, Tuzla 1987., 143-147.

⁸ F. Alispahić, *Tuzland*, 146.

Slika 2. Rad na prvim brojevima tuzlanskog „Fronta slobode“.⁹

Do kraja rata izašlo je ukupno 25 brojeva na 236 stranica. Prvi i drugi broj „Fronta slobode“ izašli su 1943. godine, tokom 1944. godine izašli su brojevi od 3 do 11, a u 1945. godini od 12 do 24. Jedno vanredno izdanje, bez numeracije, izašlo je 3. maja, a broj 18 je također izašao vanredno.¹⁰ Tako je „Front slobode“ sa tih 25 ratnih brojeva, i ne samo njih, bio snažno sredstvo političke propagande, poziv na borbu, snažan stub narodnooslobodilačkog pokreta, moćno sredstvo informisanja.

Četiri prva broja „Fronta slobode“ izašla su kao „Organ antifašističkog fronta za istočnu Bosnu“, narednih pet su nosili oznaku da su „Organ oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za istočnu Bosnu“, a slijedećih trinaest brojeva lista bili su „Organ oblasnog odbora narodnooslobodilačkog fronta za istočnu Bosnu“. Od 15. maja 1945. godine „Front slobode“ postao je organ Okružnog odbora narodnooslobodilačkog fronta za tuzlanski okrug.¹¹ List je bio i ostao moćno oružje narodnooslobodilačkog pokreta, svjedok njegovog rasta i razvoja, angažovani subjekt borbe za slobodu. U periodu od 23. marta do 23. maja 1945. godine, kada je u pitanju štampa, odštampano je dvanaest brojeva „Fronta slobode“, jedan broj lista „Naša borba“, jedan broj list „Antifašističke omladine Bosne i Hercegovine“, 2 brošure i to: „Odgovor na nekoliko pitanja o položaju Istre, Trsta i Slovenačkog primorja“ i „Privremeno upustvo vojne oblasti III korpusa“ koje je napisao Edvard Kardelj, zatim je odštampano sedam raznih plakata i proglašenja, sedam raznih letaka i 147 raznovrsnih vrsta tiskanica. Također, radilo se i na dovršavanju štampanja romana „Čapajev“.¹²

Nakon Drugog svjetskog rata list „Front slobode“ izlazio je jednom sedmično u tiražu od pet do sedam hiljada primjeraka. Bogat je bio raznovrsnim sadržajima iz svih oblasti političkog, kulturnog, naučnog, zabavnog i sportskog života sjeveroistočne Bosne.

Sredinom juna 1945. godine u „Frontu slobode“ se dogodilo rasulo, redakcija je ostala bez ijednog člana iz „proslavljene i prekaljene stare garde“. Svi su napustili tuzlansko područje. Jedni su krenuli putem visoke politike, dok su drugi krenuli sa one tačke na kojoj su nekad stali tj. vratili se likovnoj umjetnosti ili književnosti.¹³ U aprilu 1946. godine list je posljednji put nosio oznaku „Štamparije Sekulić“. Od maja 1946. godine zgrada Okružne štamparije bila je moderno uređena i raspolagala je sa dva sлагаča stroja, četiri štampača i knjigoveznicom. Godine 1947. ova

⁹ Arhiv Tuzlanskog kantona (dalje: A TK), zbirka Fototeka, kutija 1, broj 662.

¹⁰ N. Mušović-Tadić, „Front Slobode“ kao istorijski izvor za novembar 1943-decembar 1945, 128-129.

¹¹ F. Šljivić, Značaj lista „Front slobode“, 139.

¹² A TK, Okružni narodni odbor Tuzla (dalje: OKNOT), Prosvjetno odjeljenje, K-77, br. 4394/45, dok. 11856/4, Prosvjetne priloge okruga tuzlanskog, Tuzla, 23. maj 1945.

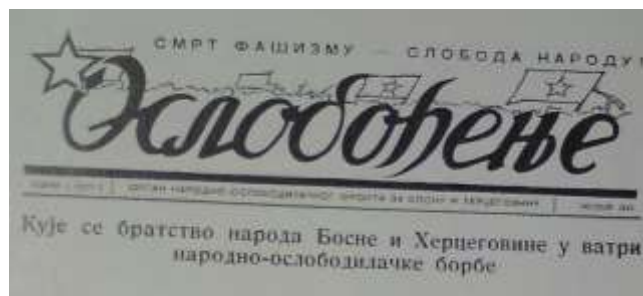
¹³ V. Pavlović, „Vodonoše i vitezovi“, 86-87.

štamparija postaje veća i prerasta u Okružnu državnu štampariju, da bi 1948. godine prerasla u Štamparsko preduzeće Tuzla, a vrlo brzo nakon toga u grafičko preduzeće „Grafičar“. Ulaskom u 1947. godinu prestaje upotreba ćirilice za štampanje „Fronta slobode“, a od jula list je nosio oznaku da je organ Oblasnog Narodnog fronta Tuzlanske oblasti.¹⁴

U toku 1950. godine kolektiv štamparskog preduzeća „Grafičar“ u Tuzli, koji je štampao „Front slobode“ je među prvima ostvario svoj polugodišnji plan. Ovaj uspjeh nije došao samo kao rezultat zalaganja, nego i dobre organizacije rada. „Grafičar“ je bio jedan od najboljih radnih kolektiva u Tuzli. Upravnik ove štamparije bio je Ahmet Spahić, poslovođa je bio Josip Herljević, a od ostalih radnika ističu se Josip Lastrić, Muharem Zahirović, Zumreta Ahmetović i Ljiljana Ilinčić.¹⁵ List „Front slobode“ izlazio je redovno sve do maja 1951. godine kada je ukinut, a taj zastoj u izlaženju „Fronta slobode“ trajao je oko petnaest mjeseci. Međutim, nakon petanest mjeseci zastoja u izlaženju lista, „Front slobode“ 27. jula 1952. godine, obnavlja svoje izlaženje i pojavljuje se kao nedjeljni list Narodnog fronta Tuzlanske oblasti. List je izlazio svakog utorka na četiri do šest stranica, uz cijenu od 5 dinara. List „Front slobode“ je u narednu 1953. godinu ušao sa naglašenim optimizmom „graditelja socijalizma“, oličenih u elitnim primjercima još neiskusnih, ali zato edukovanih žurnalista.¹⁶ Glavni i odgovorni urednik „Fronta slobode“ u periodu 1943-1945. godine bio je Agitprop Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu, od 1945-1949. godine na mjestu glavnog urednika bilo je više njih, a to su: Mirko Ostojić, Namik Čehić, Ahmet Čatić, Rada Obućina, Ljubo Stavrić i Branimir Kalanj, dok je od 1949. pa do 1959. godine na mjestu glavnog urednika lista „Front slobode“ bio Asim Gruhonjić.¹⁷

List „Front slobode“ imao je poseban značaj na kulturnom uzdizanju građana Tuzle. Uvidom u brojeve „Fronta slobode“ može se vidjeti da je ovaj list redovno i dosta dobro informisao o radu raznih prosvjetnih, kulturnih, naučnih i drugih ustanova, kao i o radu svih drugih organizacija kako u Tuzli, tako i na širem području.

Pored „Fronta slobode“, 30. avgusta 1943. godine odštampan je prvi, rođendanski broj lista „Oslobođenje“, na šest strana malog novinskog formata. U Trnavskoj štampariji štampan je drugi broj lista na osam strana kao organ Narodnooslobodilačkog fronta Bosne i Hercegovine. Treći broj lista „Oslobođenje“, u boljim tehničkim uslovima, štampan je u štampariji Riste Sekulića u oslobođenoj Tuzli, donoseći jednu zanimljivu tehničku, ali i sadržajno-estetsku novinu. Uz uvodnik „Kuje se bratstvo i jedinstvo naroda Bosne i Hercegovine u vatri narodnooslobodilačke borbe“ objavljen je crtež-grafika akademskog slikara Ismeta Mujezinovića, za koju je umjetnik kliše izradio na parčetu linoleuma.¹⁸

Slika 3. Treći broj lista „Oslobođenje“ štampan u Tuzli.¹⁹

Sredinom 1950. godine Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Bosne i Hercegovine uputilo je Sreskom-Gradskom odboru Tuzla popis jednog dijela časopisa koji su izlazili u to

¹⁴ Isto, 89.

¹⁵ *Front slobode*, br. 281, Godina VIII, Tuzla, 12. novembar 1950. godine, 3.

¹⁶ V. Pavlović, „Vodonoše i vitezovi“, 98 i 101.

¹⁷ Isto, 207.

¹⁸ Nizara Mušović-Tadić, *Ratni brojevi „Oslobođenja“ o događajima u sjeveroistočnoj Bosni (30. avgust 1943-12. april 1945)*, Glasnik arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Godina XX-XXI, Knjiga XX-XXI, Sarajevo 1980/81., 141-142; D. Trifković, *Tuzlanski vremeplov*, I, 227; V. Pavlović, „Vodonoše i vitezovi“, 58.

¹⁹ D. Trifković, *Tuzlanski vremeplov*, I, 227.

vrijeme u Bosni i Hercegovini, te su tražili da rukovodioc Sreske-Gradske narodne biblioteke pregleda taj popis i da izvrši preplatu za one časopise koji su odgovarali potrebama biblioteke. Posebnu pažnju je privlačio časopis „Međunarodni problemi“ za pitanje međunarodne politike i privrede.²⁰ U ovim časopisima izlazili su članci koji su bili podešeni za čitaoce različitog obrazovanja tako da su se koristili za popularna predavanja, čitalačke grupe i dr. Kad se sve sagleda izdavačka djelatnost u Tuzli bila je veoma raširena, pored knjiga, novina, listova i raznih drugih publikacija stanovnici Tuzle su se mogli upoznati i sa različitim časopisima koji su izlazili u Bosni i Hercegovini, a koji su bili dostupni u Gradskoj biblioteci u Tuzli.

Kada su u pitanju mediji, društvene, političke i radne organizacije tuzlanskog područja veoma su rano shvatile ulogu radija u izgradnji društva, razvijanju kulture, privredne propagande i opštih informacija. Radio Tuzla na talasnoj dužini 202,2 metra počeo je da emituje prvi put program prvog maja 1953. godine, pozdravom „Smrt fašizmu-sloboda narodu“. Radio stanica je počela rad sa predajnikom od 200 vati, dijelom uređaja bivše razglasne stanice u Tuzli, sa tri magnetofona i nešto ploča. U početku je program trajao sat prije i sat poslije podne²¹, dok je kasnije program emitiran dva puta i to: jutarnja emisija od šest do sedam sati i večernja emisija od 17 i 30 do 19 sati.²² Radio Tuzla je od svog početka postepeno ulazio u naviku, u svakodnevnicu slušalaca, kao neophodan izvor informacija i kao talasna dužina s koje se mogao čuti dopadljiv zabavni ili koristan prosvjetni, kulturni ili politički program.

Zaključak

Razvojem izdavačke djelatnosti u Tuzli u periodu 1945.-1953. godine imao je poseban značaj na kulturnom uzdizanju stanovništva Tuzle. Posebnu pažnju zauzimao je list „Front slobode“ koji je bio osnovan još u toku Drugog svjetskog rata. Uvidom u brojeve „Fronta slobode“ može se vidjeti da je ovaj list redovno i dosta dobro informisao o radu raznih prosvjetnih, kulturnih, naučnih i drugih ustanova, kao i o radu drugih organizacija kako u Tuzli, tako i na širem prostoru. Kada su u pitanju mediji, tek je od maja 1953. godine počeo sa radom radio Tuzla, koji je postepeno ulazio u svakodnevnicu slušalaca i služio kao neophodan izvor informacija iz raznih političkih, društvenih, kulturnih i prosvjetnih tema.

Izvori i literatura

Izvori:

Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla

- *Fondovi:*

1. Okružni narodni odbor Tuzla (1944 – 1947.), Odjeljenje za prosvjetu
2. Oblasni narodni odbor Tuzla (1949 – 1952.), Povjereništvo za prosvjetu i kulturu

- *Zbirka:*

1. Fototeka

- *Rukopisi:*

1. Jajčević Jasmin, *Kultura Tuzle u periodu 1945. – 1953. godine*, neobjavljen magistarski rad, JU Univerzitet u Tuzli-Filozofski fakultet, Tuzla 2014.

²⁰ Neki o najznačajnijih časopisa su: „Međunarodni problemi“, „Književnost“, „Mladost“, „Film“, „Nauka i tehnika“, „Nauka i priroda“, „Narodno zadrugarstvo“, „Tehnika“, „Teška industrija“, „Laka industrija“, „Radio“, „Poljoprivreda“, „Traktorist“, „Mladi zadrugar“, „Bibliotekar“, „Kulturni život“, „Izdavačka djelatnost u FNRJ“ i dr. Više: A TK, Oblasni narodni odbor Tuzla (dalje: *OBNOT*), Narodna republika Bosna i Hercegovina, Ministarstvo prosvjete, Odjeljenje za narodno prosvjećivanje, K-65, 16746/50, dok. 4774/1 i 4774/2, *Preplata za časopise i popis biblioteka i čitaonica*, Sarajevo, 17. juni 1950.

²¹ G. autora, *Vaspitanje, obrazovanje, nauka i kultura u Tuzli*, 106; D. Sušić, *Tuzla*, 98-99.

²² *Front slobode*, br. 354, Godina X, Tuzla, 3. juli 1953. godine, 4.

- *Novine:*

1. *Front slobode*, br. 281, Godina VIII, Tuzla, 12. novembar 1950.
2. *Front slobode*, br. 354, Godina X, Tuzla, 3. juli 1953.

Literatura:

- *Knjige:*

1. Alispahić Fatmir, *Tuzland, Knjiga o Tuzli*, Tuzla 2000.
2. Grupa autora, *Vaspitanje, obrazovanje, nauka i kultura u Tuzli 1945. – 1970.*, Tuzla 1971.
3. Pejanović Đorđe, *Štampa u Bosni i Hercegovini 1850-1941.*, Sarajevo 1949.
4. Pavlović Vitormir, „*Vodonoše i vitezovi*“, *Devet i po decenija tuzlanske štampe. 55. godina „Fronta slobode“*, Tuzla 1998.
5. Selimović Sead, Hadžić Senaid, *Kultura i tradicija u Bosni i Hercegovini, Višemilenijski kontinuitet*, Tuzla 2012.
6. Sušić Derviš, *Tuzla, prošlost-informacije-perspektive*, Tuzla 1967.
7. Trifković Dragiša, *Tuzlanski vremeplov, I*, Beograd 1981.
8. Trifković Dragiša, *Tuzlanski vremeplov, II*, Beograd 1983.

- *Članci i rasprave*

1. Atić Salih, „Partizanska štamparija“, *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Narodnooslobodilački rat i revolucija (oktobar 1943.-maj 1945.)*, Knjiga 3, Tuzla 1987., 143-147.
2. Mušović-Tadić Nizara, „*Front slobode*“ kao istorijski izvor za period novembar 1943. – 1945., Glasnik arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Godina XVIII-XIX, Knjiga XVIII-XIX, Separat, Sarajevo 1978/79., 127-145.
3. Mušović-Tadić Nizara, *Ratni brojevi „Oslobođenja“ o događajima u sjeveroistočnoj Bosni (30. avgust 1943. – 12. april 1945.)*, Glasnik arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Godina XX-XXI, Knjiga XX-XXI, Sarajevo 1980/81., 141-152.
4. Nuhić Muhamed, „Kulturno-prosvjetna i informativno-propagandna aktivnost u Tuzli 1944. – 1945. godine“, *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Narodnooslobodilački rat i revolucija (oktobar 1943.-maj 1945.)*, Knjiga 3, Tuzla 1987., 1020-1032.
5. Šljivić Ferid, „Značaj lista *Front slobode*“, *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Narodnooslobodilački rat i revoluciji (oktobar 1943.-maj 1945.)*, Knjiga 3, Tuzla 1987., 132-142.

MAJDANI KAMENA PJEŠČARA- DUBRAVE I PAR SELO

Područje koje se u tursko vrijeme nazivalo Muradija, zatim Gornja Mahala i Dubrave, prostire se na južnoj strani Ilinčice, na granici opština Tuzle i Živinica. Tu se nalazi hrastova šuma zvana Gaj. Jedan dio te šume naziva se Gajevac, u kome je sredinom devetnaestog vijeka sagrađena kuća obitelji Čajić, doseljenika iz centralne Bosne.

Glava porodice, Ivan Čajić, brzo se obogatio. On je pod Ilinčicom otkrio majdan kamena koji je obrađivao i te svoje proizvode lako unovčavao. Prvo je klesao nadgrobne spomenike, krstove i nišane, a zatim je od kamena zidao munare.

U Tuzli je sazio munaru na Čaršijskoj džamiji, 1872. godine, koja i danas po svom obliku i postojanosti svjedoči o umijeću neimara Ivana Čajića¹.

Tragajući za ovim činjenicama put me odveo u zaseok „Čajići“ koji pripada MZ Par Selo i lokalitet „Zmajevac-Vršani“ koji pripada Dubravama. Ova dva lokaliteta su jako blizu i na njima su se nalazili majdani kamena koje je PK „Dubrave“ devastirao i uništio.

Gotovo sve stare kuće iz ovih naselja i velika većina iz okruženja, podrumi, odnosno prvi spratovi su ozidani kamenom iz ovih majdana.

Slika 1. Čaršijska Džamija

Slika 2. Munara uz džamiju Donje Petrovice kod Pasaca G.

Po pričanju starijih ljudi majdan ovog kamena se nalazio na velikoj dubini i do 20 metara. Dok je još svjež pri vađenju dao se oblikovati veoma lahko. Međutim kada odstoji na vazduhu i suncu skameni se ali ipak se da obrađivati.

Ovaj kamen je jedna vrsta pješčara po svojstvu jako poseban jer snijeg na kamenu nemože zastati, brzo se topi i nemože smrznuti. Kao da emituje toplotnu energiju.

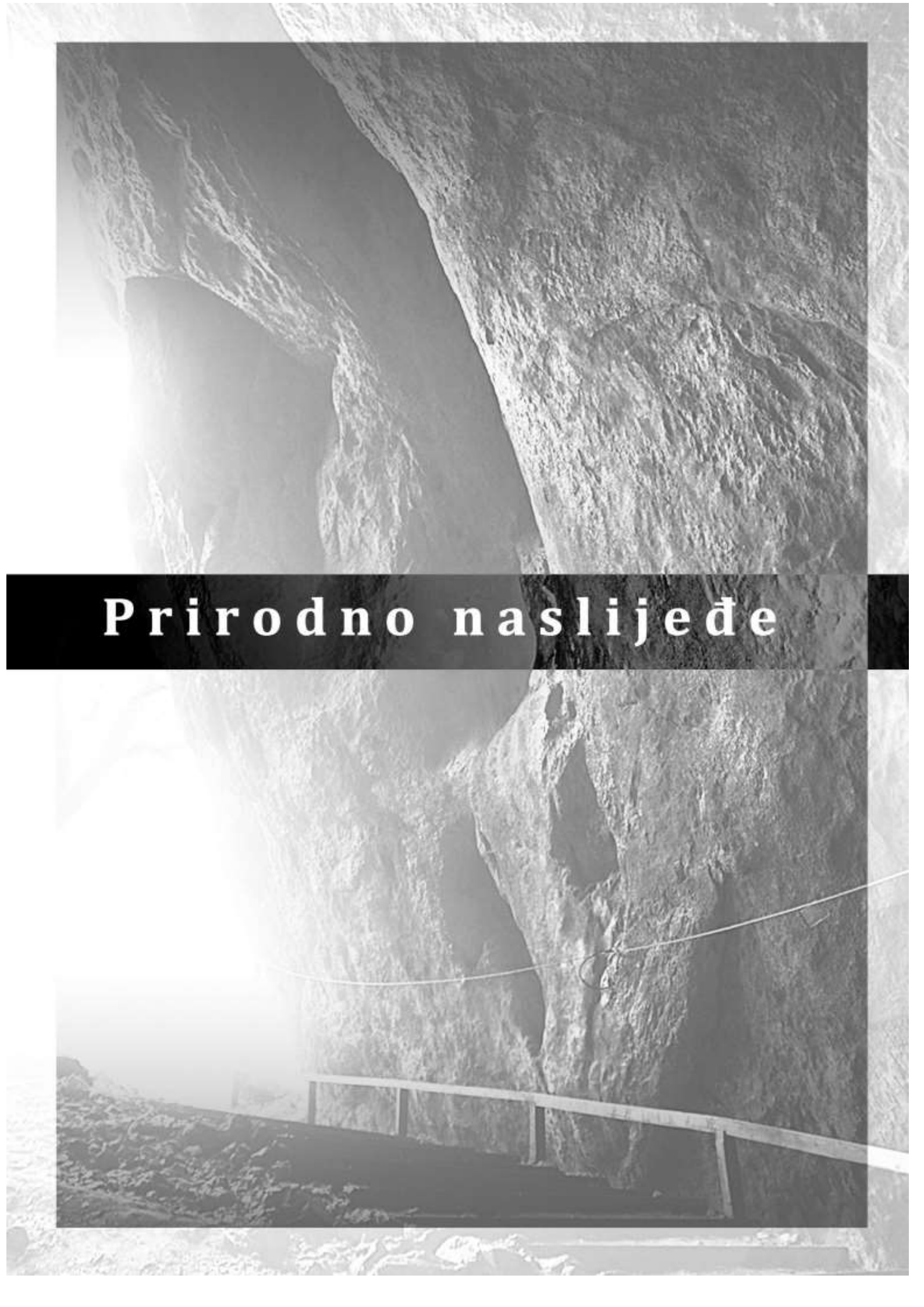
Ovdje se otvara i pitanje, dali je od kamena pješčara koji je identičan i na munari Turali-Begove džamije koja je sagrađena 1572. godine, munari na Mehmedaginoj (Jalska) džamiji koja

¹ Dragiša Trifković, Tuzlanski vremeplov III, Tuzla 1988, str 26-27.

je izgrađena prije 1600. godine i drugim kamenim munarama iz okruženja koje su izgrađene od identičnog kamena, sagrađene kamenom iz majdana: „Čajići“ i „Zmajevac-Vršani“?

Gotovo svi majstori za obradu kamena su složni da se radi o istom kamenu „pješčaru“ jako posebnom. Ovakve vrste pješčara nije poznato da ima u okruženju.

Uz očuvanje tradicije ovih prostorije na džamiji u selu Donje Petrovice koje pripada MZ Pasci Gornji 2013. godine počela je izgradnja munare upravo od kamena pješčara iz majdana „Čajići“. Kamen se nabavlja tako što se kupuje sa starih kuća. Kamen na Petrovačkoj munari kupljen je sa kuća Bože Nikića i Jure Markelića ista je u izgradnji ovom prilikom molimo sve one koje mogu pomoći da se jave.

Prirodno naslijeđe

Mensur ZUKIĆ, prof.

„HARMONIA AXYRIDIS ALOHTONA VRSTA NA PODRUČJU BOSNE I HERCEGOVINE “

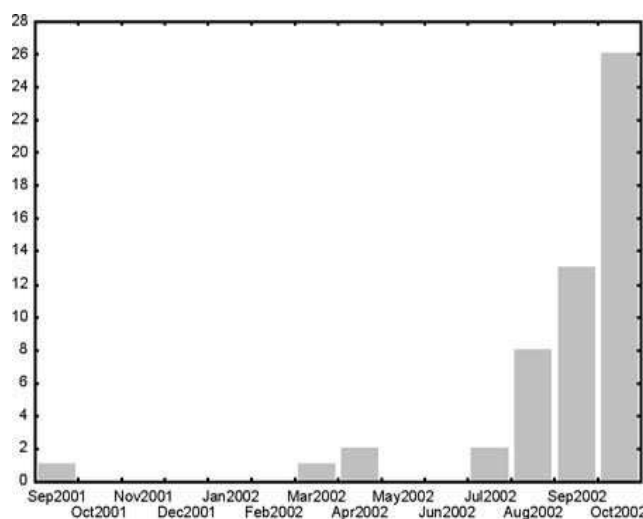
Uvod

Krajem oktobra i početkom novembra 2013.godine neke od država Balkana, pa tako i Bosnu i Hercegovinu zahvatila je najezda skupine insekata iz skupine Coleoptera, poznatih pod nazivom božije ovčice ili bubamare (Coccinellidae).

Ova pojava iznenadila je kako naučnike tako i stanovništvo koje se našlo u problemima zbog ovih insekata. Naučnici sa Univerziteta za poljoprivredu iz Zemuna naveli su 2 razloga, koja bi mogli da pojašne ovu pojavu koja desila u kasnu jesen 2013.godine :

- *potraga za mjestom za hibernaciju*
- *neuobičajeno visoke temperature za ovo doba godine*

Osim ova 2 razloga postoji još jedan razlog koji možemo spomenuti, a koji je možda i najbitniji za ovakvo ponašanje, a to je da nije u pitanju uopšte evropska vrsta bubamare već azijska bubamara, koja je postala jako agresivna, invazivna vrsta, pa je i samim tim dovela u pitanje opstanak evropske vrste.

Grafikon 1.Trend povećanja *H.axyrids* u Belgiji (septembar 2001-oktobar 2002.) (T.Adriens,2003.)

Dr.Helen Roy s Britanskog Centra za ekologiju i hidrologiju i Tim Adriens (INBO) predvodili su istraživanje u kojem je sudjelovalo 20 naučnika iz 11 institucija u pet evropskih država.Istraživanje je pokazalo znatno smanjenje evropskih populacija bubamara nakon dolaska azijske bubamare: od 8 vrsta raširenih u Europi koje su 'sudjelovale' u istraživanju, zabilježen je pad populacija i to 5 vrsta u Belgiji i 7 vrsta u Britaniji. Drastično smanjenje populacija zabilježeno je kod dvotočkaste bubamare i to 30 % u Belgiji i 44 % u Britaniji u petogodišnjem razdoblju od početka unosa strane vrste iz Azije. Jedino sedmotačkasta velika bubamara ima stabilan broj populacija u cijeloj Evropi. (Adriaens,Roy i drugi, 2012.)

Holandski naučnici proveli su istraživanje u Vageningen UR (University/Research) o učinku azijske bubamare, za koju se pokazalo da ima više negativnih nego li pozitivnih učinaka,ponovimo

azijska bubamara je uvezena iz Azije zbog prvobitne uloge da pomogne u suzbijanju nametnika u poljoprivredi kao i stakleničkoj proizvodnji jer se hrani lisnim i štitastim ušima. Zaključak je da, azijska bubamara može dovesti do smanjenja kvaliteta vina jer joj je omiljena hrana i grožđe. Pokazalo se da azijska bubamara u svojoj ishrani koristi i svoje evropske rođake, jajašca evropske bubamare kao i ličinke. Ovo istraživanje otkrilo je i to da seu tjelesnoj tekućini azijske bubamare nalaze paraziti koji su otrovni za druge insekte, tako i za evropsku bubamaru, ali ne i za samog domaćina. U tjelesnoj tekućini nalazi se snažan alkaloid harmonin, po kojem su i dobile naziv (*Harmonia axyridis*), alkaloid koji ima antimikrobna svojstva. Harmonin je toliko snažan alkaloid da ga naučnici već istražuju njegovu djelotvornost na neke od mikroba koji izazivaju oboljenja kod ljudi. U svijetu postoji oko 4200 determinisanih vrsta bubamare najviše na području umjerene klime, dok samo u srednjoj Evropi ima oko 80 vrsta (Wikipedia 17.07.2014.) U nastavku će biti više riječi o evropskoj vrsti bubamare, azijskoj bubamari, njihovim sličnostima i razlikama.

Bubamare (Coccinellidae)

Bubamare su vrsta insekata koje zajednički spadaju u familiju *Coccinellidae*. Ipak, unutar te familije postoji puno različitih vrsta od kojih su najpoznatije: *Adalia bipunctata*, *Coccinella septempunctata*, *Anatis ocellata*, *Propylea quatuordecimpunctata*, *Chilocorus renipustulatus*, *Exochomus quadripustulatus*, *Adalia decempunctata*. Najčešća vrsta u Evropi je sedmotočkasta bubamara. Bubamare su najčešće u umjerenom pojasu Evrope i Sjeverne Amerike.

Slika 1: Sedmotočkasta bubamara – *Coccinella septempunctata*

Dužina tijela bubamara iznosi od 1,5mm do 12mm. Živih su boja, od narandžaste, crvene ili žute u kombinaciji s crnom bojom, upravo svojim jarkim bojama bubamare jasno daju upozorenje predatorima da je bolje da ih ne love. Kad je bubamara u opasnosti brani se tzv. refleksnim krvarenjem, tj. ispušta krv (hemolimfu) iz nožnih zglobova. Ta "krv" sadrži vrlo neugodnu tvar (kokcinelin) koja odbija većinu ptica i mrava. (Izvor: Wikipedia, 17.07.2014)

Karakteristike bubamara

Odrasli insekti i ličinke bubamare hrane se lisnim ušima, stoga su poželjan insekt u svakom vrtu. Tek poneke vrste u Južnoj Africi su biljojedi. Žive na lišću biljaka i drveća, a zimi se zavlače pod suhu koru drveća i slična skloništa, čak i u hladna mjesta u kućama, gdje prezimljuju u skupinama. Pare se na proljeće i u ljeti, a ovisno o vrsti mogu izleći od 3-300 jajašaca. Jajašca u jako slična jajašcima krompirove zlatice, samo malo manja i bljeđa. Jaja su ovalna, svijetlih boja, mliječno bijela ili žuta, a pred izlazak ličinki jaja mijenjaju boju i postaju

zelena. Nakon 10 dana iz jaja izlaze ličinke. Jajašca odlažu na poledinu listova u blizini kolonija lisnih ušiju, a za 5-8 dana izležu se ličinke koje se također hrane ušima, a proždrljivije su od odraslih insekata, odnosno puno više jedu. Životni vijek im je oko godine dana. Većina bubamara hrani se lisnim ušima. Lisne se uši sporo kreću i ne mogu se braniti tako da bubamarama nisu potrebne lovačke vještine da ih ulove. Odrasli insekti pojedu 40-50 biljnih uši dnevno, odnosno do 3000 tokom svog života, a ličinka pojede i do 600 biljnih uši. Neke bubamare jedu grinje, a neke štitaste uši. U Južnoj Africi postoje vrste bubamara koje su isključivo biljojedi. Odrasla sedmotočkasta bubamara (*Coccinella septempunctata*) pojede 30-40 grinja na dan, 90 odraslih štitastih uši i do 300 ličinki štitastih uši.

Ličinka sedmotočkaste bubamare karakteristična je po pretežno sivoj boji, tek sa strane ima dvaput po dva para narandžastih tačaka.

Slika 2. a)starija ličinka

b)mlađa ličinka

c)jajašca bubamare

Ličinke za 10-15 dana mogu pojesti 350-400 biljnih ušiju. Nakon toga se zakukulje, na način da se pričvrste za lice lista ili peteljku. Taj stadij traje nekoliko dana, nakon toga se iz kukuljice izvlače odrasli insekti.

Slika 3. a)

b)

- a- sedmotočkasta bubamara i prazna kukuljica iz koje se je izvukla. Mlada bubamara je žuta i bez tačaka, a prepoznati je možete prema bojama na glavi.
- b- bubamara se izvlači iz kukuljice. Zbog toga što se mlada bubamara sporo izvlači iz kukuljice, proces traje dosta dugo

Azijska bubamara (Harmonia axyridis)

Azijska bubamara (*Harmonia axyridis* Pallas) je tipična po izgledu i ne razlikuje se puno od ostalih vrsta bubamara, pripada redu tvrdokrilaca (*lat.Coeloptera*). Insekti iz ovog reda imaju jedan par tvrdih krila (tzv.pokrilje) i jedan par opnastih krila za let (potkrilje). Azijska bubamara potiče iz istočne Azije, nešto je veća od evropske, a postoji u mnogo različitih boja (od žute, svejtlonarandžaste, narandžaste, narandžastosmeđe, do crvene pa i crne), broj tačaka je različit od nula do devetnaest. *Harmonia axyridis* već na temperaturi od 10 stepeni izlazi van iz svojih skloništa tokom zime na sunčeve zrake. Najlakši znak za prepoznavanje ove bubamare je znak M ili W na glavi, za razliku od evropske bubamare. Početkom 80-ih godina XX vijeka zvanično je unijeta u SAD, kao biološki agens u borbi protiv biljnih vaši. Brzo se aklimatizovala i postala dominantna bubamara u novoj sredini. Poslije 20 godina brzo se raširila po SAD, Kanadi, Južnoj Americi, Evropi... U Srbiji je prvi put zabilježena 2008.godine na teritoriji Nacionalnog parka Fruška Gora, dok podaci o prvoj pojavi na teritoriji Bosne i Hercegovine nisu dostupni.

Slika 4. Najčešći oblici *H.axyridis*

Slika 5. a) ličinka *H.axyridis*

b) *H.axyridis*, specifično slovo W na glavi

U jesen kada joj nestane hrane dobija nagon za rojenjem. Kad vidite jednu, budite sigurni da slijedi još mnogo njih jer odrasle jedinke ispuštaju feromon koji privlači ostale bube i tako u roju traže odgovarajuće mesto za hibernaciju (prezimljavanje). Po načinu razmnožavanja, vrsta *H.axyridis* ima potpuni ciklus razvika, prolazi kroz stadijume jajeta, četiri larvena stupnja, prepupa, pupa i imago. Prosečan broj generacija je 2, ali u povoljnim klimatskim uslovima može da razvije i do 4 generacije godišnje. Dužina života zavisi od uslova sredine, ali prema podacima iz literature 15-20% populacije živi i do 3 godine, iako je srednja vrijednost dužine života oko jedne godine.

U pogledu ishrane, hrane se lisnim vašima i šticastim ušima, larvama predatora. Vrlo su proždrljive, dnevno pojedu i do 600 ušima. Zahvaljujući svom ogromnom apetitu larva azijske vrste bubamare poješće za 4-5 nedjelja deset puta više hrane no što je sama teška. Takođe su i fitofagne, prave štete na zrelih plodovima voća. Zbog izraženih invazivnih osobina potiskuje druge vrste predatora na putu u potrazi za hranom.

Kad ih nađete u kući, ne bi ih trebalo ubijati mehaničkim putem, preporuka je da se izbrišu lagano metlom ili usisivačem da ne bi došlo do prljanja zidova i ispuštanja neprijatnog mirisa.

Materijal i metode

Za ovo istraživanje uzeta je u obzir kolonija insekata koja je brojala nekoliko hiljada jedinki, a koja je uočena na području općine Srebrenik, u blizini korita rijeke Sokoline, u naselju Lisovići, početkom novembra 2013. godine od čega je slučajnim načinom odabira uzeto 100 jedinki za ispitivanje i determinaciju. Kolonija je bila smještena na osunčanoj strani, a većina je pronašla način pa se na neki način uvukla i u unutrašnjost kuće.

Obilježja koja su karakteristična za azijsku bubamaru vidljiva su golim okom, ali za još jasniju vidljivost nekih karakteristika, kao što su karakteristično slovo M ili W na glavi korišteni su povećalo i mikroskop, uvećanje 4x. Isto tako posmatrali smo oblik i izgled tačkica kod vrsta.

Kod ovih 100 jedinki koje smo uzeli na posmatranje odredili smo:

- zastupljenost bubamara po vrstama i to iskazali u procentima na 100 uzetih jedinki
- ispitivanje adekvatnog razloga za visok stepen aktivnosti bubamare za kasni period godine

Rezultati i diskusija

Pojava velikih kolonija bubamara u kasnu jesen, koje su većini stanovništva općine Srebrenik prouzrokovala probleme mogu se povezati sa nekoliko bitnih činilaca sredine:

- klimatske promjene,
- visoke temperature na području Bosne i Hercegovine za to doba godine
- antropološki utjecaj

Klimatske promjene postale su jako bitan faktor za opstanak i život vrsta u biocenozama koje naseljavaju. Promjenom klimatskih promjena, dolazi i do drastičnih promjena u uslovima za život, koja prelaze iz uivjeltnih ka stenotermnim u odnosu na ekološku valencu a pod tim se podrazumijevaju (drastične promjene temperature, svjetlost, vlažnost itd): jako visoke ljetne temperature što za sebe veže i nedostatak vode, suše (za ljetni period), ili nedostatak sniježnih padavina, suhe zime sa jako niskim temperaturama, pojava snijega u područjima za koja ova pojava nije karakteristična kao što su pustinje, jako kišovita proljeća, koja za sobom kao posljedicu nose poplave, klizišta, samim tim bez sniježnih zima, a sa ranim povećanjem temperature, dolazi do naglog bujanja vegetacije, izlaska životinja iz svojih skrovišta. Tako da, klimatske promjene, možemo zajedno sa visokim temperaturama smjestiti u istu skupinu faktora koji su bitni u ovom slučaju, a to je da su visoke temperature rezultirale aktivnošću i

agresivnošću insekata, populacija azijske bubamare koja je zabilježena vjerovatno usljed povećane potražnje za mjestima na kojima će hibernirati tj. prezimiti.

Velike promjene klime posljednjih godina dovele su do najezda različitih skupina životinja pa ćemo navesti samo i najezde komaraca i zmija koje su također zabilježene u našoj zemlji. Jako bitan je i antropološki utjecaj u ovom slučaju, ako uzmemo u obzir da je čovjek u različite ekosisteme u pozitivnu svrhu injektirao jedinke koje nisu karakteristične za date ekosisteme, a vremenom su te vrste postajale invazivne i ugrožavale autohtone onda možemo reći da je i taj faktor jako bitan i vezan za ovaj slučaj azijske bubamare.

Prvo ćemo navesti primjer iz ihtiofaune gdje je injektirana vrsta američke pastrmke, koja je vremenom postala agresivna vrsta i dovela u pitanje opstanak autohtone vrste pastrmke.

Ovaj slučaj usko se može povezati i sa azijskom bubamarom, koja je u prirodu injektirana u pozitivne svrhe, tačnije u poljoprivredi i plasteničkoj proizvodnji kao zamjena za manje korištenje insekticida i pesticida. Naučnici nisu mogli znati da će se ova vrsta toliko raširiti, jako brzo adaptirati na različite uslove sredine i da će ugroziti evropsku vrstu bubamare, koju koristi kao hranu. Osim navedenih uzroka, treba istaći još neke bitne činjenice u vezi sa ovom tematikom:

Invazivne vrste će kako vrijeme bude odmicalo, klimatske promjene se mijenjale, zauzimati sve više prostora ugrožavajući samim tim biološku ravnotežu, smanjujući broj autohtonih vrsta koje su vezane za dati biom, ekosistem ili u globalu cijelu planetu. Biotički faktori zajedno sa abiotičkim čine jednu cjelinu, tako možemo reći da opstanak neke vrste ovisi i od njene adaptacije na klimatske faktore koji su specifični za datu sredinu, zatim od ekološke valence date vrste. Očito je da vrste koje su injektirane u ekosisteme koji nisu prirodni za njih jako brzo se adaptiraju na nove uslove, a samim tim dolazimo do zaključka da imaju široku ekološku valencu, za što primjere imamo i u našoj fauni.

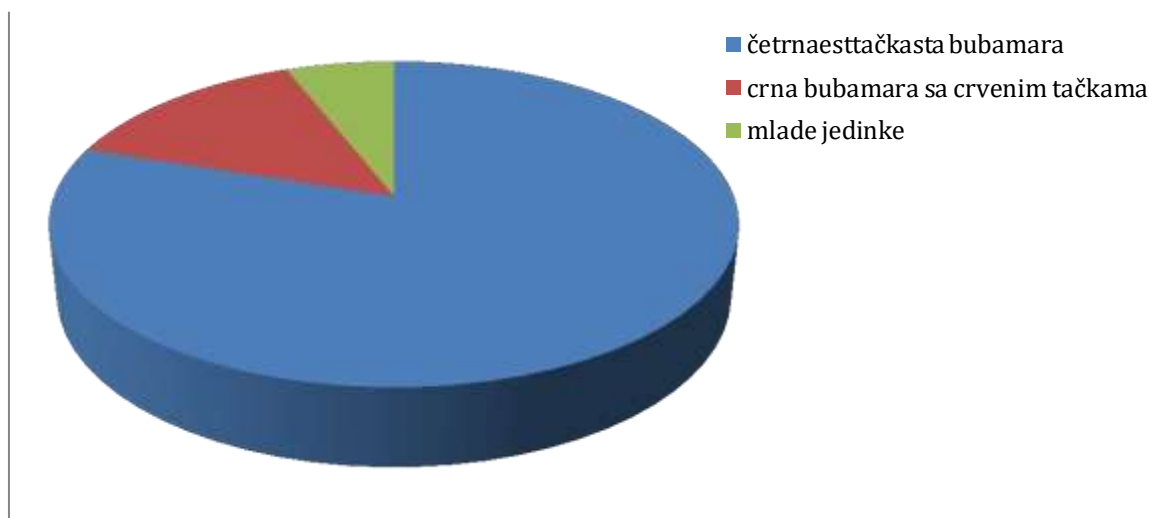
Zadnjih mjeseci i sami smo svjesni koliko je klima izmijenjena nakon nevremena koje je zahvatilo Bosnu i Hercegovinu. Razdoblje nakon poplava, donijelo je veliku najezdu komaraca, a samim tim i jos nekoliko grupa avertebrata, prvenstveno misleći na biljne štetočine, a nekim područjima zabilježena je i najezda zmija.

Bubamare na svu sreću i nisu toliko opasne po čovjeka kao nabrojane grupacije, ali zabilježeno je da kod nekih ljudi izazivaju alergije. Jedinke koje su uzete za posmatranje jasno je vidljiv različit dijapazon boja od žute preko crvene do crne. Žute jedinke, nemaju tačke na svom tijelu dok crvene imaju po četrnaest tačaka, crne jedinke imaju po četiri crvene tačke nepravilnog oblika.

Što se tiče zastupljenosti vrsta najviše jedinki sa četrnaest tačaka, druge po brojnosti su jedinke sa crnom bojom i treće su vjerovatno mlade jedinke koje su žute boje i bez tačkica.

Opis jedinke	Broj vrsta u uzorku od 100 slučajno izabranih
Četrnaestotačkasta bubamara	80
Crna bubamara sa crvenim tačkama	14
Mlade jedinke	6

Procentualna zastupljenost prikazana je na narednom dijagramu:

Zaključci

1. Brza promjena klimatskih uslova vremenom će dovesti do migracije vrsta u krajeve koji „nekada“ i nisu bili toliko specifični za same vrste koje su migrirale.
2. Antropološki utjecaj je jako bitan aspekt u pogledu opstanka vrsta. Tako su neke vrste injektirane u ekosisteme koji nisu njihovi prirodna mjesta boravišta, mora se reći da je u većini slučajeva injektiranje vršeno u pozitivnu svrhu ali je vremenom dobilo negativnu pozadinu što se odražava na opstanak autohtonih vrsta.
3. Ekološki uslovi i klima (suhe, kratke zime bez sniježnih padavina) imati će za posljedicu sve više naježda različitih grupacija životinja u našim krajevima.
4. U uzorku od 100 jedinki koje smo uzeli slučajnim odabirom zaključili smo da najviše ima jedinki sa četrnaesttačkaka, koje su znatno brojnije u odnosu na ostale vrste u uzorku. Dok su po brojnosti na drugom mjestu crna bubamara sa crvenim tačkama i treće su mlade jedinke.

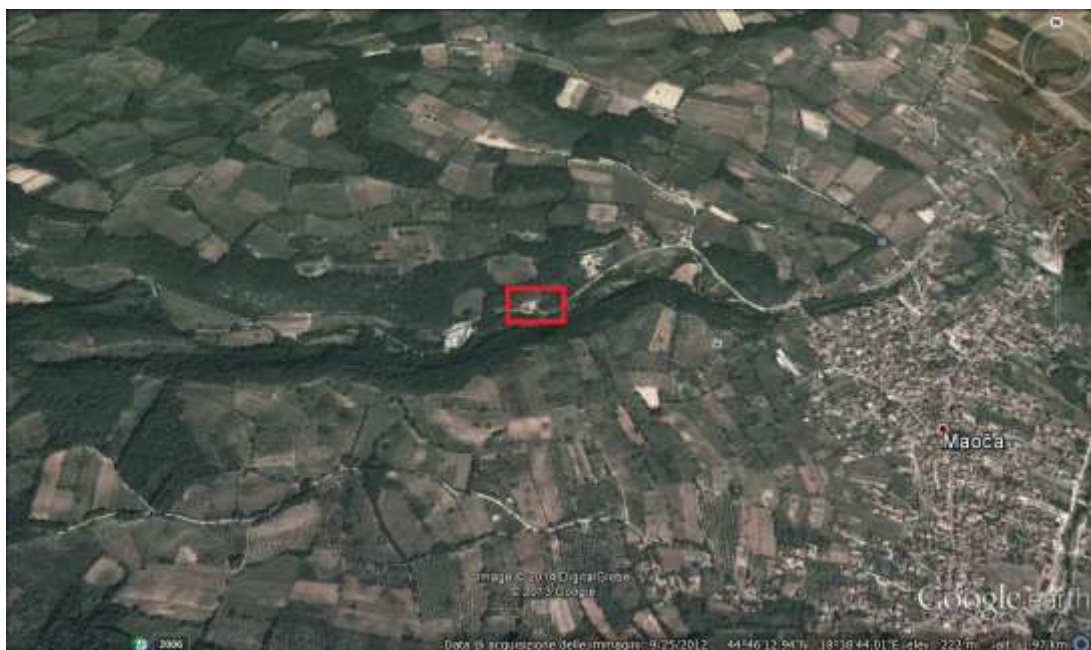
NALAZ FOSILNIH ŠKOLJKI KOD MAOČE U SJEVEROISTOČNOJ BOSNI

Uvod

Uzorkovani primjerci fosilnih ostataka školjki potiču sa ogranaka planinskog lanca Majevice (sjeverno-istočna Bosna i Hercegovina). U morfološko - strukturnom smislu to je horst – antiklinorijum (Čustović, Geneza zemljišta i ekosistem) koji se pruža pravcem sjeverozapad - jugoistok između Posavine na sjeveru, Semberije na sjeveroistoku i istoku, Sprečanske kotline na jugu, te planine Ratiš i Tinske kotline na zapadu. Duga je 50 km, a maksimalno široka do 25 km. Prema većini morfometrijskih klasifikacija, Majevice se smatra niskom planinom (http://www.visitmycountry.net/bosnia_herzegovina/bh/index.php/turizam/55bih/priroda/planine/610-majevica, 18.01.2014).

Nalazište je locirano na sjevernim ograncima Majevice između Maoče i Rašljana (Brčko distrikt). To je ustvari napušten kamenolom čije su koordinate 44° 46' 16.42" N (latituda) i 18° 38' 41.98" E (longituda) te je locirano na 198 m nadmorske visine (slike 1 i 2).

Podaci o geografskom položaju lokaliteta (udaljenosti, nadmorske visine, koordinate i dr.) dobiveni su pretragama pomoću Google Earth i Google Maps software-a.

Slika 1: Položaj kamenoloma (crveni pravougaonik)

Odmah na prvi pogled da se zaključiti da područje čine sedimentne stijene tj. organogene sedimentne stijene (slika 2). S' obzirom na to da na samoj površini nalazišta, mogu se uočiti fosilizirani ostaci školjki, područje se da klasifikovati u zoogene sedimente. Najrasprostranjenija stijena iz ove grupe je krečnjak kojeg čine sitna zrna kalcita i dijelovi skeleta mnogobrojnih organizama.

Slika 2: Nalazište fosilnih ostataka

Motiv rada

Motiv ovog rada jeste želja da se izvrši što tačnija determinacija i taksonomska sistematizacija prikupljenih fosilnih uzoraka. To je prilično zahtjevan zadatak s' obzirom na to da su uzorci bili eksponirani erozionom dejstvu spoljašnjih faktora, kao i nesavjesno dejstvo antropogenog faktora. Pored navedenog, još jedan od motiva jeste i taj da se pokloni pažnja lokalitetu, na kojem do sada nisu vršena slična istraživanja.

Materijal i metode

Generalno, sprovedeno istraživanje može se razlučiti na terenski rad i komparativna analiza i determinacija. Terenski rad obuhvatao je odlazak na nalazište (koje je izvršeno 10.08.2013) i prikupljanje uzoraka koji su se nalazili na površini. Većina uzoraka je slobodno ležala na površini te je bilo moguće sakupiti ih. Ostatak uzoraka se nalazio kao sastavni dio većih gromada stijena, te je bilo potrebno odvojiti ih upotrebom čekića. Pored prikupljanja uzoraka, izvršeno je i određivanje vrste stijena. Ti podaci su dobiveni od strane bivšeg izvođača radova na tom području („Simbol“ djl). Istovremeno izvršena je i dokumentacija područja fotografisanjem.

Nakon terenskog rada, slijedila je determinacija uzoraka. Determinacija je vršena po Soklić-u, 2001 (*Fosilna flora i fauna Bosne i Hercegovine*), kao i komparacijom uzoraka sa recentnim vrstama, te drugim fosilnim vrstama pronađenih internet pretragama (www.fossilbase.org, <http://ichn.iec.cat/bages/geologia/img-geologia3.htm>, Britannica.com Inc, 18.01.2014).

Iako na prvi pogled uzorci izgledaju dobro očuvani, determinacija je išla vrlo sporo. Naime, na uzorcima, teško je ili nije nikako bilo moguće uočiti determinantne odlike za vrste. To se u suštini neće nikada moći postići sa sigurnošću, već se uvijek ide na vjerovatnoću (Brocchi, 1814 *Conchiologia fossile subappennina*). Zbog toga, determinacija je išla do taksonomske kategorije roda. Sistem klasifikacije koji je ovde primjenjen (po Soklić-u, 2001, *Fosilna flora i fauna Bosne i Hercegovine*) jeste onaj prema građi brave koja povezuje kapke u ljušturi. Međutim na uzorcima ta područja su slabo ili nikako uočljiva. Zbog toga važnu ulogu je igrala komparacija uzoraka sa slikama fosila u bazama podataka pronađenih putem interneta.

Rezultati

Determinacijom uzoraka po Sokliću, 2001 *Fosilna flora i fauna Bosne i Hercegovine*, te upotrebom komparativne metode recentnih i fosilnih vrsta, utvrđeno je da svi uzorci pripadaju klasi Bivalvia. Do sada je opisano oko 25.000 recentnih i 15.000 fosilnih vrsta. To su bilateralno simetrične konhifere (mekušci sa plaštom koji izlučuju krečnjačku ljušturu), spljoštene sa bokova. Sinonimi za ovu skupinu su Acephalia, Pelecypoda i Lamellibranchiata (Brajković, 2001 *Zoologija invertebrata*).

Od devet obrađenih uzoraka utvrđeno je da jedan uzorak pripada redu Taxoodonta a ostalih osam uzoraka pripada redu Anisomyaria. Ovih osam uzoraka je razvrstano u subfamilije Chlamysinae (tri uzorka) i Pectininae (pet uzoraka).

Kratak opis pronađenih rodova školjki

Rod *Arcopsis*:

Regnum:	Animalia
Typus:	Mollusca
Subtypus:	Conchifera
Classis:	Bivalvia
Ordo:	Taxoodonta
Subordo:	Neotaxodonta
Superfamilia:	Arcacea
Familia:	Arcidae
Subfamilia:	Arcinae
Genus:	Arcopsis

Arcopsis (Gornja kreda – danas), ligament pokriva samo trouglasto polje u sredini areje koja ima vertikalno rebrastu površinu. Sa vanjske strane kapak je radijalno prugast ili tankorebrast (slika 3).

Slika 3: *Arcopsis* sp.

Rod Chlamys:

Regnum:	Animalia
Typus:	Mollusca
Subtypus:	Conchifera
Classis:	Bivalvia
Ordo:	Anisomyaria
Superfamilia:	Pectinacea
Familia:	Pectinidae
Subfamilia:	Chlamysinae
Genus:	Chlamys

Pripadnika roda *Chlamys* je determinisano tri komada. Njihova determinacija je bila izazovna, s' obzirom da su im nedostajale određene determinantne odlike koje su ustanovljene detaljnom internet pretragom. Posmatrnjem je utvrđen taj nedostatak u obliku napuklih ili potpuno prelomljenih dijelova školjki. Ljuštura ima dosta jednakih kapaka. Kapci slabo ili umjereno izbočeni, uške nejednake. Prednja uška desnog kapka je izdužena i sa oštrim bisusnim urezom. Vanjska skulptura je više ili manje izražena, unutrašnja je izrazito negativna ili je nema. Bravine krure su obično jako razvijene a ušnih obično nema.

Slika 4:Chlamys sp.

Slika 5: *Chlamys* sp.

Slika 6: *Chlamys* sp.

Rod *Pecten*:

Regnum:	Animalia
Typus:	Mollusca
Subtypus:	Conchifera
Classis:	Bivalvia
Ordo:	Anisomyaria
Superfamilia:	Pectinacea
Familia:	Pectinidae
Subfamilia:	Pectininae
Genus:	Pecten

Analizom je utvrđeno da rodu *Pecten* pripada pet pronađenih uzoraka. Od ovih pet uzoraka, tri su svrstana u podrod *Flabellipecten*.

Subgenus:	Flabellipecten
-----------	----------------

Rod *Pecten* postoji još od Trijasa, te su vrste ovog roda i danas zastupljene. Ljuštura je obično jakih zidova, prvenstveno radijalno rebrasta. Desni kapak je jako izbočen, lijevi pljosnat ili udubljen.

Slika 7: Pecten sp.

Slika 8: Pecten sp.

Slika 9: Pecten (Flabellipecten) sp.

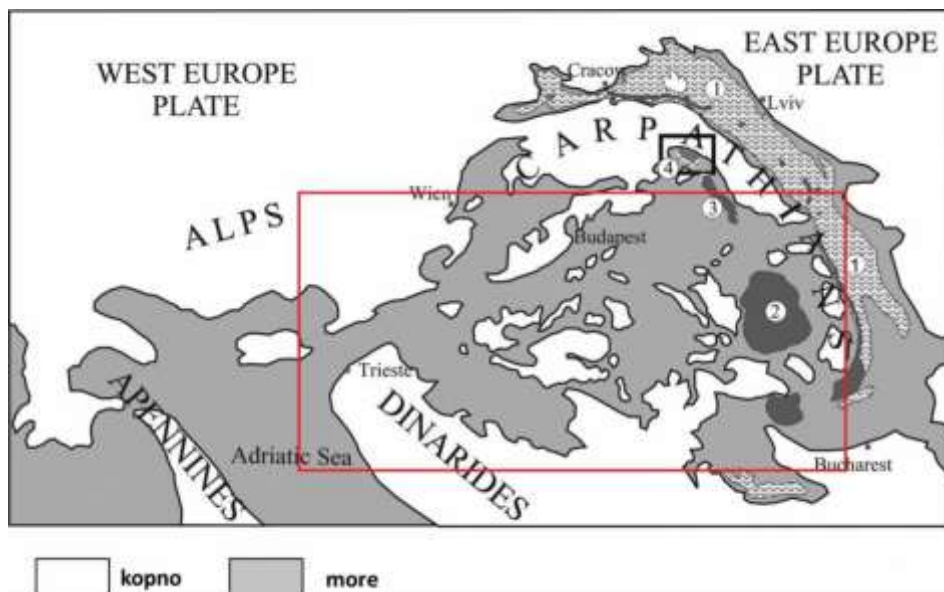
Slika 10: Pecten (Flabellipecten) sp.

Slika 11: Pecten (Flabellipecten) sp.

Diskusija

Pronađeni uzorci pripadaju morskim oblicima. To se da zaključiti po spoljašnjoj morfologiji koja je karakteristična za morske školjkaše. Međutim, današnje stanje rasporeda kopna i mora je kontradiktorno. Naime od nalazišta do najbliže tačke jadranske obale postoji udaljenost od približno 213 km vazdušne linije. Zahvaljujući ovoj činjenici, da se zaključiti da je ova područja nekada potapala morska voda. Paleontološki podaci, navode činjenicu da je ta voda pripadala moru koje se nazivalo Panonsko more (*Mare Pannonicum*). To je bilo vodeno prostranstvo koje je postojalo na prostoru Panonskog basena formirano prije oko 30 miliona godina a nestalo prije oko 600.000 godina. Ono je ustvari bilo zaliv Paratetisa koje je ulazilo u sastav velikog praokeana Tetisa.

Slika 12: Panonsko more (crveni pravougaonik)

Izdizanjem planinskih lanaca Dinarida i Alpa, dolazi do odvajanja Paratetisa od Tetisa, te do konsektivnog formiranja Panonskog basena.

Slika 13: Panonski basen (crvena tačka - lokacija nalazišta uzoraka)

Zbog ovakvih događaja dolazi do postepenog zaslađivanja vode, izumiranja morskih oblika života, te vremenom i do potpunog povlačenja vode ostavljajući današnju Panonsku niziju (Medović, 2001 *Praistorija na tlu Vojvodine*).

Zaključak

Na slici 13, može se uočiti kako Panonski bazen graniči sa područjem nalazišta uzoraka. Prisustvom ovakvih primjeraka fosiliziranih organizama predstavlja neosporiv argument o nekadašnjem potapanju ovih područja morskom vodom (Medović, 2001 *Praistorija na tlu Vojvodine*). Jedno od mnogobrojnih pitanja na koje smo potražili odgovor jeste: Kolika je dubina mora bila na tom nalazištu. Usporedbom ovih rodova, sa recentnim vrstama istoimenih rodova, predpostavismo da se dubina mogla kretati od 25-200 m. To implicira dalje da je pomenuto područje ustvari bilo obalno područje u periodu kada su pronađeni fosilni ostatci bili živi organizmi. Područje sa kojeg su prikupljeni fosilni ostatci školjki, obiluje fosiliziranim materijalom (pretežno školjkaša) ali uzimajući u obzir da je današnja morska voda bogata raznolikim oblicima živog svijeta, onda nas upućuje na vjerovatnoću da, na gore navedenom lokalitetu, postoje tragovi oblika života koje još uvijek treba pronaći i istražiti.

Literatura

1. Soklić I. (2001): Fosilna flora i fauna Bosne i Hercegovine. Sarajevo.
2. Čustović H. :Geneza zemljišta i ekosistem (skripta za internu upotrebu).Univerzitet u Sarajevu Poljoprivredno-prehrambeni fakultet, Sarajevo.
3. Brajković M. (2001): Zoologija invertebrata. Beograd.
4. Brocchi G.B. (1814): Conchiologia fossile subapennina – tomo primo. Milano
5. Medović P. (2001):Praistorija na tlu Vojvodine: od Panonskog mora do dolaska Rimljana. Novi Sad.

Internet stranice:

- <http://www.britannica.com/>(18.01.2014)
- http://www.treccani.it/scuola/maturita/terza_prova/quesiti_di_scienze_naturali/stuper_rocce_fossili_grotte.html(18.01.2014)
- <http://ichn.iec.cat/bages/geologia/img-geologia3.htm>(18.01.2014)
- <http://www.fossilbase.org/>(18.01.2014)
- http://www.visitmycountry.net/bosnia_herzegovina/bh/index.php/turizam/55-o-bih/priroda/planine/610-majevica, (18.01.2014).

ORIJASKA OSKORUŠA

(Sorbus domestica L)

Rijedak primjerak ove drvenaste vrste nalazi se u Gornjim Kužićima kod Tuzle u katastarskoj općini Tuzla IV i na katastarskoj parceli br: 3329 koja je u vlasništvu familije *Habul*. Ovaj ogromni primjerak oskoruše se nalazi ispod starih kuća na osami u uvali livade na dubokom rahlom zemljištu. Prema satelitskom snimku(*Google*), koordinate stabla su: 44stepena, 30 minuta, 0,50 sekundi N i 18 stepeni, 39 minuta, 17,06 sekundi E. Nadmorska visina je 350 m. U bliskoj okolini lokaliteta nalaze se brdske šume hrasta kitnjaka i običnog graba sa bukvom, lipom i ostalim lišćarima. Prsni prečnik iznosi 93 cm. Visina stabla iznosi 18 m. Deblo oskoruše je punodrvno sa centralnom šupljinom koja se proteže od panja pa sve do tri velike grane – „stubovi“ od kojih je jedan sa istočne strane prije 9 godina odkinuo jak vjetar a ostala šupljina iz koje u noćnim satima izviruje sova ušara kolatajući svojim velikim očima. Vrhovi ostala 2 „stuba“ su suhi i na njih često slijeću gavranovi i druge ptice pjevačice. U šupljim dijelovima debla gnijezde se vjeverice. Prema pričanju Kasima Habula(1935.), njegov otac i amidža su često isticali da je ova oskoruša dvadesetih godina proteklog vijeka bila „ista“. Prije šezdesetak godina majka me kao dječaka dovodila na ovo imanje. Prvo što me fasciniralo je veliko stablo oskoruše koje je uvijek rađalo plodovima i pošto neko vrijeme „odstoje“ veoma su slatki i ukusni. Još uvijek ova oskoruša rađa istina jedne godine jače a druge slabije. Starost ovog primjerka oskoruše se procijenjuje na oko 250-300 godina.

O s k o r u š a, *Sorbus domestica*-L pripada porodici *Rosaceae*, potporodici *Pomoidae* i Rodu *Sorbus*. Ovo listopadno drvo srednje veličine, od 15 do 20 m, raste usamljeno ili u manjim grupama po šumama brežuljkastih kontinentalnih područja kao i primorju. Oskoruša rijetko ide u ravnice a isto tako na velike visine. Često se uzgaja radi plodova. Raste vrlo sporo.

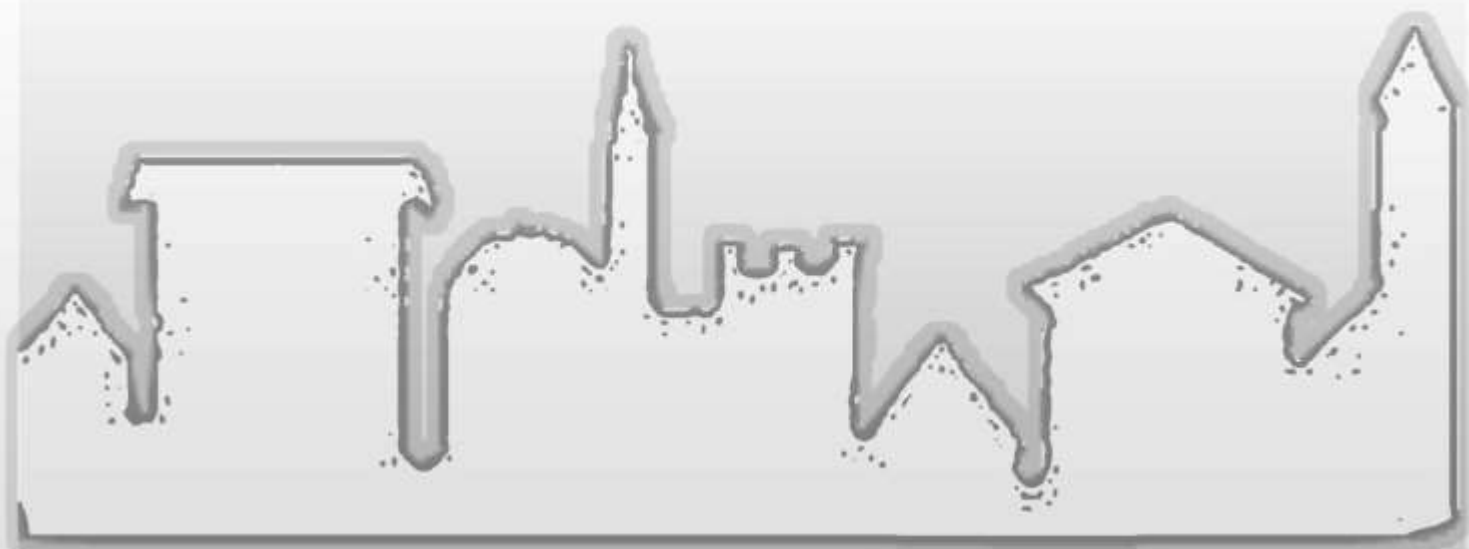
Živi preko 200 godina. Razvija vrlo široku krošnju, ako raste usamljeno. Kora je na starijim stablima crvenkasto smeđe boje, krupno ispucana, ljušti se. Kora mladih stabala je crvenkastosmeđa, glatka. Pupovi su zašiljeni, žuto-zelenkaste boje, goli ili polugoli i ljepljivi. Lišće je neparno perasto. Nalazi se na obloj, dlakavoj, dugačkoj peteljci. Ima 11 do 21 listić. Listići su duguljasti, zašiljeni, oštro i grubo nazubljeni. S lica su goli, a sa naličja su u početku pahuljasti, a kasnije takođe goli. Oni su gotovo sjedeći, a najdonji ima vrlo kratku peteljku. Pri osnovi lisne peteljke nalaze se zalisci.

Oskoruša cvijeta u mjesecu maju u bijelim raširenim štitovima-gronjama. Plod oskoruše je sladak i ukusan, u početku zeleno-žut, kasnije crvenkastopiknast, a pri dozrijevanju postaje sivkasto-smeđ. Počinje da rađa od 40-50 godine. Oskoruša voli jaka, svježa zemljišta i vlažne položaje. Zahtijeva svjetlo. Ima jaku srčanicu, a tjera izdanke iz panja i žila. Drvo oskoruše je smeđe i žilavo. Upotrebljava se za vijke, kalupe i raznovrsno stolarsko, tokarsko i drugo oruđe. Daje vrlo dobar ogrijev.

Prilog:

Aktivnosti Zavoda

ISTRAŽIVANJE IZVORNE MUZIKE SJEVEROISTOČNE BOSNE TOKOM 2012. – 2014. GODINE

Sažetak

Tradicionalna narodna muzika sjeveroistočne Bosne koju najčešće nazivamo izvorna muzika je do sada u struci i nauci vrlo slabo istražena i poznata. To se odnosi, kako na etnološko, tako i na kulturološko i etnomuzikološko istraživanje i poznavanje.

Izvorna muzika sjeveroistočne Bosne se odlikuje dvoglasnim pjevanjem u kome drugi glas nešto zaostaje za prvim. Muzička pratnja su obično dvije violine i šargija. Ova muzika je tradicionalno vezana za ruralniju sredinu a karakteristična je za sva tri naroda sjeveroistočne Bosne (Bošnjake, Srbe i Hrvate).

Izvorna muzika sjeveroistočne Bosne kao i drugi tradicionalni muzički izričaji spada u nematerijalno naslijeđe, odnosno baštinu. Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona u sklopu evidentiranja i istraživanja najvažnijih vrsta nematerijalnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, izvornu muziku tretira već nekoliko godina kao jednu od najvažnijih vrsta navedenog naslijeđa.

U narednom tekstu dajemo pregled aktivnosti Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona na istraživanju izvorne muzike na području Tuzlanskog kantona, pa i cijele sjeveroistočne Bosne u periodu 2012.-2014. godine.

Ključne riječi: *Zavod, izvorna muzika, sjeveroistočna Bosna, nematerijalno naslijeđe, istraživanje.*

Nematerijalno kulturno naslijeđe

Pored raznovrsnog materijalnog naslijeđa u zadnje vrijeme se sve veća važnost pridaje nematerijalnom naslijeđu koje obuhvata širok spektar duhovnog naslijeđa i raznih tradicija i vještina.

Generalna konferencija Organizacije Ujedinjenih Naroda za obrazovanje, nauku i kulturu, UNESCO je na svojoj 32. sjednici, održanoj od 29. septembra do 17. oktobra 2003. godine, usvojila Konvenciju o očuvanju nematerijalnog kulturnog naslijeđa. U članu 2. ove Konvencije, stav 1. i 2., definisano je šta je to nematerijalno kulturno naslijeđe i kako se ono dijeli:

„Nematerijalno kulturno naslijeđe“ označava prakse, prikaze, izraze, znanje, vještine, kao i za njih vezane instrumente, predmete, artefakte i kulturne prostore, koje zajednice, grupe i u nekim slučajevima, pojedinci, priznaju kao dio svog kulturnog naslijeđa. Ovo nematerijalno kulturno naslijeđe, prenošeno s generacije na generaciju, stalno ponovo stvaraju zajednice i grupe u odgovoru na svoje okruženje, svoje međudjelovanje s prirodom i svojom istorijom, i daje im osjećaj identiteta i kontinuiteta, čime unapređuju poštivanje kulturne raznolikosti i ljudske kreativnosti. Za potrebe ove Konvencije, u obzir će se uzeti isključivo takvo nematerijalno kulturno naslijeđe koje je podudarno sa postojećim instrumentima ljudskih prava, kao i potrebama uzajamnog poštivanja među zajednicama grupama i pojedincima i potrebama održivog razvoja. „Nematerijalno kulturno naslijeđe“, kako je definisano u stavu 1. u gornjem tekstu, se ispoljava, između ostalog, u sljedećim domenima:

- a. usmene tradicije i izražavanja, uključujući jezik kao pokretač nematerijalnog kulturnog naslijeđa;*
- b. izvođačke umjetnosti;*
- c. društvene prakse, rituali i svečani događaji;*

- d. znanje i prakse vezani za prirodu i svemir:
- e. tradicionalni zanati¹.

Tradicionalna narodna muzika, pa i izvorna muzika sjeveroistočne Bosne se prema ovoj klasifikaciji ubrajaju u drugu „grupu“ - izvođačke umjetnosti.

Izvorna muzika - važan dio nematerijalnog naslijeđa TK

Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona je formirao posebnu Komisiju čiji je zadatak da istraži, identifikuje, evidentira i uradi preliminarne liste dobara nematerijalne baštine (naslijeđa) sa područja Tuzlanskog kantona. *Komisija za identifikaciju, evidentiranje i predlaganje na liste dobara nematerijalne baštine* formirana je od istaknutih naučnih i stručnih radnika iz navedene problematike. Komisija je u sledećem sastavu:

1. Predsjednik, direktor Zavoda Benjamin Bajrektarević prof. orijentalistike
2. Sekretar, Munisa Kovačević, prof. historije, stručni saradnik Zavoda
3. Redovni prof. Univerziteta Tuzla, Salih Kulenović, doktor etnoloških nauka, muzejski savjetnik
4. Vesna Isabegović, dipl. etnolog, muzejski savjetnik, tada direktor Muzeja istočne Bosne.
5. Docent Univerziteta Tuzla, Izet Šabotić, doktor historijskih nauka, tada direktor Arhiva Tuzlanskog kantona,
6. Docent Univerziteta Tuzla, Amira Turbić-Hadžagić, doktor lingvističkih nauka
7. Docent Univerziteta Tuzla, prodekan Pravnog fakulteta, Edin Mutapčić, doktor pravno-historijskih nauka
8. Docent Univerziteta Tuzla, Adnan Tufekčić, doktor etnopedagogije
9. Docent Univerziteta Sarajevo, Miradet Zulić, doktor muzikoloških nauka
10. Stručni saradnik Zavoda, Rusmir Djedović, magistar geografskih nauka
11. Ramiza Milkunić, izvođač sevdalinka
12. Rašid Milkunić, Udruženje sevdalija
13. Rasim Hamidović, UG Tradicionalni zanati
14. Azemina Ahmedbegović, UG Gračanička kera
15. Munira Beba Hadžić, BOSFAM

Nakon sastanka Komisije održane 5. marta 2012. godine, u prostorijama Zavoda, predložena je sledeća lista dobara nematerijalne baštine (naslijeđa) sa područja Tuzlanskog kantona, koji zaslužuju da se kandiduju na listu UNESCO-a i buduću listu Nacionalnih dobara nematerijalne baštine (naslijeđa) Bosne i Hercegovine.

1. *Podržavamo kandidaturu Sevdalinke*
2. *Podržavamo kandidaturu „kera“*
3. *Pismo Bosančica*
4. *Izvorna muzika sjeveroistočne Bosne i doline rijeke Spreče*
5. *Dove (hodočašće) na Djevojačkoj pećini (Konjuh)*
6. *Vašar u Puračiću*
7. *Tradicionalna proizvodnja soli u Tuzli*
8. *Grnčarija u Malešićima kod Gračanice*
9. *Šamidžijski zanat u Tuzli*
10. *Običaj lilanja u Doknju*
11. *Zurle Majevice*

¹ Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog naslijeđa, Unesco Konvencije iz oblasti kulture, www.unescobih.mcp.gov.ba, 17.12.2014.

12. Tkanja (zlatovez, šlinganje...)

Komisija je istakla kako smatra da stavke od jedan do pet posebno zaslužuju da budu prijedlozi nematerijalne baštine Bosne i Hercegovine za Listu UNESCO-a.² Dakle, izvorna muzika sjeveroistočne Bosne i doline rijeke Spreče našla se među prioritetima, čime je ukazano na značaj ovog važnog dijela nematerijalnog naslijeđa.

Festivali izvorne muzike u Kalesiji

Održavanje festivala izvorne muzike u Kalesiji sada je već ušlo u tradiciju. Naime, 2014. godine održan je Deseti, jubilarni festival.

S obzirom na popularnost izvorne muzike u Kalesiji, uspjeh i popularnost izvornih grupa s ovog područja u širim okvirima, potrebnim se smatralo pokretanje projekta zaštite i popularizacije ovog vida naslijeđa, kao „brenda“ ovog područja. Nosilac aktivnosti u tom pogledu bila je JU Bosanski kulturni centar „Alija Izetbegović“ Kalesija, što je za rezultat imalo organizovanje Prvog festivala izvorne muzike 2004. godine.³

Prvi festival izvorne pjesme održan je u Kalesiji 24. novembra 2004. godine u Sali Motela „Polo“ u Kalesiji, a povodom Dana državnosti Bosne i Hercegovine. Na njemu su nastupile četiri izvorne grupe: Saranija i Zatešani, Odjek Vukovija, Rasim Barčić i Jarani Živinica, te Kalesijski zvuci. Festival je bio takmičarskog karaktera, a pobjednik istog bila je nadaleko poznata „izvorna“ grupa „Kalesijski zvuci“.

Drugi festival „izvornog melosa“ Kalesija 2006. održan je u hotelu „Košuta“ u Kalesiji 17. novembra 2006. godine. Na istom je nastupilo šest izvornih grupa s područja Tuzlanskog kantona, a prvo mjesto su ponovo osvojili „Kalesijski zvuci“.

Treći festival je održan 8. septembra 2007. godine u hotelu Košuta u Kalesiji. Od ovog festivala broj učesnika je povećan (tada je nastupilo devet „izvornih“ grupa i dva kulturno-umjetnička društva). Također, od ovog festivala započelo se s projektom održavanja okruglog stola na temu „Izvorna muzika – naša muzika“.⁴

Osmi po redu Festival izvorne muzike održan je u Bosanskom kulturnom centru u Kalesiji 20. oktobra 2012. godine. Na njemu je učešće uzelo 11. izvornih grupa sa područja Kalesije, Osmaka, Živinica, Banovića i Tuzle.

Na festivalu se pjevalo o konama, Kalesiji, ljubavi, Sprečanskom polju, Bosni, ali i Josipu Brozu Titu. Na sceni BKC-a nastupili su i članovi najstarije izvorne grupe s ovih prostora, čuvene „Kalesijske trojke“. Svoj nastup su počeli legendarnom pjesmom „Kad lbro pođe zemlju da brani“, a prilikom nastupa Hasan Šabanović- osnivač ove grupe još jednom je pokazao da je majstor kada je u pitanju sviranje violinom. Organizatori su se potrudili i da scenski ambijent pruži svojevrni povratak u prošla vremena, tako da je pozornica na kojoj su nastupali izvornjaci bila obogaćena starim predmetima i rukotvorinama, a improvizovano je i sijelo, gdje su članice „Sumeje“ pile kahvu, plele, te sukale i prele vunu.

Prije festivalske večeri održan je okrugli sto pod nazivom: „Izvorna muzika, naša muzika, blago koje nestaje“. Na navedenom svoje učešće su uzeli predstavnici izvornih grupa „Kalesijska trojka“ i „Kalesijski zvuci“, Enisa Hajdarević-Šojko, urednica na BH radiu 1, Dževad Tursunbegović i drugi. Na ovom, radnom dijelu festivala učešće je uzeo i predstavnik JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona mr. sc. Rusmir Djedović, stručni saradnik za prirodno i etnološko naslijeđe.

² Arhiva Zavoda, dokument br. 82/12., *Nematerijalna kulturna baština*, 6. mart 2012.

³ Fadil Hujdurović, *Izvorna muzika – naša muzika, blago koje nestaje*, Baština sjeveroistočne Bosne – časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, br. 5., Tuzla 2013.

⁴ Četvrti festival, kao i okrugli sto održani su 24. oktobra 2008. godine. Peti festival je održan 06. novembra 2009. godine. Na festivalu je nastupilo čak šesnaest „izvornih“ grupa, dotada najviše učesnika. Narednih godina i festival i okrugli sto su redovno održavani, a tradicija nije prekinuta sve do danas. Treba napomenuti značaj uspostavljanja saradnje festivala sa urednicom muzičkog programa BH radija 1, etnomuzikologom Enisom Hajdarević-Šojko, čime je Festival dobio na kvalitetu. Više vidi u: Fadil Hujdurović, *Izvorna muzika – naša muzika*, Kalesija 2011.

Rusmir Djedović je na ovom okruglom stolu prezentovao dosadašnja interesovanja Zavoda za izvornu muziku Tuzlanskog kantona i sjeveroistočne Bosne. Također je upoznao prisutne o aktivnostima Zavoda na evidentiranju izvorne muzike kao važnog i vrijednog segmenta nematerijalnog naslijeđa Tuzlanskog kantona i nastojanjima Zavoda da se izvorna muzika uvrsti na Federalnu listu nematerijalnog naslijeđa.

Deveti Festival izvorne muzike, održan je u Kalesiji 25. oktobra 2013. godine. Organizator je bio Bosanski kulturni centar, a pokrovitelj Općina Kalesija.

U programu Festivala učestvovalo je 11. izvornih grupa: Kalesijski zvuci, Braća Babajići, Raspevane meraklije, Braća Dejanović, Odjek Lipnice (Mićo i Danijela), Odjek Vukovija, Izvorna grupa "Đerze", Izvorna grupa "Tradicija", Zvuci bosanskog meraka, Kalesijski slavuji i Mustafa i jarani.

Kao i prethodnih godina festivalskoj večeri prethodio je okrugli sto: „Izvorna muzika, naša muzika, blago koje nestaje“. Učešće na okruglom stolu uzeo je i predstavnik Zavoda mr. sc. Rusmir Djedović. Ovim projektom nastoji se dati stručna i naučna podloga izvornoj muzici, kao nematerijalnom naslijeđu sjeveroistočne Bosne.

Istraživanje na terenu i prikupljanje dokumentacije

Stručni saradnik za prirodno i etnološko naslijeđe mr. sc. Rusmir Djedović se neovisno o Zavodu bavi istraživanjem izvorne muzike i narodne muzike i pjesama uopće već od 90.tih godina prošlog stoljeća. Tako na primjer još 90.tih godina je objavio svoja istraživanja narodnih pjesama jednog dijela područja Tuzlanskog kantona, u radu pod naslovom Gračanicu voda oplavila.⁵ Nešto kasnije je objavio i rad pod naslovom Gračanica u narodnim pjesmama i sevdalinkama.⁶

Isti istraživač je učestvovao u pripremi teksta za knjigu o životu i radu jednog od najpoznatijih izvođača izvorne muzike na području sjeveroistočne Bosne, Ismeta Babajića. Navedeni „izvornjak“ je osnivač i dugogodišnji lider poznate izvorne grupe „Braća Babajići“ iz Rašljeve kod Gračanice, a njihove najpoznatije izvorne pjesme su „Kalesijo puna si mi cvijeća“ i „Čobanice ljepotice“.⁷

Na tragu prethodnih aktivnosti Zavoda i interesovanja njegovog stručnog saradnika Rusmira Djedovića u drugoj polovini 2012. godine su započeta detaljna terenska istraživanja izvorne muzike na području Tuzlanskog kantona. Također, vršeno je prikupljanje dokumentacije u vidu izjava najpoznatijih izvođača ove vrste muzike i fotografija omota najstarijih izdatih ploča izvorne muzike sjeveroistočne Bosne.

Kao plod navedenih istraživanja u drugoj polovini 2012. godine objavljen je rad mr. sc. Rusmira Djedovića pod naslovom „Prilog poznavanju razvoja „izvorne muzike“ u okolini Gračanice“.⁸ Ovim radom predstavljena je historijska slika razvoja i osnovnih karakteristika izvorne muzike u sjeveroistočnoj Bosni, te Gračanici napose. Autor potcrtava razliku između ove vrste muzike („izvorna muzika“) i tradicionalne izvorne muzike. To radi činjenično objašnjavajući razliku, ali i apostrofiranjem iste kroz tekstualnu formu samog naziva „izvorna muzika“. Autor na početku rada donosi opće pokazatelje, osnovne karakteristike i opće društvene preduvjete razvoja ove vrste muzike. Dalje, ukazano je na prelomnu godinu (1969.godina) za razvoj „izvorne muzike“, te ističe da se te godine snimaju prve ploče s danas kulturnim pjesmama „Kad lbro pođe zemlju da brani“, „Kad zapjeva Ilija i Marko“ i „Kalesijo puna si mi cvijeća“, izvornih grupa Kalesijska trojka, Braća Begići i braća Babajići. Također, navodi se da je upravo 1969. godine

⁵ Rusmir Djedović, *Gračanicu voda oplavila*, *Biljeg vremena* br.11., mart 1994., Gračanica.

⁶ Rusmir Djedović, *Gračanica u narodnim pjesmama i sevdalinkama*, Gračanički glasnik – časopis za kulturnu historiju, br.19., maj 2005., Monos, Gračanica

⁷ Rusmir Djedović, *Recenzija za knjigu o izvornoj grupi Braća Babajići, autora Ismeta Babajića*, 2010. godina, (knjiga još nije objavljena)

⁸ Rusmir Djedović, *Prilog poznavanju razvoja „izvorne muzike“ u okolini Gračanice*, Gračanički glasnik – časopis za kulturnu historiju, br.34., novembar 2012., Monos, Gračanica

osnovana i Radio Gračanica, koja je odigrala zapaženu ulogu u popularizaciji „izvorne muzike“ na području Gračanice i okoline.

U nastavku rada, autor se osvrnuo na nekoliko značajnih kompozicija „izvorne muzike“ („Male kape, a velike kose“, „Urodile sitne Trninice“, „Gračanicu voda zaplavila“, „Jednog dana Avdaga nastrada“, „Kalesijo puna si mi cvijeća“, „Gračanice grade moj“ i „Čobanice ljepotice“. Iz navedenih razmatranja izdvojit ćemo i neke zanimljivosti kao što su da je pjesmu „Kalesijo puna si mi cvijeća“ napravila grupa Babajići iz Rašljeve kod Gračanice, a ne neka izvorna grupa iz Kalesije. Isto tako, paralelu između Gračanice i Kalesije možemo povući i pomoću jedne od najpoznatijih izvornih pjesama „Čobanice ljepotice“. Naime, ova pjesma gračaničke izvorne grupe Braća Babajići nastala je u Kalesiji osamdesetih godina prošlog stoljeća.

Tokom cijele 2013. godine Zavod je na terenu nastavio detaljna istraživanja i prikupljanje dokumentacije o izvornoj muzici.

Kalesijska trojka

Tokom 2012. i 2013. godine mr. sc. Rusmir Djedović, stručni saradnik Zavoda, istražujući i dokumentujući izvornu muziku više puta je razgovarao s Hasanom Šabanovićem, liderom izvorne grupe „Kalesijska trojka“. Na osnovu toga, ali i drugog dijela istraživačkog postupka (stručno tumačenje pjesme prof.dr. Mirsada Kunića i Mehmeda Nurikića, prof.) nastao je rad o nadaleko čuvenoj pjesmi navedene grupe, pod nazivom: „Kad Ibro pođe zemlju da brani“. Rad je objavljen u Gračaničkom glasniku, broj 35.

Govoreći o značaju ove izvorne pjesme, autor izmeđuostalog navodi sledeće: „*Pjesmu je snimila izvorna grupa „Kalesijska trojka“ iz Kalesije, 1969. godine, kojom je obezbjedila posebno mjesto među ostalim grupama ovog muzičkog žanra. Ubrzo nakon snimanja pjesma stiže kultni status, a mnogi je i danas smatraju svojevrsnom himnom „izvorne muzike“ sjeveroistočne Bosne.*“⁹

Lider ove grupe Hasan Šabanović, zvani Šabanija bio jedan od najpoznatijih izvornjaka, violinu je počeo svirati još od 1956./7. godine. Istu je sam sebi napravio i sam naučio svirati na njoj. Učio je po sluhu, slušajući kako to rade drugi svirači violine.

Korisno je napomenuti da u isto vrijeme kad je objavljen rad mr. sc. Rusmira Djedovića, „Kad Ibro pođe zemlju da brani“, doc. dr. Omer Hamzić, također u Gračaničkom glasniku, objavljuje svoja istraživanja ovog vida nematerijalnog naslijeđa.¹⁰

Fotografija 1. R. Djedović, H. Šabanović-Šabanija i S. Aščić, oktobar 2013.

⁹ Rusmir Djedović, *Kad Ibro pođe zemlju da brani*, Gračanički glasnik – časopis za kulturnu historiju, br.35., maj 2013., Monos, Gračanica

¹⁰ Omer Hamzić, *O pojavi i širenju novokomponovane i izvorne narodne muzike na području sjeveroistočne Bosne*, Gračanički glasnik – časopis za kulturnu historiju, br.35., maj 2013., Monos, Gračanica

U časopisu Baština sjeveroistočne Bosne, broj 5. za 2012. godinu koji je izašao 2013. godine nalazi se i rad saradnika Zavoda, muzejskog kustosa Fadila Hujdurovića „Izborna muzika – naša muzika, blago koje nestaje“.

Navedeni rad u uvodnom dijelu donosi opće podatke o izvornoj muzici, historijski razvoj i osnovne karakteristike iste, a potom zasebno predstavlja fenomen ove muzike u Kalesiji. Autor napose govori o „izvornim“ grupama Kalesijska trojka i Kalesijski zvuci, navodeći i ulogu drugih grupa, kao što su: Kalesijski slavuji, Borogovske lole, Raspjevana porodica, Kalesijski dijamanti, te grupa Zlatne žice.

Osim ovih historijski gledano značajnih izvornih grupa kalesijskog podneblja, autor ističe da je ova muzika i danas popularna u Kalesiji, što potkrepljuje postojanjem novijih grupa ovog tipa: „Mirsada i jarani“, „Odjek Vukovija“, „Ritam srca“, „Braća Hasanović“ i „Enesove zlatne žice“.

Kao što je već napomenuto u radu se ističe uloga i značaj grupe „Kalesijska trojka“ i njene čuvene pjesme „Kad lbro pođe zemlju da brani“, snimljene na gramofonsku ploču davne 1969. godine. Govoreći o Kalesijskoj trojki, Hujdurović navodi i sledeće: „*Izborna grupa pod nazivom „Kalesijska trojka“ nastupa zajedno još od 1960. godine u sastavu: Hasan Šabanović, violina i svirale; Ramo Novačinović (rođen 1942. godine) i Šaban Salkić (rođen oko 1920., a umro oko 1995. godine u Njemačkoj), šargija i bubanj. Od samog početka grupa pjeva u tri glasa, što je čini jedinstvenom među svim drugim izvornim grupama (ostale pjevaju u dva glasa).*“¹¹

Dalja istraživanja

Dalje istraživanje usmjereno je bilo na izvornu grupu „Đemići“ iz Tutnjevca kod Srebrenika. Stručni saradnik Zavoda mr. sc. Rusmir Djedović, zajedno sa saradnikom Zavoda mr. sc. Abdullahom Arifovićem proveo je istraživanje i dokumentovanje rada ove grupe, a kao plod toga objavljen je rad pod nazivom: „Izborna grupa Đemići iz Tutnjevca kod Srebrenika“.

Istraživanja razvoja izvorne muzike su pokazala da pored okoline Gračanice, „izrazita“ središta razvoja ove vrste muzike su i neposredno područje Srebrenika, Maoča kod Brčkog, okolina Lukavca, Gornja Spreča (Kalesija-Živinice), okolina Dervente.

U radu o „Đemićima“, autorski tandem između ostalog navodi: „*Muzička i pjevačka tradicija tutnjevačke porodice Aljića, u narodu zvanih Đemići, od Drugog svjetskog rata je artikulirana kroz izvornu grupu Đemići. Činili su je braća Ađul i Sejdo Aljić, kojima se nešto kasnije priključuje Sejdin sin Halil. Svoju gramofonsku ploču sa izvornom muzikom grupa Đemići snima 1971. godine, odmah poslije najstarijih ploča ove vrste tradicionalne muzike sjeveroistočne Bosne.*“¹²

I u ovom radu kao i ranije korištene su uzete izjave direktnih sudionika nastanka ove vrste muzike, a koje je autorski tandem dokumentovao pri svom istraživanju pomenute problematike.

Mehmed Đedović, književnik, za izdanje Zavoda: časopis Baština sjeveroistočne Bosne broj 6., pripremio je rad o Hasanu Šabanoviću-Šabaniji pod nazivom Sjećanje na Hasana Šabanovića-Šabaniju, odnosno radnim nazivom „Vratit će se lbro kada žito bude zrelo“. U povodu smrti ovog velikog baštinka izvorne muzike, redakcija časopisa Baština sjeveroistočne Bosne ovaj rad je svesrdno prihvatila i uvrstila u šesti broj časopisa. Također, naslovnica ovog broja časopisa posvećena je „Kalesijskoj trojki“, kao pravom simbolu izvorne muzike sjeveroistočne Bosne, muzike i nematerijalnog naslijeđa uopće.¹³

¹¹ U radu se nadalje govori o Kalesijskim zvucima, donosi prevod priručnika uz englesko izdanje cd-a „Bosnian Breakdown Kalesijski Svuci“, kao i o ovdje već spomenutom Festivalu izvorne muzike u Kalesiji, Fadil Hujdurović, *Izborna muzika – naša muzika, blago koje nestaje*, Baština – časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, br. 5., Tuzla 2013., 91.-101.

¹² Rusmir Djedović, Abdullah Arifović, Izborna grupa Đemići iz Tutnjevca kod Srebrenika, Gračanički glasnik – časopis za kulturnu historiju, br. 37., Monos, Gračanica

¹³ Rad književnika Mehmeda Đedovića o rh. Hasanu Šabanoviću zasigurno je vrijedan pažnje. U radu se prvi puta donose neki podaci iz muzičkog opusa Šabanovića i grupe Kalesijska trojka, ali i zanimljivosti iz privatnog života ovog vrsnog muzičara.

Deseti jubilarni Festival izvorne muzike Kalesija 2014

U četvrtak, 6. novembra 2014. godine u Kalesiji je održan Deseti Festival izvorne muzike „Kalesija 2014.“ Istaknut je značaj doprinosa nedavno preminulog Hasana Šabanovića – „Kalesijska trojka“ u dosadašnjoj podršci ovom Festivalu. Da će tradicija izvorne muzike još dugo vremena živjeti na ovim prostorima, potvrdio je nastup najmlađih učesnika braće Semira i Sanela iz Suhe. Pored Semira i Sanela, u jednoiposatnom programu, nastupili su i članovi izvornih grupa: „Kalesijski zvuci“, „Braća Babajići“, „Odjek Vukovija“, „Tradicija“, „Braća Dejanović“, te „Mustafa i jarani“.

Predstavnici Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK : Benjamin Bajrektarević, prof., direktor i mr. sc. Rusmir Djedović, stručni saradnik za prirodno i etnološko naslijeđe uzeli su učešće na Okruglom stolu „Očuvanje tradicije izvorne muzike“. Isti je upriličen u sklopu Desetog festivala izvorne muzike, održanog u Kalesiji u četvrtak 6. novembra 2014. godine. Okruglom stolu su prisustvovali : Mufid Klinčević, direktor BKC „Alija Izetbegović“ Kalesija, u ulozi domaćina, prof.dr. Mirsad Kunić, ministar obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK, Samir Halilović, prof. historije, Enisa Hajdarević-Šojko, urednik na BH radiu 1., članovi izvornih grupa Hasan Požegić - Kalesijski zvuci, Braća Babajići i drugi.

Ekipa Zavoda bila je i gost same festivalske večeri, a mr. sc. Rusmiru Djedoviću i drugim zaslužnim za održanje festivala uručena je prigodna zahvalnica.

Fotografija.2. Učesnici okruglog stola, Kalesija 2014.

Istraživanje na terenu sa magistrom etnomuzikologije Kim Burton iz Velike Britanije

Tokom novembra 2014. godine na našem području je boravila mr. sc. Kim Burton, etnomuzikolog iz Londona (Royal Holloway University of London). Kim Burton je boravila u radnoj posjeti sjeveroistočnoj Bosni gdje je radom na terenu prikupljala potrebne podatke za izradu svog doktorata o izvornoj muzici naših krajeva.¹⁴

Kim Burton je u saradnji sa Zavodom za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona i poznatom izdavačkom kućom izvorne muzike „Kemix“

¹⁴ Kim Burton je sada već davne 1991. godine bila u Bosni i Hercegovini , te je tada prvi put čula izvođenje izvorne muzike grupe „Kalesijski zvuci“ . Upravo je ona zaslužna za objavljivanje audio materijala ove grupe u Londonu 1991. godine, kao i ulazak iste u registar muzičke enciklopedije. Etnomuzikolog Burton je po povratku u London Zavodu dostavila primjer raritetnog cd-a „Kalesijski Svuci“, objavljenog u Londonu 1991. godine, kao i audio i video materijal zajedničkog istraživanja iz novembra 2014. godine.

iz Đurđevika obilazila teren Tuzlanskog kantona, istraživala i dokumentovala izvornu muziku. Sa zavodovim stručnim saradnikom za prirodno i etnološko naslijeđe mr. sc. Rusmirom Djedovićem, 15./16. novembra je obišla područje Gračanice i Srebrenika. U Rašljevi kod Gračanice je razgovarala i snimala jednog od doajena izvorne muzike Ismeta Babajića iz poznate izvorne grupe „Braća Babajići“. Posjeti je prisustvovao i dugogodišnji novinar i poznavalac izvorne muzike Hasan Čalić.

Fotografija 3. I. Babajić i K. Burton, novembar 2014.

U Bjelavama kod Srebrenika je Kim Burton audio i video dokumentovala izvođenje tri tipa izvorne muzike. Prvi, uz pratnju bubnja i svirala, drugi, uz pratnju violina i šargije i treći, uz pratnju saza. Stari način izvođenja i pjevanja izvorne muzike uz bubnjeve i svirale su izveli: Nuraga Tursunović (1931. godište) – bubnjevi, Mehmedalija Omerović zvani Komašin (1956.), Halil Aljić (Đemić), (1950.) – svirale i Alija Delić (1952.) – svirale. Izvođenje i pjevanje izvorne muzike okoline Srebrenika su prezentirali: Nuraga Tursunović – pjevanje, Mehmedalija Omerović zvani Komašin – šargija i pjevanje, Halil Aljić (Đemić) – violina i Alija Delić – violina i pjevanje. Sevdalijski način pjevanja je prezentirao Ramo Tursunović zvani Ramiz (1953.) uz saz.

Fotografija 4. N. Tursunović, A. Delić, H. Aljić, M. Omerović, novembar 2014. (s lijeva na desno)

U utorak 18. novembra stručni tim Zavoda i etnomuzikolog s Royal Holloway University of London, Kim Burton nastavili su istraživanje i dokumentovanje izvorne muzike naših krajeva. U Đurđeviku (studio „Kemix“) su učestvovali u snimanju priloga za Radio-televiziju Tuzlanskog kantona, te prisustvovali dokumentovanju izvođenja muzike izvorne grupe „Nečko i Hari“ iz Živinica. Prethodnog dana je etnomuzikolog Kim Burton dokumentovala i izvornu muziku grupe „Derze“ iz okoline Banovića.

Nakon toga ekipa iz Zavoda (mr.sc Rusmir Djedović, mr. Semir Hadžimusić), zajedno s etnomuzikologom Kim Burton boravila je u posjeti grupi „Kalesijski zvuci“ u Donjim Raincima kod Kalesije. Tu su dočekani od strane lidera grupe Hasana Požegića (1948. god.) i Jusufa Osmanovića (1951.), člana grupe. Bio je to srdačan susret, napose zbog toga što je Kim Burton, sada već davne 1991. godine upravo bila u Donjim Raincima, kada je prvi put dokumentovala rad grupe „Kalesijski zvuci“. Nakon toga Kim je ovu grupu učinila popularnom, učinivši napor ka izdavanju cd-a za Evropsko i svjetsko tržište. Naime, tada je urađen drugačiji prikaz ove muzike, prvi put je za navedenu muziku urađen stručni cd s promo materijalom na engleskom jeziku.

Fotografija 5. S.Hadžimusić, R.Djedović, H.Požegić, J.Osmanović i K.Burton, novembar 2014. (s lijeva na desno)

Istraživači-saradnici

Tokom istraživanja i dokumentovanja izvorne muzike na terenima širom Tuzlanskog kantona dosta smo konsultovali i koristili saznanja na ovu problematiku od brojnih stručnjaka i istraživača. Među njima ističemo sledeće saradnike Zavoda:

Hasan Čalić je novinar koji je decenijama pratio razvoj izvorne muzike. Dugo je radio kao novinar i urednik Radio Gračanice na kojoj je od 1979./80. uređivao i vodio emisiju „Selo na talasu“. Već duže vremena je i šef regionalnog dopisništva Dnevnog Avaza za koji jenapisao više članaka na temu izvorne muzike. Autor je i teksta pod nazivom „Sjećanja – O izvornoj muzici je riječ“.

Fadil Hujdurović, muzejski kustos, dugogodišnji direktor Bosanskog Kulturnog centra „Alija Izetbegović“ Kalesija, bio je dio tima kada je u pitanju istraživanje izvorne muzike našeg podneblja. Ovaj saradnik Zavoda bio je u funkciji organizatora Festivala izvorne muzike u Kalesiji, još od onog prvog iz 2004. godine. Rezultat istraživanja navedenog autora jesu i djela: „Izvorna muzika – naša muzika“, te „Izvorna muzika – naša muzika, blago koje nestaje“¹⁵

¹⁵ Fadil Hujdurović, Izvorna muzika – naša muzika, BKC „Alija Izetbegović“, Kalesija 2011.; F.Hujdurović, Izvorna muzika – naša muzika, blago koje nestaje, Baština – časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, br. 5., Tuzla 2013.

Prof. dr. Mirsad Kunić, profesor na predmetu Usmena narodna književnost na Odsjeku za bosanski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli, u svojim istraživanjima je tretirao pitanje izvorne muzike sjeveroistočne Bosne. Izmeđuostalog učestvovao je i u istraživačkom poduhvatu našeg stručnog saradnika mr. sc. Rusmira Djedovića, dajući svoje stručno mišljenje o izvornoj pjesmi „Kad Ibro pođe zemlju da brani“, o kojoj je magistar Djedović napisao već ranije spomenuti rad.

Edin Šaković, profesor iz Gračanice, saradnik je Zavoda koji je također vršio određena istraživanja na polju izvorne muzike Gračanice i njene okoline. Rezultat toga je i rukopis „Bilješke o izvornoj muzici“.

Mehmed Nurikić, dugogodišnji profesor bosanskog jezika i književnosti u gračaničkoj gimnaziji, ekipi našeg Zavoda dao je stručne savjete i komentare (poetsku analizu pjesme „Kad Ibro pođe zemlju da brani“) u pogledu nastojanja da se što cjelishodnije istraži i dokumentuje oblast izvorne muzike sjeveroistočne Bosne.

Mr. sc. Abdullah Arifović, saradnik Zavoda, učesnik je u istraživanjima navedene oblasti. U autorskom tandemu sa zavodovim stručnim saradnikom mr. sc. Rusmirom Djedovićem objavio je rad pod naslovom: „Izborna grupa Đemići iz Tutnjevca kod Srebrenika“. Rad je prezentovan ranije u ovom tekstu.

Kim Burton, doktorant sa Odsjeka za muziku na Royal Holloway Univerzitetu iz Londona je novi saradnik Zavoda na ovom polju. Ostvarivanjem saradnje s etnomuzikologinjom Burton projekat istraživanja izvorne muzike dobio je i međunarodnu dimenziju. O istraživanju izvorne muzike koje je mr. Kim Burton provela s zavodovom ekipom na terenu postoji audio i video materijal pohranjen u arhivi Zavoda.¹⁶

Također su na istraživanju izvorne muzike sjeveroistočne Bosne bili angažovani i drugi saradnici zavoda. Među njima su: Mehmed Đedović, književnik, doc. dr. Omer Hamzić, mr. sc. Dževad Tosunbegović, dr. sc. Dragica Panić-Kažanski iz Brčkog, koja je doktorirala na temi o etnomuzikološkim karakteristikama izvorne muzike, Enisa Hajdarević-Šojko, muzička urednica na BH radiu 1, Džemal Džihanović zvani Kemo, vlasnik produkcijske kuće Kemix.

Kazivači i izvođači

Tokom ovih nekoliko godina istraživanja i dokumentovanja izvorne muzike sjeveroistočne Bosne Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK je konsultovao i brojne kazivače i izvođače navedene muzike. Među njima su: Hasan Šabanović zvani Šabanija, lider izvorne grupe Kalesijska trojka iz Kalesije, Ismet Babajić, lider izvorne grupe Braća Babajići iz Rašljeve, Hasan Požegić, lider izvorne grupe Kalesijski zvuci iz Rainaca Donjih, Ilija Begić iz izvorne grupe Braća Begići, Nuraga Tursunović iz Bjelava, Izudin Osojkić iz Maoče, Zlatko Prlenda, urednik legendarne emisije „Selo Veselo“, iz Mostara, Seid Aščić iz Vukovija, Mehmed Zahirović zvani Mehmed iz Srebrenika, Halid Musić iz Đurđevika, Mehmed Halilović iz Babića, Halil Aljić iz Tutnjevca, Ivo Grgić iz Živinica Donjih, Rasim Nurić iz Gračanice, Agan Halilović zvani Suljo iz Babića, Agan Djedović, novinar i vlasnik studija D iz Srebrenika, Mustafa Hamidović iz Sokola, Hasiba Huremović-Trutović iz Gračanice, dr. Hašim Muharemović iz Srebrenika, Bego Mujaković iz Čekanića, Mehmedalija Omerović zvani Komašin, Alija Delić i Ramo Tursunović zv. Ramiz iz Srebrenika, Jusuf Osmanović (Kalesijska trojka), te Nečko i Hari iz istoimene grupe iz Živinica.

¹⁶ Naime, etnomuzikolog mr. Kim Burton, zajedno sa ekipom Zavoda, je tokom mjeseca novembra 2014. godine učestvovala u terenskom istraživanju izvorne muzike sjeveroistočne Bosne. Ista istraživanja su dokumentovana od strane Zavoda, a audio i video snimak uradila je mr. Burton. Navedeni snimak dostavila je Zavodu, a on je pohranjen u našoj arhivi.

Zaključak

Kao što vidimo izvorna muzika sjeveroistočne Bosne je jedan izrazit i poseban fenomen tradicionalne narodne kulture ovog dijela Bosne. Ima ogromnu ulogu i važnost u svakodnevnom životu i tradiciji svih ljudi doline Spreče, Posavine i Podrinja.

Iako smo se trudili da u prethodnom istraživanju sagledamo što više aspekata izvorne muzike i kontaktiramo što više kazivača i izvođača navedene muzike, te angažujemo što veći broj istraživača saradnika, jasno je da fenomen izvorne muzike sjeveroistočne Bosne je mnogo veći i širi nego što smo to pokazali.

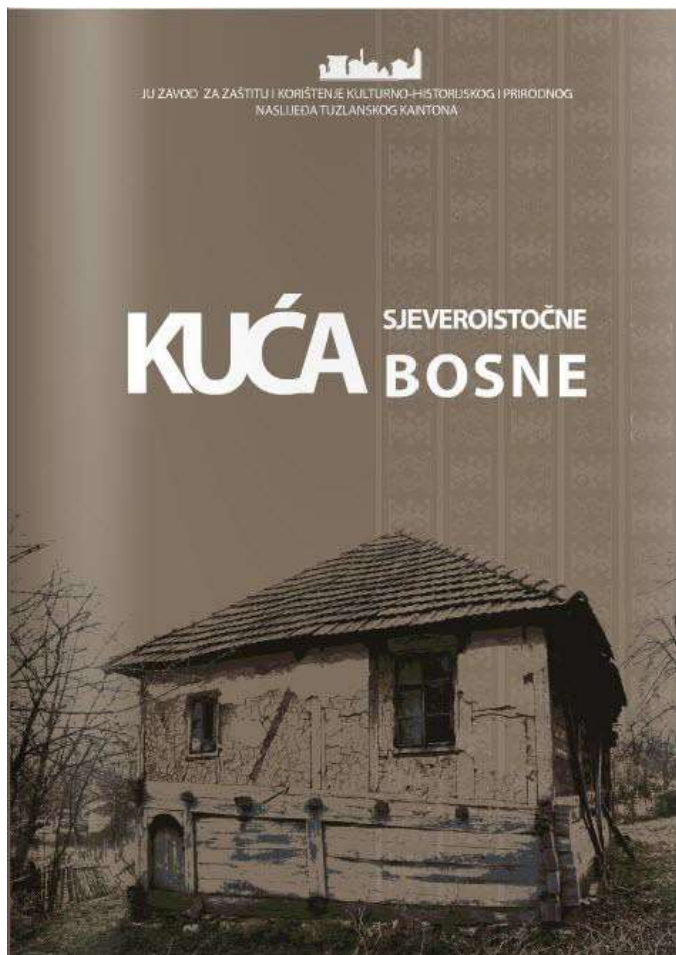
Nadamo se, da ćemo kroz naredna istraživanja izvorne muzike sjeveroistočne Bosne još Bolje i detaljnije ukazati na svo bogatstvo i značaj ovog tradicionalnog narodnog muzičkog izričaja i njegov uticaj i važnost u savremenom identitetu ljudi i naroda ovih prostora.

Također, se nadamo da će izvorna muzika ovog dijela Bosne biti i predmet naučnog interesovanja i istraživanja bosanskohercegovačkih etnomuzikologa, prije svega sa Instituta za etnomuzikologiju i katedre za etnomuzikologiju Muzičke akademije u Sarajevu.

Izvori i literatura

- Arhiva Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona
- Audio i video materijal istraživanja Kim Burton i Zavoda, dvd-radna verzija, novembar 2014.
- Audio materijal - cd izdanje *Bosnian Breakdown „Kalesijski Svuci“*, Ace Records Ltd Globe Style Records, London 1992.
- Rusmir Djedović, Recenzija za knjigu o izvornoj grupi Braća Babajići, autora Ismeta Babajića, 2010. godina, (knjiga još nije objavljena)
- Rusmir Djedović, *Gračanicu voda oplavila*, Biljeg vremena br.11., mart 1994., Gračanica.
- Rusmir Djedović, *Gračanica u narodnim pjesmama i sevdalinkama*, Gračanički glasnik – časopis za kulturnu historiju, br.19., maj 2005., Monos, Gračanica
- Fadil Hujdurović, *Izvorna muzika – naša muzika*, BKC “Alija Izetbegović”, Kalesija 2011.
- Rusmir Djedović, *Prilog poznavanju razvoja „izvorne muzike“ u okolini Gračanice*, Gračanički glasnik – časopis za kulturnu historiju, br.34., novembar 2012., Monos, Gračanica
- Fadil Hujdurović, *Izvorna muzika – naša muzika, blago koje nestaje*, Baština – časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, br. 5., Tuzla 2013.
- Rusmir Djedović, *Kad lbro pođe zemlju da brani*, Gračanički glasnik – časopis za kulturnu historiju, br.35., maj 2013., Monos, Gračanica
- Omer Hamzić, *O pojavi i širenju novokomponovane i izvorne narodne muzike na području sjeveroistočne Bosne*, Gračanički glasnik – časopis za kulturnu historiju, br.35., maj 2013., Monos, Gračanica
- Rusmir Djedović, Abdullah Arifović, *Izvorna grupa Đemići iz Tutnjevca kod Srebrenika*, Gračanički glasnik – časopis za kulturnu historiju, br.37., maj 2014., Monos, Gračanica
- Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog naslijeđa, Unesco Konvencije iz oblasti kulture, preuzeto sa: www.unescobih.mcp.gov.ba, 17.12.2014

IZLOŽBA „KUĆA SJEVEROISTOČNE BOSNE“

U ponedjeljak, 25.08.2014., upriličeno je otvorenje izložbe „KUĆA sjeveroistočne Bosne“, sa ciljem podizanja svijesti građana o značaju tradicionalne stambene arhitekture za kreiranje i jačanje kulturnog identiteta. Izložba je bila postavljena u prostoru galerije „Mandžić“ u Tuzli.

JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona je godinama prikupljao fotografsku dokumentaciju starih kuća koje su propadale u skladu sa promjenama stila života. Mnoge kuće su nestajale, a istovremeno su se gubile vrijednosti kao što je pravo na vidik, pravo na sunce, kao i gradnja u harmoniji sa prirodnim okruženjem. Ove vrijednosti su predstavljale sastavni dio bosanskog čovjeka, koje su zajedno sa vizuelno usaglašenim strukturama, stvarali duh mjesta.

Fotografija 1. Naslovnica kataloga izložbe

Prvi put su dokumentovani arhitektonski elementi i proporcije pojedinih kuća u općinama TK. Na taj način Zavod nastoji očuvati memoriju, te zabilježiti parametre kojima su se stari graditelji koristili u oblikovanju prostora za stanovanje.

Posjetitelji izložbe su imali priliku vidjeti koji su to tipovi kuća, od kojih su materijala pravljene, i primjere kuća prema tipologiji dr. Muhameda Kadića iz djela „Starinska seoska kuća u BiH“. Partneri izložbe su bili NVO BOSFAM sa ručno izrađenim ćilimima, JU „Mješovita srednja građevinsko geodetska škola“ u Tuzli, Edib Pozderović, kolekcionar starih predmeta, te UG „AURORA“ Tuzla, čiji video možete pogledati na linku: <https://www.youtube.com/watch?v=Bh0mtpDpyAM>.

Događaj je upotpunila mlada pijanistkinja Sarah Skopljak, učenica trećeg razreda Srednje muzičke škole u Tuzli u klasi profesorice Zrinke Andrejaš, sa izvedbom kompozicije Erica Satiea, pod nazivom Gnossienne No.1.

Fotografija 2. Detalj sa izložbe

Ispred JU „Mješovite srednje građevinsko geodetske škole“ u Tuzli, govorila je učenica Vilmana Požegić, koja je najavila buduću saradnju sa Zavodom u izradi maketa dokumentovanih kuća, pod vodstvom prof. Jasminke Dropić. Nakon toga, publici se obratio Pomoćnik ministra za kulturu i sport u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK, gospodin Zlatko Dukić. Svečanost je otvorena govorom pomoćnika izvršnog funkcionera za očuvanje nacionalnih spomenika u BiH, gospodina Mirzaha Foče, koji je ovim povodom došao iz Sarajeva.

Na našoj stranici www.bastina.ba objavljen je *katalogna* kojem možete pogledati sadržaj izložbe.

Ovom prilikom se zahvaljujemo na doprinosukojim su navedene osobe i institucije pomogle u ostvarenju izložbe:

- *Općini Gračanica* za ustupanje tehničke dokumentacije kuće Mare Popović,
- *Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika BiH* za ustupanje dokumentacije o nacionalnim spomenicima na području TK (kuća Mare Popovic i konak Suljagića) i kuće Gradašćevića,
- Bjelić Adnanu, Redžić Husi, Sakić Mihadu te Škrebo Hajrudinu na aktivnom učešću u nabavljanju informacija i obilasku terena,
- *Pozderović Adnanu* na profesionalnoj usluzi fotografisanja objekata u selu Živčići u Živinicama te kuće Smajlovića u Srebreniku, kao i *Sulejmanu Muratoviću* na ustupanju fotografija Suljagića kuće za potrebe Zavoda.
- Također se želimo zahvaliti donacijama koju su obezbjedili restoran „*Saranda*“ i *caffe slastičarna „Fontana“*.

Konačno, hvala svima koji su pomogli svojim učešćem i promocijom da prenesemo poruku o značaju tradicionalne stambene arhitekture za naslijeđe BiH.

NAUČNI SKUP - NASLIJEĐE DOBOJA I OKOLINE

Naslijeđe ili baština, odnosno raznovrsna dobra naslijeđa u zadnje vrijeme predstavljaju sve važniji segment identiteta svakog pojedinca i društvenih zajednica u cjelini. Kako vidimo naslijeđe je vrlo važno, pa istraživanje i očuvanje naslijeđa postaje sve više predmet brige kako pojedinaca, tako ustanova i države u cjelini.

Naslijeđe i pojedina dobra naslijeđa postaju sve važniji i u razvoju turizma kao i u planiranju prostora i planiranju ukupnog razvoja.

O značaju istraživanja i zaštite naslijeđa Doboja

Doboj i okolina zahvaljujući svom povoljnom položaju imaju bogatu historiju od najstarijih vremena do danas. Svi historijski periodi, od prahistorije i antike, preko srednjeg vijeka i osmanskog perioda, pa do XX stoljeća ostavili su brojna i značajna dobra naslijeđa na ovom prostoru.

Evidentno je da u Doboju i okolini naslijeđe i baština nisu do sada adekvatno istraženi i valorizovani. To se, vjerovatno, u skorije vrijeme ne može očekivati niti od stručno-naučnih ustanova Doboja i RS-a.

Područje Doboja je slabo istraženo sa ovog aspekta. Savremeni društveni i ekonomski procesi su značajno devastirali i ugrozili kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe u svim segmentima.

Što se tiče zaštite naslijeđa Doboja i okoline poznato je da imaju dugu historiju. Još za vrijeme austrougarske uprave bilo je nastojanja da se tvrđava Doboj proglasi nekom vrstom nacionalnog spomenika. Također, još 50-tih godina XX stoljeća tvrđava Doboj je proglašena zaštićenom od strane Republičkog zavoda za zaštitu kulture. Bilo je nastojanja i da se stara bosanska kuća Mulalića otkupi i pripoji muzeju u Doboju. Brojna dobra naslijeđa Doboja i okoline su tretirana kroz razne prostorno-planske i urbanističke dokumente. Međutim, sve ovo nije urađeno na sistematski način.

Važnije knjige – monografije o Doboju

Naslijeđe i kulturna historija Doboja i okoline do rata nisu bili predmet detaljnijeg tretiranja ozbiljnijih knjiga ili monografija. Iza zadnjeg rata je o naslijeđu Doboja i okoline izašlo nekoliko ozbiljnijih monografija koje tretiraju i ovu problematiku.

Radi se o monografiji posvećenoj Doboju od dugogodišnjeg arheologa u Regionalnom muzeju Doboj, Aleksandra Belića. Zatim, obimnoj monografiji Fahrudina Kapetanovića, Rašida Muminagića i grupe autora pod nazivom „Doboj u dvadesetom stoljeću“, iz 2008. godine i monografiji Josipa Senjaka, „110 godina župe Doboj 1896-2006.“, izašle 2009. godine.

Ovdje treba spomenuti i nekoliko vrijednih monografija o Doboju Istoku, uglavnom u autorstvu profesora Osmana Hadžića.

Rad Zavoda na istraživanju i zaštiti naslijeđa

Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona iz Tuzle je stručna javna ustanova koja se bavi: istraživanjem, rekognosciranjem, kategorizacijom, zaštitom, korištenjem, obnovom i prezentacijom naslijeđa. Ovdje se misli na sve vrste naslijeđa, kako prirodnog, tako kulturno-historijskog (materijalnog) i nematerijalnog (duhovnog).

Primarna registrirana djelatnost Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa su svi administrativni, tehnički, medijski, propagandni, projektni i istraživački poslovi kao i sve druge radnje i aktivnosti koje se odnose na bilo koju vrstu tretmana kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa i njihovih lokaliteta.

Osnovni cilj očuvanja naslijeđa Zavod ostvaruje kroz slijedeće aktivnosti:

- zaštita i očuvanje spomenika,
- evidentiranje pokretnog i nepokretnog naslijeđa,
- prikupljanje dokumentacije o spomenicima,
- valorizacija dobara naslijeđa,
- izrada separata zaštite naslijeđa u oblasti prostornog i urbanističkog planiranja,
- izrada projekata, elaborata i studija,
- radovi na spomenicima,
- popularizacija kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa.

Nacionalni spomenici, lista peticija i privremena lista

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine je do sada na području opštine Doboj proglasila vrlo malo dobara nacionalnim spomenicima Bosne i Hercegovine.

Na području Doboja su do sada proglašeni nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine samo četiri dobra naslijeđa. Radi se o slijedećim dobrima naslijeđa:

1. Stari grad Doboj u Doboju, graditeljska cjelina
2. Kuća Mulalića u Doboju, historijska građevina
3. Rimski logor i civilno naselje u Makljenovcu, arheološki lokalit i
4. Crkvina u Makljenovcu, arheološki lokalit.

Arheološki lokalitet – Crkvina u Makljenovcu, općina Doboj, proglašen je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine na sjednici Komisije održanoj od 3. do 5. februara 2014.

Nacionalni spomenik čine ostaci paleolitske stanice, kasnoeneolitskog, kasnobronzanog i mlađeželjeznog naselja, kasnoantičkog refugija, srednjovjekovne crkve, nekropole i pokretni arheološki materijal sa lokaliteta.

Historijska građevina – kuća Mulaliću ulici kralja Aleksandra broj 5 u Doboju proglašana je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine na sjednici Komisije održanoj 11. marta 2011. godine.

Kuća Mulalić u Doboju, stara mahala Trnjak ili Donja mahala, predstavlja jedan od rijetkih primjera tradicionalne gradske kuće iz XIX stoljeća u Doboju. Posebnost kuće Mulalić je što je izvedena kao spratna kuća s prepustom, čiji su i prizemlje i sprat građeni u ćerpiču i drvetu. ObjekatimakontinuitetstambenefunkcijeoddrugopolovineXIXvijeka.

Kućajeveomadobroočuvanprimjervernakularnogtipakućesačuvanihugradovima.

Arheološki lokalitet – Rimski logor i civilno naselje u Makljenovcu, opština Doboj, proglašen je na sjednici održanoj od 2. do 4. septembra 2013. godine, nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

Nacionalni spomenik čine ostaci temelja kastruma, kanabea i ranosrednjovjekovnog slovenskog naselja, te pokretni arheološki materijal s lokaliteta.

Graditeljska cjelina – Stari grad Doboj u Doboju je proglašen nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine na sjednici komisije održanoj od 30. avgusta do 5. septembra 2005. godine. Nacionalni spomenik čine bedemi i kule starog grada Doboja i pokretno naslijeđe koje se nalazi u Muzeju u Doboju.

Na listi peticija za proglašenje nacionalnim spomenikom sa područja Doboja se nalaze još dva dobra naslijeđa, Glavni gradski park – Spomen-park narodnih heroja u Doboju i kuća porodice Zejnilović u Doboju.

Na 45. sjednici održanoj od 8. do 11. rujna 2009. godine Komisija je donijela Odluku da Glavni gradski park – Spomen-park narodnih heroja u Doboju, ne zadovoljava kriterijume za proglašenje dobara nacionalnim spomenicima Bosne i Hercegovine.

Na privremenoj listi dobara naslijeđa koji mogu biti proglašeni nacionalnim spomenicima nalaze se tri dobra: Crkva Silaska sv. Duha u Boljaniću, Crkva Vaznesenja Hristovog u Grapskoj Srpskoj i Grobljanska kapela i groblje u Dragalovcima.

Aktivnosti Zavoda

Zavodu je primarna djelatnost istraživanja i zaštita naslijeđa. U tom smislu Zavod organizuje i naučne skupove te sa njih izdaje i štampa zbornike radova. Navodimo dva takva naučna skupa i Zbornika radova sa tih skupova.

Naučni skup i Zbornik radova o Banovićima. Zavod je 2010. godine u saradnji sa općinom Banovići organizovao naučni skup pod nazivom: „Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići“. Naučni skup je održan 15. aprila 2010. godine. Na skupu je prezentovano 30 naučnih radova od isto toliko istraživača. Štampan je Zbornik sa ovog naučnog skupa na 250 stranica u 500 primjeraka.

Naučni skup i zbornik radova o Semberiji. Naučni skup „Baština i naslijeđe Semberije“ održan je u Bijeljini 14. decembra 2011. godine. Zavod je ovaj naučni skup organizovao u saradnji sa Bošnjačkom zajednicom kulture „Preporod“ Bijeljina/Janja. Zbornika radova sa ovog naučnog skupa pod nazivom „Semberija kroz vijekove“ štampan je 2012. godine na 404 stranice i sastoji se od 25 radova.

Naučni skup Naslijeđe Doboja i okoline

Naučni skup u Doboju pod nazivom „Naslijeđe Doboja i okoline“ Zavod je pripremao već gotovo dvije godine. Svo vrijeme kontaktira brojne istraživače naslijeđa i potencijalne suorganizatore skupa iz Doboja.

Zavod je za suorganizatora naučnog skupa „Naslijeđe Doboja i okoline“, pronašao Medžlis IZ Doboj. Između Zavoda i Medžlisa IZ Doboj je u januaru 2014. godine potpisan Protokol o organizaciji naučnog skupa pod nazivom „Naslijeđe Doboja i okoline“.

Prema protokolu, koji se odnosio na zajedničku organizaciju skupa, Medžlis je bio obavezan obezbijediti finansijska sredstva i tehničke uslove a Zavod, pružiti stručnu, naučnu i kadrovsku pomoć, kao i tehničku pripremu materijala za objavljivanje u vidu Zbornika radova.

Skup je održan 27. septembra 2014. godine u hotelu „Integral“ u Doboju.

Od januara pa do juna 2014. godine Zavod je na razne načine obavijestio i pokušao animirati za učešće na skupu stotinjak istraživača i dvadesetak srodnih ustanova i institucija.

Fotografija 1. Učesnici skupa ispred hotela Integral u Doboju

Na skupu se razmatralo nekoliko tematskih cjelina:

1. Kulturno-historijski razvoj područja u svim segmentima,
2. Prahistorijski i antički arheološki lokaliteti i gradine, srednjovjekovni arheološki lokaliteti, nekropole, vjerski objekti i groblja,
3. Značajne ličnosti: naučne, kulturne, umjetničke, vjerske...
4. Nematerijalno naslijeđe (etnološko, antropološko, tradicija...),
5. Graditeljsko i spomeničko naslijeđe i
6. Prirodno naslijeđe.

Do avgusta 2014. godine za izlaganje na skupu se prijavilo tridesetak istraživača i naučnika, sve sa temama posvećenih naslijeđu Doboja i okoline.

Do početka septembra 2014. godine su u Zavodu prikupljeni radovi i od strane Zavoda pripremljen je za štampu *Zbornik radova* od 456. stranica.

Fotografija 2. Radni dio skupa

Spisak učesnika s temama izlaganja:

1. prof.dr.sc. emeritus Salih Kulenović, Univerzitet u Tuzli, *Problematika etnoloških istraživanja Doboja i okoline.*
2. prof .dr.sc. Ivan Balta, redovni profesor u trajnom zvanju, Osijek, Hrvatska, *Neki (mađarski) historijski izvori te ostaci materijalne kulture vjerskih običaja pokapanja Bosne i Hercegovine sa osvrtom na Dobojski kraj za razdoblje od kraja 19. i do početka 20. vijeka.*
3. prof. Benjamin Bajrektarević, direktor Zavoda, *Problematika zaštite naslijeđa dobojskog područja.*
4. mr.sc. Bajro Džafić, glavni imam Medžlisa IZ Doboj, *Stanje vakufa u medžlisu Doboj.*
5. prof.dr.sc. Edin Mutapčić, Pravni fakultet Tuzla, *Područje Doboja u Srednjem vijeku.*
6. mr.sc. Nusret Kujraković, Medžlis Islamske zajednice Gradačac, *Proračun vakufa u Doboju za 1889. i 1913. godinu.*
7. prof.dr.sc. Amira Turbić Hadžagić, Filozofski fakultet Tuzla, *Antroponimija u sevdalinkama Doboja i okoline.*
8. mr.sc. Alen Salihović, Filozofski fakultet Tuzla, *Uticaj trgovačkog prometa na razvoj sjeverne Bosne s posebnim osvrtom na Doboj početkom 19. Stoljeća.*
9. doc.dr.sc.Omer Hamzić, Univerzitet u Travniku , *Područje Doboja i okoline između dva rata“*
10. Jasmin Mandžukić, prof., direktor Muzeja Tešanj sa temom: „*Stećci u okolini Tešnja.*
11. prof. dr.sc. Izet Šabotić, direktor Arhiva TK, *Prilike na širem dobojskom području neposredno nakon Drugog svjetskog rata.*
12. mr.sc. Kemal Nurkić, direktor RTVTK, *Neka naselja u okolini Doboja prema defterima sa kraja Osmanskog perioda.*
13. mr.sc. Rusmir Djedović, Zavod, *Historijsko-geografska istraživanja Doboja i okoline.*
14. Mensura Mujkanović, muzejski kustos, Muzej Tešanj, *Proizvodnja pekmeza o okolini Tešnja.*
15. Edin Šaković, prof., Filozofski fakultet Tuzla, *Dobojsko područje u prahistoriji i antici.*
16. doc.dr.sc. Semir Ahmetbegović, PMF Tuzla, *Uticaj reljefa na razmještaj stanovništva Doboja i okoline.*
17. Adnan Kalesić, prof. Zavod, *Silvana Armenulić – u našem narodnom muzičkom naslijeđu.*
18. Ago Mujkanović, prof., Tešanj, *Srednjovjekovne nekropole stećaka u okolini Doboja.*
19. Senad Gutić, prof., asistent PMF Tuzla, *Klimatske karakteristike Doboja.*
20. Ibrahim ef. Halilović, Medžlis IZ Doboj, *Petsto godina Čaršijske džamije i njenog džemata.*
21. Adis Bekrić, dipl. pravnik, Organizacija vjerskog života muslimana na području grada Doboja i okoline u periodu od osmanske uprave do Drugog svjetskog rata.
22. prof.dr. Zijad Bešlić, Doboj, *Zdravstveni sistem i obilježje zdravstvenog stanja stanovništva Doboja u prošlosti.*
23. Haris ef. Hasić imam u Kotorskom, MIZ Doboj, *Nišani nekad i sada dobojske regije.*
24. prof.dr.sc. Dževad Drino, pravni fakultet Zenica i mr.sc. Benjamina Londrc, Filozofski fakultet Sarajevo, *Područje Doboja u rimskom periodu.*
25. mr.sc. Almira Bećirović, O.Š. Brčanska malta, Tuzla i mr.sc. Rusmir Djedović, Zavod, *Urbano-geografski razvoj grada Doboja.*
26. Osman Hadžić, prof., *Administrativna pripadnost i školstvo područja Doboj Istoka.*
27. mr.sc. Dado Srkalović i Željka StjepićSrkalović, prof., *Odredba ranjivosti vodnih tijela podzemnih voda Havdine, Kraševo i Jelah, Općina Doboj Jug DRASTIC metodom.*
28. dr.sc. Salkan Užičanin, Filozofski fakultet Tuzla, *Privreda Doboja od 1918. do 1945. godine.*

Zaključak

U okviru svojih redovnih aktivnosti na poslovima istraživanja i očuvanja naslijeđa, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona iz Tuzle, do sada je organizovao i nekoliko naučnih skupova o naslijeđu, te izdao Zbornike radova sa istih.

Uvažavajući potrebu boljeg poznavanja i bolje zaštite dobara naslijeđa sa područja Doboja, Zavod je sa Medžlisom IZ Doboj prišao projektu održavanja naučnog skupa pod nazivom „Naslijeđe Doboja i okoline“ i izdavanju Zbornika radova sa navedenog.

Nadamo se da smo ovim aktivnostima dali svoj doprinos istraživanju i zaštiti naslijeđa Doboja i okoline, kao i cijele Bosne i Hercegovine.

Izvori i literatura

- Dokumenti iz Arhive Zavoda, Tuzla
- Protokol o organizaciji naučnog skupa „Naslijeđe Doboja i okoline, Arhiva Zavoda
- Radni materijali za pripremu skupa (dopisi, afiša, plakat...), Arhiva Zavoda
- Zbornik radova sa naučnog skupa Kulturno-historijsko naslijeđe općine Banovići, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla – Banovići 2010.
- Semberija kroz vijekove, Zbornik radova sa naučnog skupa „Baština i naslijeđe Semberije“, BZK „Preporod“ Bijeljina/Janja, Sarajevo/Bijeljina 2012.
- Naslijeđe Doboja i okoline, Zbornik radova sa naučnog skupa „Naslijeđe Doboja i okoline“, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona i Medžlis IZ Doboj, Doboj 2014.

Prikazi-Recenzije-Osvrti

PASCI GORNJI & PETROVICE DONJE (1512.-2012.)

(Recenzija)

Sa zadovoljstvom sam prihvatio ponudu da napišem recenziju za rukopis koji tretira lokalnu historiju Tuzle i njezine okoline pod nazivom **Pasci Gornji & Petrovice Donje (1512.-2012.)**, autora Saliha Straševića.

- *Podaci o recenzentu*
 - Dr. sc. Sead Selimović, vanredni profesor, izabran za užu naučnu oblast *Savremeno doba* na Odsjeku za historiju, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli.
- *Podaci o radu*
 - Autor: Salih Strašević
 - Naslov: *Pasci Gornji & Petrovice Donje (1512.-2012.)*
 - Obim djela: Devet poglavlja, 373 strana
- *Mišljenje o rukopisu*

Rukopis *Pasci Gornji & Petrovice Donje (1512.-2012.)* sastoji se iz slijedećih dijelova:

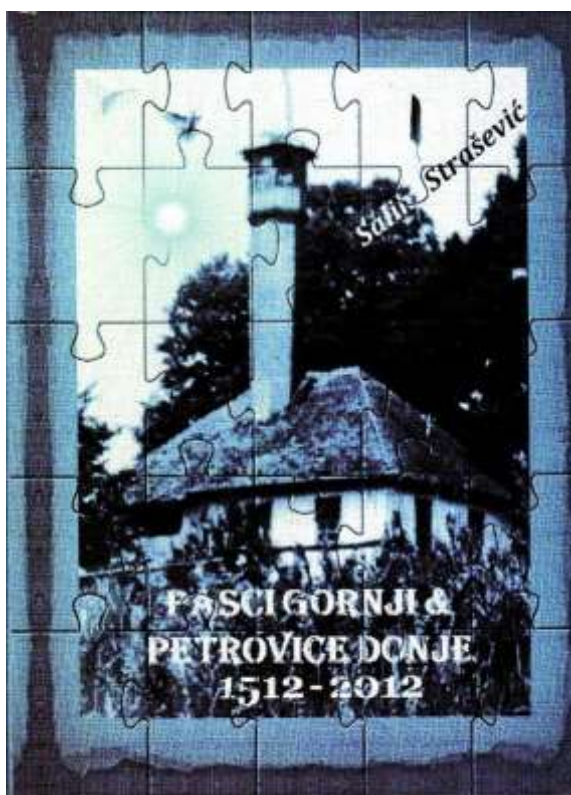
 - *PREDGOVOR;*
 - *I. GEOGRAFSKI POLOŽAJ, GRANICE, RELJEF I NASELJE, HIDROGRAFIJA, KLIMA I STANOVNIŠTVO;*
 - *II. BOSNA I HERCEGOVINA (TUZLANSKI KRAJ) KROZ HISTORIJU;*
 - *III. NASELJA;*
 - *IV. IZVORIŠTA, BUNARI I VODOZAHVATI;*
 - *V. INFRASTRUKTURA PRIVREDNI I DRUŠTVENI OBJEKTI;*
 - *VI. TRADICIONALNA PRIVREDA;*
 - *VII. DRUŠTVENI ŽIVOT;*
 - *VIII. PRIČE I DOGAĐAJI IZ MOG ZAVIČAJA;*
 - *IX. IZVORI I LITERATURA.*

U dijelu rukopisa koji nosi naziv *Predgovor* (str. 5-6) autor objašnjava motive zbog kojih je pristupio pisanju ovoga rada. S tim u vezi on ističe: "Sela Donje Petrovice i Gornji Pasci kao sela do sada nisu bila predmet interesovanja istraživača, kako historičara, tako i onih druge struke (etnologa, geografa, itd.) pa čak ni amatera, entuzijasta. O Pascima do sada nije objavljen ni jedan cjelovit rad ili tekst vrijedan pažnje, ni u okviru takozvane lokalne historije, pa čak ni publicistike. U historiografskoj i drugoj literaturi (počevši od etnologije do lingvistike), koja se bavi užim prostorima, autori nisu mogli naći neki valjan „uzor“, koji bi im mogao poslužiti za realizaciju ovako obimnog i detaljnog istraživanja."

Prvo poglavlje rukopisa koji nosi naslov *Geografski položaj, granice, reljef i naselje* (str. 9-13), između ostalog, sadrži podatke o položaju naselja, reljefu, klimi, vodama i stanovništvu. S tim u vezi autor ističe: "MZ Pasci Gornji nalazi se u sjeveroistočnom dijelu Bosne i Hercegovine, između općina Tuzla i Živinice a međuopćinsku granicu dijeli pruga koja jednim dijelom prolazi kroz MZ Pasci G., MZ Pasci Gornji sačinjavaju dva naseljena mjesta (sela) Donje Petrovice i Pasci Gornji smješteni na krajnjem jugu općine Tuzla. Selo Pasci Gornji nalazi se na geografskim koordinatama 44°29'30" sjeverno, 18°39'00" istočno (kordinate uzete na vjerskom objektu džamija Pasci G.). Selo Petrovice Donje nalaze se na geografskim koordinatama 44°29'33" sjeverno, 18°38'09" istočno (kordinate uzete na vjerskom objektu džamija Petrovice Donje). Selo Donje Petrovice graniči jugozapadno sa selima: Morančani, zapadno sa Ljubačama, zapadno i sjeverozapadno sa Gornjim Petrovicama i Husinom, sjeverno i sjeveroistočno sa Gornjim Pascima, istočno i jugoistočno sa Donjim Pascima i južno sa općinom Živinice. Selo Pasci Gornji graniči sa južno i jugozapadno sa selima: Donjim Petrovicama, istočno sa Gornjim Petrovicama, sjeverno sa Husinom, sjeveroistočno sa Ravnom Trešnjom, istočno i jugoistočno sa

D. Pascima."Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u MZ Pasi Gornji bilo je ukupno 1912 stanovnika (Petrovice Donje 652, Pasi Gornji 1260).

Bosna i Hercegovina (Tuzlanski kraj) kroz historiju (str. 14-108) naziv je drugog poglavlja ovoga rukopisa. Autor piše o pojmu i podjeli predhistorijskog doba, o starijem i mlađem paleolitu, o mezolitu i neolitu, o metalnom dobu (bakarno, bronzano, željezno), te o društvenim odnosima u tome periodu. Osim toga, on piše i o historijskom dobu na prostoru Bosne i Hercegovine i Tuzlanskog kraja gdje su smještena naselja Pasi Gornji i Petrovice Donje. Piše o Ilirima i rimskom osvajanju prostora današnje Bosne i Hercegovine, o srednjem vijeku i Bosanskoj banovini, o Bosanskom Kraljevstvu, o bosanskim vladarima, Crkvi bosanskoj itd. Autor piše hronološki, onako kako i treba, pa u daljem tekstu obrađuje period osmanske i austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini i Tuzlanskom kraju, zatim period između dva svjetska rata, Drugi svjetski rat, socijalistički period i vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu. S tim u vezi, on piše i o naseljima Pasi Gornji, Petrovice Donje i Smajići, koristeći se pri tome brojnom relevantnom literaturom. Dodatni kvalitet predstavljaju tabele, fotografije, grafikoni i karte koje omogućavaju lakše razumijevanje teksta.

Treće poglavlje rada nosi naziv Naselja (str. 109-135) i u njemu autor objašnjava značenje imena naselja koja obrađuje. On ističe da se riječ Pasi veže se za "italijanski riječnik gdje u prijevodu Pascolo - pašnjak, možemo tražiti i objašnjenje za nastanak i ime našeg sela." Prvi puta u pisanim tragovima Pasi se spominju 1512. godine u osmanskim defterima dok je u svim kasnijim osmanskim popisima jasno zabilježeno selo Paske. Autor dalje ističe da su se Pasi za vrijeme Osmanskog carstva prostirali i na teritoriji današnjih Donjih Pasa koje se u to vrijeme nije dijelilo na Donje i Gornje. U sastavu sela Pasi nisu bila današnje naselje Donje Petrovice, zaseok Smajići i dio zaseoka uz potok Dugonju (Kulići i Jurići) koji su u to vrijeme bili sela. U osmanskom periodu Petrovići (Donje Petrovice) i Pasi (Paske), Ričica (Smajići) i Grabovac (Jurići-Kulići) bili su četiri odvojena sela sve do prvog Austro-Ugarskog popisa stanovništva 1879. godine kada Ričica i Grabovac ulazi u sastav džemata

Pašće tursko (Pasi), a Petrovice se vode kao samostalni džemat (selo). U Austro-Ugarskom popisu stanovništva 1895. godine teritorija sela Pasi je podjeljena na Pasce turske naseljeno muslimanima i Pasce katoličke naseljeno katolicima što je i vidljivo iz popisa stanovništva. Pasi se u Drugom svjetskom ratu nazivaju Pasi muslimanski i Pasi katolički sve do 1955. kada mijenjaju naziv, Pasi katolički u Pasce Donje a Pasi muslimanski u Pasi Gornji. Po zakonu o lokalnoj samoupravi prema kojem Mjesna zajednica može biti osnovana za jedno, više međusobno uvezanih naseljenih mjesta dolazi do udruživanja dva naseljena mjesta (sela) Donje Petrovice i Pasi Gornji u MZ Pasi Gornji koja je od 01.12.1975. godine, bila smještena u privatnoj kući Hurić (Mehmeda) Ahmet u Donjim Petrovicama. U ovome dijelu rada autor obrađuje mahale koje čine ova naselja, migracije stanovništva, bosanske kuće i pomoćne objekte, alatke za obradu drveta, posuđe itd.

Izvorišta, bunari i vodozahvati (str. 136-147) naziv je četvrtog poglavlja Rukopisa. Autor ističe da su Pasi i Petrovice bogati prirodnim resursima a to su izvorišta pitke vode smještena u sjevernom dijelu Petrovica, Paočića i Smajića. "Upravo ova područja su bogata kvarcnim

pijeskom i ugijem u Smajićima. Vodena nepresušna žila koja napaja naše izvore nikada nas nije iznevjerila i za vrijeme najvećih suša. Sa naših izvora nikad niko se nije zarazio nekom bolesti."

Peto poglavlje ovoga rada nosi naziv *Infrastruktura, privredni i društveni objekti* (str. 148-165). U ovome dijelu su obrađeni stari pješački putevi, izgradnja i asfaltiranje novih puteva, elektrifikacija naselja, pošta i PTT mreža, izgradnja društvenog objekta u Pascima Donjim, te osobe koje su zaslužne za razvoj naselja. Ovo poglavlje obogaćeno je mnogobrojnim fotografijama koje predstavljaju veoma važan izvor za rekonstrukciju prošlosti ovih naselja.

Tradicionalna privreda naziv je *šestog poglavlja* (str. 166-205) rada *Pasci Gornji & Petrovice Donje (1512.-2012.)* autora Saliha Straševića. U ovome dijelu rada autor piše o seoskoj privredi, uzgoju žitarica, o porezima kroz historiju, o povrtlarstvu, o nazivima šuma i njiva, o voćarstvu, proizvodima od voća, stočarstvu, prevoznim i transportnim sredstvima, pčelarstvu, vinogradarstvu, o privrednim objektima i zanimanjima stanovništva, o hanovima, dućanima, ekonomiji na Landinom imanju, ekonomiji "Bare", ekonomiji na Malinama - Sead bega Kulovića, o Požegića mlinu, zanatstvu, rudnim bogatstvima i odlagalištima jalovine. Sve ovo obogaćeno je mnogobrojnim priložima (tabelama, kartama, fotografijama i si.) koji su u potpunosti u funkciji teksta.

Sedmo poglavlje (str.206-328) ima naslov *Društveni život*. U okviru ovoga poglavlja autor piše o školstvu i ističe slijedeće: "Prva škola u Pascima bila je „Kreinova". Škola je bila smještena na imanju bivšeg direktora rudnika iz Lukavca, po nacionalnosti Čeha „Krein". Imanje se nalazilo u blizini zaseoka „Smajići", tzv. „Herići" današnji poljoprivredni posjed zvani „Zukine njive" u blizini Mekića. Prva četverorazredna škola tzv. „Kreinova škola" na području Pasaca osnovana je krajem 1947. godine a prvo kombinovano odjeljenje vodi prva učiteljica Stanković Ruža iz Leskovca. Škola je bila smještena u vikend-kući uz koju se nalazio zasađen voćnjak i ljetnikovac." Osim toga, autor piše o zdravstvu posvećujući značajnu pažnju narodnim ljekarima i alternativnoj medicini. Posebna pažnja posvećena je savremenoj medicini i ambulanti u Pascima Gornjim. Autor u ovome poglavlju obrađuje i vjerske prilike u Bosni i Hercegovini, te u naseljima Pasci i Petrovice. Značajnu pažnju posvećuje islamskim vjerskim objektima mektebima i džamijama, mezarjima - "grebljima", imamima koji su radili u navedenim naseljima, te vakifima. Autor je obradio prilike u oblasti sporta i kulture, a značajnu pažnju posvetio je običajima, narodnoj nošnji, značajnim ličnostima, te kulturno-historijskom i prirodnom naslijeđu.

Priče i događaji iz mog zavičaja naziv je *osmoga poglavlja* (str. 329-344). Autor je u ovome dijelu rada donio 13 priča i događaja koje su po njegovome mišljenju interesantni za naselja Pasce i Petrovice. Pri tome se oslanjao na usmenu tradiciju kao i izvor.

Deveto poglavlje (str. 345-349) naslovljeno je kao *Izvori i literatura*. Autor je vrlo pregledno naveo izvore i literaturu koju je koristio prilikom pisanja ovoga djela.

Zaključak i prijedlog

Rukopis *Pasci Gornji & Petrovice Donje (1512.-2012.)*, autora Saliha Straševića je istraživačko djelo po svome predmetu istraživanja, sadržaju i metodološkom pristupu. Autor je rad prilagodio čitaocima svih nivoa obrazovanja, što mu, između ostaloga, i daje dodatnu vrijednost. On piše *sine ira et studio*, standardnim bosanskim jezikom. Pri pisanju ovoga rada autor je koristio izvore prvoga reda i relevantnu literaturu.

S obzirom na činjenicu da su djela koja tretiraju lokanu historiju i etnologiju vrlo rijetka, ova knjiga će dobro doći svima onima koji žele da se upoznaju sa prošlošću, ali i sadašnjošću naselja Pasci Gornji i Petrovice Donje u općini Tuzla.

Zbog svega navedenog predlažem štampanje i objavljivanje ovoga rukopisa.

**MONUMENTA SREBRENICA- ISTRAŽIVANJA, DOKUMENTI, SVJEDOČENJA,
KNJIGA II, SREBRENICA KROZ MINULA STOLJEĆA**

(Prikaz)

Knjiga II, edicije „Monumenta Srebrenica – istraživanja, dokumenti, svjedočanstva“, Srebrenica kroz minula stoljeća, predstavlja nastavak projekta kojim se proučava historija i sadašnjost Srebrenice i njene okoline.

Izdavač edicije „Monumenta Srebrenica – istraživanja, dokumenti, svjedočanstva“, Knjiga II, Srebrenica kroz minula stoljeća, je Javna Ustanova Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona.

Knjiga II, edicije „Monumenta Srebrenica“ izašla je 2013. godine, na oko 315 stranica. Njen značaj je i u tome što je cijeli tekst dvojezičan, odnosno napisan je na bosanskom i engleskom jeziku.

Za razliku od Knjige I, ova knjiga edicije „Monumenta Srebrenica – istraživanja, dokumenti, svjedočanstva“, Srebrenica kroz minula stoljeća, umjesto predgovora i uvoda autora, čitaocima nudi tekst pod naslovom „Riječ urednika“, gdje je navedeno nekoliko bitnih razloga za takav pristup.

U metodološkom i strukturnom smislu, Knjiga II, sastoji se iz tri dijela. U prvom i najobimnijem dijelu knjige nalazi se više naučnih radova autora koji daju pregled kulturno-historijskog razvoja Srebrenice i njene okoline. Drugi dio knjige sadrži Priloge, odnosno tekstove autora koji su ranije objavljeni, dok treći dio sadrži dokumente koji govore o genocidu koji je izvršen nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini u ratu od 1992-1995. godine.

Knjiga II, „Monumenta Srebrenica – istraživanja, dokumenti, svjedočanstva“, sadrži radove, priloge i dokumente sljedećih autora:

- dr. sc. Alija Suljić i drugi, Statističko-demografska obilježja kotara Srebrenica u vrijeme austrougarske okupacije;
- prof.dr.sc. Adib Dozić i mr.sc. Rusmir Djedović, Mahala Crvena Rijeka u Srebrenici krajem 19. stoljeća;
- Refik Bulić, Pitanje ekavsko-jekavske zamjene jata u govoru Bošnjaka Srebrenice;
- Juraj Kujundžić, Srednjovjekovne crkve u Srebrenici;
- dr. Bazilije Pandžić, Život i djelo Jurja Dragišića (o.1445-1520);
- dr.sc. Dževad Mahmutović i Mahir Mahmutović, Prva presuda za genocid u Evropi poslije Drugog svjetskog rata.

U radu, dr. sc. Alija Suljić i drugi, *Statističko-demografska obilježja kotara Srebrenica u vrijeme austrougarske okupacije*, prezentovani su statističko-demografskih podaci područja kotara Srebrenica za vrijeme austrougarske okupacije (1878-1918.). Istraživanjem su obuhvaćeni prostori današnjih opština Srebrenica i Bratunac, a koji su u periodu austrougarske uprave predstavljali jedinstven teritorij.

U austrougarskom periodu kotar Srebrenica imao je 127 naselja, uključujući gradsko naselje Srebrenica, koja je bila sastavljena od 681 dijela naselja, odnosno mahala (zaseoka). Većina seoskih naselja pripadala je razbijenom tipu. Mahale (zaseoke) je imalo 115 naselja, a bez mahala bilo je 13 naselja kotara Srebrenica.

Rezultati istraživanja zasnivaju se na podacima koji su dobijeni službenim popisima stanovništva Bosne i Hercegovine u vrijeme austrougarske i to: 1879, 1885, 1895. i 1910. godine. Značaj ovih popisa je višestruk jer su obuhvatili cjelokupno bosanskohercegovačko stanovništvo prema naseljenim mjestima i prema za taj period najvažnijim statističkim obilježjima: spol, dob, vjerska pripadnost, ekonomska struktura i dr.

U radu *Mahala Crvena Rijeka u Srebrenici krajem 19. stoljeća*, autora prof. dr. sc. Adiba Đozića i mr. sc. Rusmira Djedovića, predstavljene su osnovne historijske, geografske, genealoške, demografske, vlasničke i sociološke karakteristike mahale Crvena Rijeka. Mahala Crvena Rijeka jedna je od najstarijih mahala kasabe Srebrenica, a svojim geografskim položajem nalazi se u donjem toku istoimene rijeke. Ne samo da je jedna od najurbanizovanijih mahala kasabe Srebrenica tog vremena, već je istovremeno i jedna od najvećih mahala u Srebrenici.

Krajem osmanskog i početkom austrougarskog perioda ova mahala imala je brojne urbane sadržaje, kao što su stara džamija sa haremom, ostatke hamama, preko četrdeset privatnih stambenih kuća, od kojih i nekoliko reprezentativnih kuća – čardaklija u središnjem dijelu, vakufsku kuću, brojne pomoćne objekte, nekoliko vodenica, vodovod, česme, groblje uz džamiju, uređene sokake i dr. Krajem 19. stoljeća orijentalno-bosanske karakteristike mahale dolazile su do izražaja kako u vanjskom, građevinsko-arhitektonskom izgledu, tako i u ostalim društvenim sadržajima, kao što su ekonomska, etnička, vjerska, socijalna i kulturna struktura stanovništva.

Krajem 19. stoljeća u mahali su živjele mnogobrojne starosjedilačke familije, gdje je svaka familija imala vlastitu kuću, mada je bilo i slučajeva da je jedna porodica imala i po dvije kuće i vodenicu istovremeno, što je jedan od bitnih pokazatelja ekonomske razvijenosti stanovnika ove mahale. U mahali je živjelo preko 30 familija, kao što su: Ahmetovići, Đozići, Klančevići, Pašići, Lučani, Huseinagići, Turići, Mustafići, Omerovići, Muratovići, Hublići, Zildžići, Bakalovići i druge. Osim starosjedilačkih familija u ovoj mahali živjele su i doseljeničke familije, koje su se doselile u mahalama na prelazu iz 18. u 19. stoljeće. Najpoznatije doseljeničke porodice su: Travničanin, zv. Drevišagić, Kreševljaković, Huseinagić, zv. Arnaut i Sirući.

Socijalnu strukturu stanovništva mahale činile su zanatlije, trgovci, ulema, poljoprivrednici, administrativno osoblje tog vremena i drugi slojevi društva.

Rad Refika Bulića, *Pitanje ekavsko-jekavske zamjene jata u govoru Bošnjaka Srebrenice*, ima za cilj da prikaže da su neutemeljene pretpostavke o ekavskoj zamjeni glasa „jat“ u dugim slogovima u govoru Bošnjaka Srebrenice, tipa dete-djeca, koje su zabilježene u literaturi o bosanskohercegovačkim govorima. Autor smatra da se takve pretpostavke, poslije detaljne analize, ne mogu prihvatiti kao pouzdane. U Prilogima istaknuta su dva veoma važna naučna rada, kojima se potvrđuje činjenica da je Srebrenica svojim historijskim bićem podjednako kao i muslimanima, bosanskim kršćanima i pravoslavicima, pripadala i bosanskim franjevcima, iako ih danas u Srebrenici nema. To su radovi: Juraja Kujundžića, *Srednjovjekovne crkve u Srebrenici*, pruzeto iz Dobri pastir, god. XVII – XVIII, Sarajevo 1968 i dr. Bazilija Pandžića, *Život i djela Jurja Dragišića (o. 1445-1520)*, preuzeto iz Dobri pastir, god. XXVI, svezak I-II, Sarajevo 1976.

Treći dio knjige predstavlja dokumentarni prilog „Prva presuda za genocid u Evropi poslije Drugog svjetskog rata“. Naime, radi se o radu dr. sc. Dževada Mahmutovića i Mahira Mahmutovića, koji prikazuje slučaj procesuiranja Nikole Jorgića zvanog Jorga – prvom osuđeniku za počinjen genocid u Evropi poslije završetka Drugog svjetskog rata. Rad predstavlja naučni komentar prevoda Presude Evropskog suda za ljudska prava koja je izrečena u julu 2007. godine, na Saveznom sudu u Dizeldorfu (Njemačka). Istom se pravomoćno osuđuje Nikola Jorgić, zvani Jorga na četiri doživotne kazne zatvora i osam kazni u trajanju od sedam do devet godina zatvora. Jorgić je osuđen za genocid nad Bošnjacima koji je počinjen 1992. godine u dobojskoj regiji, te je prva osoba u Evropi koja je poslije Drugog svjetskog rata u Evropi osuđena za zločin genocida.

Navedeni radovi drugu knjigu edicije pod nazivom „Monumenta Srebrenica“, čine vrijednim nastavkom edicije i nadamo se da će ona uspjeti u ovim ekonomski teškim vremenima nastaviti da izlazi. Posebno čestitamo Javnoj Ustanovi Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona iz Tuzle i vrijednim prof. dr. sc. Adibu Đoziću i mr. sc. Rusmiru Djedoviću na istrajnosti i uloženom trudu.

**DVADESET GODINA DJELATNOSTI MJEŠOVITE SREDNJE ŠKOLE „DOBOJ
ISTOK “ (1993 – 2013.)**

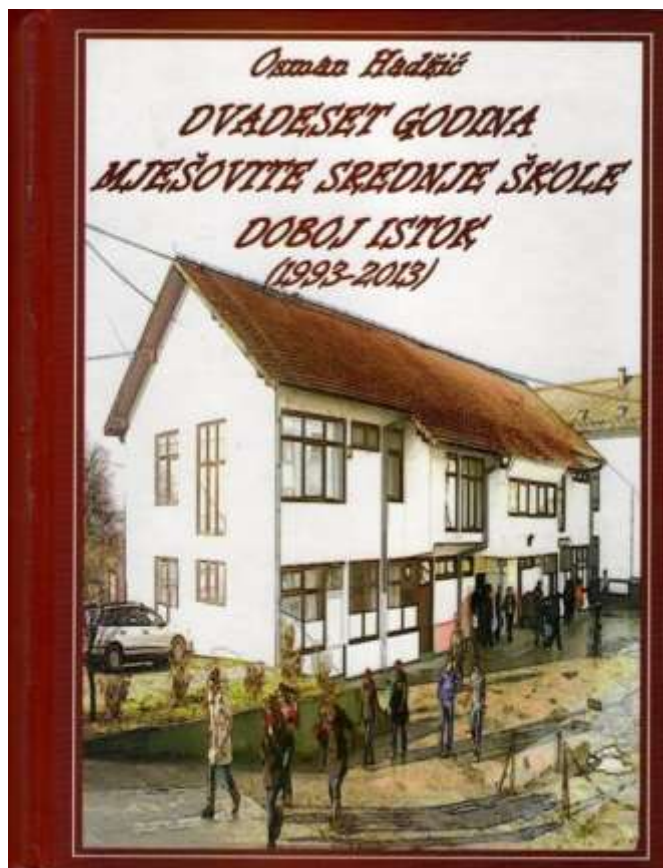
(Prikaz)

Tekst najnovije knjige profesora Osmana Hadžića iz Doboj Istoka, ponovo govori o bogatoj kulturnoj historiji ovog područja.

Inače, Osman Hadžić je već objavio veći broj knjiga na temu Doboj Istoka, što je jedan poseban fenomen. Koliko znam, ne postoji neko drugo područje ovog dijela Bosne i Hercegovine, o kome je jedan autor napisao toliko broj knjiga. Uporedimo samo središte kantona, Tuzlu, koja nema toliko knjiga od jednog autora.

Ova najnovija knjiga na gotovo 400 stranica, daje jedan do sada neistraženi segmenat kulturne historije ovog područja, onaj o razvoju srednjeg obrazovanja. Knjiga pod nazivom „Dvadeset godina djelatnosti Mješovite srednje škole „Doboj Istok“ (1993-2013)“, govori o nastanku, razvoju i brojnim obilježjima ovog nivoa obrazovanja.

Stjecajem historijskih okolnosti od 1992. godine, područje sadašnje općine Doboj Istok (nekoliko naselja istočnog dijela ranije općine Doboj) egzistira i razvija se kao jedna posebna društvena cjelina. Shodno tome, javila se potreba za ustrojavanjem i institucionalizovanjem funkcionisanja jednog važnog društveno-obrazovnog segmenta, kao što je srednjoškolsko obrazovanje.

Autor u knjizi „Dvadeset godina djelatnosti Mješovite srednje škole „Doboj Istok“ (1993-2013)“, upravo i govori o nastanku, razvoju i brojnim elementima i obilježjima ovog segmenta.

Profesor Osman Hadžić u ovom tekstu piše o razvoj pisama i školstva, djelatnost Mješovite srednje škole, kao najvažnijeg dijela knjige, te o nekim historijskim obilježjima i znamenitostima područja Doboj Istok. Pregledajući navedeni tekst čitalac dobiva uvid u ovu problematiku, njene najvažnije faze i brojne zanimljive detalje.

Generalna ocjena vrijednosti ove knjige ide u pravcu da ona daje dobar pregled nastanka, razvoja i savremenih karakteristika srednjeg obrazovanja kao i da donosi pred čitaoca detaljni pregled problematike rada i značaja Mješovite srednje škole „Doboj Istok“.

Pored dobrog i detaljnog pregleda navedene problematike ova knjiga donosi i niz stručnih vrijednosti, koji do sada nisu bili poznati u struci i koji mogu poslužiti kao doprinos za nova slična istraživanja.

Nekoliko narednih detalja iz ove knjige zornije govore o prethodnom:

- Na stranicama ovog teksta autor donosi vrlo koristan spisak naziva maturalnih radova učenika Ekonomske škole. U njima su obrađene brojne firme sa područja Doboj Istoka u zadnjim godinama, što može biti dobar izvor za istraživanja savremenih ekonomskih tokova na području Doboj Istoka.
- Kod stručnjaka će zasigurno oduševljenje izazvati, slobodno možemo reći, nevjerovatna fotografija na strani 238 koja prikazuje izorane arheološke predmete. Takvo bogatstvo arheoloških artefakata se zaista rijetko viđa. Otvara se pitanje hitnog istraživanja lokaliteta Kratine u Maloj Brijesnici i njegove zaštite.
- Na kraju knjige su zabilježene i dvije izvorne narodne pjesme ovog područja, kao doprinos autora ukupnom poznavanju kulturnih prilika Doboj Istoka.

Među značajne vrijednosti ove knjige spadaju i dijelovi teksta koji govore o Odbrambeno-oslobodilačkom ratu 1992-95. Tu se govori o pripremama za odbranu 1992 i ratnim zbivanjima do kraja rata.

Knjiga donosi veliki broj imena i prezimena ljudi, kako učenika, tako i onih koji su vezani za razvoj srednjeg obrazovanja na području Doboj Istoka. Pored brojnih imena prosvjetnih radnika koji su doprinijeli razvoju srednje školstva treba spomenuti i sadašnjeg direktora škole profesora Mustafu Spahića.

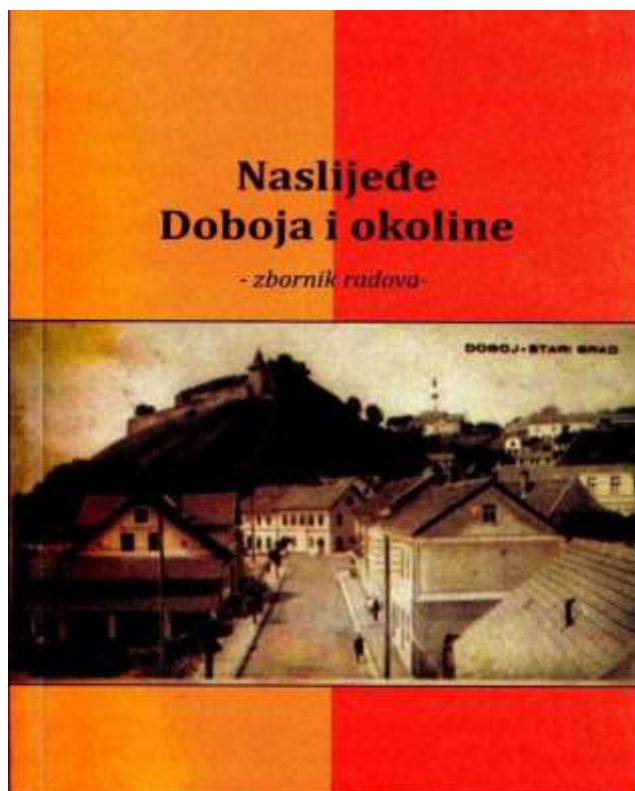
Također, istraživanje i opisivanje nastanka i razvoja srednjeg školstva kao i Mješovite srednje škole „Doboj Istok“, umnogome govori i o samom nastanku i zaživljavanju općine Doboj Istok.

I na kraju treba istaknuti i veliki broj fotografija, koje na izvanredan način upotpunjuju ovaj opširni tekst.

Ova knjiga je izašla 2013. godine u izdanju JU Mješovita srednja škola Doboj Istok, na 390. strana.

ZBORNİK RADOVA „NASLIJEĐE DOBOJA I OKOLINE“

(Prikaz)

Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa u svojoj osnovnoj djelatnosti ima zaštitu kulturnih dobara, prirodnih i drugih znamenitosti. Da bi ovu djelatnost Zavod svrsishodno realizovao na određenom području neophodno je ispuniti određene uslove, kao što su: rekognosciranje, istraživanje, valorizacija dobara naslijeđa. Nakon toga Zavod ima mogućnost izrade naučnih publikacija, elaborata i monografija. Kao prvi korak ka svemu tome jeste organizovanje Naučnih skupova, te izdavanje Zbornika radova s datih skupova.

Zavod je u proteklom periodu organizovao tri naučna skupa ovog karaktera. Prvi skup je bio u Banovićima 15. aprila 2010. godine, a drugi u Bijeljini 14. decembra 2011. godine. S oba skupa su publikovani Zbornici radova, te time dat doprinos izučavanju kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa ovih lokalnih zajednica, ali i Bosne i Hercegovine u cjelini.

Treći skup ovoga tipa, u organizaciji našeg Zavoda i Medžlisa islamske zajednice Doboj, održan je 27. septembra 2014. godine u Doboju. Radovi koji su prezentirani na ovom skupu našli su svoje mjesto u Zborniku radova „Naslijeđe Doboja i okoline“.

Redakcioni odbor za pripremu Zbornika činili su: prof.dr.sc. Edin Mutapčić, Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli, predsjednik, Benjamin Bajrektarević, prof., direktor Zavoda, podpredsjednik, članovi: prof. dr. sc. emeritus Salih Kulenović, Univerzitet u Tuzli, prof. dr. sc. Ivan Balta, Osijek, Hrvatska, prof. dr. sc. Zijad Bešliagić, Doboj, mr. sc. Bajro Džafić, Medžlis islamske zajednice Doboj, doc. dr. sc. Omer Hamzić, Univerzitet u Travniku, te mr. sc. Rusmir Djedović, kao izvršni i Adnan Kalesić, prof., kao tehnički sekretar.

Izdavači Zbornika su: Javna ustanova Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona i Medžlis islamske zajednice Doboj. Zbornik je izašao u Tuzli 2014. godine u tiražu od 850. primjeraka. U istom se nalazi 28. radova, objavljenih na 457. stranica.

Početak Zbornika donosi nam rad prof. dr. sc. emeritusa Saliha Kulenovića, *"Rezultati dosadašnjih etnoloških i antropogeografskih istraživanja na području predratne opštine Doboj i njene okoline"*. Autor ovog rada navodi pregled etnoloških, kulturno-antropoloških i antropogeografskih radova koji su pisani u drugoj polovini 20. i prvoj deceniji 21. stoljeća. Ukazano je da je ovaj prostor nedovoljno istražen, uprkos tome što je prije rata činio značajan postotak prostora i stanovništva Bosne i Hercegovine. Na kraju ovog razmatranja ukazano je da su se na ovom području u periodu 1992.-95. godine desile demografske, etničke i druge

promjene, te da je u pogledu novih kulturoloških, etnoloških i drugih naučnih istraživanja potrebno se osvrnuti na iste.

Prof. dr. sc. Ivan Balta, u radu *"Neki (mađarski) historijski izvori, te ostaci materijalne kulture vjerskih običaja pokapanja Bosne i Hercegovine, sa osvrtom na Dobojski kraj za razdoblje od kraja 19. i do početka 20. vijeka"* navodi važnost arhivske građe Mađarskog državnog arhiva u Budimpešti za proučavanje dobojskog područja u datom historijskom periodu. Sem toga autor navodi važnost građe u arhivima u Beču, Arhivu Bosne i Hercegovine i Zemaljskom muzeju u Sarajevu, kao i u drugim arhivima u Bosni i Hercegovini. Što se tiče vjerskih običaja "pokapanja pokojnika" navodi se da su oni bili različiti ne samo u konfesionalnom, nego i u lokalnom (mjesnom) pogledu. Shodno tome na stranicama ovog priloga detaljno su opisani dati običaji dobojskog kraja.

Benjamin Bajrektarević, prof., direktor Zavoda, u prilogu *"Problematika istraživanja i zaštite naslijeđa dobojskog područja"* daje prikaz dosadašnjih aktivnosti Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona na istraživanju, proučavanju i zaštiti naslijeđa Doboja i okoline. Ukazuje se da na području Doboja za sada imaju samo četiri dobra koja su proglašena Nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine, na privremenoj listi nalaze se tri, a na listi peticija za proglašenje Nacionalnim spomenikom su tek dva dobra naslijeđa. Direktor Bajrektarević dalje govori o sveobuhvatnim aktivnostima koje je preduzeo Zavod u pogledu organizovanja Naučnog skupa "Naslijeđe Doboja i okoline", održanog 27. septembra u Doboju.

Mr. sc. Bajro ef Džafić, *"Sadašnje stanje vakufa u Medžlisu islamske zajednice Doboja"*. Ovaj rad obrađuje stanje vakufa od 1992. godine do danas, daje se pregled stanja vakufske imovine po džematima Medžlisa islamske zajednice u Doboju. Administrativnim ustrojem po Dejtonskom mirovnom ugovoru Medžlis u Doboju je došao u poziciju da je podijeljen između dva entiteta, dva kantona, te četiri lokalne zajednice. Na kraju rada, autor donosi tabelarni pregled ranije elaboriranih teza.

Prof. dr. sc. Edin Mutapčić, u radu *"Upravno teritorijalno ustrojstvo dobojskog kraja u srednjem vijeku"*, daje cjelovit prikaz upravno-teritorijalne organizacije ovoga područja. Na prvim stranicama rada, autor nam donosi vrijedne podatke o upravno-teritorijalnoj organizaciji župe Usora, koja je bila jedna prilično rasprostranjena teritorijalno-politička jedinica sjeverne Bosne srednjega vijeka. Na prostoru navedene župe razvilo se nekoliko gradova-utvrda, od kojih su dominantnu ulogu imali Doboja i Tešanj. U ovom radu autor je poseban fokus stavio na historijsku obradu područja "Grad-utvrda Doboja". Treba istaći da je ovdje ukazano i na prvo spominjanje Doboja u dokumentima, ono iz 1415. godine.

Mr. sc. Nusret Kujraković, *"Proračun vakufa u Doboju za 1889. i 1913. godinu"*. U središtu izlaganja ovoga rada jeste finansijsko stanje vakufa i to konkretno za ove dvije godine, 1889. i 1913. godinu. Obradeni su proračuni sledećih vakufa: Sukije džamije, Sukije mekteba, Trnjak džamije, džamije u Gornjem i Donjem Kotorskom, džamija u Grapskoj, Klokočnici, mekteba u Donjoj i Gornjoj Brijesnici, džamije u Brijesnici, vakuf medrese i džamije u Stanić Rijeci. U ovom vremenskom razdoblju u Doboju nije bilo središte vakufskog povjerenstva, već su njegovi vakufi i džemati bili u sastavu vakufskih povjerenstava u Tešnju, Gračanici i Derventi.

Mr. sc. Alen Salihović, *"Uticaj trgovačkog prometa na razvoj sjeverne Bosne sa posebnim osvrtom na područje Tešnja i Doboja u prvoj polovini XIX. stoljeća"*. Autor u svom prilogu predstavlja govori o uticaju trgovine na razvoj područja sjeverne Bosne, a napose Tešnja i Doboja u prvoj polovini XIX. stoljeća. Važnost strateškog položaja Doboja i Tešnja na trgovačkom putu koji je povezivao Sarajevo, kao centar stacioniranja trgovačkih karavana i Brod, mjesta za nastavak puta prema Evropi, reflektovala se na razvoj ova dva grada. Najbolji primjer tog razvoja upravo je područje Doboja, gdje lokalni trgovci jačaju, dolaze trgovci iz drugih dijelova Bosanskog ejaleta, ali i stranci. Otvarane su obrtničke radnje i drugi prateći objekti, urbani dio Doboja se razvijao i sve više širio.

Adil ef. Rudanović, *"Neki od značajnih vjerskih ličnosti dobojske uleme"*. Autor u svom radu daje mnoštvo informacija o nosiocima vjerskog života dobojskog područja još od sredine 19. stoljeća, pa sve do danas. Sem toga, u uvodnom djelu daje terminološka pojašnjenja, a poslije i kratak osvrt na temelje organizacije islamske zajednice u Doboju. Autor, prema podacima iz

1603. godine, navodi i imena prvog poznatog imama (Mustafa Hasan) i mujezina (Ibrahim Hasan) Selimija džamije u Doboju.

Dr. sc. Omer Hamzić, „*Formiranje i administrativno-teritorijalno zaokruživanje sreza Doboj u periodu od 1933. do 1936. godine – pravno-politički razvoj*“. U radu autor tretira pitanja administrativno-teritorijalnih promjena na prostoru Gračanice, Doboja i Tešnja, nastalih formiranjem dobojskog i ukidanjem tešanjskog sreza, 1933. godine, te ponovnim vraćanjem statusa sreza Tešnju, 25. 9. 1936., kao jedan od ustupaka Mehmedu Spahi, nakon njegovog ulaska u JRZ i Vladu Milana Stojadinovića. Dalje, autor navodi da su ove promjene uzrokovane vrlo konkretnim političkim potrebama, u ovom slučaju s ciljem da se teritorijalno i politički ojača novoformirani srez Doboj, a samim tim i pozicija pravoslavnog življa na teritoriji između Tešnja, Maglaja i Gračanice, na kojoj je većinsko stanovništvo bilo muslimansko.

Prof. dr. sc. Izet Šabotić, u radu „*Agrarne prilike na širem području Doboja neposredno nakon Drugog svjetskog rata (1945-1952.)*“ daje osnovne karakteristike prilika na selu na širem dobojskom području neposredno nakon Drugog svjetskog rata. Poseban osvrt dat je na problematiku kolonizacije i provođenja agrarne reforme, razvoj seljačkog zadrugarstva i zadrugarstva uopće kao zamišljenih privrednih formi djelovanja u agraru, sa zadatkom da se selo učini održivim i bude važan faktor ukupne privredne obnove zemlje neposredno nakon Drugog svjetskog rata. Značajno je napomenuti da je ovaj rad nastao gotovo isključivo korištenjem izvora prvog reda, neobjavljene i objavljene arhivske građe pohranjene u arhivima Bosne i Hercegovine i regiona.

Mr. sc. Rusmir Djedović, „*Historijsko-geografska istraživanja Doboja*“ U radu se govori o nekoliko u nauci nepoznatih historijsko-geografskih pitanja koja se odnose na razvoj naselja Doboj. Autor u radu napose govori o prirodno-geografskoj osnovi za prostorni razvoj naselja Doboj, o starinama-toponimima, te nekim konkretnim pitanjima lokalne historije i etnologije Doboja. Autor u svom radu uglavnom upotrebljava do sada nekorištene izvore i dokumentaciju. Radi se o izvorima austrougarske provenijencije, kakvi su gruntovne knjige, katastarski planovi i topografske karte.

Mensura Mujkanović, „*Proizvodnja pekmeza u okolini Tešnja*“. U radu se govori o tradiciji proizvodnje pekmeza u okolini Tešnja. Proizvodnja pekmeza postavljena je kao nematerijalna baština Bosne i Hercegovine, a u radu je detaljno opisan način proizvodnje, odnosno postupak dobijanja istog. Također, naveden je značaj ovoga proizvoda kao dijela turističke ponude općine Tešanj.

Edin Šaković, prof., „*Dobojsko područje kroz prahistoriju i antiku*“. Ovaj rad donosi historijski presjek razvoja područja Doboja još od prahistorije, kada je na tim prostorima zabilježeno prisustvo ljudi (srednji i mlađi paleolit), preko neolita (najstarije stalno naselje-Crkvena u Makljenovcu), eneolita (badenska kultura-Vinogradine u Ševarlijiama), bronzanog i željeznog doba do pada ovih prostora pod rimsku vlast i prvih godina poslije iste. Dakle, autor opisujući period od najranije pojave ljudi, sve do doseljavanja Slavena i ulaska u rani srednji vijek, daje detaljnu sliku kontinuiteta života i rada navedenog područja. Također, treba istaći da je autor pri izradi navedenog rada koristio širok spektar relevantnih izvora i literature različite provinijencije.

Dr. sc. Semir Ahmetbegović, „*Uticaj reljefa na razmještaj stanovništva Doboja i okoline*“. Istraživanja autora u ovom radu daju pokazatelje koje reljefne strukture i oblike karakteriše depopulacija te utvrđuju područja koja svojim reljefom omogućavaju okupljanje stanovništva, odnosno rast broja stanovnika i razvoj naselja. Na stranicama ovog rada objašnjen je i uticaj reljefa na migracije stanovništva, pojava klizišta i druga slična problematika Doboja i okoline.

Adnan Kalesić, prof., „*Silvana Armenulić - u našem narodnom muzičkom naslijeđu*“. Rad donosi informacije o interpretatorki narodne muzike Silvani Zilhi Armenulić, rođenoj u Doboju 1939. godine. Autor kroz svoj prilog vodi nas kroz životni put ove vrsne interpretatorke, od njenog rođenja do tragične smrti 1976. godine. Autor je pri izradi rada koristio samo internet, web članke i multimedijalne sadržaje.

Ago Mujkanović, prof., u radu „*Srednjovjekovne nekropole stećaka u okolini Doboja*“ donosi rezultate svoga terenskog istraživanja sprovedenog na 26. lokaliteta kamenih nadgrobnih spomenika-stećaka na području Doboja. Autor je za potrebe ovog priloga obišao ranije evidentirane lokalitete stećaka, izvršio uvid u njihovo stanje, te podatke i fotografije navedenih

prezentirao u datom radu. Ističe se da je većina stećaka ugrožena i da zahtjeva hitne mjere zaštite. Posebnosti ovog rada jesu u tome što se dolazak do naučne spoznaje u njemu zasniva na terenskom radu istraživača, samoga autora.

Senad Gutić, *"Klimatske karakteristike Doboja"*. U radu su analizirane vrijednosti klimatskih elemenata i pojava na osnovu kontinuiranog niza osmatranja i mjerenja u periodu od 1961. do 1990. godine na meteorološkoj stanici Doboj. Analizirane su temperatura zraka i temperaturni režim, relativna vlažnost zraka, oblačnost, maglovitost, insolacija, pluviometrijski režim i vjetrovitost. Autor navedene karakteristike predstavlja i putem tabela i grafikona.

Ibrahim ef. Halilović, *"Pet stoljeća Čaršijske džamije u Doboju"*. Rad tretira pitanja lokalne historije Doboja, donoseći nam historijsku sliku nastanka, funkcionisanja, nestanka i ponovnog povratka Čaršijske džamije u Doboju. Džamija je od svoje izgradnje, početkom XVI. stoljeća, pa sve do danas nekoliko puta rušena, paljena i nanovo obnavljana. U dijelu rada naslovljenom "Čuvari duhovnosti u dobojskoj čaršiji", autor predstavlja nekoliko značajnih ličnosti dobojske ulemme.

Adis Bekrić, dipl.pravnik, *"Organizacija vjerskog života muslimana na području grada Doboja i šire u periodu od Osmanske uprave do II. sv.rata"*, služeći se metodom dedukcije, pri obradi navedene problematike, autor govori o stanju u Bosni i Hercegovini i Doboju od Osmanskog perioda vlasti, pa sve do Drugog svjetskog rata. Rad tretira pravne akte kojim je regulisan institucionalni okvir rada islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i Doboju proučavanog perioda (statuti, ustavi, korespodencija).

Prof. dr. Zijad Bešlić, *"Zdravstveni sistem i obilježje zdravstvenog stanja stanovništva Doboja u prošlosti"*. U svom prilogu autor donosi podatke o zdravstvenom sistemu dobojskog područja od kraja XIX. do kraja XX. stoljeća. Prezentirani su podaci o pojedinim zdravstvenim ustanovama, radnicima, ali i zdravstvenoj karti stanovništva napose tokom XX. stoljeća. Na kraju rada nalazi se spisak doktora koji su u navedenom periodu službovali u Doboju.

Haris Hasić, prof., *"Nišani Medžlisa islamske zajednice Doboj (Historijski prikaz, stanje na terenu i kritička analiza)"*. Rad se sastoji iz četiri dijela: prvi dio je opći historijski u kome se govori o razvoju nišana kod Osmanlija i u Bosni i Hercegovini, drugi dio prati nišane na području Medžlisa islamske zajednice Doboj, treći dio objašnjava nadkaburska obilježja u šerijatskom pravu u poređenju s nišanima iz tri faze razvoja i nišanima MIZ Doboja. Četvrti dio donosi zaključna razmatranja autora, a u prilogu rada dat je i tabelarni pregled starih nišana na području medžlisa IZ Doboj.

Prof. dr. Dževad Drino i ass. Benjamina Londrc, *"Područje Doboja u Rimskom periodu"*. Autorski tandem u uvodnom dijelu ovog priloga donosi podatke o izvorima i literaturi za proučavanje datog historijskog razdoblja, potom teritorijalno zaokružuje ovo područje (provincija Panonija), navodi arheološke lokalitete iz rimskog perioda, kao i potrebu njihovog daljeg i temeljitijeg istraživanja.

Mr. sc. Almira Bećirović i mr. sc. Rusmir Djedović, *"Urbano-geografski razvoj grada Doboja"*. U radu ovog autorskog tandema predstavljene su osnovne karakteristike urbano-geografskog razvoja grada Doboja od najstarijih vremena do danas. Dat je prikaz kontinuiteta življenja na ovim prostorima, začetka i razvoja stambene arhitekture, saobraćajne i druge infrastrukture.

Osman Hadžić, prof., *"Administrativna pripadnost i školstvo područja Doboj Istok"*. Autor ovoga rada nastoji prezentirati historijski razvoj područja koje obuhvata današnja općina Doboj Istok. Tako, svoja razmatranja započinje od srednjeg vijeka, idući sve do kraja XX. stoljeća kada se i službeno proučavani prostor konstituisao u općinu Doboj Istok. Osim navedenog u radu je dat prikaz stanja u školstvu, konkretno u dvije osnovne (Klokotnica i Brijesnica) i jednj srednjoj školi (Srednja mješovita škola Doboj Istok).

Mr. sci. Dado Srkalović, dipl.ing. i Željka Stjepić Srkalović, prof., *"Odredba ranjivosti vodnih tijela podzemnih voda Havdine, Kraševog i Jelaha, Općina Doboj Jug drastičnom metodom"*. Pojam „ranjivost vodnih tijela“ koristi se kao suprotnost terminu prirodna zaštita od zagađenja. U radu je izvršena determinacija ranjivosti vodnih tijela podzemnih voda Havdine, Jelaha i Kraševog primjenom DRASTIC metode, koja na osnovu podataka o dubini do nivoa podzemnih voda, infiltracije, tipa akvifera, tipa tla, topografije, infiltracije i koeficijenta filtracije daje procjenu

vjerovatnoće kontaminacije podzemnih voda zagađujućim materijama. Geografsko-geološke karakteristike o kojim govori, autori u radu predstavljaju putem grafikona i tabela.

Dr. sc. Salkan Užičanin, „*Privreda Doboja i okoline od 1918. do 1941. godine*”. Koristeći se relevantnim izvorima i literaturom autor u radu prikazuje privredu Doboja i okoline u periodu od 1918. do 1941. godine. Na početku rada dat je osvrt na novouspostavljeno državno privredno i političko okruženje u kojem je funkcionirala privreda ovoga kraja. Analizom privrede utvrđeno je da se njena struktura u promatranom periodu nije bitnije izmijenila, s obzirom da se i dalje uglavnom zasnivala na poljoprivredi, te manjim dijelom na sitnoj industriji, zanatstvu, trgovini, stočarstvu i voćarstvu. Glavni uzroci tome bili su nerazvijena industrija, zaostala poljoprivredna proizvodnja, skup i nedovoljan transport, visoka poreska opterećenja, nedostatak finansijskog kapitala i odsustvo smišljene državne privredne politike. Korisno je napomenuti da je autor na kraju rada istakao engleski prevod svojih zaključnih razmatranja.

Mr. sc. Kemal Nurkić, „*Naselje Sjenina prema defteru sa kraja Osmanske vlasti*”. Autor u radu donosi izvod iz osmanskog katastarskog poreznog popisa-deftera za naselje Sjenina. Defter je preveden na bosanski jezik i prikazan tabelarno. Ovaj prilog doprinosi lakšem istraživanju historije pomenutog naselja, te predstavlja sponu s budućim istraživačima.

Dr. sc. Amira Turbić-Hadžagić, vanr. prof., Bernes Aljukić i Samra Hrnjica „*Antroponimija u sevdalinkama s posebnim osvrtom na antroponimiju dobojskih sevdalinki*”. U radu se analiziraju lična imena, prezimena i nadimci koje sadržavaju sevdalinke uvrštene u knjige: Sa gornjeg čardaka – 120. pjesama iz zbirke Saliha Mešića, Tešanj-Zagreb 1976., kao i 101. sevdalinka Muniba Maglajlića, objavljena u Gradačcu 2010. s posebnim osvrtom na antroponimiju izvornih sevdalinki Doboja. Autorski trojac donosi spisak desetina ženskih i muških ličnih imena, te prezimena koja se nalaze u sevdalinkama.